

**KADIN İSTİHDAMI VE KADIN İŞGÜCÜNE OLAN TALEP
TÜRKİYE ÖRNEĞİ**

Meltem İNCE

Doktora Tezi

Danışman: Doç.Dr. Erdal DEMIRHAN

Eylül, 2010

Afyonkarahisar

T.C.
AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
DOKTORA TEZİ

KADIN İSTİHDAMI VE KADIN İŞGÜCÜNE OLAN TALEP
TÜRKİYE ÖRNEĞİ

Hazırlayan
Meltem İNCE

Danışman
Doç.Dr. Erdal DEMİRHAN

AFYONKARAHİSAR 2010

YEMİN METNİ

Doktora Tezi olarak sunduğum “Kadın İstihdamı ve Kadın İşgücüne Olan Talep: Türkiye Örneği” adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin Kaynakça’da gösterilen eserlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

21/09/2010

Meltem INCE

TEZ JÜRİSİ KARARI VE ENSTİTÜ ONAYI

JÜRİ ÜYELERİ

İMZA

Tez Danışmanı: Doç.Dr. Erdal DEMİRHAN

Jüri Üyeleri: Prof.Dr. Erol KUTLU

Doç.Dr. Oğuzhan AYDEMİR

Yrd.Doç.Dr. Ahmet İNKAYA

Yrd.Doç.Dr. Mahmut MASCA

İktisat Anabilim dalı doktora yeterlilik öğrencisi Meltem İNCE'nin "Kadın İstihdamı ve Kadın İşgücüne Olan Talep: Türkiye Örneği" başlıklı tezi 21/09/2010 tarihinde, saat: 10:30'da Lisansüstü Eğitim Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca, yukarıda isim ve imzaları bulunan jüri üyeleri tarafından değerlendirilerek kabul edilmiştir.

Doç.Dr. Mehmet KARAKAŞ
MÜDÜR

DOKTORA TEZ ÖZETİ

KADIN İSTİHDAMI VE KADIN İŞGÜCÜNE OLAN TALEP TÜRKİYE ÖRNEĞİ

Meltem İNCE

**AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI**

Eylül 2010

TEZ DANIŞMANI: Doç.Dr. Erdal DEMİRHAN

Bu çalışma da, işgücü piyasası ile ev içi sorumluluk ve çocuk bakımı arasında tercih yapmak zorunda kalan; bu bakımdan ev içi üretime, ücretsiz aile işçiliğine ve informal sektöre yönelen kadınların bölgesel bazda işgücünde olmalarına yönelik talep faktörleri incelenmektedir. Çalışma yaşamında kadınların toplumsal önyargılardan ve aile yapılarından da etkilendiğinin üzerinde durulmuştur. Aynı zamanda ülkemizde toplumsal olarak kadınların ev içindeki emekleri görünmez ve değersizdir. Gerek ekonomik gerekse sosyal anlamda erkeklerle aynı çalışma koşullarına ve esnek çalışma saatlerine sahip olmayan, zaman zaman cinsiyet ayrımcılığına maruz kalabilen kadınlara yönelik talep analiz edilmiştir. Bu analizde eğitim düzeyleri, medeni durumları, yaş seviyeleri, sosyo-ekonomik faktörler ve ekonomide ki etkinlik oranları üzerine Genelleştirilmiş Momentler Yöntemi kullanılarak 15 farklı regresyon yapılmıştır. Bu modeller neticesinde, ücretler arasındaki farklılığın, işsizlik oranının, doğurganlık oranının, erkeklerin işgücünde yer almalarının, kadınların yaşları arasındaki uçurumların ve eğitim seviyesindeki artışın kadın işgücüne olan talep üzerinde etkisi olduğu söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Kadın işgücü, eğitim, sosyo-ekonomik faktörler, tarihte kadın emeği, GMM Modeli

ABSTRACT
FEMALE EMPLOYMENT AND DEMAND FOR FEMALE LABOR: MODEL
OF TURKEY

Meltem INCE

AFYON KOCATEPE UNIVERSITY
THE INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES
DEPARTMENT OF ECONOMICS

September 2010

Advisor: Assoc.Prof.Dr. Erdal DEMİRHAN

In this study, women who are forced to choose between labor market with household responsibilities and child care, in this respect, domestic production, unpaid family workers and are turning to informal sector on a regional basis workforce to the demand for women's labor force factors are examined. Women in working life that are affected by social prejudices and family structures are also emphasized. Therewithal it is well known that socially the domestic labor of women are invaluable and invisible. In terms of economic or social need, demand for women who have not the same working conditions and flexible working hours compared to men, also occasionally exposed to gender discrimination claims are analyzed. In this analysis; education level, marital status, age level, socio-economic factors and the activity rates in the economy by using Generalized Method of Moments have been done with 15 different regression. As a result of these models, difference between wages, unemployment rate, fertility rate, labor force of men, the age gap between women and the increase in educational level have an impact on the demand for female labor may be said.

Key words: Female labor force, education, socio-economic factors, history of women in the labor, Model of GMM

ÖNSÖZ

Öncelikle Doktora Tezime olarak büyük bir istek ve hevesle seçtiğim bu konuda bana destek olan, tez çalışmalarım süresince yardımlarını, anlayışını ve bilgilerini benden esirgemeyen Danışman Hocam Doç.Dr. Erdal Demirhan'a sonsuz saygılarımı sunarım. Tezimin yazılım, düzenleme ve sunum aşamalarında tecrübelerinden yararlandığım Jüri Üyelerim Doç.Dr. Oğuzhan Aydemir ve Yrd.Doç.Dr. Ahmet İnkaya'ya teşekkür etmek isterim. Tüm tez çalışmalarım boyunca benimle öneri, tavsiye ve bilgilerini paylaşan babam Metin İnce ve annem Makbule İnce'ye, her zaman yanımda olduğunu çok iyi bildiğim, her türlü desteğini gördüğüm ve bana her zaman moral depolayan kardeşim Merve İnce'ye ve beni her zaman destekleyen tüm aileme teşekkür ederim.

Ayrıca bana benden daha çok inanarak bana güven veren, her zaman yanımda olduğunu hissettirerek bana manevi destek olan Saygıdeğer Hocam Prof.Dr.Dr. Mehmet Hulusi Demir'e sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Tezimi yazmaya çalışırken yaşadığım gerginliğe ve strese rağmen bana her zaman moral ve destek veren can dostum Ayşe Gün'e, tezimin en zor zamanlarında beni destekleyerek hep motive eden ve destek olan dostum ve meslektaşım Arzu Alvan'a çok teşekkür ediyorum.

İÇİNDEKİLER

YEMİN METNİ	i
TEZ JÜRİSİ KARARI VE ENSTİTÜ MÜDÜRLÜĞÜ ONAYI.....	ii
ÖZET.....	iii
ABSTRACT	iv
ÖNSÖZ.....	v
İÇİNDEKİLER	vi
TABLolar LİSTESİ.....	x
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	xii
KISALTMALAR DİZİNİ	xiii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KADIN İŞGÜCÜ TALEBİ VE İŞGÜCÜNE KATILIMI

1. DÜNYA'DA KADININ İŞGÜCÜ PİYASASINA KATILIMI.....	4
2. DÜNYA GENELİNDE KADININ KONUMU	8
2.1. KADININ TOPLUMSAL KONUMU	8
2.2. KADININ SİYASAL VE EKONOMİK YAŞAMA KATILIMI	13
2.3. KADININ EKONOMİDE VE EKONOMİK ETKİNLİKTEKİ KONUMU.	18
3. DÜNYA'DA KADIN İŞGÜCÜNÜN İSTİHDAMDAKİ YERİ	21
4. KADIN İŞGÜCÜ TALEBİNİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER	26
4.1. KADIN EMEĞİ VE İŞ PİYASASINDA KARŞILAŞTIKLARI ZORLUKLAR	26
4.2. KADINLARIN İŞGÜCÜNE KATILIM ORANI	30
4.3. REZERVASYON ÜCRETİ	31
4.4. KADINLARIN EĞİTİM DURUMU	34
4.5. KADINLARIN MEDENİ DURUMU	36
4.6. KADINLARIN DOĞURGANLIK ORANI	38
4.7. KADINLARIN YAŞ FAKTÖRÜ	40
4.8. ÇOCUK VE İŞ FAKTÖRÜ	41
4.9. DİN FAKTÖRÜ	43

4.10. AİLE YAPISI	44
4.11. ÜLKEDEKİ KENT-KIR FARKLILIKLARI	46
4.12. GELİR DAĞILIMI	47
4.13. ÜCRETLER	49

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE KADIN EMEĞİNE BAKIŞ

1. TÜRKİYE'DE İŞGÜCÜ PİYASASININ YAPISI VE ÖZELLİKLERİ	51
2. TÜRKİYE'DE KADININ ÇALIŞMA HAYATINA KATILIMININ	
TARİHSEL GELİŞİMİ.....	59
2.1. SANAYİ DEVRİMİ'NİN KADIN İŞGÜCÜNE ETKİSİ	59
2.2. I. DÜNYA SAVAŞI VE KADIN İŞGÜCÜ	61
2.3. CUMHURİYET SONRASI KADIN İŞGÜCÜ.....	62
2.4. 1950 İLE 1980 ARASI KADIN İŞGÜCÜ	63
2.5. KÜRESELLEŞME, ESNEK ÜRETİM SİSTEMİ VE KADIN İŞGÜCÜ ...	64
2.5.1. Üretim Biçiminde Yaşanan Gelişmelerin Dünya Piyasasına ve	
Türkiye'ye Yansımaları	64
2.5.2. Emegın Küresel Esnekliği ve Kadın İstihdamı Üzerindeki Etkisi .	69
2.5.3. Küreselleşmenin Türkiye'deki Kadın İstihdamına Etkisi.....	73
3. TÜRKİYE'DE KADIN İŞGÜCÜNE TARİHSEL BAKIŞ.....	75
3.1. TÜRKİYE'DE KADIN İŞGÜCÜNÜN İSTİHDAMDAKİ YERİ	78
3.1.1. 1990 Öncesi Kadının İşgücüne Katılımı	80
3.1.1.1. İktisadi Faaliyet Kollarına Göre Kadın İstihdamı.....	83
3.1.1.2. Eğitim Durumuna Göre Kadın İstihdamı	87
3.1.1.3. Yaş Gruplarına Göre Kadın İstihdamı	90
3.1.2. 1990 Sonrası Kadının İşgücüne Katılımı.....	92
3.1.2.1. İktisadi Faaliyet Kollarına Göre Kadın İstihdamı	96
3.1.2.2. Eğitim Durumuna Göre Kadın İstihdamı	98
3.1.2.3. Yaş Gruplarına Göre Kadın İstihdamı	100
3.1.3. Kriz Dönemlerinde Kadın İstihdamı	102
3.1.4. Kadın İstihdamını Etkileyen ve Ayrımcılığı Önleyen Politikalar. 104	

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

GMM VE TÜRKİYE'DE KADIN İŞGÜCÜNE OLAN TALEP ANALİZİ TAHMİN SONUÇLARI

1. GENELLEŞTİRİLMİŞ MOMENTLER YÖNTEMİ (GMM) MODELİ.....	110
1.1. BİRİNCİ DERECEDEDEN GMM TAHMİN TEKNİĞİ.....	114
1.2. SİSTEM GMM TAHMİN TEKNİĞİ.....	118
1.2.1. GMM-Sargan Tekniği.....	122
2. VERİLER	125
3. GMM TAHMİN SONUÇLARI	128
3.1. KADINLARIN İŞGÜCÜNE KATILIMINI ETKİLEYEN ANA ETMENLER	129
3.2. KADINLARIN İŞGÜCÜNE KATILIMINA EVLİLİK ORANININ ETKİSİ	131
3.3. KADINLARIN İŞGÜCÜNE KATILIMINA BOŞANMA ORANININ ETKİSİ	132
3.4. KADINLARIN İŞGÜCÜNE KATILIMINA DOĞURGANLIK ORANININ ETKİSİ	134
3.5. KADINLARIN İŞGÜCÜNE KATILIMINA CESARETİ KIRILMIŞ KADINLARIN KATILIM ORANI.....	136
3.6. KADINLARIN İŞGÜCÜNE KATILIMINA EMEKLİLİK ORANININ ETKİSİ	138
3.7. KADINLARIN İŞGÜCÜNE KATILIMINA SİYASİ TEMSİL ORANININ ETKİSİ	139
3.8. KADINLARIN İŞGÜCÜNE KATILIMINA GENÇ YAŞTAKİ KADINLARIN ORANININ ETKİSİ	141
3.9. KADINLARIN İŞGÜCÜNE KATILIMINA ORTA YAŞTAKİ KADINLARIN ORANININ ETKİSİ	142
3.10. KADINLARIN İŞGÜCÜNE KATILIMINA ORTA YAŞ ÜSTÜ KADINLARIN ORANININ ETKİSİ	143
3.11. KADINLARIN İŞGÜCÜNE KATILIMINA YAŞLI KADINLARIN ORANININ ETKİSİ	145

3.12. KADINLARIN İŞGÜCÜNE KATILIMINA İLKOKUL MEZUNU	
KADINLARIN ORANININ ETKİSİ	146
3.13. KADINLARIN İŞGÜCÜNE KATILIMINA ORTAOKUL MEZUNU	
KADINLARIN ORANININ ETKİSİ	147
3.14. KADINLARIN İŞGÜCÜNE KATILIMINA LİSE MEZUNU	
KADINLARIN ORANININ ETKİSİ	149
3.15. KADINLARIN İŞGÜCÜNE KATILIMINA YÜKSEK OKUL MEZUNU	
KADINLARIN ORANININ ETKİSİ	150
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	153
KAYNAKÇA	158
EKLER.....	177
ÖZGEÇMİŞ.....	185

TABLORAR DİZİNİ

Sayfa

Tablo 1. İşgücü Piyasası Göstergeleri, (milyar)	6
Tablo 2. 100 Ülke için “Cinsiyetler Arası İnsani Gelişme Endeksi” Sıralaması	10
Tablo 2a. GDI oranına göre eşitsizliğin en az olduğu 10 ülke	11
Tablo 2b. GDI oranına göre eşitsizliğin en fazla olduğu 10 ülke	12
Tablo 3. İnsan gelişme Endeksinin hesaplanması	15
Tablo 4: Dünyadaki Kadınların Ükelere göre Siyasal ve Ekonomik Yaşama Katılım Sıralamaları	16
Tablo 5. Dünyada Kadınların Toplum İçindeki Ekonomik ve Siyasal Statüleri	17
Tablo 6. Kadının Ekonomik Etkinlik Oranları	19
Tablo 7. Dünya Çapında İşgücü ve Nüfus Değerleri	25
Tablo 8. Emek Piyasasında Yaşanan Farklılıklar	28
Tablo 9. OECD Ülkelerinde işsizlik	53
Tablo 10. Eğitim düzeyine göre işsizliğin dağılımı (1995 – 2007-%)	55
Tablo 11. İşsizliğin Cinsiyet ve Yaş Gruplarına göre Dağılımı (1990 – 2008-%) ...	56
Tablo 12. Kadınların İşgücüne Katılma Oranları (1955 – 2005,%)	75
Tablo 13. Türkiye’de yıllara göre kadın ve erkek nüfusun İKO, 1925–1990	80
Tablo 14. 1960–1990 İşgücü Değerleri	82
Tablo 15. Kadın İşgücünün İktisadi Faaliyet Kollarına Dağılımı (1955 – 1990) ...	84
Tablo 16. İktisaden Faal Olan ve Olmayan Nüfus Oranı(%), 1955–1990	86
Tablo 17. Cinsiyete Göre Okur-yazar Oranı,1935–1990	89
Tablo 18. Yaş Gruplarına göre İşgücü Oranları,1935–1990	91
Tablo 19. Cinsiyete Göre İstihdam Oranları,1990–2008	93
Tablo 20. İşgücü Piyasasına İlişkin Temel Göstergeler, 1994 – 2007	95
Tablo 21. Kadın İşgücünün İktisadi Faaliyet Kollarına Dağılımı (1990 – 2007) ...	96
Tablo 22. Meslek Gruplarına Göre Kadın İstihdamı, 2007	97
Tablo 23. Yıllara Göre Eğitim Seviyesinin Kadın İstihdama Etkisi	98
Tablo 24. Yaş Gruplarına göre İşgücü Oranları,1935–1990	101
Tablo 25. Türkiye’de Kadının İKO ve İşsizlik Göstergeleri, 1990 – 2006	103
Tablo 26. Açıklayıcı Değişkenlerin Beklenen İşaretleri	128

Tablo 27. GMM, model 1	129
Tablo 28. GMM, model 2	131
Tablo 29. GMM, model 3	133
Tablo 30. GMM, model 4	134
Tablo 31. GMM, model 5	137
Tablo 32. GMM, model 6	138
Tablo 33. GMM, model 7	140
Tablo 34. GMM, model 8	141
Tablo 35. GMM, model 9	143
Tablo 36. GMM, model 10	144
Tablo 37. GMM, model 11	145
Tablo 38. GMM, model 12	147
Tablo 39. GMM, model 13	148
Tablo 40. GMM, model 14	149
Tablo 41. GMM, model 15	151

ŞEKİLLER LİSTESİ

Sayfa

Şekil 1. Sektör bazında cinsiyete ve bölgeye göre istihdam dağılımı, 2008	23
Şekil 2. İstihdamda Kadının Mesleki Dağılımı, 2007	24
Şekil 3. Bölge ve Yaş gruplarına göre Kadınların İKO, 2005	25
Şekil 4. Sektörlere göre istihdam dağılımı (1980–2007,%)	57
Şekil 5. İşsizlik ve Büyüme Oranları (1980–2007,%)	58

KISALTMALAR DİZİNİ

AB:	Avrupa Birliği
BM:	Birleşmiş Milletler
BOSO:	Boşanma Oranı
CKIO:	Cesareti Kırılmış Kadın İşçiler
DİE:	Devlet İstatistik Enstitüsü
DOGO:	Doğurganlık Oranı
DPT:	Devlet Planlama Teşkilatı
EDEP:	Eşit Dağıtılmış Eşdeğer Oran
EKK (OLS):	En Küçük Kareler Yöntemi
EKO:	Erkek İşgücüne Katılım Oranı
EMO:	Emekli Kadınların Oranı
EU:	European Union (Avrupa Birliği)
EVO:	Evlenme Oranı
GEM:	Siyasal ve Ekonomik Yaşama Katılım Endeksi
GMM:	Genelleştirilmiş Momentler Yöntemi
HDR:	Human Development Report (İnsani Gelişme Raporu)
IEKK:	İkinci En Küçük Kareler Yöntemi
ILO:	International Labor Organization (Uluslar arası İşçi Organizasyonu)
IMO:	İlkokul Mezunu Oranı
IO:	İşsizlik Oranı
IV:	Aracı Değişken
KKO:	Kadınların İşgücüne Katılım Oranı
KSSGM:	Kadın Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü
LMO:	Lise Mezunu Oranı
ML:	Azami Olabilirlik

OECD:	Organization for Economic Co-operation and Development (Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü)
OKYO:	Okur-yazar Oranı
OMO:	Ortaokul Mezunu Oranı
OUYAS:	35-54 Yaş Aralığında Çalışan Kadınların Oranı
OYAS:	25-34 Yaş Aralığında Çalışan Kadınların Oranı
RGSYIH:	Reel Gayri Safi Yurt İçi Büyüme Oranı
s:	Sayfa
STO:	Siyasi Temsil Oranı
TBMM:	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TSOLS:	İki Aşamalı En Küçük Kareler Yöntemi
TÜİK:	Türkiye İstatistik Kurumu
TÜRK-İŞ:	Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu
TÜSİAD:	Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği
UNDP:	United Nation Development Program (Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı)
UNESCO:	United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü)
UNICEF:	United Nation Children's Fund (Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu)
UO:	Ücret Oranı
ÜEKK:	Üçüncü En Küçük Kareler Yöntemi
WB:	World Bank (Dünya Bankası)
YAS:	15-24 Yaş Aralığında Çalışan Kadınların Oranı
YASLI:	55+ Yaş Aralığında Çalışan Kadınların Oranı
YMO:	Yüksek Okul Mezunu Oranı

GİRİŞ

Türkiye’de kadınlar geçmişten günümüze özellikle Cumhuriyetin kurulduğu yıldan itibaren hep üretken ve iktisadi faaliyetlerde aktif olarak yer almışlardır. Yaşanan tarihsel gelişimle beraber gerek ekonomik gerek sosyal değişimler neticesinde kadınların ekonomik faaliyetleri de değişime uğramıştır. 18. Yüzyılı tarihe geçiren Sanayi Devrimi ile beraber, daha çok mekanikleşme ve tecrübeli emeğe olan ihtiyaç sonucunda örgütlenen işgücü piyasasında kadın işgücüne olan talep de artmıştır. I. Dünya Savaşı ile erkeklerin cephelerde olması kadın işgücüne olan talebi daha da arttırmış ve artık kadınlar üretim sektörlerinde de yer almaya başlamışlardır. 1973 yılında yaşanan büyük buhran neticesinde sabit olmayan çalışma süreleri ve iş bölümünü etkin kullanmayı öngören fordist üretim biçiminden post-fordist üretime geçilmesi kadın çalışanlar için daha da avantaj sağlamıştır. Bu sayede esnek üretim sisteminin getirdiği avantajları kullanarak hem ailevi hem de sosyal sorumluluklarını aksatmadan işgücünde yer alabilir konuma gelmişlerdir.

Küreselleşmenin uluslararası piyasaların genişlemesine, esnek çalışma saatlerine imkân sağlamasına ve ürün farklılaşmasının rekabet ortamı yaratmasına rağmen getirdiği faydaların ülkeler arasında eşit olarak paylaşılmaması, işgücünde kayıt-dışı faaliyetlere neden olması ve ücretlerde yaşanan farklılaşmalar kadınlar üzerinde olumlu sonuç verse de beklenen düzeyde olmamıştır. Özellikle Türkiye’de kadınlar informal sektöre daha çok itilmiş, düşük ücretlerle daha zor şartlarda çalışmayı kabul etmek ve/veya etmemek arasında tercih yapmak zorunda kalmışlardır. Bunun sonucu olarak da bir kısım kadın işgücünden çekilmiştir. Bunun altında yatan nedenlerden biriside ülkemizde hala kadın ile erkek arasında sosyo-kültürel ve cinsel işbölümüdür. Türkiye Cumhuriyetinin kurulmasından sonra yapılan reformlar ile aktif olarak işgücünde yer almaya başlayan kadınlar, zamanla işgücü içerisindeki paylarını düşürmüşlerdir. Kentleşmenin ve düşük eğitim seviyesi ile tecrübe eksikliğinin yanında iş piyasasında ki rollerin paylaşılması, aile baskısı, kadının medeni durumu, çocuk faktörü- özellikle küçük yaş çocuk sahibi olmak- aile bireyinin gelirinin yüksek olması, iş yerinde yaşanan cinsiyet ayrımcılığı ve çalışma saatleri ile koşulları kadınları ya işgücünden uzaklaştırmıştır ya da ücretsiz aile işçisi olarak çalışmaya itmiştir. Bu açıdan bakıldığında, çalışmak ya da istihdamda

bulunmak kadın ile erkek arasında farklı anlamdadır. İş piyasası erkek egemen olup, çalışma saatleri ve koşulları erkeklere göre düzenlenmiştir. Kadınlar bu piyasada olabilmek için daha çok efor sarf etmek zorunda bırakılmıştır.

Talepte yaşanan değişimler neticesinde ücretsiz aile işçisi olarak çalışan kadınların bir kısmı informal sektöre geçiş yapmış, bir kısım kadında ücretli işlerde çalışmaya başlamıştır. Her ne kadar çalışma şartları, hane içerisindeki sorumlulukları, işyerinde yaşanan ayrımcılık (terfi, kıdem gibi) ve bazı meslek gruplarına yoğunlaşarak rekabetin çok olması kadının işgücünde yer alma kararı üzerinde etkili olsa da ülke içerisinde yaşanan ekonomik olumsuzluklar kadınlarında işgücünde olmasını sağlamaktadır.

Bu çalışma; gelişmekte olan ülkeler kategorisinde yer alan Türkiye’de bölgesel olarak kadın işgücünü etkileyen faktörler üzerinde durmuş, genel olarak kadınların bu faktörlerin etkisiyle nasıl bir davranış sergilediğini ortaya koymayı amaçlamıştır. Bu araştırma ile kadınların işgücü piyasasında yer almasında önemli etmenlerden olan sosyo-kültürel ve ananevi değerler kullanılarak yapılan analiz sonucunda bir fikir sahibi olunması hedeflenmiştir.

Kadının işgücüne katılmasını etkileyen talep yönlü analize ilişkin olarak; kadınların medeni durumu, eğitim seviyesi, işsizlik ve ücret oranları, erkeklerin işgücüne katılımları, kadının yaşı, çocuk sahibi olması/olmaları ve aile içi ekonomik koşullar kadınların işgücüne katılımını etkileyen önemli faktörler olarak sıralanabilir. Uygulanan Genelleştirilmiş Momentler Yöntemi (GMM) ekonometrik analizi sonucunda elde edilen bulgularda bunu desteklemektedir.

Çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümünde kadının işgücü piyasasındaki yeri dünya genelinde incelenmiştir. Öncelikle kadınların toplumsal, siyasi ve ekonomik etkinliklerdeki konumu ile işgücüne katılımları incelenmiş, dünya ülkeleri ile Türkiye’den örneklere yer verilmiştir. Kadın emeğinin iktisadi olarak ekonomideki önemi vurgulanmış, gelişmekte olan ve gelişmiş ülkelerde gözlemlenen farklılıklar anlatılmıştır. Ayrıca bu bölümde, kadınların işgücü piyasasında karşılaştığı sorunlara değinilmiş, kadın istihdamının toplumlar ve ülkeler için olan önemi vurgulanmıştır. Son kısımda ise, dünya genelinde kadın işgücüne olan talebi etkileyen faktörler detaylıca açıklanmıştır.

İkinci bölümde, Türkiye’de kadın işgücü piyasası Sanayi Devrimi baz alınarak günümüze kadar incelenmiştir. Post-Fordist üretime geçilmesi, küreselleşme ve esnek üretim sisteminin kadın işgücü üzerindeki etkilerine de ayrıca değinilmiştir. Kadınların işgücüne katılımı 1990 öncesi ve sonrası olmak üzere iki kısımda incelenmiştir. Her kısımda kendi içerisinde kadınların işgücüne katılımında önemli etkisi olan iktisadi faaliyet kollarında, yaş ve eğitim düzeyleri ayrı ayrı ele alınmıştır.

Çalışmanın üçüncü bölümünde ise, kadınların işgücüne olan talebi değerlendirmek üzere Genelleştirilmiş Momentler Yöntemi (GMM) kullanılarak ekonometrik analiz yapılmıştır. Bölgesel bazda yapılan bu analizde, her bölgenin değişkenleri ayrı ayrı regresyona sokulmuş ve özelden genele giden modeller serisi üretilmiştir. İlk modelde kullanılan okuma-yazma oranı, reel Gayri Safi Yurt içi Hasıla Büyüme oranı, erkeklerin işgücüne katılım oranı, ücret ve işsizlik oranları temel değişkenler olarak ele alınmıştır. Diğer faktörler olan evlilik, boşanma, doğurganlık, emeklilik, siyasi temsil, cesareti kırılmış kadın işgücü oranları ile yaş aralıkları ve eğitim düzeyleri (ilkokul, ortaokul, lise ve yüksek öğrenim) eklenerek yeni modeller türetilmiştir. Türkiye ekonomisi için yapılan kadın işgücüne olan talep analizinde, faktörlerin zaman ve bölgeye bağlı olarak değişim göstermesi durumunda ülke genelinde farklı sonuçlara yol açacağı gözlemlenmektedir. Bu bakımdan Türkiye’de kadın işgücüne olan talepte gözlemlenen artışın aslında en çok eğitim seviyesindeki artıştan, ücretlerde yaşanan farklılığın azalmasından, ülke genelindeki işsizlik oranından, doğurganlık oranından, erkeklerin işgücünde yer almalarından ve kadınların yaşları arasında belirlenen bulgulardan etkilendiği gözlemlenmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

KADIN İŞGÜCÜ TALEBİ VE İŞGÜCÜNE KATILIMI

1. DÜNYA'DA KADININ İŞGÜCÜ PİYASASINA KATILIMI

Her ülke ve her bölgenin yerel koşullar, gelenek ve görenekler ile şekillenmiş ya da şekillendirilmiş işgücü ile ilgili karşılaştığı problemler bulunmaktadır. Bununla beraber, bütün bu özel ve yerel işgücü problemleri, 20. yüzyılda dünyanın karşılaştığı ve Uluslararası İşçi Organizasyonu'nun çözmek için çaba gösterdiği genel işgücü probleminin çok yönlü bir ifadesidir.

Dünya genelinde gelişmekte olan ülkeler, gelişmiş ülkelere kıyasla daha yoksul nüfusa ve tarıma dayalı bir ekonomiye sahiptirler. Ücretsiz aile işçiliği, informal işçilik ya da kendi iş yerinin sahibi olmak, ücretli işgücüne kıyasla daha yüksek orandadır. Bu açıdan bakıldığında, gelişmekte olan ülkelere istihdam stratejileri belirlenirken ücretsiz aile işçiliğinin ve informal işçiliğin de göz ardı edilmemesi gerekmektedir. Ücretsiz çalışanların gelirlerinin artırılması, ücretli ve ücretsiz işçiler arasındaki gelir farklılığının azaltılması ve informal sektörde çalışan kesimin minimuma indirgenmesi gelişmekte olan ülkelerin en önemli istihdam stratejileri arasında yer almaktadır. Gelişmiş ülkelerin istihdam kavramı olarak gelişmekte olan ülkelere ayrıldığı üç durum söz konusudur. Birincisi, hükümetlerin ekonomik yapıya müdahalesi daha azdır. Kaynakların dağılımı, pazar güçleri tarafından yapılmakta ve bu sayede pazar daha güçlü bir duruma gelmektedir. Bazı sektör ve faaliyetler dışında hükümetler, ekonomik yapıya müdahale etmemektedir. İkinci olarak, gelişmiş ülkelere refahı ve verimliliği arttırmak için istihdamın ana hedef olduğu stratejiler geliştirilmektedir. Bu sayede kaynakları vergilendirmek daha kolay olmakta ve bu da hareketliliği arttırmaktadır. Üçüncüsü ise, hükümetlerin problem yaşamadan borçlandığı sermaye piyasalarının mevcut olmasıdır. Gelişmekte olan ülkelere, hükümetler borçlanmayı daha riskli olarak dışarıdan ya da kurumlardan yapmaktadırlar. Sonuç olarak, gelişmiş ülkelere izlenen makroekonomik politikaların tam olarak işleyebilmesi ve talebin en etkin şekilde devamlılığının sağlanabilmesi için borçlanmak bir araç görevi görmektedir. Bu politikaların başarı ile sonuçlanması için ise enflasyon, ödemeler dengesi ve bu

faktörlerin gelecekteki yatırımlara olan etkilerinin iyice tahmin edilip hesaplanması gerekmektedir (Richards, 2001).

2001 yılında Dünya’da başlayan küresel ekonomik durgunluk 2003 yılından itibaren yerini ekonomik büyümeye bırakmış, ancak bu ekonomik büyüme istihdama yansımamıştır. Bunun sonucu olarak 2003’te Dünya genelinde ki işsiz sayısı 185.2 milyona, işsizlik oranı ise %6.3’e yükselmiştir. 2004 yılında Dünya ekonomisinde yaşanan %5 oranındaki büyüme, 47.7 milyon ilave iş yaratarak toplam istihdamı %1.7 oranında artırmış ve işsiz sayısını 184.7 milyona düşmüştür (ILO, 2005). Dünya işsizlik oranı 1994’te % 5.5’ten 2008 yılında % 5.9 yükselmiştir. İşsiz sayısı ise toplamda 188.6 milyon olup, kadınlarda 80.2 milyon ve erkeklerde 108.4 milyon kişi işsiz durumdadır.

Küresel işsizlik son zamanlardaki yüksek ekonomik performansa rağmen artmıştır. 2001–2002 küresel ekonomik durgunluk ile beraber 2008 yılı sonu ile Dünya ekonomisi % 3.2’lik büyüme ile önceki yıllara kıyasla düşüşe geçmiştir. Bununla beraber, 2008 küresel krizinin ekonomik büyüme üzerinde ki olumsuz etkisi (ekim ayında %3 olan büyüme trendi Kasım ayında %2.2’ye, Ocak ayında %0.5’e ve Nisan ayında % -1.3’e düşmüştür) 2009’un ikinci çeyreğinde daha çok hissedilmeye başlanmıştır (TUIK, 2009).

Yaşanan ekonomik krizle birlikte ortaya çıkan işsizlik artışının nedenlerinden en önemlisi ise verimlilik ve yıllık olarak ortalama %1,6 oranında artan işgücüdür. Son 10 yılda Dünya ekonomisi 430 milyon yeni iş yaratmasına rağmen Dünya işgücünün 475 milyon kişi artması işsiz sayısını toplamda 45 milyon artırmıştır (DPT, 2007). Ayrıca Uluslararası Emek Organizasyonunun Mayıs ayında yapmış olduğu araştırmaya göre, işe alınan kişi sayısında 2000–2007 yılları arasında artış % 1.8 iken 2008 yılında küresel krizinde etkisi ile bu oran % 1.4’e düşmüş, krizin devam eden belirsizliği nedeni ile 2009 yılı sonunda % 0.6 olması beklenmektedir (ILO, 2009).

Tablo 1. İşgücü Piyasası Göstergeleri, (milyar)

	Toplam İşgücü		Dünya'da ki İşgücü Payı		İşgücü Katılım Oranı %	
	1980	2005	1980	2005	1980	2005
Gelişmiş Avrupa	178,947	217,941	9,3	7,1	56,9	56,4
Avrupa'da olmayan Gelişmiş Ülkeler	195,792	261,853	10,1	8,6	63,4	64,3
Merkez ve Doğu Avrupa	195,263	194,782	10,1	6,4	67,9	58,8
Doğu ve Güneydoğu Asya	684,603	1.096.269	35,5	35,9	76,5	73,9
Güney Asya	342,285	590,697	17,7	19,4	63	59,7
Merkez Amerika	39,198	77,141	2	2,5	57,2	60,4
Güney Amerika	86,158	180,002	4,5	5,9	57,5	67,9
Orta Doğu ve Kuzey Afrika	49,366	121,984	2,6	4	48,5	53,7
Güney Afrika	157,952	309,752	8,2	10,2	74,8	72,9

Kaynak: ILO, Global Employment Report 2005.

Son 25 yıllık istihdam gelişimi incelendiği zaman, iki gelişmiş bölge olan Avrupa (Avrupa Birliği Ülkeleri ve güney Avrupa'da bulunan AB üyesi olmayan Ülkeler) ve Avrupa'da olmayan Gelişmiş Ülkelerde (Kuzey Amerika, İsrail, Japonya, Avustralya ve Yeni Zelanda) yaklaşık olarak 480 milyar kişi işgücünde bulunmaktadır. Bununla beraber, bu iki grup içerisindeki ülkelerin dünya'da ki işgücü payı %19.4'den %15.7'ye düşmüştür. Bunun nedeni olarak gelişmekte olan ülkelere kıyasla gelişmiş ülkelerde ki nüfus artışındaki yavaşlamasının işgücüne olan yansımaları göstermek mümkündür. Merkez ve Doğu Avrupa Ülkelerinde son 25 yılda toplam işgücünde azalma görülmektedir. 2005 yılı verilerine göre dünya içinde ki işgücü payı %6.4'tür. Bu bölgede işgücüne katılım oranında yaşanan hızlı düşüşün sebebi olarak Sovyetler Birliğinin dağılması gösterilebilir. Dünyanın en kalabalık nüfusu olan Doğu ve Güneydoğu Asya bölgesinin dünya işgücünde 3'te 1 payı bulunmaktadır. Aynı zamanda işgücüne katılım oranı olarakta dünyada ki en yüksek orana sahip bölgedir. Buna karşılık Güney Asya ekonomik aktivite oranında düşüş yaşamıştır. İşgücü oranı %2.6'lık bir değer kaybetmiştir. Bu düşüşte 1997-98 döneminde yaşanan Asya Finansal Krizinin etkisi oldukça yüksektir. Merkez ve güney-Latin Amerika'da ise işgücü katılım oranlarında artış gözlemlenmektedir. Bu iki bölgede toplam işgücü neredeyse iki katına çıkmıştır. Her ne kadar dünya genelinde en hızlı artan işgücüne sahip olan bölge olsa da, Kuzey Afrika ve Orta Doğu'da işgücünün bu kadar düşük

olmasının nedeni aslında kadınların işgücüne katılım oranlarının az olmasında kaynaklanmaktadır. Güney Afrika'da ise durum çok farklı olmamakla beraber bu bölgede ki asıl sorun yaygın olan kıtlık ve bu yoksul insanların işgücüne katılmasına yönelik alınması gereken önlemlerin ve projelerin yetersizliğidir.

OECD hâsılası içinde %36.2'lik payı ile en büyük ülke olan ABD'de; 1990'lı yıllarda hızlı ve sürekli büyüme ile istihdam artışı 2001 yılında ki durgunluğu ile hız kesmiştir. 2003 yılında ABD ekonomisi tekrar büyüme trendini yakalamış, ancak istihdam artışı eski hızına ulaşamamıştır. Bunun temel nedeni artan işgücü verimliliği ile birlikte yaşanan istihdamsız büyüme sürecidir. 1970–1990 döneminde ABD ekonomisinin büyümesinin %66'sını istihdam artışı, %34'ünü verimlilik artışı sağlamışken, 1990–2000 döneminde büyümenin %40'ı istihdamdan, %60'ı verimlilikten kaynaklanmıştır. 2001–2005 döneminde ise büyümenin %15'i istihdam artışından %85'i verimlilik artışından gelmiştir (U.S. Department of Labor Bureau of Labor Statistics, 2006). OECD'nin ve Dünyanın ikinci büyük ekonomisi olan Japonya'da ise 1992–2002 dönemindeki ortalama yıllık %1'lik büyüme oranı, istihdamın azalmasına engel olamamış ve toplamda %0,2'lik bir istihdam azalması yaşamıştır. Üçüncü büyük ekonomi olan Almanya'ya da ortalama yıllık %1.3 büyüme oranı yetmemiş ve işsizlik oranı 1993'te %7.7'den 2004'de %9.3'e yükselmiştir (ILO, 2005).

OECD ülkeleri içinde ABD dışında istihdam açısından örnek gösterilebilecek iyi performans sergileyen ülkeler sıralandığında, Kore, İrlanda, İspanya ve Finlandiya ilk sırada gelmektedir. Kore 1992–2002 yılları arasında ortalama %3'lük büyüme ile yıllık olarak ortalama %1.5 istihdam artışı sağlamış, bu başarısı ile işsizlik oranını doğal oran kabul edilecek bir seviyede (%3.5) tutmuştur. İrlanda ise aynı yıllar arasında %7.9'lük büyüme oranı ile yıllık olarak ortalama %4.1 istihdam artışı başarısıyla 1993'te %15.6 olan işsizlik oranını 2004 yılında %4.4'e düşürmüştür. İspanya aynı dönemde %2.8'lik büyüme oranı ve %2.4 istihdam artışı ile 1993'de %18.6 olan işsizlik oranını 2004'te %10.8'e düşürmüştür. Finlandiya da ise yıllık ortalama %3.3'lük büyüme gözlenirken, 1993'te %16.8 olan işsizlik oranını 2004'te %8.9'a düşürmeyi başarmıştır. Bu ülkelerin yanında İngiltere, Lüksemburg, Hollanda, İsveç, Norveç, İtalya ve Macaristan'ın istihdam konusunda diğer üye

ülkelere göre 1992–2002 yılları arasında başarılı bir performans sergilediği görülmektedir (DPT, 2007).

2. DÜNYA GENELİNDE KADININ KONUMU

2.1. KADININ TOPLUMSAL KONUMU

Çalışma hayatında önemle üzerinde durulması gereken grup, kadın işgücüdür. Çalışma yaşamındaki kadın incelemeye alındığında, kadının çalışma hayatındaki yerinin, toplum ile olan ilişkilerine ve toplumdaki konumuna bağlı olarak değiştiği gözlemlenmektedir (KSSGM, 2000).

Kadınların işgücü piyasasında yer almaya başlaması ile birlikte farklı kuramları da ortaya çıkarmıştır. Bazı kuramlar kadınların işgücü piyasasında istedikleri konumda olamamasını cinsiyet ayrımcılığı boyutunda incelerken, bazıları da, kadına toplumda biçtiği role göre konuya yaklaşmaktadırlar. Emek piyasası kuramı, işgücü piyasasının farklı alt kademelerden oluştuğunu, çalışma koşullarının ve davranış kurallarının farklı olduğu alt piyasaların bulunduğu yapılardan söz etmektedir. Birincil iş gücü piyasasında eğitilmiş ve nitelikli işgücü kendi donanımlarına uygun şartlarda istihdam olanağı bulurken, ikincil piyasada ise birincil piyasada istihdam sağlayamayan işçiler daha düşük ücretlerde, sigortasız ve güvencesiz koşullarda işgücüne katılabilmektedirler (KSSGM, 1999).

Kadınların tüm dünya genelinde değişen çalışma koşulları kuşkusuz tartışılmazdır. Yapılan çalışmalar, imzalanan anlaşmalar ve yasal düzenlemeler kadınların ekonomik, siyasal ve sosyal alanlarda erkeklerle eşit haklara sahip olmalarını, ekonomik açıdan özgürlüklerini elde etmeleri gerektiğini göstermektedir. Fakat şu ana kadar uygulanan düzenlemeler ile çokta başarılı olunamamıştır. Dünyanın pek çok ülkesinde kadınlar ticari, mali, ekonomik, politik alanlarda yer alamamakta ve temsil edilememektedir. Bunun neticesinde ücret düzenlemeleri, çalışma şartları, ekonomik özgürlükleri, eşitsizlik, gelir dağılımında düzen, terfi hakları gibi yasal düzenlemelerde pay alamamaktadırlar.

Koopmans (1957) iktisat disiplinine “cinsiyet-farklılığı” (gender-awareness) getiren iktisatçıları “bilimsel bulunmamaktadır”. Özellikle Neo-klasik iktisatta görülen “işbölümünde bireyselleşme ve ihtisaslaşma” durumunun baz alınması, kadının hane içinde ve dışında çalışmasının rasyonel olmayacağını düşünülmesi

kadına sadece ev hanımı rolünü yerleştirmekte ve cinsiyet ayrımcılığını desteklemektedir (Voyvoda, 2003).

Cinsiyetler arası insani gelişme endeksi (Gender related development index); cinsiyetler arasında eşit hakları sağlayamayan ülkelerin, insan sermayesini arttırması ya da düzeltmesi, kadınlara insanca yaşama hakkı tanınması, erkek ile kadın arasındaki eşitsizliği ortadan kaldırması için Birleşmiş Milletler Kalkınma Kurumu (UNDP) tarafından uygulanan bir formüldür. Bu endeksin en yüksek değeri “1”dir. Eşitsizliğin az olduğu ülkelerde bu değeri 1’e yaklaşırken, eşitsizlik arttıkça bu değeri “0”a yaklaşmaktadır. Cinsiyetler arası insani gelişme endeksi üç temel kriterle belirlenmektedir (UNDP,2006):

- Refah’ı etkileyen faktörler: ortalama gelir düzeyi (kazanılan gelir içerisinde kadın ve erkek payı)
- Sağlığı etkileyen faktörler: ortalama yaşam beklentisi
- Eğitim’i etkileyen faktörler: kadın-erkek okuma yazma oranı ile kadın-erkek okullaşma oranı

Ayrımcılığa yol açan nedenlerden en önemlisi eğitim ve öğretimdir. Gelişmekte olan ya da az gelişmiş ülkelerde, kız çocukları erkek çocuklarına kıyasla daha önemsiz görüldüğünden eğitimine de önem verilmemektedir. Eğitim önemli bir etmen olmasına karşılık, kız çocukları bu konuda dezavantajlıdır ve aileleri tarafından eğitimine önem verilmediğinden dolayı gelecekteki hayatlarında eğitimsiz olmanın getirdiği olumsuzluklarla karşılaşmaktadırlar. Gelişmekte olan ya da az gelişmiş ülkelerde, temel eğitimi almayan çocukların annelerinin de öğrenimi olmadığı gözlemlenmiştir ve bu temel eğitimi almayan çocukların oranı %75’tir (UNICEF, 2005).

Tablo 2. 100 Ülke için “Cinsiyetler Arası İnsani Gelişme Endeksi” Sıralaması

1. İzlanda	0.962	26. Kore	0.91	51. Meksika	0.82	76. Azarbeycan	0.743
2. Norveç	0.957	27. Slovenya	0.914	52. Bulgaristan	0.823	77. Sri Lanka	0.735
3. Avustralya	0.96	28. Kıbrıs	0.899	53. Romanya	0.812	78. Maldiv	0.744
4. Kanada	0.956	29. Portekiz	0.895	54. Suudi Arab.	0.783	79. Jamaika	0.732
5. İrlanda	0.956	30. Brunei Dar.	0.886	55. Panama	0.81	80. Ekvator	0.726
6. İsveç	0.955	31. Barbador	0.887	56. Malezya	0.802	81. Algeria	0.72
7. Hollanda	0.951	32. Çek Cum.	0.887	57. Belarus	0.803	82. Vietnam	0.732
8. Fransa	0.950	33. Kuveyt	0.884	58. Bosna H.	0.802	83. Endonezya	0.721
9. Finlandiya	0.947	34. Malta	0.873	59. Rus Fed.	0.801	84. Suriye	0.71
10. İsviçre	0.946	35. Katar	0.863	60. Makedonya	0.795	85. Moldovya	0.704
11. BK	0.944	36. Macaristan	0.872	61. Brezilya	0.798	86. Özbekistan	0.699
12. İspanya	0.944	37. Polonya	0.867	62. Kazakistan	0.792	87. Kırgızistan	0.692
13. Danimarka	0.944	38. Arjantin	0.865	63. Kolombiya	0.789	88. Bolivya	0.691
14. Japonya	0.942	39. BAE	0.855	64. Ukrayna	0.785	89. Guatemala	0.675
15. Belçika	0.94	40. Şili	0.859	65. Tayland	0.779	90. Güney Af.	0.667
16. ABD	0.937	41. Bahreyn	0.857	66. Dominik Cum.	0.773	91. Tacikistan	0.669
17. İtalya	0.936	42. Slovakya	0.86	67. Çin	0.776	92. Hindistan	0.6
18. Yeni Zelanda	0.935	43. Litvanya	0.861	68. Ermenistan	0.772	93. Pakistan	0.525
19. Avusturya	0.934	44. Estonya	0.858	69. Peru	0.769	94. Bangladeş	0.539
20. Almanya	0.931	45. Latvia	0.853	70. Filipinler	0.768	95. Swaziland	0.529
21. Hong Kong	0.926	46. Uruguay	0.849	71. Türkiye	0.763	96. Nepal	0.52
22. İsrail	0.927	47. Hırvatistan	0.848	72. Ürdün	0.76	97. Madagaskar	0.53
23. Lüksemburg	0.924	48. Kosta Rika	0.842	73. Tunus	0.75	98. Kamerun	0.524
24. Yunanistan	0.922	49. Bahama	0.841	74. Fuji	0.757	99. Sudan	0.502
25. Singapur	0.917	50. Küba	0.839	75. Paraguay	0.744	100. Kenya	0.521

Kaynak: UNDP, Birleşmiş Milletler Kalkınma Kurulu Raporu, 2005, s:326

2005 yılı verileri ile hesaplanmış Cinsiyetler Arası İnsani Gelişme Endeksine göre, İzlanda, Norveç, Avustralya, Kanada, İrlanda gibi ülkelerde bu oran diğerlerine kıyasla 1'e daha yakındır. Bu da gösteriyor ki bu ülkelerde kadın-erkek arasındaki insani gelişme yönünden eşitsizlik çok azdır. Eşitsizliğin en yüksek olduğu ülkeler ise Kenya, Sudan, Kamerun'dur. Türkiye bu endeks sıralamasında 100 ülke arasında 71. sıradadır. 2002 yılında 144 ülke arasında 70. sırada olduğu baz alınır, kadın-erkek arasındaki eşitsizlik azda olsa azalmıştır. 2002 ve 2005 raporları karşılaştırılırsa, kadınlarda okur-yazarlık, yaşam beklentisi ve okullaşma oranı artmıştır. Bununla birlikte beklenen gelir düzeyi %8.5 oranında azalmıştır. Buda kanıtıyor ki, kriz ortamında ya da sonrasında kadınların işten çıkarılması ve/veya erkeklere kıyasla düşük ücretle çalışmaları daha olasıdır. Bunu tablo şeklinde gösterirsek:

Tablo 2a. GDI oranına göre eşitsizliğin en az olduğu 10 ülke

	GDI Endeks Katsayısı	Yaşam Beklentisi		Yetişkin okur-yazar oranı (%)		Birleştirilmiş Okullaşma oranı (%)		Tahmini kazanılan gelir (\$)	
		Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek
1. İzlanda	0.962	83,1	79,9	99 ve üzeri	99 ve üzeri	101	90	28,637	40,000
2. Norveç	0.957	82,2	77,3	99 ve üzeri	99 ve üzeri	103	95	30,749	40,000
3. Avustralya	0.96	83,3	78,5	99 ve üzeri	99 ve üzeri	114	112	26,311	37,414
4. Kanada	0.956	82,6	77,9	99 ve üzeri	99 ve üzeri	101	98	25,448	40,000
5. İrlanda	0.94	80,9	76	99 ve üzeri	99 ve üzeri	102	98	21,076	40,000
6. İsveç	0.955	82,7	78,3	99 ve üzeri	99 ve üzeri	100	91	29,044	36,059
7. İsviçre	0.946	83,7	78,5	99 ve üzeri	99 ve üzeri	83	88	25,056	40,000
8. Japonya	0.942	85,7	78,7	99 ve üzeri	99 ve üzeri	85	87	17,802	40,000
9. Hollanda	0.951	81,4	76,9	99 ve üzeri	99 ve üzeri	98	99	25,625	39,845
10. Fransa	0.95	83,7	76,6	99 ve üzeri	99 ve üzeri	99	94	23,945	37,169

Kaynak: UNDP, Birleşmiş Milletler Kalkınma Kurulu Raporu, 2005, s:326

Tablo 2a'da GDI endeksi en yüksek olan 10 ülke bulunmaktadır. Bu tabloyu GDI endeksi en düşük 10 ülke ile kıyaslayabiliriz. Tablo 2b'da GDI endeksi en düşük 10 ülke sıralanmıştır.

Tablo 2b. GDI oranına göre eşitsizliğin en fazla olduğu 10 ülke

	GDI Endeks Katsayısı	Yaşam Beklentisi		Yetişkin okur- yazar oranı (%)		Birleştirilmiş Okullaşma oranı (%)		Tahmini kazanılan gelir (\$)	
		Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek
177. Sierra Leone	0.32	43.4	40.2	24.2	46.7	38	52	507	1,114
176. Guinea-Bissau	0.355	47.5	44.2	60	60	29	45	558	1,103
175. Niger	0.355	54.9	56.7	15.1	42.9	19	26	561	991
174. Burkina Faso	0.364	52.9	49.8	16.6	31.4	25	33	966	1,458
173. C.Afrika Cum.	0.368	45	42.3	33.5	64.8	23	36	933	1,530
172. Chad	0.37	51.8	49	12.8	40.8	28	47	1,126	1,735
171. Mali	0.371	55.3	50.8	15.9	32.7	31	42	833	1,234
170. Mozambik	0.373	43.6	42	25	54.8	48	58	1,115	1,378
169. Etiyopya	0.393	53.1	50.5	22.8	50	36	48	796	1,316
168. Kongo	0.398	47.1	44.4	54.1	80.9	28	39	488	944

Kaynak: UNDP, Birleşmiş Milletler Kalkınma Kurulu Raporu, 2005, s:330

Tablo 2a ve 2b kıyaslandığı zaman, görülüyor ki GDI sıralamasında en başta İzlanda ve en sonda Sierra Leone yer almaktadır. Bu ülkeler arasında karşılaştırma yapılırsa cinsiyetler arasında eşitsizliğin ne kadar yüksek boyutlarda olduğunu görmek mümkündür. İzlanda’da kadın için yaşam beklentisi %83.1 iken bu oran Sierra Leone’da %43.2’dir. Erkekler için Nijerya dışında ki tüm ülkelerde yaşam beklentisi kadınlardan düşüktür. Bu açıdan kadınlar erkeklere göre daha avantajlıdır. Yalnız dünya genelinde milyonlarca kadın son yılların hastalığı olan HIV’in etkisi ile ya da doğum zamanında ölmektedir. Bu durum genellikle gelişmekte olan ya da az gelişmiş ülkelerde yaşandığı için, kadın nüfusunda düşüşe neden olmaktadır (HDR, 2006). Bir diğer taraftan, yetişkin okur-yazar oranına ve/veya okullaşma oranına bakıldığında, eşitsizlik net olarak göze çarpmaktadır. Gelişmiş ilk 6 ülkede kadınların oranı erkeklerden yüksek iken, gelişmekte olan ya da az gelişmiş ülkelerde bunun tam tersi söz konusudur. İnsani Gelişme Raporundan (2006) alınan verilere göre, Türkiye’de kadınların oranı %82.7 iken erkeklerde bu oran %96.3’dür. Özetlemek gerekirse Türkiye’de kadınların %17.3’ü okuma-yazma bilmemektedir. Gelir eşitsizliğine bakılacak olursa, tüm dünya genelinde var olan bir eşitsizlik bulunmaktadır.

AB ortalaması gibi, AB’ye üye ülkelerin genel olarak tamamında erkek istihdam oranları kadın istihdam oranlarından oldukça yüksektir. 1990 yılında en

yüksek kadın istihdam oranı %81 ile İsveç'te, en düşük kadın istihdam oranı ise %31,8 ile İspanya'da gözlemlenmiştir. 2007 yılına gelindiğinde, on yıl önceki döneme göre, AB genelinde kadın istihdam oranlarında yaklaşık %7,3'lük bir artış görülmektedir. Bu artışın yaşanmasının nedenlerinden bir tanesi de 1997 yılında yürürlüğe giren "AB İstihdam Stratejisi" olmuştur. AB İstihdam Stratejisi'nin temel özelliği olan Eşit Fırsatlar Yasasının başlıca amacı cinsler arası ayrımcılığın önlenmesidir. Mesela, İrlanda ve Hollanda bu yasa ile beraber %16,7'lik bir artış kaydetmişlerdir: Kadın istihdam oranı Hollanda'da %46,7'den %63,4'e, İrlanda'da %36,6'dan %53,3'e yükselmiştir. Benzer şekilde Belçika'da (%40,8'den %51,9'a), İspanya'da (%31,8'den %42'ye), Lüksemburg'da (%41,4'ten %50'ye), Almanya'da (%52,2'den %58,1'e) ve Portekiz'de de (%55,4'ten %60,5'e) artmıştır. Kadın istihdam oranlarındaki artış bazı ülkelerde ise daha düşük düzeydedir: Danimarka (%70,6'dan %72,1'e), İngiltere (%62,8'den %65,5'e), İtalya (%36,2'den %39,6'ya), Yunanistan (%37,5'ten %41,2'ye) ve Fransa (%50,9'dan %54,8'e) yükselmiştir. Bunun yanında, İsveç ve Finlandiya kadın istihdam oranlarında gerileme yaşayan ülkelerdir: 1990 yılında İsveç'te %81 olan kadın istihdam oranı %72,2'ye düşerken Finlandiya'da %71,5'ten %64,5'e gerilemiştir. 2000'li yıllarda kadın istihdam oranlarında yaşanan artış devam etmiştir. 2004 yılı ile AB'de kadın istihdam oranı %57,1 olarak gerçekleşmiştir. Kadın istihdam oranlarında en başarılı ülke %72 ile Danimarka, en başarısız ülke ise %45,2 ile İtalya olmuştur. Kısacası, AB genelinde erkek istihdam oranlarının %70'in üzerinde, kadın istihdam oranlarının ise %55'ler civarında olduğu görülmektedir (OECD, 2008).

2.2. KADININ SİYASAL VE EKONOMİK YAŞAMA KATILIMI

İşgücü piyasasında kadına karşı yapılan ayrımcılık detaylı olarak incelendiğinde, sorunun aslında ekonomik kökenli olduğu görülmektedir. "Emek" kavramına dâhil olmaya çalışan kadınların en büyük problemi aslında ekonomik hayatta yer alabilmektir. Dünya genelinde, kadın emek erkek emeğe kıyasla fiyat ve verimlilik bakımından düşük olmakla beraber ve piyasanın vermiş olduğu tepkide ilginçtir. Aslında beklenen durum, gerçekleşenin tam tersidir. Bunun nedeni olarak kadınların katılımının belirli iş alanlarında kısıtlanması, kadınların aynı piyasada farklı fiyatlarda çalışmasının getirdiği performans düşüklüğü ve kadınların başarıları sonucu terfi, promosyon ya da performans artışı almakta erkeklere kıyasla daha göz

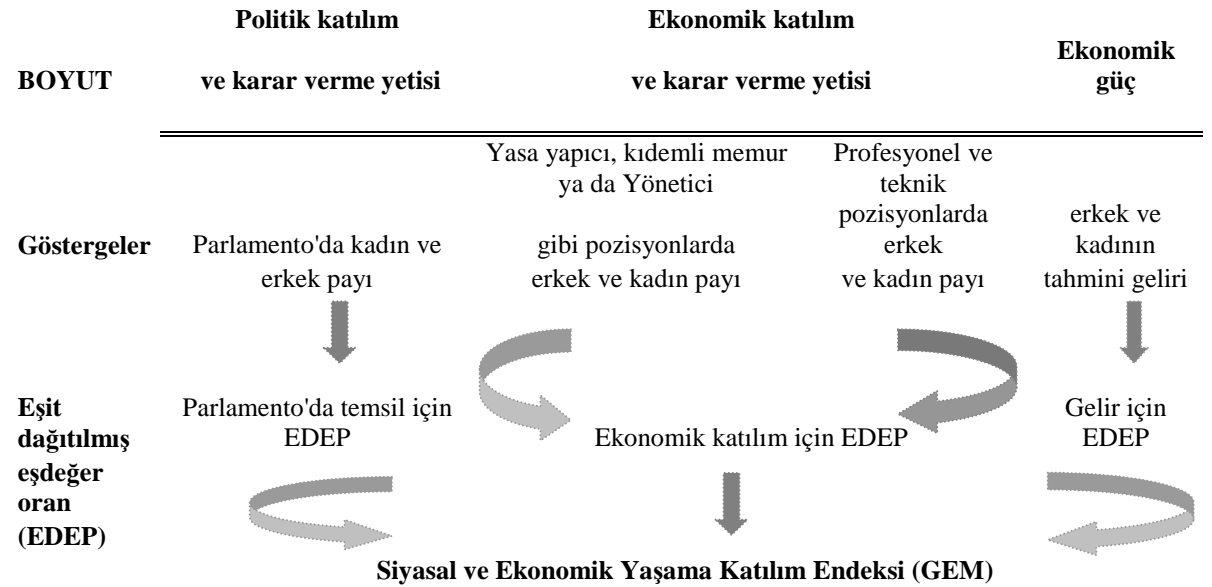
ardı edilmesi gösterilebilir. Çünkü beklenen değerlerden uzak olarak, kadınların istihdama katılması gerek siyasal gerekse kültürel değerler çerçevesinde kısıtlanmaktadır (Özbey, 2004).

Kadının siyasal yaşama katılımı incelendiğinde, erkeklere kıyasla daha az ilgili ya da bilgi sahibi oldukları görülmektedir. Bu yüzden Türkiye’de kadının siyasal hayatta etkinliği oldukça düşüktür. Ama tarihsel açıdan bakıldığında zaman, Türk kadını diğer ülke kadınlarına göre oldukça şanslıdır. Tezer (1973) Cumhuriyet döneminde kabul edilen İsviçre Medeni Kanunla beraber, kadını erkek ile yasa önünde eşit kıldığını, kadın ile erkeği seçme ve seçilme hakkı bakımından eşit seviyeye getirdiğini belirtmektedir. Ülkemizde ilk kez 1935 seçimlerinde oy kullanan kadınlar, 18 kadın milletvekili temsilcileri olarak meclise sokmuştur ve bu parlamentonun %4.6’sına denk gelmektedir. Aynı yıllarda Fransa, İtalya, Japonya ve İsviçre gibi ülkelerde ki kadınlar bu haklara sahip olmamakla beraber, kadınlar Fransa’da 1944, İtalya’da 1948, Japonya’da 1950 ve İsviçre’de 1971 yılında bu haklara sahip oldular (Tekeli, 1981). Aslında Türk kadını için önemli sayılan bu gelişmenin özgürleşme anlamında yeterli derecede uygulanıp uygulanmadığı tartışılmalıdır. 1999 yılı itibarı ile parlamentodaki kadın meclis üye oranları ülkelere göre sıralanırsa: İsveç’te %45.3, Danimarka’da %38, Norveç’te %36.4, Hollanda’da %36.7, Almanya’da %32.2, Güney Afrika’da %29.5, Arjantin’de %30.7, Çin’de %21.8, İspanya’da %28.3 İsviçre’de %23, Kanada’da %20.6, İngiltere’de %17.9, ABD’de %14.3, Belçika’da %23.3, İtalya’da %11.5, Fransa’da %12.2, İsrail’de %15, Irak’ta %7.6, Yunanistan’da %8.7, İran’da %4.8, Japonya’da %7.3 ve Türkiye’de %4.4’dür. Kadın milletvekili dünya ortalaması ise %12.7’dir. BM kamusal alanda yapmış olduğu bir araştırma da, Orta Doğu Ülkelerinde kadınların kamusal alanda en fazla görünürlüğünün olduğu ülke İran’dır (Yaraman, 1999). Kuveyt ve Birleşik Arap Emirliklerinde ise kadınların seçme ve seçilme hakları hiç yoktur (Ecevit, 2003).

Dünya genelinde ülkelerin parlamentolarına bakıldığında ise, 80 ülkede 871 siyasal partinin %67’sinde kadın milletvekili bulunmamaktadır. Yalnızca 16 ülkenin parlamentosundaki kadın milletvekillerinin oranı %25’in üzerindedir. 1974’den sonra yapılan seçimler neticesinde yalnızca 17 ülkenin kadın başbakanı olmuş ve tüm dünyadaki bakanların sadece %8’i kadındır (Ecevit, 2003). Bu göstergeler

değiştirilen ve yürürlüğe sokulan yasaların kâğıt üzerinde kaldığını ve kadınların siyasal alana katılımları üzerinde pozitif etkisinin olmadığını göstermektedir. Yukarıda bahsedilen katılım oranlarının düşüklüğünde ailenin ve toplumun payı oldukça yüksektir. Siyasete katılan kadınların ailelerinden aldıkları destek yanında eğitim seviyeleri ve yaşama biçimleri yüksek, belli meslek sahibi ve ekonomik anlamda özgürlerdir. Diğer taraftan, Türkiye’de ki kadınlar politik olaylar ve haklar hakkında yeterince bilgiye sahip değildirler. Bu yüzden AB uyum yasaları tarafından sürekli düzenlenen ve kendilerine tanınan haklardan habersizdirler. Eğitim düzeyinin yetersiz oluşu, kültürel ve çevresel baskılar, ekonomik özgürlüğün olmayışı da kadın istihdamını olumsuz etkilemektedir.

Tablo 3. İnsan gelişme Endeksinin hesaplanması

Kaynak: HDR, 2007–2008

Birleşmiş Milletler Kalkınma Kurumu kadınların siyasal ve ekonomik yaşama katılım oranlarını hesaplamak için Toplumsal Cinsiyet Ölçütü ya da Siyasal ve Ekonomik Yaşama Katılım Endeksini (GEM) geliştirmişlerdir. Bu tablo hazırlanırken, BM'nin temel aldığı bazı kıstaslar bulunmaktadır.

Tablo 4. Dünyadaki Kadınların Ülkelere göre Siyasal ve Ekonomik Yaşama Katılım Sıralamaları

1. Norveç	0.910	30.Peru	0.636	59. Kore	0.510
2. İsveç	0.906	31. Makedonya	0.625	60. Romanya	0.497
3. Finlandiya	0.887	32. Slovakya	0.630	61. Malezya	0.504
4. Danimarka	0.875	33. Çek Cum.	0.627	62. Sudan	0.502
5. İzlanda	0.862	34. Estonya	0.637	63. Bolivya	0.500
6. Hollanda	0.859	35. Yunanistan	0.622	64. Kolombiya	0.496
7. Belçika	0.850	36. Latvia	0.619	65. Brezilya	0.490
8. Avustralya	0.847	37. Polonya	0.614	66. Rus Fed.	0.489
9. Almanya	0.831	38. Hırvatistan	0.612	67. Etiyopya	0.477
10. Kanada	0.820	39. Bulgaristan	0.606	68. Tayland	0.472
11. Yeni Zelanda	0.811	40. Slovenya	0.611	69. Kazakistan	0.469
12. İspanya	0.794	41. Filipinler	0.590	70. Ukrayna	0.462
13. Avusturya	0.788	42. Meksika	0.589	71. Maldiv	0.437
14. BK	0.783	43. Kıbrıs	0.580	72. Mongolia	0.429
15. ABD	0.762	44. Panama	0.574	73. Paraguay	0.428
16. Singapur	0.761	45. Macaristan	0.569	74. Georgia	0.414
17. Arjantin	0.728	46. Vietnam	0.561	75. Oman	0.391
18. Fransa	0.718	47. Dominik Cum.	0.559	76. Bangladeş	0.379
19. İrlanda	0.699	48. Japonya	0.557	77. Pakistan	0.377
20. Bahama	0.696	49. Moldova	0.547	78. Katar	0.374
21. İtalya	0.693	50. Venezuela	0.542	79. Sri Lanka	0.369
22. Portekiz	0.692	51. Çin	0.534	80. Nepal	0.351
23. Kosta Rika	0.680	52. Ekvator	0.529	81. İran	0.347
24. Litvanya	0.669	53. Uruguay	0.525	82. Morokko	0.325
25. Küba	0.661	54. Kenya	0.521	83. Kırgızistan	0.302
26. İsviçre	0.660	55. Kenya	0.521	84. Türkiye	0.298
27. İsrail	0.660	56. Şili	0.519	85. Misir	0.263
28. BAE	0.652	57. Belize	0.517	86. Suudi Arab.	0.254
29. Barbador	0.649	58. Malta	0.514	87. Yemen	0.129

Kaynak: UNDP, Birleşmiş Milletler Kalkınma Kurulu Raporu, 2008, s:332

Yukarıda ki tabloda görüldüğü gibi, ilk on sırada yer alan ülkeler hem gelişmiş hem de yaşam kalitesi açısından kadın-erkek eşitsizliğinin en az olduğu ülkelerdir. Yani, kadının siyasal ve ekonomik yaşama katılımını; sağlık, eğitim, refah ve gelir düzeyi de etkilemektedir. Türkiye bu sıralama da 84. sıradadır. UNDP'nin 1998 yılı verilerinde 64. sırada yer alan Türkiye'de kadınların siyasi ve ekonomik olarak düşüşe uğradığı görülmektedir.

Tablo 5. Dünyada Kadınların Toplum İçindeki Ekonomik ve Siyasal Statüleri

Yüksek İnsani Gelişim	Toplumsal	Parlamentoda	Yasa	Mesleki ve	Erkek
	Cinsiyet Ölçüsü (GEM)	Kadın Sandalye Sayısı (%)	Koyucu Görevli Kadın (%)	Teknik Kadın Personel (%)	kazancına oranla Kadın Geliri (%)
1. Norveç	0.910	37.9	30	50	0.77
2. İsveç	0.906	47.3	30	51	0.81
3. Finlandiya	0.887	42	30	55	0.71
4. Danimarka	0.875	36.9	25	53	0.73
5. İzlanda	0.862	31.7	27	56	0.72
6. Hollanda	0.859	36	26	50	0.64
7. Belçika	0.850	35.7	32	49	0.55
8. Avustralya	0.847	28.3	37	56	0.7
9. Almanya	0.831	30.6	37	50	0.58
10. Kanada	0.820	24.3	36	56	0.64
Orta İnsani Gelişim					
51. Çin	0.534	20.3	17	52	0.64
68. Tayland	0.472	8.7	29	54	0.62
70. Ukrayna	0.462	8.7	38	64	0.55
71. Maldiv	0.437	12	15	40	0.5
81. İran	0.347	4.1	16	34	0.39
84. Türkiye	0.298	4.4	7	32	0.35

Kaynak: UNDP, Birleşmiş Milletler Kalkınma Kurulu Raporu, 2008, s:345

Tablo 5’de ayrıntılı olarak verilen değerlerden de görüldüğü gibi, parlamento da İsveç en yüksek kadın sandalye sayısına sahiptir. Bunun nedeni, Norveç’te kadın milletvekili oranlarının %40’dan fazla, İsveç’te %40’dan az %60’dan fazla olmaması kuralının uygulanıyor olmasıdır. Belçika da ise cinslerden herhangi birinin oranının 2/3’ten fazla olmaması gerekmektedir (Özbey, 2004). Kadınların siyasi ve ekonomik alanda başarı sağlaması için gerekli kuralları uygulayan ülkelerden biri olan Norveç’te eğitimden istihdama, sağlıktan aile yapısına kadar birçok alanda kadınlara yönelik destekleyici politikalar uygulanmaktadır (TBMM, 2003:11). Görüldüğü gibi, Türkiye’de parlamentoda ki kadın sayısı oldukça düşüktür. En yüksek dönemini 1935 yılında ki seçimlerde %4,6 ile yaşayan kadın milletvekili sayısı zamanla azalma eğilimi göstermeye başlamış, son iki seçimde bu oranı arttırmıştır. Türkiye aradan geçen 75 yılda kadın milletvekili sayısını ancak 18’den 50’ye çıkartabilmiştir. 2007 seçimlerindeki bu gelişme TBMM’deki kadın milletvekili oranını yüzde 9,1’e yükseltirken, Türkiye’yi de 187 ülke arasında sadece 109’uncu yapmıştır (UNDP, 2008).

Görevli kadın ve mesleki kadın personel sayıları karşılaştırıldığında ise, gelişmiş ülkelerde yüksek olmasına karşın Ukrayna'da bu oran oldukça yüksektir. Kadınların ekonomik yaşamdaki etkinliğinin önemli bir göstergesi olan bu değer Türkiye oldukça düşüktür. Kadınlar iş hayatında kariyer yapamamakta, yetki sahibi olamamakta ve statülerini arttıramamaktadırlar. Bunun neticesi olarak da, kadın gelirin erkek kazancına oranı ülkemizde oldukça düşük çıkmaktadır. Araştırmalarda bunu doğrulamaktadır. Türkiye'de erkeklerin kazancı kadınların neredeyse iki katıdır. Oranlar Avrupa Birliği ülkeleri arasında da farklılıklar göstermektedir. Kadınlar erkeklere kıyasla ücret bakımından en fazla uçurumu Belçika'da yaşamaktadır. Tablo 6'ya göre Belçika'da erkekler %45 daha fazla gelir elde etmektedir.

AB'nin 2004 yılında yaptığı bir çalışmaya göre, kadınlar erkek meslektaşlarına kıyasla %25 daha düşük ücret almakta, büroda çalışma durumunda ise bu fark %30'a yaklaşmaktadır. Bu durumun emeklilik maaşlarını da etkilediğini düşünürsek, kadınlar yaşlılık dönemlerini erkeklere göre daha sıkıntılı geçirmektedir (DW-WORLD. De, 2004).

2.3. KADININ EKONOMİDE VE EKONOMİK ETKİNLİKTEKİ KONUMU

BM'in kadının ekonomik etkinliği üzerine yapmış olduğu bir diğer hesaplama ise Ekonomik Etkinlik Oranıdır (EER). Bu hesaplama yönteminin kullanılmasının nedeni olarak, beşeri sermaye faktörleri sınırlı olması-ki bu faktörlerin ülkeler arasında kadın işgücü katılım oranının da cinsiyet farklılığını ortadan kaldırmazken- iş hayatında olmak yerine aile yapısı ve kadının rolü gereği evde oturmak zorunda kalan kadınlar için kültürel faktörlerde önemli olmasıdır (Antecol, 1999). Kadınların işgücü içerisinde yer alarak çalışmalarının İslam, Latin Amerika ve Akdeniz ülkelerinde Kuzey Avrupa ülkelerine kıyasla daha zor olduğu, bunun nedenlerinden en önemlisi de kadınların eğitim düzeyinin düşük olmasıdır (Özer ve Biçerli, 2003).

Tablo 6'da kadınların çalıştıkları sektörler bakımından incelendiğinde gelişmiş ülkelerde istihdam hizmet sektöründe ağırlıklı iken, gelişmekte olan ülkelerde tarım sektöründe yoğunlaşmaktadır. Türkiye'de durum farksız değildir. Tarım sektöründe çalışan kadın-ücretsiz aile işçisi olarak çalışanlar dâhil- sayısı oldukça yüksektir. Yani kadınların %52'sinin istihdam kaynağı tarım sektördür. Bu açıdan bakıldığında kırsal

alandaki çalışan kadınlar ile kentsel alanda çalışanlar arasında farklılaşma görülmektedir ve Kadın İşgücü oranı kentsel alanlarda düşmektedir. TÜİK'in 1988–2002 yılları arasında yapmış olduğu bir çalışma da, istihdam edilen kadın işgücü içindeki ücretsiz aile işçiliği oranı kırsal alanda %75–85 arasında iken kentsel alanda %9–16 arasında değişmektedir.

1980'li yıllarda sanayileşme politikalarını uygulamaya geçen birçok ülke, genellikle ihracat sektöründe düşük ücretli emek olarak kadınları kullanmış ve bunu işgücünün kadınlaşması olarak adlandırmıştır. Türkiye ise bu durumdan her ne kadar uluslararası piyasalarla artan bütünleşme stratejisine ve ihracatına rağmen faydalanamamış, kadın istihdamında bir artış gözlemlenmemiştir (Günlük-Şenesen, 1998; aktaran İlkaracan, 1998:285).

Tablo 6. Kadının Ekonomik Etkinlik Oranları

Yüksek İnsani Gelişim	Kadın Ekonomik Etkinlik Oranı (%)		Ekonomik Etkinlikte İstihdam (%)						Aile Çalışan Katkısı (%)	
	Kadın Oranı (%)	Erkek Oranı (%)	Tarım		Sanayi		Hizmet		Kadın	Erkek
			Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek		
İzlanda	70.5	86	4	11	11	34	85	55	50	50
Norveç	63.3	87	2	5	8	32	90	63	50	50
Kanada	60.5	84	2	4	11	32	88	64	61	39
İsviçre	60.4	80	3	5	12	32	85	63	62	38
ABD	59.6	82	1	2	10	30	90	68	62	38
Danimarka	59.3	84	2	4	12	34	86	62	84	16
İsveç	58.7	87	1	3	9	34	90	63	50	50
Finlandiya	56.9	86	3	7	12	38	84	56	40	60
Avustralya	56.4	80	3	5	9	31	88	65	60	40
Hollanda	56.2	77	2	4	8	30	86	62	79	21
Orta İnsani Gelişim										
Kazakistan	65.3	87	32	35	10	24	58	41	54	46
Suriye	38.6	44	58	24	7	31	35	45	--	--
Pakistan	32.7	39	65	38	16	22	20	40	--	--
Türkiye	27.7	36	52	22	15	28	33	50	33	67
Ürdün	27.5	36	2	4	13	23	83	73	--	--
Mısır	20.1	27	39	28	6	23	55	49	--	--

Kaynak: UNDP, Birleşmiş Milletler Kalkınma Kurulu Raporu, 2008, s:353

Türkiye'de kadının istihdama katılamamasının en önemli nedenleri eğitim seviyesi, aile baskısı, ev ve çocuk bakımı, toplumsal çekingenlik ve bölgesel farklılıklardır. Yalnız son yıllarda kadın işgücüne katılım oranında artış gözlenmiş, kadınların işe giderken çocukları için sağlanan bakım imkânları arttırılmıştır. Fakat

eşit işe eşit ücret uygulanamamaktadır, ayrıca kariyer olanakları ve olası terfiler, kadının toplumsal cinsiyet bakış açısına göre hala sınırlıdır.

Aytaç'ın (1999) yaptığı bir çalışmaya göre, kadınların iş hayatında üst seviyelerde (yönetici, müdür yardımcısı gibi) olmalarını engelleyen nedenler arasında: 1. kadınların çocuk büyütme için kariyerlerini ikinci plana atmaları ve/veya bırakmaları üst düzey yönetici olamamaları için en önemli engellerden birisidir. Çocuk sahibi olan kadınlar için üst yönetim için gerekli olan zamanı ayıramamaktadırlar. 2. kadınlar, genelde daha rahat çalıştıkları alanlara yönelmekte ve bu yüzden kariyer kadrolarını kendileri seçmektedirler. 3. Üst düzey yöneticiliği için gerekli olan iş tecrübeleri azdır ya da bulunmamaktadır. 4. Kadınlar aile ve iş hayatını dengelemeye çalışmaktadırlar. Bir tercih yapmaları gerektiğinde ise, evliliklerini ve aile hayatını seçtiklerinden dolayı kadınlar yeteri kadar işe adaptasyon gösterememektedir. 5. Ayrıca kadınlar erkeklere kıyasla daha duygusal olduklarından liderlik ve yönetme becerileri düşüktür (Griffin, 1993: 579).

Kadının toplumsal rolü nedeniyle ev hayatı ve iş hayatı arasında denge kurmak zorunda olması, kadınların annelik rolünün bir uzantısı gibi nitelendirilen öğretmenlik, sekreterlik, hemşirelik gibi mesleklere yönelmesine neden olmuştur. Böylece erkeksi ve kadınsı meslek ayrımı ortaya çıkmıştır. Ayrıca kadınların iş güvencesi ve belirli zaman aralıklarında çalışmaya uygun olması nedeniyle daha çok kamu kesimini tercih etmektedirler. İncelendiği zaman kadın çalışanlar ve yöneticiler, genellikle hizmet sektöründe: finans, sigortacılık, emlakçılık ve satış işlemlerinde erkeklere nazaran daha fazla yer almaktadır. Özel sektörde çalışan kadınlar ise daha çok insan kaynakları, müşteri ilişkileri, halkla ilişkiler ve pazarlama alanlarında kısaca sadece personel pozisyonlarında çalışmakta ve yetki gerektirmeyen sorumluluklar üstlenmektedirler (Kabasakal, 1998). Günümüzde meslek sahibi kadınlar, meslek ve aile rolleri arasındaki seçimi ya aile rollerinden bütünüyle çekilmek ya da taşıdıkları aşırı sorumlulukları ile çalışmaya devam etmeyi tercih ederek yapmaktadır. Bu seçimler arasında kalmamak için iki tane alternatif bulunmaktadır: evlenmemek ya da süper kadın olmak. İlk seçenek hiçbir toplumda yaygın olarak başvuru bir seçenek değildir. Diğeri ise hem gerçekleştirilmesi güç hem de kadına fiziksel ve psikolojik olarak sorumluluk yükleyen alternatiftir.

Kadınların çalışma yaşamında yüz yüze olduğu problemleri azaltmak amacıyla birçok işveren, çalıştırdığı kadınların aile ve iş yükünü azaltması, daha üst düzeylerde yer alması için çalışan annelere daha esnek çalışma programları ve saatleri geliştirmişlerdir. Bu programlar dâhilinde, çalışan kadınlar hem aile sorumluluğunu alabilmekte hem de kariyer sahibi olabilmektedirler. Dünya geneline bakıldığı zaman, Arap ülkelerinde ve Güney Asya'da yönetici konumlarındaki kadınların oranı çok düşüktür. Hatta Japonya, Lüksemburg ve İspanya gibi sanayileşmiş ülkelerde de kadınların payı %10'dan azdır. Örneğin Birleşmiş Milletler'in yapısı içinde, kadınların mesleki konumlarının yükseldiği görülmekte ise de; üst yönetimlerde kadınların oranı %11.3'tür (World Bank, 2006). Özetlemek gerekirse, iş hayatında yer alan kadınlar, bir yandan ekonomik özgürlüklerini ve toplumsal değerleri arttırmaya çalışırken, diğer taraftan toplumsal değer yargılarını sürdürmek zorunda olduğundan çalışma hayatında sorunlarla karşılaşmaktadır. Kadınların karşılaştığı bu sorunlar genel olarak hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde ortak noktalarıdır ve aile içindeki cinsiyet rollerinden kaynaklanmaktadır.

3. DÜNYA'DA KADIN İŞGÜCÜNÜN İSTİHDAMDAKİ YERİ

Dünya genelinde iktisadi ve sosyo-kültürel koşulların değişmesi ile birlikte kadınlar çalışma yaşamında daha aktif rol almaya başlamışlardır. İş yerinde başlayan bu aktiflik, kadınların ev hayatında da söz sahibi olmasını sağlamış, kadınların gerek iş gerekse ev hayatında saygınlıklarının ve statülerinin artmasına neden olmuştur (Pur ve diğerleri, 1998: 82-83). Tarihsel süreç içinde Sanayi Devrimi ile başlayan kadınların iş yaşamına katılımı, hem ev hayatını hem de iş hayatını beraber yürüten kadınlara bazı meslek dallarında talep yaratmıştır. Öğretmenlik, hemşirelik, doktorluk, sekreterlik ve bankacılık gibi kendilerine daha uygun mesleklerde kadın işgücüne olan talep artmıştır.

Dünya Bankası'nın (2006) yapmış olduğu bir araştırmaya göre, kadınların eğitim düzeyinin ücretler arasında ki farklılığa etkisi oldukça yüksektir. Düşük eğitim düzeyinde olan kadınların dışarıda ki işlerde kazandıkları ücret, ev işleri ve çocuk bakımı için ödenecek ücreti karşılamaya ya ancak yetmekte ya da altında kalmaktadır. Bu yüzden, düşük eğitim düzeyine sahip kadınların işgücüne katılım oranının düşük olması beklenen sonuçtur. Doğal olarak eğitim düzeyi yükseldikçe

kazanılan gelir ile yapılan masraf arasındaki fark kadınlara cazip geleceğinden, katılım oranını da arttıracaktır.

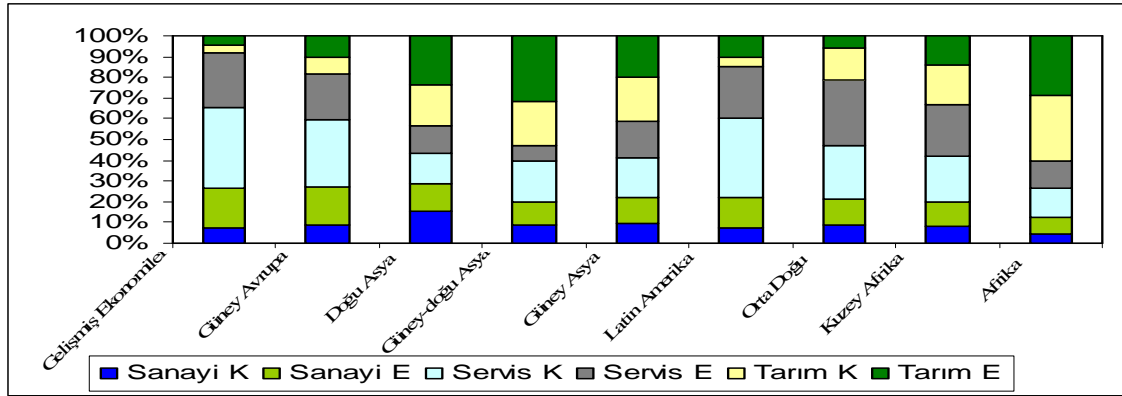
Kadınların yukarıda belirtilen mesleklere yönelmesi ücret ayrımı ya da biyolojik ayırmadan çok toplumsal cinsiyet ayırımından kaynaklanmaktadır. Cinsiyet ve toplumsal cinsiyet ayrımı temel bir ayırmadır ve biyolojik özellikte değildir (Giddens, 2000: 97). Bu da, kadınların toplumun yönlendirmesine bağlı olarak iş gruplarını biçimlendirdiğini göstermektedir. Günümüzde çalışılan sektörler incelendiği zaman görülmektedir ki, esnek çalışma saatleri ve çalışma koşulları nedeniyle hizmet sektörü kadınların çalışmayı en çok tercih ettikleri alandır. Çalıştığı sektörde erkeklere kıyasla daha az para kazanan, işbölümü ve yöneticilik pozisyonlarına ulaşmakta ayrımcılık ile karşılaşan taraf yine kadınlardır. Bu açıdan yüzden cinsiyet, meslek sınıflandırmalarında araç olarak kullanılabilir.

Sosyal koruma programlarının azalmasıyla, yoksul ailelerde çalışan informal işçilerin tüketimlerini gelir risklerinden ayrı tutmalarının hem refah dağılımı hem de ürün verimliliği açısından aksi sonuçları olabilmektedir. Bu bakımdan dikkatlice belirlenmesi gerek sosyal koruma programları-işsizlik, sağlık ve risk sigortası, eğitime verilen desteğin artırılması gibi- hem kadınların iş yaşamında ki korunmasızlığını azaltmakta hem de kadınların pazarlı güçlerini arttırmaktadır (Beneria ve Floro, 2003:2). Formal işlerde düşüş olduğu ve ekonomik büyüme yavaşladığı zaman, hanehalkının yaşam standartlarını düşürmemek için hanede çalışan sayısı artmaktadır. Kadınlar informal sektörün çoğunluğunu oluşturmaktadır. Bununla birlikte, informal ekonomi kadınlara hem çalışma saatleri açısından hem de evde çalışabilme açısından esneklik sunmaktadır. Çünkü informal sektörde çalışmak yüksek eğitim ya da bilgi gerektirmemektedir. Bu bakımdan, evde oturan ya da evde oturarak çalışmayı tercih eden kadınlar informal sektörde daha kolay iş bulabilmişlerdir (Heintz and Pollin, 2003:7). Ülkeler arasında da erkek mesleklerine kıyasla kadın meslekleri daha çok değişim göstermektedir. Erkekler kadın mesleklerinde çok rahat çalışabilmekteyken, bazı erkek mesleklerinde çalışan kadın bulmak imkânsızdır (Anker, 1998: 405). Sonuç olarak kadın ile erkek eşit şartlarda çalışırken aynı ücreti alıyorsa ya da eşit değerinde iş'e sahiplerse ve aynı çalışma koşullarında çalışıyorsa, cinsiyete dayalı farklılıktan söz edilemez (Gonas and Karlsson, 2006: 8).

2008 yılında dünya genelinde 3 milyarın üstündeki çalışandan yaklaşık %40.4'ü yani 1.2 milyarı kadındır. Bu kadınların sadece %18.3'ü sanayi sektöründe çalışmaktadır. Aynı sektörde çalışan erkeklerin oranı ise %26.6'dır. Kadınların çoğunlukla çalıştıkları sektör tarım ve gittikçe talebi artan hizmet sektörüdür. Çünkü 2008 yılında erkeklerin hizmet sektöründe ki istihdamı %41.2 iken, tüm kadın istihdamının %46.3'ü servis sektöründe çalışmaktadır. Kadın ve erkekte, sanayi istihdamı arasında ki küresel farklılığa tüm ülkelerde rastlanmaktadır. (ILO, 2009)

Kadınların işgücünde karşılaştığı en büyük cinsiyete dayalı ayrımcılık mesleki ayrımcılıktır. Formal işgücü piyasasında iş bulamayan kadınlar informal sektöre yönelmektedir. Yalnız informal sektörde de erkek çalışanlar ya kendi işyerlerine sahiptir ya da işveren konumundadır. Kadınlar ise informal sektörde de çoğu zaman ücretsiz aile işçisi olarak yer almaktadır (ILO, 2002: 16). Bangladeş, Etiyopya, Yunanistan, Endonezya, Pakistan, Suriye, Tayland ve Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde kendi işinde çalışan ya da işveren erkekler ile kadınların toplam istihdam içindeki fark oransal olarak % 20'nin üzerindedir (Elder ve diğerleri, 2003: 453).

Şekil 1. Sektör bazında cinsiyete ve bölgeye göre istihdam dağılımı, 2008

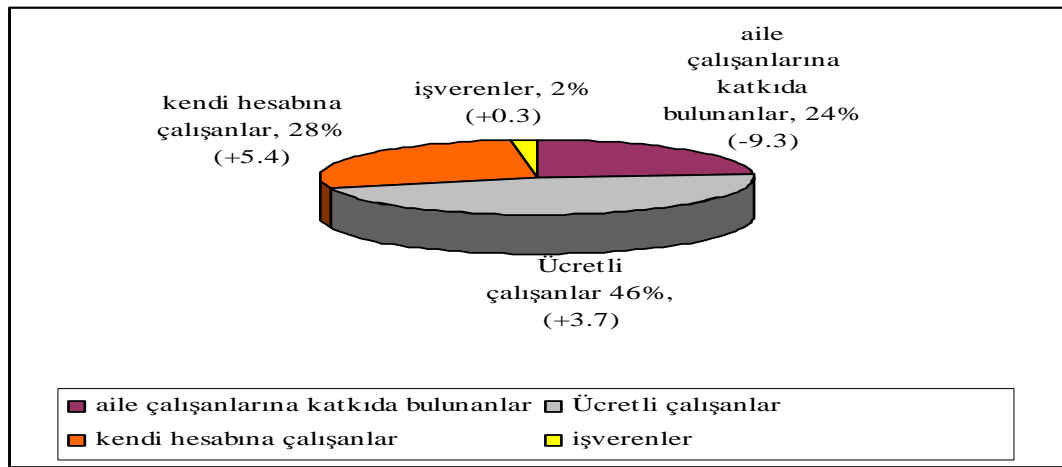
Kaynak: ILO, Ekonomik Eğilim Modelleri, Ocak 2009.

Şekil 1'de görüldüğü gibi gelişmemiş ülkelerde, kadınlar hala tarım sektöründe yoğun olarak çalışmaktadır. Dünya genelinde kadınların %35,4'ü tarım sektöründe çalışırken bu oran erkeklerde % 32,2'dir. Yalnız servis sektöründe çalışan kadınların sayısı dünya genelinde gitgide artmaktadır. Bununla beraber, kadın ve erkek istihdamı arasında oluşan sektörler arasındaki farklılığın dışında, çalışma koşullarında da farklılıklar gözlemlenmektedir. 2007 yılındaki toplam kadın

istihdamının %52,7'si savunmasız durumdadır ve bu oran erkeklerde %49,1'dir. Birçok kadın için ekonomik özgürlüklerini kazanmak açısından, ücretsiz aile işçiliğinden ücretli istihdama geçiş önemlidir. Ekonomik özgürlük ya da aile içinde söz sahibi olabilmek, kadınlar ücretli çalıştığında ya da işveren olduğunda en yüksek oranda iken, ücretsiz aile işçisi olduklarında ya da kendi hesaplarına çalıştıklarında ise oldukça düşüktür. Ücretli çalışan kadın sayısı 1997 yılında dünya genelinde %41,8 iken, 2007 yılında %45,5'e yükselmiştir (ILO,2009).

Hindistan'da yapılan bir çalışmada, kadınların evde yapmış oldukları tüm çalışmaları-çocuk bakımı, ev işi- ekonomik olarak kabul edilmiş olsaydı, kırsal alanda yaşayan 15+ yaş gurubunda ki kadınların işgücüne katılım oranları %31'den %52'ye yükselebilirdi. İşgücü piyasasında kadınların katılımının bu denli düşük olmasının nedeni kadınların ev içinde yaptıkları işlerin büyük kısmının ekonomik etkinlik olarak kabul edilmemesi ve marjinal verimliliğin sıfır olmasıdır (Williams ve Seed, 1994: 212).

Şekil 2. İstihdamda Kadının Mesleki Dağılımı, 2007*

*Parantez içindekiler 1997'den bu yana gerçekleşen yüzdelerdeki değişimi göstermektedir.
Kaynak: ILO, Ekonomik Eğilim Modelleri, Ocak 2009.

Dünya genelinde işgücü 1980 ve 1990 arasında ortalama olarak yılda %2,2 oranında artmıştır. Fakat 1990 ve 2005 arasında büyüme oranı %1,6 düşmüştür. Bu düşüş dünya çapında işgücü katılım oranına yansımıştır. Tablo 7'de görüldüğü gibi, 1980 yılında dünya çapında işgücüne katılım oranı %67 iken, 2005 yılında %65,7'ye düşmüştür. Bu azalmanın asıl nedeni ise genç katılım oranlarında yaşanan büyük düşüştür. Bunun yanında, kadınların işgücüne katılım oranlarında azda olsa artış

görülmektedir. 25–54 yaş arasındaki kadınların işgücüne katılım oranları 1980’ e kıyasla dünya genelinde yükselmiş, bu da kadınların ekonomik aktivite oranlarının artmış olduğunu göstermektedir (ILO, 2007).

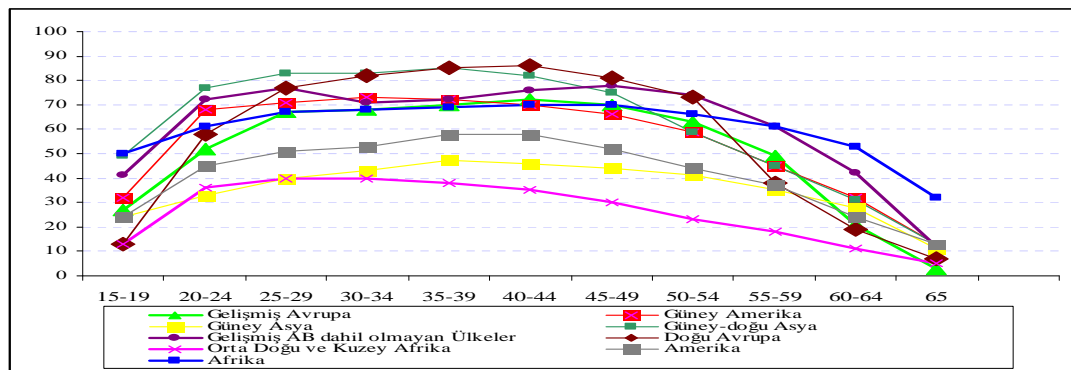
Tablo 7. Dünya Çapında İşgücü ve Nüfus Değerleri

	1980	1990	2000	2005
Çalışabilecek yaştaki toplam nüfus	2,880,602	3,566,009	4,256,622	4,642,570
Toplam işgücü	1,929,563	2,405,653	2,818,456	3,050,420
Toplam İKO (%)	67	67,5	66,2	65,7
Kadın İKO (Toplamın %)	38,6	39,8	39,8	40,1
Kadın İKO (%)	51,5	53,6	52,6	52,5
Genç İKO (Toplamın %)	27,8	25,6	21,3	20,8
Genç İKO(%)	63,9	61,4	56,2	54,7
Kadın İKO (25-54,%)	61,9	65,9	66,3	66,7
Erkek İKO (25-54,%)	96,3	96,2	95,3	95,1
İKO, +55	37,1	37,5	36,6	37,1

Kaynak: Birleşmiş Milletler Dünya Nüfusu Veri bankası, 2005

Aşağıdaki şekil 3’te kadınların yaş gruplarına ve bölgelere göre işgücüne katılım oranları gösterilmiştir. Bu şekilde, tüm yaş gruplarına kıyasla bölgeler arasında büyük değişimler bulunmaktadır. Güney Asya 15 ile 29 yaş arasında en düşük kadın katılım oranını gösterirken, Ota Doğu ve Kuzey Afrika bölgeleri 30 ile 64 arasındaki tüm yaş gruplarında en düşük kadın işgücü katılım oranını sergilemektedir. 65 yaş üstü kadınlarda gelişmiş Avrupa ülkeleri en düşük katılım oranında ilk sıradadır. Doğu Avrupa en yüksek kadın işgücü katılım oranını gösteren bölgedir.

Şekil 3. Bölge ve Yaş gruplarına göre Kadınların İKO, 2005

Kaynak: ILO, İşgücüne Katılım Oranlarında Bölgesel Eğilimler, 2007.

4. KADIN İŞGÜCÜ TALEBİNİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER

4.1. KADIN EMEĞİ VE İŞ PİYASASINDA KARŞILAŞTIKLARI ZORLUKLAR

Kadın işgücüne olan talebi son yıllarda ortaya çıkan cinsiyet tabakalaşmasının birçok karmaşık teorisinin merkezi durumundadır. Bir teorisyenden diğer teorisyene bu durum farklılık göstermesine rağmen, cinsiyet eşitsizliği gibi kritik olan kadınların ve erkeklerin işgücündeki yerini belirleyen ekonomik gücün derecesini ve en önemlisi ekonomik gücün en etkili belirleyicilerinden olan kadın işgücüne olan toplam taleple ilgili aynı görüştedirler. Cinsiyet tabakalaşmasını anlatan bu kadın işgücüne olan talebi belirlerken, kuramcılar: 1. sadece ya da genel olarak kadın tarafından yapılan görevlerin, toplum içinde cinsiyet ayrımcılığına yol açması, 2. kadının bu görevlerinin önemi zaman içerisinde ve toplumlar arasında teknoloji gibi dışsal faktörler ile beraber değişiklik göstermesi, 3. bu değişikliklerin kadınlara politik, ekonomik, ideolojik ve demografik alanlar karşısında özerklik verdiğini ya da kadınları ikincil plana attığını varsaymaktadır (Cotter ve diğerleri, 1998: 3).

Makro'dan (devlet) mikro'ya (aile) değişen kadınların ve erkeklerin farklılık gösteren ekonomik kaynak kontrolü, her ne kadar tek faktör olmasa da cinsiyet tabakalaşmasında ki en önemli faktörlerden biridir. Çünkü kadınlar mikro düzeyde ekonomik güçlerini kazanamamakta, bunun yerine işgücüne katılarak erkek egemenliğini makro düzeyde düşürecektir (Blumberg, 1984: 28). Ekonomik güçleri olmadan kadınların hane halkı içinde ve doğurganlık üzerinde kısıtlı karar verme yetkisi bulunmaktadır. Avlanma ya da bahçe işleri ile uğraşan toplumlarda, kadınların işgücüne katılımları buldukları toplumlarda “üretken çalışma” olarak belirtilmekte ve kadınlarda statü farkı yaratmakta iken, daha ileri düzeydeki toplumlarda tarımla uğraşan kadınların konumu bu “üretken çalışma”dan hariç tutulmaktadır. Aynı zamanda, kadın işgücü tüm toplumlarda vazgeçilmez bir öğedir; cinsler arasındaki eşitsizliği ya da tabakalaşmayı belirleyen işgücü arzında sadece kadının yetenekleri değil aynı zamanda kadının işgücüne olan talebi de önemli bir etkidir (Blumberg, 1978: 101).

İşgücü piyasasında yaşanan ayrımın oldukça eski bir tarihi vardır. Bununla beraber, iktisat teorisi tartışmaları bu konu üzerinde fazla durmamaktadır. Bunun önemli sebeplerinden bir tanesi, ayrımcılığı bir paradoks veya kurallardan ayrılma olarak değerlendiren Neo-klasik teorinin oldukça etkin olmasıdır. Tam rekabet piyasasının hakim olduğu koşullarda, reel ücretler emeğin marjinal ürününe ya da marjinal verimliliğine eşittir ve aynı üretkenliğe sahip olan kişiler (en azından uzun dönemde) cinsiyet, ırk ve yaştan bağımsız olarak aynı ücreti alırlar. Ayrımcılık konusunun ihmal edilmesinin bir diğer nedeni ise, kalkınma teorisinin ekonomik ve sosyal hareketlere bağlı olmasıdır. Yani anti-ayrımcılık hareketinin olmadığı veya sosyo-ekonomik problemlerin en önemlileri olduğu (yüksek işsizlik ve enflasyon) ortamlarda iktisat teorisi veya politik teori ayrımcılık gibi bir konu ile ilgilenmek istememektedir. 1960 ve 1970'li yıllarda gelişen Sivil Haklar ve Kadınların Özgürleşmesi Hareketleri, ayrımcılık problemini ön plana çıkarmayı başarmıştır. İşgücü piyasasında ayrım teorisi, bu yüzden sadece ekonomi ile değil politik ekonomi ile de ilişkilidir (Schmid,1994).

Cinsiyete dayalı ayrımın iki şekilde ortaya çıktığı görülmektedir; dolaysız ayrımcılık: herhangi bir kadına, cinsiyeti nedeniyle bir erkeğe davranacağından ya da davranması gerektiğinden daha olumsuz ve/veya daha az olumlu davranması, dolaylı ayrımcılık ise eşitmiş gibi gözükken davranışların ya da kuralların bir sonraki aşamalarda kadın üzerinde ayrımcı etkiler yaratmasıdır. Çalışma yaşamında dolaysız ayrımcılığa ilişkin kadın çalışanların belli kadrolarda ve unvanlarda çalıştırılmak üzere işe alınmamaları, terfi ve promosyon alamamaları, kadını aşağılayan cinsel istismar gibi pek çok örnekle karşılaşılmaktadır. Dolaylı ayrımcılık ise kendisinden herhangi bir konuda yardım isteyen bir kadına, istediği yardımı sadece belli koşullarda ya da şartlarda vermek istemesi sonucu ortaya çıkmaktadır (Acar ve diğerleri, 1999).

Tablo 8. Emek Piyasasında Yaşanan Farklılıklar

Aktörler	Motivasyonu		Davranış	
	Sağlayan Faktörler		Biçimi	Etkileri
İşveren	Zevkler ve Tercihler		Herhangi bir ilişki kurmaktan kaçınmak	Piyasa öncesi Ayrım
			İnsanları dışlamak	
İşçi	Toplumsal Gelenekler ve kurallar		Geleneksel olarak rol yapmak	İşverenden kaynaklanan Ayrım
			Monopol ve Monopson Piyasaları yaratmak	
Müşteri	Maddi fayda		Eksik bilgiden kaynaklanan Belirsizlikte ki azalma	Ücret Ayrımı

Kaynak: Schmid, 1984, s. 271.

Dünya Ekonomik Forumu tarafından her yıl hesaplanan Küresel Cinsiyet Farklılığı Endeksine göre, 2006 yılında 108. sırada bulunan Türkiye, 2007 yılında Umman ve Mısır'ın da altına düşerek 121. sıraya düşerek sondan 7. olmuştur. Türkiye'nin gerisinde ise, Suudi Arabistan, Yemen, Fas, Nepal ve Pakistan bulunmaktadır. Bu endeksin en yüksek olduğu ülkeler ise sırasıyla İsveç, Norveç ve Finlandiya'dır. Küresel Cinsiyet Farklılığı endeksinin temel hedefi, cinsler arasında fırsat eşitliği sağlayarak eğitim imkânına, siyasal güce ve sağlık hizmetlerine erişmektir. Türkiye bu açıdan bakıldığında ise, cinsler arası fırsat eşitliği sıralamasında 118, eğitimde 110, sağlık alanında 87 ve siyasi güç olarak da 108. sırada yer almaktadır (<http://arsiv.kazete.com.tr>).

Adam Smith (1776) tam rekabet koşulları içerisinde, meslekler arasındaki ücretlerin eşitlenmesi gerektiğini öne sürerek mesleklerin niteliklerinden kaynaklanan ve parasal getirileri dengelemeye çalışan özellikleri olduğunu ileri sürmüştür; ve meslekler arasındaki ücret farklılıklarını açıklayan beş faktör şunlardır:

- 1- işin kendisinin uygunluğu ya da uygunsuzluğu
- 2- işi öğrenmenin kolaylığı ve ucuzluğu ya da zorluğu ve pahalılığı
- 3- işin sürekliliği
- 4- işte çalışanlara duyulması gereken güvenin az ya da çok olması
- 5- başarılı olma ihtimalinin olup olmaması.

Emek piyasasında yaşanan meslek ayrımı üzerine gelişmiş ve az gelişmiş her ülke araştırma yapmaktadır. Ayrım, kadın ve erkeklerin değişik meslek ve sektörlerde (yatay ayrım) yoğunlaşması biçiminde olduğu gibi, aynı meslek ve sektörler içerisinde (dikey ayrım) cinsiyete göre ayrışması biçiminde de olabilmektedir. Mesleklerin yatay ayrışması olarak adlandırılan “kadın işi” ve “erkek işi” tanımlamaları önce meslek seçiminde, sonra işe alımlarda ve devamında tüm çalışma hayatı boyunca olumsuz etkilerini sürdürmektedir (Jacobsen, 2007). Araba tamirciliği, CEO, ustalık, müfettişlik, özellikle inşaat mühendisliği, şoförlük ve mali müşavirlik genel olarak erkek işi olarak görülmektedir. Diğer taraftan hemşirelik, kütüphanecilik, sekreterlik, kuaförlük ve öğretmenlik kadın isleri olarak algılanır ve meslek tercihlerini yaparken kadınları etkiler.

Kadınların, daha çok onlarla özdeşleşen mesleklerde yoğunlaşması, erkeklerle aynı mesleklere girseler bile alt kademelerde yer almaları, üst kademelere çıkamamaları ya da çıkarılmamaları, karar alma ve yönetim birimlerine katılamamaları, sendikalarda söz sahibi olamamaları sonucunda toplumun ilerlemeye açık bütün alanlarında önemsiz olmalarına neden olmaktadır. Toplum içerisinde ikincil olmaları ise “rekabet etmeyen- edemeyen grup” olarak tanımlanmalarına sebep olmuştur. Bundan dolayı, işgücü piyasaları “bölünmüş ve kademeleşmiş” piyasalar olarak ele alınmaktadır (Vogell, 2003).

Kadınların toplum içerisinde değeri yüksek olan üretim yaptıklarında ve/veya çalıştıkları ortamda ikameleri olmadığı zaman cinsiyet farklılığının derecesi azalmaktadır. Kadın işgücüne olan talep arttıkça, eğer kadın işgücü arzı düşük ise cinsiyet katmanlaşması azalmaktadır. Kadınların statüsünü erkeklere kıyasla arttırmak için kadın işgücü arzı kritik bir değer değildir. Cinsiyet farklılığını azaltmak için asıl önemli olan üretken çalışma ortamı içerisinde kadın işgücüne olan talebi arttırmaktır. Mesela, toplum içinde üretken çalışmaya katkıda bulunmak için yüksek düzeyde kadın işgücü arzı bulunabilir, fakat toplumun devamlılığı için işgücüne ihtiyaç yok ise, üretken çalışma ortamından uzak tutulmaktadır ve/veya statülerinde herhangi bir değişme olmamaktadır. Bu açıdan bakıldığında zaman, önemli üretim rollerinde kadın işgücüne olan talep cinsiyet ayrımcılığını azaltmak için gereklidir ve kadın işgücü arzı tek başına kadınların statüsünü arttırmak için yeterli olmamaktadır. Beraber irdelenirse, düşük düzeyde kadın işgücü arzı ve yüksek

düzeyde kadın işgücüne olan talep, erkeklere kıyasla kadınların toplum içerisindeki statülerin seviyesini arttırmak ve işgücünde etkin duruma gelmeleri için en etkili durumdur (Chafetz, 1984).

4.2. KADINLARIN İŞGÜCÜNE KATILIM ORANLARI

Kadınların son yüz yıl içinde işgücüne katılımı radikal bir biçimde değişmiştir. Kadının işgücü katılımında gözlenen bu artışın, aslında kadın işgücüne olan talep değişiminden kaynaklanmasına bağlı olduğunu düşünülmektedir. Yalnız bu konuda literatür oldukça azdır. Çünkü kadının işgücüne katılım oranının artması hem talep hem de arz yönlü faktörlerden kaynaklanmaktadır. Kadınlar, bundan yüzyıl öncesine göre eğitim, tercihler, cinsiyet rolleri ve ev içi sorumluluklardaki değişiklikler, çocuk bakımı gibi birçok nedenden dolayı piyasaya sundukları hizmetlere kendilerine olan talep artışı nedeniyle işgücüne katılım oranlarını arttırmaktadır. Durgunluk dönemlerinde, artan işsizlik oranları ile azalan ücretler insanların iş bulma umudunu azaltmaktadır. Öte yandan, ekonomi gelişirken ise bunun tam tersi durumla karşılaşmaktadır. Bunun yanında, emek talebindeki değişimleri düzenleyen emek arzı çok ani olmamakta, emek arzında yaşanan gecikmelerden kaynaklanmaktadır. Örneğin emek gücünün dışında olanlar iş tecrübesizliğinden ve yeteneklerinin körelmesinden zarar görmektedir ya da ev yaşamına yaptıkları sermaye ile çocuk büyütme yönelmektedir. Kadınlar eğer çalışmıyor ve evde çocuk ile ev işleri ile ilgileniyorlarsa, çalışmak yerine evde zaman geçirdiklerinden dolayı yüksek sosyal maliyete maruz kalmaktadırlar. Beşeri sermaye ihtiyacının etkisi ve sosyal değerler; bireylerde, gruplarda ve özellikle kadınlarda emek pazar davranışlarında değişim yaşanmasına neden olmaktadır.

Kadının işgücüne katılamamasının altında yatan nedenler olgusal ve yargısal olarak gruplandırılmıştır. Olgusal nedenler ülkedeki işsizlik oranının yüksekliği, kadınların aldığı ücretlerin düşüklüğü, kadınların eğitim ve beceri eksikliği, kreş ve yuvaların yeterince yaygın olmayışı olarak belirtilirken; yargısal nedenler kadının kendini aile içinde ve annelik/babalıkla tanımlaması, bu rol içinde çalışmayı ve ev dışındaki hayatı erkeğe ait bir alan olarak görmesi, kendi alanını ev içi olarak tanımlamasıdır (Demirel ve diğerleri, 1999).

Fernandez'e (2007) göre kadınlar, işgücü piyasasına katılmalarına engel olan kültürel ve ekonomik engeller ile karşı karşıyadır. Ekonomik engeller temel olarak çalışma koşullarının kötülüğü (kayıt dışı ekonomide çalışma olasılığının yüksekliği, düşük maaşlar, maddi açıdan karşılanabilir çocuk bakım hizmetlerinin olmayışı, uzun çalışma saatleri, vs.) ile ilgiliyken, kültürel engeller ise özellikle kadınların çocuk bakımı ile ilgili rolleri ve kadınların evde oturmaları yönündeki sosyal/ailesel talepler ile ilişkilidir. Gerçekten de kocalardan, anne-babalardan gelen aile baskısı eğitim düzeyi düşük kadınların istihdamı önündeki önemli bir kısıttır. Artan emek talebi ile işgücünü arttırmak, sosyal etkileşim ve iş tecrübesine olan etkiyi arttıracaktır.

OECD verilerine göre (2008), Türkiye'nin, % 23.5 olan kadınların işgücüne katılma oranı ile 30 OECD ülkesi içinde 'en kötü durumdaki' ülke olarak kaydedilmiştir. Aynı zamanda AB ülkelerinde kadınların istihdam içindeki payı 2006 yılı verilerine göre AB15'te % 58.6, AB25'te % 57.4'tür. İşgücüne katılma oranları hem genel olarak hem de erkek ve kadınlar arasında 2007 yılı sonuçlarına göre Türkiye'de düşmüştür. 2007 yılı hane halkı işgücü araştırması yıllık sonuçlarına göre işgücüne katılma oranı % 47.8 olarak tespit edilmiş iken, 2008 yılı Ocak döneminde, Türkiye genelinde işgücüne katılma oranı % 45.7 olarak gerçekleşmiştir. 2007 yılı sonuçlarına göre erkeklerde işgücüne katılma oranı % 71,3 iken, 2008 Ocak dönemi sonuçlarında % 69,6 olarak belirlenmiştir. Kadınlarda ise sırasıyla aynı oranlar % 24,8 ve % 22,3 olarak gerçekleşmiştir. Kentsel yerlerde işgücüne katılma oranı % 44.4, kırsal yerlerde ise % 48'dir (TÜİK, 2008).

4.3. REZERVASYON ÜCRETİ

Emek-boş zaman tercihi teorisine göre kadınların işgücüne katılımları, piyasada harcayacakları zamanın değeri ile değişmektedir. Kısaca, kadınların işgücüne katılımları beklenen piyasa ücreti ve ev işleri ile uğraşarak geçirdikleri zamana verdikleri değer (rezervasyon ücreti) ile birlikte değiştiği açıklanmaktadır (Becker, 1965: 505). Uzun dönemde kadının işgücüne katılımındaki artış beklenen piyasa ücret değeri ve rezervasyon ücret haddini arttıran bazı ekonomik ve demografik faktörler itibariyle incelenmektedir (Becker, 1975).

İşgücü katılımına ilişkin Sorrentino'nun (1983) yapmış olduğu çalışmada, hane halkında yaşanan ücret artışları, ev içi giderlerinde artış ve eğitim masrafları

aile gelirine katkısı olması açısından kadınların işgücüne katılmasına teşvik etmiştir. Her şeye rağmen iş piyasasında ayrımcılık devam ediyorsa, üretime dayalı yetenek ya da karakteristik özellik olarak kabul edilmeyen kadın ve erkek arasında ortaya çıkan ekonomik sonuçların, aslında kadınların ekonomik statüsünü olumsuz etkilemesi beklenmektedir. Ayrımcılık olmadığı zaman kadın ve erkek aynı derecede üretken olabilmekte ve eşit ücretleri alabilmekte iken eşit şartlarda ödüllendirilmemektedir. Aslında eşitsizliğin olmasının nedeni kadınlara marjinal üretkenliğinden daha az ödenmesidir (Blau ve diğerleri, 2006: 203). Beşeri sermaye modeline dayanan cinsiyetler arasında gelir düzeyinde yapılan ayrımcılık oldukça açıktır. Aile içindeki emeğin geleneksel bölüşümünün de, birçok kadın erkeklerle kıyasla daha kısa süreli iş kariyeri yapmaktadır. Bundan dolayı, okul ve iş eğitime daha az yatırım yapabilecekleri meslekleri tercih etmektedirler. Bu ise ücretler arasında farklılıkların doğmasına neden olmaktadır. Eğitim düzeyi düşük kadınlar, erkeklerle işgücü piyasasında rekabet edemediklerinden genellikle ya daha düşük gelirli işlerde çalışmakta ya da ücretsiz aile işçisi olarak evde zaman geçirmektedir (Blau ve diğerleri, 2006: 193). Kadınlar için yapılan ekonometrik analizler farklı zaman aralıkları içerisinde değişiklik gösterebilmektedir. Genel olarak, kadın istihdamı ve ücretler arasındaki kesitsel ilişkinin zaman içerisinde arttığı gözlemlenmekte iken, ev hanımının istihdamı ile kocanın kazancı arasındaki ilişki zaman içerisinde daha da zayıflamaktadır (Juhn ve Murphy, 1997: 91). Mincer (1985: 12)'in çalışmasındaki bulgulara göre zaman içerisinde kadın ve erkeğin ücretlerinde ve/ veya gelirlerindeki artış, her ne kadar kadın ücretlerinin büyüme oranı erkeklerin ücretlerindeki artış oranından daha az olsa da birbirleriyle korelasyon içerisindedir.

Dawes (1993: 31,2) uzun vadeli işsizlik üzerine dayanan bir çalışmada, rezervasyon ücreti kavramının aslında istenilen sonuçları vermediğini belirtmiştir. En az altı aydır işsiz olan seçilmiş bir grup üzerinde yapmış olduğu çalışmada, elde edilen bulguların çokta reel sonuçlar vermediği gözlemlenmiştir. Aslında rezervasyon ücreti ikiye ayrılmaktadır: ilki, haftalık rezervasyon ücreti; ikincisi saatlik rezervasyon ücretidir. Bu iki durumda da, rezervasyon ücretini vergi sonrası (net miktar) ya da vergi öncesi (brüt miktar) olarak hesaplamak mümkündür. Rezervasyon ücretinin geçerliliğini ölçmenin bir yolu eğitim düzeyi ile arasındaki

ilişkiyi ölçmektir. Çünkü eğitim düzeyi arttıkça rezervasyon ücretinde artış yaşanmaktadır. Bunun birçok nedeni vardır. Öncelikle, eğitim düzeyi arttıkça bireyler kendi maaşları üzerinde etkili olan gelir dağılım sistemi, vergi sistemi ve gelir hakkında daha çok bilgi sahibi olmaktadır. Ayrıca emek piyasasında sağlanan tecrübelerde ilerisi için bireylere pozitif etki sağlamaktadır.

Minner (1962:859)'a göre, ikame etkisi kadınların işgücüne katılım oranlarını olumlu yönde etkilerken, gelir etkisi olumsuz olarak etkilemektedir. Bunun yanında, boş zamana olan talep yalnızca kadınların emek piyasasındaki aktivitesini belirlemez, çünkü boş zamana olan talebi genellikle evli kadınlar belirlemektedir. Erkekler zamanlarını emek piyasasında ve/veya boş zaman olarak geçirirken, kadınlar zamanlarını emek piyasası, evde yapılan çalışma, çocuk bakımı ve boş zaman olarak bölmektedir. Günümüzde birçok kadın için evde çalışma ve emek piyasasında çalışma ikame ettirebilir düzeye gelmiştir. Bunun nedeni ise, kazandıkları ücretler ile ev işlerini – yemek, ütü, çocuk bakımı ve ev temizliği- başka kadınlara yaptırmaktadırlar. Böylece, diğer her faktörün sabit kalması koşuluyla eğer kadınların ücretlerinde herhangi bir artış olursa, emek piyasasında daha fazla çalışmayı talep edeceklerdir. Bu ise, kadınlar açısından ikame etkisi hâkimiyetinin gelir etkisi kadar yüksek olduğunu göstermektedir.

Türkiye’de her ne kadar 1950 yılında “eşit çalışma için eşit ücret” ilkesi yasal olarak uygulanmaya konulsa da; kıdem, deneyim, eğitim ve nitelik düzeyinin düşüklüğü bahane edilerek kadınlar erkeklerden %20-50 daha az ücret almaktadırlar (Zeytinoğlu, 1998: 189). Aslında bu durum sadece Türkiye için söz konusu değildir. Kadın işgücüne katılım oranı hayli yüksek olan ülkelerde bile kadınların ücretleri erkeklere kıyasla daha düşüktür. Bunun asıl nedeni olarak ise beşeri sermayedeki cinsiyet farklılığı gösterilmektedir. Kadınların ve erkeklerin toplam beşeri sermaye eğitimi kıyaslandığında, erkekler kadınlara kıyasla daha avantajlıdır. Üstelik iş tecrübesinde yaşanan farklılıklar, ücret farklılığına da neden olmaktadır. Bundan dolayı gelişmekte olan ülkelerde kadınların aldıkları ücretler erkeklerin ortalama olarak %73’ü; gelişmiş ülkelerde ise %77’si kadardır (Hoffmand ve Averett, 2004: 324). Türkiye’de yapılan tüketici bütçe araştırmasının sonuçlarına göre, kadınların yıllık ortalama gelirleri erkeklerden %47 daha düşüktür ve bu düşüklüğün %85’i cinsiyetin farklı olmasından kaynaklanmaktadır. Kadınların düşük ücretli ve kötü

çalışma koşullarında çalışması, işe alınımında ve terfide yaşanan ile ekonomik alanlarda yaşanan eşitsizlikler kadınları daha da eşitsiz iş ortamlarında ve ücretlerde çalışmaya itmektedir (TÜİK, 2008).

4.4. KADINLARIN EĞİTİM DURUMU

Kadınların işgücüne katılım oranı üzerinde eğitimin etkisi görecelidir. Eğitimin, işgücü piyasasına katılma kararı üzerindeki etkisinden ve eğitimin işgücü piyasasına ayrılacak olan zamanın ne kadarını üzerinde etkisi olduğundan söz etmek mümkündür. İşgücü piyasasına katılma kararı üzerinde eğitimin, iki nedenden ötürü olumlu etkisi olduğu kabul edilmektedir. Birincisi, eğer eğitim beşeri sermaye olarak kabul edilmekteyse, eğitim maliyetini çıkarmak için eğitim sonrasında çalışmak zorunda kalınmasıdır. İkincisi, eğer eğitim bir tüketim ise işgücü piyasasında yer alarak daha yüksek kazanç elde etmek amacıyla çalışmak zorunda kalacaktır; çünkü bu durumda çalışmamanın fırsat maliyeti daha yüksektir Tansel (2002: 11).

Kadına ait insan sermayesi seviyesi olarak değerlendirilen formel eğitim ve işyerinde eğitimin işgücü katılımı üzerinde önemli derecede etkisi bulunmaktadır. Yapılan çalışmaların tamamına yakın bir kısmında eğitim eşitliğin sağ tarafında yer alan ortak değişkenlerden birisidir. Artan piyasa verimliliğinin ve böylece bireylerin beklenen piyasa ücretlerinin ve buna ilaveten işgücü katılımının eğitim düzeyindeki artışla birlikte artacağını belirtmek yanlış olmaz. Bowen ve Finnegan (1969) yaptıkları çalışma da, eğitime ilişkin donanımın bireyin zekâ, başarıya tutkusu ve muhtemelen kişinin fiziksel ve zihinsel sağlığı ile pozitif olarak ilişkili olduğunu göstermiştir. Kısaca eğitimin kişinin beklenen ücret oranını yükselttiğini ve piyasa ile piyasa dışı aktivitelerin getirileri arasındaki farkı arttırdığını tartışmışlardır. Diğer bir deyişle, yüksek eğitilmiş kişi için piyasa dışında kalmanın fırsat maliyeti daha düşük eğitilmiş kişinin fırsat maliyetinden daha yüksektir. İşgücü piyasasında kadınlar genellikle erkeklerden daha düşük ücret almaktadır. Bu durum kadının işgücü piyasasına getirdikleri (daha az eğitim ve daha az ilgili alanlarda eğitim almış olmak) ve işgücüne katıldıktan sonra kazandıkları (evlilik ve/veya ev işleri, çocuk bakımı gibi sorumluluklar nedeniyle daha az deneyime sahip olma durumu) ile daha düşük insan sermayesine sahip olmasından kaynaklanmaktadır. Bu nedenle kadınların işgücü piyasasına düşük oranda katılımı düşük seviyede insan sermayesine sahip

olmanın yol açtığı düşük verimlilikten kaynaklanmaktadır (Anker, 1998). Bununla beraber, eğitim ve işgücüne katılım arasındaki ilişkiyi incelemenin üç gerekçesi vardır. Birincisi, işgücüne katılım ekonomi üzerinde uzun dönemde büyüme etkisine sahiptir ve eğitim de katılımın önemli bir belirleyicisidir. İkincisi, sosyal politika açısından önemli olmasıdır ki eğitim eksikliği sadece işin kalitesi ile değil işçilerin iş arama konusundaki yetenekleriyle de ilgilidir. Üçüncüsü, eğitim ile işgücüne katılım arasındaki ilişki eğitimin getirisini anlamak bakımından önemlidir (Bowen ve Finnegan, 1969).

Kadınların eğitimi işgücüne katılımlarını birçok açıdan etkilemektedir. İlk olarak, eğitim çalışanların üretkenliğini arttırmakta ve bu nedenden zaman içinde eğitimde yaşanan artış ev işleri için piyasaya katılımı ikame hale getirmektedir. İkinci olarak, çalışan kadınların gelirleri arttıkça boş zamanın fırsat maliyeti artacaktır. Bundan dolayı, eğitimin çalışma zamanı üzerindeki net etkisi öncelikle belirsizdir. Fakat eğitiminde bir yatırım olduğu ve pozitif bir etki yarattığı kabul edilirse, eğitime yaptığı yatırım maliyetlerini telafi edebilmek için kadınlar emek piyasasında çalışmaya teşvik edilebilir. Bu durum sadece piyasada çalışmanın ev içinde çalışmaya kıyasla maddi avantaj sağladığı koşullarda mümkündür. Bu iddialardan iki tane sonuç çıkarmak mümkündür: birinci olarak, eğitilmiş kadınlar ev işlerine daha az zaman ayırmaktadırlar, eğitim düzeyleri arttıkça işgücüne katılım oranlarında artış gözlemlenmektedir. Alınan her eğitim düzeyinde sabit ücrete kıyasla geri dönüşüm pozitiftir. Bununla beraber, tüketim değerindeki artış zaman içinde daha da artmakta, eğitimsiz kadınlara kıyasla ücretlerinde artış yaşanmaktadır (Psacharopoulos ve Tzannatos, 1987: 196).

Yapılan çalışmalarda, eğitimin emek gücünün üretimini ve buna bağlı olarak ücretleri arttırdığı görülmektedir. Eğitim sağlığı ve beslenme koşullarını geliştirmekte, ölüm oranını azaltmakta ve gelecek nesillere yardımcı olmaktadır. Aynı zamanda eğitim gelir dağılımını düzenlemekte, sosyal ve politik gelişime belirgin şekilde katkıda bulunmaktadır. Bu sebeplerden dolayı, gelişmekte olan ve gelişmiş ülkeler eğitim için benzer görüştedirler. Gelişmiş ülkelerde genellikle eğitim kalitesini geliştirmek ve yüksek öğrenimi finanse edebilmek için çalışmalar yapılırken, gelişmekte olan ülkelerde asıl problem temel eğitimin coğrafi kapsamını genişletmektir (Palaz, 2005).

Beşeri sermaye teorisine göre, ilave her bir eğitim sermaye maliyetine eşit olana kadar, bireyler ya da aileler eğitim için yatırım yapmaya devam etmektedir. Eğitime yapılan yatırım, geri dönüş oranı ile değerlendirilmektedir. Eğitimin sosyal ve özel geri dönüş oranı hesaplandığı zaman, eğer kaynaklarda yetersizlik varsa bireyler için özel eğitim dönüşümleri en önemli etken haline gelmektedir. Eğitimin geri dönüşüm oranı en iyi özel, reel ve fırsat maliyetlerinin indirgenmiş şimdiki değerinin vergi sonrası kazancın indirgenmiş şimdiki değerine eşit olarak tanımlanmasıdır (Schultz, 1961). Becker (1975) eğitim ve yaş durumuna göre ücret ile maliyet analizlerini yapmış, bu uygulama Psacharopoulos (1994: 1325) tarafından “tam metot ya da ayrıntılı metot” ile yeniden revize edilmiştir. Schultz (1993) çalışmasında kadınlar ile erkekleri aynı eğitim durumuna getirebilmek için farklı metotların uygulanması gerektiğini ve bunun içinde daha fazla iş olanağı yaratılması gerektiğini belirtmiştir.

Her ne kadar eğitim, bireyleri öğrenim süresi boyunca emek piyasası dışında tutsa da, ileride emek işgücü katılım oranını arttırmaktadır. Türkiye’de kentsel alanlarda yaşayan kadınlar için yapılan istatistiklerde eğitim düzeyi ile işgücüne katılım oranı arasında pozitif bir ilişkiye rastlamak mümkündür. Kırsal alanlarda ise, üniversite düzeyinde olunmadığı sürece kadınların eğitiminin işgücüne katılımında çok az etkisi vardır. Çünkü kadınlar genellikle ya ücretsiz aile işçisi olarak tarım sektöründe ya da piyasa aktivitesi olmayan ev işleri ve gönüllü işlerde çalışmaktadırlar. Bununla beraber kırsal alanlarda da UNESCO’nun yardımıyla 1997 yılında 5 yıldan 8 yıla çıkarılan eğitim ile en azından kadınların eğitim oranı artmaktadır. Son yıllarda ise kadınların eğitiminde hem kırsal hem de kentsel alanlarda artış gözlemlenmektedir.

4.5. KADINLARIN MEDENİ DURUMU

Kadının medeni durumu ile istihdam tercihi de birbiri ile etkileşim halindedir. Gelişmiş ülkelerde bu etkileşimin ücretli istihdam üzerindeki etkisinin düşük olacağı kabul edilirken gelişmekte olan ülkelerde daha yüksek olması beklenir. Bu açıdan bakıldığında zaman, Cohen ve Bianchi (1999: 30) yaptıkları çalışmada, her ne kadar evli kadınlar için eşlerinden aldıkları kazançları, ücretli bir iş için kadınların ayıracağı zaman üzerinde olumsuz bir baskı oluştursa da, evliliğin kadın emek arzı üzerinde etkisinin oldukça az olduğunu belirlemişlerdir. Chaykowski ve Powel (1999: 8-9)

kadınların evlendikten ve hatta çocuk sahibi olduktan hemen sonra işgücü piyasasından çekilmelerinin bir norm haline geldiği belirlenmiştir. Şu anda ise, Kuzey Amerika’da çocuklu kadınların ev dışında da çalışabildiklerini, kültürel olarak bunun kabul gördüğüne ve aynı zamanda bir aile de iki kişinin kazanç sağlamasının artık örnek alındığını belirtmiştir. Ayrıca kadınların hayatını kolaylaştıran piyasa mallarına yönelik tercihin artmış olması (bulaşık ve çamaşır makineleri), piyasada geçirilen zamanın piyasa dışı zamanın yerine kullanılması konusunda artan elverişlilik ve çocuk bakımı konusundaki imkânların (çocuk bakım üniteleri ve/veya kreş) artıyor olması da kadının çalışmasını kolaylaştıran faktörler olarak değerlendirilmiştir.

Bununla beraber, boşanma kadınlar üzerinde çoğu zaman ekonomik etkileri yıkıcı olan bir olaydır. Boşanmış kadınların bekârlara kıyasla evde verimliliklerini arttırmak için yaptıkları sermaye birikiminin fırsat maliyeti daha yüksektir. Bu bakımdan kadınlar boşandıkları eşlerinde yeterli nafaka alamazlar ise, ekonomik olarak hayata devam edebilmeleri için işgücüne katılmaları gerekmektedir.(Seitz, 1999: 4).

Medeni durum ve eğitim seviyesinin işgücüne katılım üzerindeki etkisi oldukça önemlidir. Bekâr kadınların işgücüne katılım oranı %32 iken, evli kadınların işgücüne katılımı %15’dir. Formal eğitim düzeyinde olmayan kadınların katılım oranı ise %12’dir. Kadınların işgücüne katılım oranının eğitimle birlikte arttığı görülmektedir. Üniversite mezunları için %69 iken bu oran lise mezunları için %25’dir. Eğitim seviyesi düştükçe katılım oranı da azalmaktadır. Diğer taraftan işsizlik oranı medeni duruma ve eğitim seviyelerine göre de farklılık göstermektedir. Eğitimsiz kadınlar için işsizlik oranı %18 iken üniversite mezunu kadınların işsizlik oranı %15’dir (TÜİK, 2003).

Türkiye’nin 4 büyük ilini (İstanbul, Ankara, İzmir ve Adana) içeren, 1995 yılında yapılan bir çalışmada kadının aile içindeki eş ve anne rollerinin işgücü piyasasının dışında kalmasının önemli belirleyicileri olduğuna işaret edilmiştir. Yine aynı çalışmaya göre 1950’li yıllarda doğum oranlarındaki büyük ölçüdeki düşüş kadınların işgücüne katılımı üzerinde önemli bir etkisi olmamıştır. Çocuk bakım kurumlarının yetersiz olmasının sonuç üzerinde önemli ölçüde etkisi bulunmaktadır.

Bekâr kadınlar arasında işgücüne katılım oranının yüksek oluşu kadınların iş hayatına yönelik tutumlarının olumlu olduğunu göstermektedir. Çok sayıda göçmen kadının büyük şehirde olması, eğitim seviyesinin düşük olması, şehir hayatı ve çalışma koşulları konusunda yeterince deneyimli olunmamasının kadınlarda finansal bir gereksinim olmadıkça işgücü piyasasında bulunmama eğilimi yarattığı önerilmiştir (Özar ve Günlük-Senesen, 1998).

4.6. KADINLARIN DOĞURGANLIK ORANI

Kadınların işgücüne katılımları arttıkça doğurganlıkları azalmaktadır. Zaman içinde bu iki değişken birbiri ile negatif ilişki içine girebilmektedir. Son yıllarda bazı ülkeler için yapılan zaman serisi ve yatay-kesit veri çalışmalarında böyle bir sonuca rastlanmamıştır. Castles (1998; 2003: 213)'in yapmış olduğu çalışma da, yüksek kadın işgücü oranına rağmen geçmiş yıllarda İskandinav ülkeleri ile diğer OECD ülkelerine yüksek ve güney Avrupa daha da yüksek olan doğurganlık oranı son yıllarda düşmüştür. Bu durumda kadınların iş ve aile arasında denge kurmaları için doğurganlık ve işgücünün birlikte yürütülebileceği politikaların uygulanması gerekmektedir.

Doğurganlık hızı ülkelerin sosyo-ekonomik ve kültürel gelişmişlik düzeyleri ile ilişkilidir. Beşeri sermayesi yüksek olan ülkeler daha düşük doğum oranlarına ve daha yüksek fiziki sermaye yatırımı oranlarına sahiptir. Fert başına daha fazla beşeri sermaye yatırımı ise gelişmiş ülkelerde doğum oranı üzerinde oldukça azaltıcı bir etkiye sahiptir. Yüksek beşeri sermayeli aileler genellikle daha çok çocuk yapmak yerine daha fazla faal olarak verimli şekilde üretim yapmayı tercih etmektedir (Barro, 1991: 2). Bu açıdan, eğitim-beşeri sermaye ile doğum oranı arasında ters yönlü bir ilişki söz konusudur. Becker (1960) kendi çalışmasında çocuk sayısı ile çocuk başına yapılan beşeri sermaye yatırımı arasında negatif bir ilişki olduğunu ve bu duruma bağlı olarak nüfus artışı ile ekonomik büyüme arasında da ters yönlü ilişki olduğunu belirtmektedir.

Gelişmekte olan ülkelerde eğitim düzeyi ile doğurganlık oranı arasında ters yönlü ilişki bulunmaktadır. Çünkü eğitilmiş kadınlar, çocuk yetiştirmek yerine yüksek ücret aldıkları işgücünde olmayı tercih etmektedir. Sonuç olarak, yüksek kazanç ile çocuk ikamesi arasında kalan kadınların doğurganlık oranı azalmaktadır. Eğitime

yatırım yapan kadınlar, içsel büyüme modelinde fert başına olan büyümeyi arttırmaktadır. Bu bakımdan, doğurganlık oranında yaşanacak artış kadınların kendilerine yaptıkları beşeri sermaye yatırımını olumsuz olarak etkileyecektir (Deliktaş, 2000).

Aslında evlenme yaşı ile doğurganlık oranı da ters orantılı olarak değişmektedir. Alınan eğitimin her evresinde, belirli bir yaş sonrası evlenen kadınlar, önce evlenen kadınlara kıyasla daha düşük doğurganlık oranına sahiptirler. Bununla beraber, eğitim düzeyi arttıkça kadınlar daha ileri yaşlarda evlenmekte ve doğurganlık daha da düşmektedir. Kadınların işgücünde olmaları ve para kazanabilme kapasiteleri ekonomik ve finansal bağımsızlıklarını geliştirmelerini sağlar, ileriki yaşlarda çocuk sahibi olma isteğini azaltır. Aynı zamanda kadınların işgücüne katılım oranlarındaki artış kız çocukların eğitime yapılan yatırımı arttırmakta, bunun sonucunda evlenme yaşı ya da doğurganlık yaşı yükselmektedir. Evlenmeden önce kariyer sahibi olan ya da çalışan kadınlarda da aynı durum söz konusudur.

Doğurganlık oranını ekonomik model ile analiz edildiği zaman, arz ve talepten kaynaklandığı ve çocuğa olan talebin ya da çocuk arzının doğurganlık ile dengelendiğini söylemek mümkündür. Talep faktörleri başka bir çocuk istenip istenmediğini belirlemektedir. Eğitimin etkisi bu durumda öne çıkmaktadır. Çünkü eğitimin, evlilikte kadınların yaşı üzerinde etkisi vardır. İlkokul düzeyinde eğitilmiş olan kadınlar daha erken evlenirler, ayrıca az gelişmiş ülkelerde evli kadınlar yarım kalan eğitimlerine de devam etmemektedirler. Birçok ülkede, yüksek eğitim yüksek ücret ile bağlantılıdır ve daha iyi iş bulmak için imkân sağlar. Bunun sonucunda ise emek piyasasında çalışmak, anneliğe kıyasla daha cazip gelmektedir. Aslında Türkiye’de eğitim kentsel alanlarda kadının işgücüne katılımı sağlayan en güçlü etkidir. Doğurganlık oranı ise özellikle daha iyi eğitim almış kadınlar arasında kazançlı iş sahibi olanlarla ters orantılıdır (Tanfer, 1975).

Kadınların işgücüne katılımı ile doğurganlık oranları 21 ülkede incelenmiş ve bunun sonucunda yıllar geçtikçe işgücüne katılan kadın sayısındaki artışa bağlı olarak doğurganlık oranında azalma görülmüştür (Castles, 2003: 213). Kadınların işgücüne katılımı, çocuk bakmanın fırsat maliyetini arttırdığından emek piyasasında geçirilen her ekstra zaman çocuk bakmak için gerekli enerjiyi ve zamanı yok

etmektedir. Hedefi kariyer olan kadınlar ise, emek piyasası dışında geçirilen zamanı mesleğinde alacağı terfi için hedeflediğinden doğurganlıklarını olumsuz yönde etkileyecektir (Bielby, 1992).

4.7. KADINLARIN YAŞ FAKTÖRÜ

Yaş faktörünün de kadınların işgücü katılımı üzerinde önemli etkisi vardır. Kadınların işgücüne katılımının erken yaş dönemlerinde artacağı beklenir. Kadının işgücü aktiviteleri erken yaş dönemlerinde daha yüksek iken ileri yaş dönemlerinde azaldığı gözlemlenir. Chaykowski ve Powel (1999: 4)'in kadınlar ve emek piyasası üzerine yaptığı çalışma da 55 yaş ve üzeri kadınların işgücüne katılımı, yaşları daha genç olan kadınların katılımına kıyasla oldukça düşüktür. Genellikle, kadınların işgücüne katılımındaki artışın en yüksek olduğu dönem 20-35 yaş aralığıdır. Aslında çoğu ülkede M harfine benzer bir trende sahiptir. 20-24 yaş arasında artarak maksimuma ulaşan oran, 30'lu yaşların başından itibaren düşerken 40'lı yaşların başında artmaya başlamakta ve 40-54 yaşları arasında tekrar tavan yapmaktadır. 30'lu yaşlarda düşme nedeni ise kadınların bu yaş aralıklarında ebeveyn kontrolü gerektiren 0-6 yaş grubu çocuklarını büyütme için işgücünden ayrılmalardır. Molyneux ve Razavi (2002)'in yaptığı çalışma da, ABD'de okul çağına çocuğu olan kadınların %78'inin işgücünde yer almalarına karşılık, 6 yaş ve altında çocuğu olan kadınların %67'si emek piyasasında yer almaktadır. Psacharopoulos ve Tzannatos (1989: 8) yaptıkları analizde, İsveç ve Finlandiya'da kadın işgücüne katılım oranının erkekler göre daha yüksek olduğunu ve yaş grupları arasında değişiklik gösterdiğini gözlemlemişlerdir. Her iki ülkede de en yüksek katılım oranı 25-44 yaş grupları arasındadır ve evlenme yaşı oldukça ileri yaşlardadır. Bu sonuç, aile kurmanın kadına bağlı olduğunu göstermektedir. Bununla beraber; Almanya, Polonya ve İsviçre'de de kadın işgücü oranı yüksektir ve kadınların çocuk büyütme için işgücünden çekilme yaşı oranı 40 yaş ve üzeridir.

Kadınların yaş faktörü göz önüne alınarak işgücüne katılım oranları incelendiğinde; düşük, orta ve yüksek gelirli ülkelere göre farklılık göstermektedir. U-modeline göre her yaş grubunda kadın işgücüne katılım oranı orta gelirli ülkelerde düşüktür. Yüksek gelirli ülkelerde katılım oranının yüksek olmasının asıl nedeni ise

bu ülkelerde yarı-zamanlı iş imkânlarının olmasıdır. Bu yarı-zamanlı işler ise genellikle kadınlar tarafından yapılmaktadır (Sivard, 1985).

Türkiye için incelendiğinde kadınların işgücüne en yüksek katılımı 25-34 yaş arasındadır. İkinci en yüksek yaş aralığı ise 35-54'dür. Bu yaş aralıkları hem kırsal hem de kentsel alanlar için geçerlidir. En düşük katılım oranı ise 15-19 ve 55+ yaş aralıklarında gözlemlenmektedir (TÜİK, 2008).

4.8. ÇOCUK VE İŞ FAKTÖRÜ

Çocuk ve iş kadınlar üzerinde eş zamanlı talep yarattığından dolayı, kadınlar bu ikiliden herhangi birine zaman ayırdığında diğeri için daha az zaman ayırmak zorunda kalmaktadır. Bu nedenle, doğurganlık ve çocukları büyütme evrelerinde kadınların işgücüne katılımları düşmektedir. Aslında batı ekonomilerinde belirli yaştaki kadınlar için iyi bir model oluşturmaktadır. Öncelikle sanayileşmiş ülkelerde bazı önemli istisnalar mevcuttur. Mesela İsveç ve Finlandiya'da kadının işgücüne katılımı erkeklere kıyasla oldukça yüksektir ve yaş grupları arasında çok az oynama yapmaktadır. Her iki ülkede de kadınların en yüksek işgücüne katılımı 25-44 yaşları arasındadır ve evlenme dönemi daha ileri yaşlarda başlamaktadır. Yalnız bu durum kadınların aile sorumluluğunu üstlerine almadıkları anlamına gelmemektedir. İskandinav ülkelerinde toplumsal yasalar çok iyi geliştirilmiştir ve sadece evlilik ile ilgili değil tüm konularda kadınlar kadar erkekler için de babalıkla ilgili sorumluluklar maddeleşmiştir.

Teorik çalışmalarda doğurganlık ve işgücüne katılım arasında belirsiz bir ilişki bulunmaktadır. İlk olarak, doğurganlığın ve işgücüne katılımın aynı zamanda gerçekleşmesidir. Mesela daha çok çocuk sahibi olmak, kadınların gerek direkt (çocukları beslemek için daha çok çiftçilik yapması) gerekse endirekt (geçim kaynağı sağlamak için daha fazla ücretli çalışmaya yönelmesi) olarak daha fazla çalışmasını gerektirmektedir. İkinci olarak, az gelişmiş ülkelerde belirli aktivitelerde uzmanlaşmak iş, boş zaman ve tüketim arasında ani farklılıklara izin vermemektedir. Son olarak bir tek çocuk daha fazla aile sorumluluğu istemektedir. İkinci çocuk eğer ilkinde birkaç yıl sonra doğar ise, sorumluluğa olan talebi düşer. Çünkü ilk çocuk yeni doğana bakmaktadır ve hatta bazı ailevi vazifeleri de yerine getirmektedir (Psacharopoulos ve Tzannatos, 1989: 9).

Nakamura ve Nakamura (1994: 2), çocuğa ilişkin değişkenlerin kadının işgücüne katılımı ile ilgili ampirik çalışmaların birçoğunda açıklanabilen değişimin büyük bir kısmını açıkladığını kabul etmiştir. Bu yazarlara ait çalışmanın bulguları kadın işgücü katılımına ilişkin iki ölçüt kullanmıştır. Bu ölçütlerden ilki, yıl içinde çalışılan hafta sayısı iken diğeri bir önceki yıl içinde çalışılan hafta sayısıdır (s: 305). Yaş, eğitim ve medeni durum değişkenleri kontrol altına alındıktan sonra her iki ölçü için de evli ve çocuksuz kadınların evli olmayan, çocuksuz kadınlara göre işgücü piyasasına daha az oranda katıldığı sonucuna varılmıştır. Hatta evli ve çocuklu kadınların işgücü katılımının daha da düşük olduğu tespit edilmiştir (s: 306). Ayrıca, küçük yaştaki çocukların varlığının işgücüne katılımı modellerinin test edilmesinde kritik değişken olduğu tespit edilmiştir. Bundan dolayı, kadın ve işgücüne katılım davranışları açıklanırken çocukların varlığının etkisinin önemi vurgulanmıştır (s: 307).

Alternatif işgücüne katılım davranışı teorileri test edilirken, kadının ve kocasının çalışma saatlerine ilişkin simültane (eşanlı) denklemler modeli kullanılan çalışma da, küçük yaştaki çocukların (okul öncesi) varlığının işgücü katılımında önemli bir etkiye sahip olduğuna dikkat çekmektedir. Okul öncesi yaşta çocuklara sahip olmayan çiftler, iki bağımsız birey gibi davranırlar-çalışma saatleri ortaklaşa belirlenmez (Lundberg, 1988: 224). Hâlbuki küçük yaşta çocuğu olan aileler, çalışma saatlerinin belirlenmesi konusunda çok güçlü pozitif yönde bir etkileşim sergilerler. Ayrıca, kadının ve eşinin çalışma saatlerindeki simültaneliğin (eşanlılığın) sadece küçük yaştaki çocukların varlığı durumunda oluşacağı üzerinde durulmuştur (s: 233). Japonya'da kadınların 30-34 yaşları arasında erken emekliliğe ayrılmasında en önemli nedenler doğum ve çocuk bakımındır. Ev işleri ve çocuk bakımı kadının birincil görevleri arasındadır (Takahaski, 1994). Doğu Alman kadınları ile Batı Alman kadınlarının iş değerlerini karşılaştıran bir çalışmada ise Batı Alman kadınlarının iş değerlerinin çocuklarının varlığından daha çok etkilendiği ve geleneksel cinsiyet rolleriyle tutarlı olduğu bulunmuştur (Hagenbuch: www.lehigh.edu/~incntr/publications/perspectives/.../hagenbuch.pdf).

A.B.D.'de yapılan bir çalışmada ülkedeki yeni doğum yapmış kadınların, doğumdan sonra işe geri dönmek için verdiği kararın çocuğun bakım maliyetine göre esnekliğini -0.36 olarak hesaplanmıştır (Barrow, 1999: 17). Yine A.B.D.'de 1992

yılında okul çağında (6-17) çocuğu olan annelerin %78'inin emek piyasalarında bulunmalarına karşılık, 6 yaşın altında çocuğu bulunan annelerin %67'sinin emek piyasalarında buldukları tespit edilmiştir (Molyneux ve Razavi, 2002). Çocuk bakımı hizmetlerini anne yerine gerçekleştirecek kreş, anaokulu gibi kurumların mevcut olmaları da sorunu çözmektedir. Çünkü kreş maliyetinin fakir olmayan ailelerin bütçelerinin %8.2'sini oluşturmaya karşılık, bunun fakir ailelerin bütçesindeki payının %26.3 olduğunu, bu durumun fakir ailelerde kadınların işgücüne katılımını olumsuz etkilediğini tespit edilmiştir (Cattan, 1991). Blau ve Robins (1988: 379) yapmış olduğu araştırmada kreş ücreti haftada 40 dolar olduğunda evli kadınların %19'unun işgücüne katılacağını, ancak bunun bedava olması durumunda kadın işgücüne katılım oranının %87'ye çıkabileceğini hesaplamışlardır.

Türkiye'de kadınların iş piyasasından uzak durmalarının altına yatan sebepler kısaca çocuk faktörü ve bakımının getirdiği sorumluluk, aile içi düzenin bozulması, işyerinde kadınların maruz kaldığı istenmedik durumlar (cinsel taciz gibi) ve çalışma koşullarının olumsuz olmasıdır (Eyüboğlu ve diğerleri, 2000). Bununla beraber, birçok ülkede olduğu gibi Türkiye'de de çocuk bakımı hizmetleri oldukça sınırlıdır. Bu kurumlar etkin olmadıkları gibi sayı olarakta yetersizdir. 0 ile 3 yaş arasındaki 25.000 çocuğa hizmet veren 1500 kreş bulunmaktadır (Kreşler, 2009). Devlet bütçesinden çocuk bakım hizmetlerine ayrılan kaynaklar sınırlı olduğundan, diğer ülkelere kıyasla çocuk bakımı servislerinden yararlanan nüfus oranında yüksek değildir. Türkiye'de erken eğitim oranı %16 iken Kuzey Amerika ve Batı Avrupa'da bu oran %78, doğu Avrupa ülkelerinde %57 ve dünya ortalaması ise %37'dir. Bunun dışında, Türkiye genelinde kurumların dağılımı oldukça dengesizdir. 1500 çocuk bakım kurumunun %43'ü 3 büyük ilde (İstanbul, İzmir ve Ankara) bulunmakta iken, Gayri Safi Yurtiçi Hâsıladan en düşük pay alan 20 ilde ise sadece 29 kurum bulunmaktadır (BUSPF, 2009).

4.9. DİN FAKTÖRÜ

Ülkeler arasında kadınların işgücüne katılımında gözlenen farklılıkları daha net bir şekilde açıklayabilecek faktörlerden bir diğeri de bireyin dini mezhebidir. Cinsiyet teorilerinin kültürel kısıtlamaların kadın için hangi işin daha kabul edilebilir bir iş olduğunu açıklamada katkısı vardır. En düşük kadın işgücü katılımı olan

ülkelere bakıldığında, bu ülkelerin kadınlar ile ilgili genel olarak toplumsal ve ekonomide de kısmi olarak güçlü dini inançları bulunmaktadır. Özellikle Müslüman ülkelerde kültürel kısıtlamalar kadını belli mesleklerden etkili bir şekilde alıkoyar. En düşük kadın işgücüne katılım, diğer dini inanca sahip olan ülkelere kıyasla Müslüman ve Katolik ülkelerde gerçekleşmektedir. 90 ülkede dini inançlarına göre işgücüne katılan kadınlar üzerinde yapılan bir çalışmada; din, kadınların işgücüne katılmamalarının en önemli nedenlerinden bir tanesidir. Analiz sonucunda, Müslüman kadınların %50'den fazlası, Katolik kadınların %30'u ve Hintli kadınların ise %40'ı dini inançları yüzünden işgücü piyasasında yer almamaktadır. Diğer taraftan, ülkeler gelir ve dini inanç olarak sınıflandırılırsa, hangi değişkenin daha baskın olacağı tartışma konusu yaratmaktadır (Psacharopoulos ve Tzannatos, 1989: 194).

Gelişmekte olan birçok ülkede kadınların doğup büyüdükleri şehirlerin dışındaki şehirlerde çalışmalarına izin verilmez. Dini kısıtlamalar kadının toplum içinde yabancı bir erkekle etkileşim içinde olmasını yasaklar. Bu da kadınların işgücüne katılımlarını olumsuz yönde etkiler hatta imkânsız kılar. Örneğin, üçüncü en büyük Müslüman ülkelerden biri olan ve İslam dininin kadın haklarına yaklaşımının çok farklı yorumlandığı Bangladeş ya da Taliban rejimi altında bulunduğu zamanda Afganistan gibi ülkelerde dinin, aile, toplum, politika, kültür v.b. gibi alanlarda önemli bir rol oynadığını varsaymak yanlış olmayacaktır. Fakat gelişmiş ülkeler örneğinde dinin kadının işgücü piyasasına katılımının belirleyicisi olması beklenemez (Anker ve Hein, 1986).

4.10. AİLE YAPISI

Aile yapısı; motivasyon ve başarı değerini ölçebilmek için en iyi belirleyicilerden biridir. Çocukların standartlarını yükseltmeye yönelik birçok kişisel özellik ve deneyim – kendine güven, yetki kabiliyeti, problem çözme yeteneği, sorgulama, analiz- aile ile çocuk ilişkilerinde rehberlik sayesinde kazanılmaktadır. Aile baskısı ise genellikle çocuklar üzerinde boyun eğme, isyankârlık ya da bağımsız yaşama gibi tezat durumlar oluşturmaktadır (McClelland, 1961).

Ülkeler arasında ki değişim farklılıklarını açıklamak içinse aile yapısının kadının işgücüne katılımı açısından önemli bir faktör olduğu belirtilmektedir. Aile

yapısının organizasyonu ve akrabalık seviyesi kadın çalışma hayatını değerlendirmek açısından oldukça önemlidir. Aile yapısı ve akrabalık düzeyi sağlam olan ülkelerde ki kadınların; toplumsal kontrollerini sürdürdüğü, aile üyeleri için destek sağladığı ve ev dışında bir işte çalışmaya daha az ihtiyacı olduğu gözlemlenmiştir. Öte yandan, aile yapısı ve akrabalık düzeyi sağlam olmayan ülkelerde ki kadınların evlenmedikleri ya da evli kalmak istemedikleri, aile içi destek sağlamaya gönüllü olmadıkları ve eğer bu aile içi çatışma durumlarından kurtulabilirler ise işgücü piyasasına katıldıkları ve kendi kendilerine yeterli oldukları görülmüştür (Collver ve Langlois, 1962: 375). Kadın aile bireylerinin ekonomik sorumlulukları için akraba onayı alması aslında aile bireyleri için yapılan toplumsal kontrol gücüne bağlı olarak değişmektedir. Aile kontrolü zayıfladıkça, kadınlara geleneksel evlilik ve çocuk doğurmasının ötesinde alternatif olarak memnuniyet ve aktiviteler sağlamaktadır. Kontrol sisteminde akraba gruplarının rolüne tamamen karşı çıkan Latin Amerika ülkelerinde bu alternatifler değişik çeşitlerde. Hemen hemen tüm durumlarda, çoğu kadın işgücünde çalışması için desteklenmektedir. Orta Doğu'da, bunun tam zıttı olarak kadının üzerinde ki kontrol akraba ağı ile monopolleşmiş ve iş hayatından uzak olarak aile onurunu ve itibarını korumak için kadının bir köşeye çekilmesi mantıklı görülmektedir. Bundan dolayı kurumsal mekanizmalar evlilik dışında kadınların herhangi bir alternatif duruma karşı korumak için çalışmakta ve karşı cins ile herhangi bir iletişime geçilmemesi için kamu aktivitelerinde çalışmalarını önlemektedirler (Youssef, 1972: 139).

Kadınların işgücü piyasasına katılmasını belirleyen etmenlerden olan aile yapısı gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde farklılık göstermektedir. Gelişmiş ülkelerde gelir, eğitim, çalışma saatleri ve çocukların varlığı kadınların işgücüne katılımları üzerinde etki yaratırken, gelişmekte olan ülkelerde aile yapısı da bir diğer etmen olarak öne çıkmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerin araştırması sırasında geri planda kalan önemli bir diğer alan ise, gelişmiş ülkelerde kadınların işgücüne katılımlarının dönemsel durumları incelenirken gelişmekte olan ülkeler için panel veriden kaynaklı olarak yetersizlik sınırlama getirmektedir. Çünkü aile yapısı ile ilgili olarak uygun veri bulunamamaktadır. Gelişmekte olan ülkelere ilişkin bu faktörler dikkat alındığında, belirtilen nedenlerden dolayı az sayıda çalışma yapıldığı gözlemlenmektedir (Glick ve Sahn, 2005: 24).

4.11. ÜLKEDEKİ KENT-KIR FARKLILIKLARI

Kent-kır farklılığı sorunu cinsiyete bakılmaksızın kırsal alanlara kıyasla kentsel alanlarda işgücü katılımının daha yüksek olması ile literatürde oldukça dikkat çekmektedir. Kırsal kesim insanının her zaman formel istihdam fırsatlarından iki sebepten ötürü uzak durduğu tartışılmaktadır. Bunlardan birincisi, iş piyasası için gereken düzeyde eğitim eksikliğinin kırsal kesim insanını formel sektörde bulunabilecek iyi işler için hazırlamamasıdır. Düşük eğitim düzeyi beklenen piyasa ücret oranını etkileyerek iş bulma olasılığını azaltmaktadır. Bu da ücret haddinin kırsal alanlarda düşük olmasına neden olur. İkinci olarak, talep yönlü bir problem vardır ve bu problem özellikle gelişmiş ülkelerde formel sektör için kırsal kesim çalışanına yönelik düşük talepten kaynaklanmaktadır (Linchter ve diğerleri, 1993). Bununla birlikte, aynı problem gelişmekte olan ülkelerde de görülmektedir. Bu ülkelerde kırsal kesimden kadınları tercih eden çok az sayıda formel sektör mevcuttur. Fakat gelişmekte olan ülkelerde sivil toplum örgütlerinin etkin faaliyetleri kırsal kesimdeki kadınlara ücretli iş bulabilmeleri ve/veya kendi işlerini kurabilmeleri konularında yardımcı olmaktadır. Sosyal engeller gelişmekte olan ülkelerdeki kırsal kesimlerde daha güçlü olduğuna göre kadının işgücü piyasasına katılması konusunda toplumdan ileri gelen engellemeler daha fazla olmaktadır (Phimister ve diğerleri, 2002: 219). Kadın işgücü katılım oranı konusundaki kır-kent farkı halen hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde mevcuttur. Yukarıda bahsedilen çalışma da, kırsal alanlarda kadına atfedilen geleneksel rol probleminin gözlenen kent-kır katılım farklılığını açıklayabileceği vurgulanmıştır.

Ülkemizde 1992 yılında emeklilik yaşının değiştirilmesi, işgücünden erken ayrılma üzerinde etkili olmuştur. 1994'te kentsel alanlarda yaşayan 55+ yaşındaki emekli erkeklerin yarısı emekli maaşı alırken, 2002 yılında bu oran üçte ikiye yükselmiştir. İşgücüne katılım oranları da etkileyen bu emeklilik değişikliği ile 20'li ve 30'lu yaşların ortasında olan üniversite eğitimi almış işgücünde olan kadınlar için %80'e yakındır. Yalnız bu kadınların sadece üçte biri 50 yaşına geldiğinde çalışıyordu (TÜSİAD, 2006: 4).

TÜİK (2003)'in yapmış olduğu araştırma da işgücü katılım değerleri: 2003 yılında 15 yaş ve üzeri kadınların kentlerde işgücü piyasalarına katılım oranı %18,5

iken erkeklerde işgücüne katılım oranı %68,9 olarak gerçekleşmiştir. 2003 yılı Hane halkı İşgücü Anketi Sonuçlarına göre 15 ve + kentli erkeklerde işsizlik oranı %12,6; kentli kadınlarda ise aynı yaş aralığı için %18,3 olarak gerçekleşmiştir. Kısaca, erkeklerle karşılaştırıldığında işgücü katılım oranının düşük olması ve artan işsizlik oranı, kadınlar için kentsel alanlarda gözlenen bir durumdur.

2009 TÜİK verilerine göre kentsel alanda kadınların işgücüne katılım oranı %23,4 iken bu oran kırsal alanda %35,2'dir. Kırsal alanda kadının istihdamının daha yüksek olması kadının statüsü bakımından değerlendirildiğinde olumsuz bir sonuç ortaya çıkarmaktadır. Çünkü kırsal alandaki kadınların %84'ü tarım sektöründe ve %19,6'sı ücret alarak çalışmaktadır. Bu oranında en büyük kısmı hizmet sektörünü kapsamaktadır. 2004 yılında DİE'nin yapmış olduğu işgücü analizi neticesinde, kadınların erkeklere kıyasla yarı-zamanlı işlere daha fazla talep gösterdiği, kentlerde yarı-zamanlı işlerde çalışan kadın sayısı %12 iken bu oran kırsal kesimde %30'dur. Bunun nedeni ise kadınların kalan zamanlarında ev ve çocuk bakımına zaman ayırmak istemesidir. Kadınların çalışma tercihleri göz önünde bulundurulduğunda, çok az bir kısmı ücretli olarak çalışmakta, genellikle ya kendi hesabına / kendi iş yerinde çalışmakta ya da ücretsiz aile işçisi olmaktadır. Bu oranlar kentsel ve kırsal alanlarda da farklılık göstermektedir. Kırsal alanlarda tarım sektörüne yoğunlaşan kadınlar ücretsiz aile işçisi olarak çalışmakta iken, kentsel alanlarda kendi hesabına çalışan kadın sayısında artış gözlemlenmektedir (Lordoğlu, 2006: 49).

4.12. GELİR DAĞILIMI

Gelişmekte olan ülkelerde, aile içinde alınan ve özellikle kadının durumunu ilgilendiren kararların birçoğuna aile reisi karar verir. Eğer aile içinde gelir elde edebilmesi muhtemel yeterli sayıda yetişkin var ise kadınlar genellikle işgücünde bulunmamaktadır. Bu yüzden gelişmekte olan ülkelerde, gelir elde eden aile bireylerinin sayısı ve diğer aile bireylerinin gelir seviyesi arttıkça kadının işgücüne katılım oranının azaldığı gözlemlenmektedir. Az gelişmiş ve gelişmiş ülkelerde ki kadın işgücüne katılımı karşılaştıran çeşitli çalışmalar incelendiğinde özellikle düşük gelirli ailelerde kadınların erkeklerden daha fazla saat çalıştığı ve tarım dışı sektörlere kıyasla tarımsal faaliyetlerde ücretsiz aile işçisi olarak çalıştığı sonucunu ortaya konmuştur (Dunn ve diğerleri, 1993).

Bir ülkede gelirler arasında dengeyi sağlayabilmek sadece fiziksel değil aynı zamanda beşeri sermayeye yapılan yatırıma da bağlıdır. Ülkelerin gerek üretimi gerekse ekonomik gelişimde emeğin ekonomideki payı kuşkusuz tartışılmazdır. Bunun yanında beşeri sermayeye yapılan yatırımla nitelikli işgücünün artırılması, ülkelerin sürdürülebilir ekonomik kalkınmalarında, kültürel değerlerinin gelişiminde ve çalışma ortamlarında olumlu etki yaratmaktadır. Genel olarak eğitimle başlayan beşeri sermaye yatırımı; sağlık ve beslenme gibi insanı etkileyen faktörler ile ilişkilendirilebilmektedir (Gürler ve Üçdoğruk, 2007: 572).

İnsan sermayesinin en önemli unsuru olan eğitim ile gelir ve gelir dağılımı arasındaki ilişki konusunda yapılan öncü çalışmalar 1960 yılından başlamış olup, günümüze dek süregelmiştir. Bu çalışmalarda eğitim ile gelir arasındaki ilişki saptanmaya çalışılmış ve özellikle kadınlarda eğitim düzeyi arttıkça işgücüne katılımın arttığı bununla birlikte gelirden cinsiyet eşitsizliğinin azaldığı görülmüştür. Kadınların eğitim seviyelerinin artması kısa dönemde, kadın ve erkekler arasındaki gelir farklılığının artmasına neden olurken, uzun dönemde cinsiyete göre gelir farklılığının azalmasını sağlamaktadır. Kişisel gelir dağılımı ve onun belirleyicileri çalışmaları iktisat literatüründe önemli bir yere sahip olmuştur. İnsanın klasik anlamda fiziki sermaye gibi bir sermaye olduğu görüşü, daha çok teknolojik gelişmelerin etkisiyle II. Dünya Savaşı sonrası kurumsal bir bütünlük kazanmış ve insan sermayesi kuramının oluşumunda ilk çalışmalar bu dönemden sonra hız kazanmıştır (Tunç, 1997: 86). İnsan sermayesi kavramı, beşeri sermaye kavramı ile ifade edilmiştir (Becker and Chiswick, 1966: 359). İnsan sermayesi kavramı insanların, eğitim, iş deneyimi ve diğer etkinlikler aracılığıyla kendilerine yatırım yapmaları ve böylece yaşam boyu kazançlarını artırarak gelecekteki gelirlerini yükseltme gerçeğine dayanmaktadır. Bu yaklaşıma göre, gelir düzenleyicilerinin temel değişkenleri olarak eğitim ve deneyim alınmıştır (Becker and Chiswick, 1966: 369).

Schultz (1961: 4-11)'e göre daha iyi iş fırsatlarından yararlanmak için eğitime, sağlığa ve iç göç'e yapılan doğrudan yatırımlar gelir dağılımı için en belirgin örneklerdir. Çünkü işgücünde çalışanların eğitiminde yaşanan artış tekrar eğitim olarak geri dönmekte ve eğitimdeki artışın katkısı kişisel ve milli gelir olarak geri dönmektedir. Griliches (1964) eğitimin, insan sermayesi yatırımlarında, üretim

analizinde ve ekonomik büyüme analizlerinde önemli bir değişken olarak modellerde kullanılabileceğini belirtmişlerdir.

4.13. ÜCRETLER

Ücretlerde ve terfilerde gözlenen cinsiyete bağlı ayrımcılık ise kadınların işgücü piyasasına katılımını azaltmaktadır. Cinsiyete dayalı ayrımcılığın varlığı üzerine aksi iddia edilemeyecek bir ampirik bulgu elde etmek zordur. Çünkü, ücretler ve terfi konusunda cinsiyete dayalı farklılıklar teorik olarak gözlemlenemeyen özellikteki cinsiyet farklarından kaynaklanmaktadır (OECD, 2002). Ayrıca kadınların daha iyi işlerde olması gerekenin çok altında temsil edildiği çünkü kadınların daha az terfi imkânı veren işleri gönüllü olarak tercih ettikleri de tartışılmaktadır.

Genellikle gelişmekte olan ülkelerde aile yapıları kadınların işgücüne katılımının uygun olmadığı geleneksel görüşüne sahip olması, ücretlerde yaşanan cinsiyete dayalı eşitsizlikten de kaynaklanıyor olabilmektedir. Bu gelenekler her ne kadar ülkeler arasında farklılık gösterse de, kadınların ücretsiz aile işçisi olarak evde işlerinde çalışması konusunda aynı görüşe sahiptir. Erkeklerde ise aileye kazanç sağlamak zorunda olduklarından işgücünde tam gün çalışan pozisyonlarda yer almaktadır ve boş zamanlarının çoğunu kısmını dinlenerek geçirirler. Kadınların piyasa dışında kaldıkları süreyi ev işleri ile geçirdiklerinden dolayı, ikame etkisi gelir etkisinden yüksektir (Blau ve Khan, 2000).

Kadın istihdamı ve ücretler arasında pozitif ilişki gözlemlenirken, kadının istihdamı ile kocanın geliri arasındaki negatif ilişki bulunmaktadır (Juhn ve Murphy, 1997: 80-81; Smith ve Ward, 1985: 60; Mincer, 1985: 8). Gelişmiş ülkeler için yapılan analizlerde kadının işgücü katılımı genellikle kadının ve erkeğin kazancı, hane halkı geliri, eğitim düzeyi, iş tecrübesi, çocuk sahibi olmak, saatlik ücretler v.b. gibi değişkenlerden etkilenmektedir (Sorrentino, 1983; Hayghe, 1997: 1; Riboud, 1985: 179). Çocuk faktörü kadının işgücüne katılımını etkileyen en önemli faktörlerden biri olarak kabul edilmektedir. Yapılan çalışmalarda çocuk bakımının getirdiği sorumluluklar, kadınların kazançlarını farklı şekillerde etkilemektedir. Bu etkiler sıralanırsa meslek seçimi, çocuk bakımı için yapılan devamsızlık ve iş yoğunluğunun neden olduğu olumsuzluklar, çocuk bakımına ayrılan zamandan

ortaya çıkan kariyer ve iş deneyiminden vazgeçmek, eğitim ile diğer beşeri sermaye yatırımlarından çocuk büyötmek için vazgeçilmesidir. Bu etkiler kadınların işgücünde ki ücret oranlarını etkilemekte ve bu değişkenin kadın işgücü piyasasına katılımı üzerindeki etkisinin negatif olması olasıdır (Cleveland ve diğerleri, 1996: 133; Browning, 1992: 38; Lehrer ve Nerlove, 1984: 12).

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE KADIN EMEĞİNE BAKIŞ

1. TÜRKİYE'DE İŞGÜCÜ PİYASASININ YAPISI VE ÖZELLİKLERİ

Günümüzde işgücü piyasasının durumu, ülkelerin ekonomik gelişimini ve ilerlemesi hem küreselleşme sürecini hem de sosyal kalkınma düzeyini belirleyen önemli bir olgudur. Türkiye'nin karşı karşıya olduğu en önemli sorunlardan bir tanesi de kuşkusuz işsizliktir. Türkiye'de işsizlik daha çok genç nüfusun artması, istihdam artış hızında yaşanan durgunluk ve makroekonomik yapısal değişimler ile ilişkilendirilmektedir. Bununla beraber, göç ve kentleşmenin etkisi ile ortaya çıkan bireyler arasında ki eğitim düzeyi farklılığı, yatırımların yetersizliği, siyasi ve ekonomik iktidarsızlıklar işgücü piyasasını yakından etkilemektedir (Gediz ve Yalçınkaya, 2000: 21). Sanayileşme sürecinin beklenen düzeye ulaşamaması, istihdamı arttırması beklenen yatırımların yapılmaması, son 15 yılda yaşanan ekonomik krizlerin büyüme hızında neden olduğu düşüş ile işgücü verimliliğinin azalması ve işgücünün sektörler arasında eşit olarak dağılmaması Türkiye'de işsizliğin genel olarak yapısal bir sorun olduğunu göstermektedir.

Türkiye'de bireylerin kendi hesabına çalışması, yaygın olan ücretsiz aile işçiliği, sektör bazında yaşanan değişim süreçleri, hızlı kentleşme, artan göç, yüksek istihdam vergileri ve sanayi sektöründe yaşanan eşitsizlikler kayıt dışı istihdama yol açmaktadır. Türkiye'de kayıt dışı ekonomi işgücü piyasası açısından önemli bir sorundur. İstihdamın vergi yükünün yüksek olması girişimcilerin ve firmaların kayıt dışına yönelmesine neden olmaktadır. Diğer gelişmiş ülkeler ile kıyaslandığında, Türkiye'de kesintilerin asgari ücrete oranı %69 iken, bu oran Avrupa birliğinde %24.4; OECD ülkelerinde %18.1; İngiltere'de %22.9 ve Japonya'da %9.3'dür (<http://ekutup.dpt.gov.tr/ekonomi/kayitdis/oik614.pdf>). Bu kesintiler ise işvereni kaçak işçi çalıştırmaya yöneltmektedir. Kayıt dışı ekonomiden en çok zarar gören ise kadınlardır.

Türkiye'deki işsizlik incelenirken, işsizliği dönemler çerçevesinde inceleyerek işsizlik yapılarının çoğunlukla bulunduğu dönemin ekonomide uygulanan politikalardan kaynaklandığını söylemek mümkündür. Tatlıdil (2000)'e göre 1980'den sonra uygulanan ihracata dayalı ekonomi politikaları kendi işsizlik

yapısını oluşturmaktadır. Yalnız 1980 yılının bu şekilde bir dönüm noktası olarak kabul edilmesinin nedeni bu yıldan itibaren ekonominin yapının tamamıyla değişmesi değildir. Bunun sebebi, ekonomi politikaları açısından yeni bir yolun tercih edildiği yıl olmasıdır. Günümüzde tarımsal istihdamın nüfusun önemli bir kesimini kapsamasına rağmen, 1999 yılında tarımın toplam istihdam içerisinde ki payının %43,4 olduğu düşünüldüğünde son on yılda bir düşüş yaşanmıştır. Yeni ekonomik yapı işsizliği arttırmakla beraber tarımsal istihdamın fazla olması, gizli işsizlik hala önemli bir sorun teşkil etmektedir. Tarımsal istihdamın toplam istihdam içindeki payının azalmasının genellikle ekonomik kalkınma süreci ile birlikte yaşanması, özellikle gençler, kadınlar ve yaşlılar arasında işsizliğin artışı anlamına gelebilmektedir. Gediz ve Yalçınkaya (2000: 21)'ya göre bu insanlar daha önceden ailelerine ait işletmelerde geleneksel bir koruma altındayken, ücretli emek piyasasında zorluklarla karşılaşabilmektedirler. Tarımsal alanda kendi hesabına çalışan ya da ücretsiz aile işçisi olarak gözüken bu insanlar için tarım dışı sektörlerde iş bulmak kolay olmamaktadır.

Özellikle 1990'lı yıllardan itibaren Türkiye'de yaşanan işsizliğin temel nedenlerinden biri emek arz ve talebi arasındaki uyumsuzluktur. Emek arz ve talebi arasındaki bu uyumsuzluğun çeşitli nedenleri bulunmaktadır. Bu nedenlerden bir tanesi işgücüne yeni katılan insanların ya da işlerini yeni kaybetmiş insanların iş aradıkları süre boyunca geçici işsiz olmalarıdır. Endüstriyel, mesleki, demografik, doğal ve kurumsal yapılarda meydana gelen değişiklikler yapısal işsizliğin belli endüstrilerde, mesleklerde ya da bölgelerde gelişmesine yol açabilir. Endüstriyel yapıdan kaynaklanan işsizliklerin genel nedenleri bir endüstride üretilen ürünlere yönelik talebin azalması ve teknolojik ilerleme nedeniyle o endüstride istihdam daralmasının yaşanmasıdır. Demografik yapının yaş dengesinin gençlerden yana değişmesi de ayrıca yapısal işsizliğe neden olabilmektedir (Ataman, 2006).

Türkiye'de işgücünün yapısı incelenirken, tek başına incelemek yerine gelişmiş sanayi ülkeleriyle birlikte incelemek daha açıklayıcı olacaktır. Kurulduğundan bu yana gelişmiş ülkeler arasında olmak için uğraşan Türkiye, işgücü yapısının diğer ülkelere göre farklılıklarını bu şekilde anlamak mümkündür. İşgücünde bulunan ya da olmak isteyen insanların kişisel özellikleri ile birlikte nüfus

yapısının bütün olarak incelenmesi, zaman içerisinde değişen işsizlik yapısının hangi boyutlarda olduğunu anlamamıza yardımcı olmaktadır.

Tablo 9. OECD Ülkelerinde İşsizlik

	İşsizlerin işgücüne oranı					İşsizlerin sayısı (milyon)				
	Ortalama			Projeksiyon		Ortalama			Projeksiyon	
	1993-2003	2004	2005	2006	2007	1993-2003	2004	2005	2006	2007
Kuzey Amerika										
Kanada	8,7	7,2	6,8	6,4	6,2	1,3	1,2	1,2	1,1	1,1
Meksika	3,1	3	3,5	3,3	3,3	1,1	1,3	1,5	1,4	1,5
ABD	5,3	5,5	5,1	4,7	4,7	7,3	8,1	7,6	7,1	7,2
Asya ve Avustralya										
Japonya	4	4,7	4,4	4	3,5	2,7	3,1	2,9	2,7	2,3
Kore	3,7	3,7	3,7	3,6	3,5	0,8	0,9	0,9	0,9	0,8
Avustralya	7,7	5,6	5	4,7	4,7	0,7	0,6	0,5	0,5	0,5
Yeni Zelanda	6,5	3,9	3,7	4,3	4,9	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
Avrupa										
Almanya	7,6	9,2	9,1	8,5	8,1	3,1	3,9	3,9	3,6	3,5
Avusturya	5,2	5,7	5,9	5,8	5,9	0,2	0,2	0,3	0,3	0,3
Belçika	8,5	8,4	8,4	8	7,7	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4
Çek Cum.	6,3	8,3	8	7,7	7,5	0,3	0,4	0,4	0,4	0,4
Danimarka	5,8	5,5	4,8	4,2	3,9	0,2	0,2	0,1	0,1	0,1
Finlandiya	12,2	8,9	8,4	7,9	7,7	0,3	0,2	0,2	0,2	0,2
Fransa	10,8	10	9,9	9,5	9,2	2,8	2,7	2,7	2,6	2,5
Hollanda	4,8	4,9	5	4,1	3,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4
İngiltere	7	4,7	4,8	5,3	5,2	2	1,4	1,5	1,6	1,6
İrlanda	8,8	4,4	4,4	4,4	4,4	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
İspanya	14,4	10,5	9,2	8,7	8,6	2,4	2,1	1,9	1,9	1,9
İsveç	6,3	5,5	5,8	4,8	4,2	0,3	0,2	0,3	0,2	0,2
İsviçre	3,4	4,2	4,3	3,9	3,5	0,1	0,2	0,2	0,2	0,2
İtalya	10,4	8,1	7,8	7,7	7,6	2,4	2	1,9	1,9	1,9
Luxemburg	2,9	4,2	4,6	5,1	5,2	0	0	0	0	0
Macaristan	8,3	6,2	7,3	7,2	7,1	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3
Norveç	4,3	4,5	4,6	4	3,8	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
Polonya	14,9	19	17,7	16,8	15,7	2,6	3	3,1	2,9	2,8
Portekiz	5,7	6,7	7,7	7,9	7,7	0,3	0,4	0,4	0,4	0,4
Slovakya	15,5	18,1	16,2	15,4	14,7	0,4	0,5	0,4	0,4	0,4
Yunanistan	10,5	11	10,4	10	9,7	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5
EU-15	8,8	8,1	7,9	7,6	7,3	15,3	14,8	14,6	14,1	13,8
OECD (Avrupa)	9	9	8,7	8,5	8,2	20,6	22	21,6	21	20,6
Toplam OECD	6,8	6,7	6,5	6,2	6	34,7	37,3	36,3	34,8	34,1
Türkiye	7,9	10,1	10	10,2	10,4	1,8	2,5	2,5	2,6	2,7

Kaynak: <http://www.oecd.org/dataoecd/29/27/36877027.xls>

2008 itibarı ile ülkemizde işsizlik oranı yaklaşık %10,11'dir. Avrupa Birliği ülkeleri ile değerlendirildiği zaman Türkiye üçüncü sıradadır. Fakat bunu sayısal olarak incelediğimizde işsizliğin çok ciddi boyutlarda olduğu görülmektedir. Tablo 9'a göre 2007 itibarı ile 2 milyon 350 bin işsiz bulunmaktadır. Türkiye'de işsiz

sayısının gerçekleri yansıtmadığı, aslında işsiz sayısının gerçekte hesaplanandan çok daha yüksek sayıda olduğu tartışılmaktadır, ama bu hesaplamalarda dikkate alınmamıştır. (<http://www.disk.org.tr/default.asp?Page=Content&ContentId=334>)

Tablo'ya bakıldığı zaman, her ne kadar bu hesaplamalar göz ardı edilse de Polonya dışında ki Avrupa Birliğine yeni katılan 11 ülkenin işsiz sayısının toplamı bile Türkiye'de ki işsizlerden rakamsal olarak azdır. Zaten yukarıdan anlaşıldığı üzere, Türkiye Almanya'dan sonra işsizlik sorunu yaşayan ikinci ülkedir. 2007 yılı itibarı ile Türkiye OECD ülkeleri arasında %51 ile en düşük işgücüne katılım oranına sahiptir. Genel olarak bakıldığında, her yıl yaklaşık 500.000 kişi işgücü piyasası dışında kalmaktadır. Bu sayının %73'ü kadın %27'si erkektir. İstihdama dâhil olmayan kadınların yaklaşık %60'ı ücretsiz aile işçisidir. Araştırmalarda görülen ilginç bir diğer sonuç ise, işgücünde olmayan nüfusun %33'ü kırsal %67'si kentsel bölgede yaşamaktadır. (OECD, 2008). Bunun ana nedenlerinden bazıları, bölgeler arası gelişmişlik farklarının giderilememesi, sanayileşmede istenilen hedeflere ulaşılamaması, kentleşmeye ve iç göçlere bağlı olarak kadınlar işsiz kalmaktadır. Bir diğer açıdan bakılırsa, işsizlerde eğitim düzeyi yüksek iken, eksik istihdam durumundakilerde eğitim düzeyi oldukça düşüktür (Bozdağlıoğlu, 2008: 57). Eğitim düzeyi aynı olan gruplara bakıldığında oldukça yüksek bir fark bulunması, toplumun sosyal yapısının yanı sıra, kadınlara yönelik ayrımcılığa bağlanabilir. Ekonomideki birçok sektörün erkek egemen bir yapıda olması ve genellikle kadınların çalıştığı hizmetler sektöründe rekabetin fazla olması lise ve üstü eğitim almış kadınların iş bulmalarını zorlaştırabilmektedir.

Tablo 10'da ki verilere bakıldığında, lise seviyesine kadar eğitim düzeyi arttıkça işsizlikte artmaktadır. Fakat liseden sonra bu oran düşmeye başlar. Buradan işsiz kalanların çoğunun ilkokul mezunu olduğu ve bunu lise ve dengi okul mezunlarının izlediği onucunu çıkarmak mümkündür. Bununa beraber, öğrenim düzeyi arttıkça işsiz kalma olasılığının azalacağı gibi bir düşünce yoktur. Çünkü Türkiye'de vasıflı işgücüne olan talep artsada, bu işgücünü karşılayacak emek arzı seviyesi yetersizdir.

Tablo 10. Eğitim düzeyine göre işsizliğin dağılımı (1995 – 2007-%)

Yıllar		Okuryazar	Okuryazar	Meslek		Lise dengi	Yüksek		
		Olmayan	Okul bitirmeyen	Okulu	Lise	Meslek okulu	Öğretim		
1995	Erkek (%)	3,3	3,3	51,1	14,2	0,7	16,3	6,6	4,5
	Kadın (%)	5	1,6	36,1	10,6	0,9	29,4	9	7,4
1996	Erkek (%)	2,8	2,5	49,6	13,1	0,4	19	7,5	5,2
	Kadın (%)	4,4	1,7	27,3	9,4	0,3	35,1	11,3	10,5
1997	Erkek (%)	2,2	2	47,3	15,3	0,5	19,3	8	5,4
	Kadın (%)	2,2	1,3	25,4	11,2	0,7	33,3	15,2	10,7
1998	Erkek (%)	2,2	2,7	45,3	14,2	0,3	20,9	7,3	7,1
	Kadın (%)	4,5	1,2	24,5	9,7	0,7	33,2	11,9	14,3
1999	Erkek (%)	2,4	2,1	50,3	12,7	0,5	18,7	7	6,3
	Kadın (%)	2,4	1,4	31,5	11,6	0,8	29,3	10,6	12,4
2000	Erkek (%)	3,6	3	47	14,6	0,6	15,4	8,7	7,1
	Kadın (%)	7,5	2,7	26,4	9,6	0,3	25,6	12,2	15,7
2001	Erkek (%)	3	2,6	49,3	13,4	0,3	15,4	9,8	6,2
	Kadın (%)	2,8	1,5	32,2	11,5	0,2	23	14,6	14,2
2002	Erkek (%)	2,6	2	49,7	14,5	0,1	12,7	10,3	8,1
	Kadın (%)	4,7	1,2	27,5	10,1	0,2	23	14,6	18,8
2003	Erkek (%)	3,1	2,5	50,1	14,5	0,1	12,5	8,7	8,5
	Kadın (%)	8,9	2,5	29,8	8,7	0,2	17	12,2	20,7
2004	Erkek (%)	3,2	2,7	50,2	14,3	0,2	12,3	8,4	8,7
	Kadın (%)	6,1	2,2	28,4	11,7	0,2	17,5	11,9	22
2005*	Erkek (%)	2,9	2,5	49,6	12,5	0,2	13,1	9,1	9
	Kadın (%)	5,7	2,5	27,8	10,4	0,3	18,4	12,2	21,8
2006*	Erkek (%)	3	2,4	50,2	11,9	0,3	12,4	8,8	8,8
	Kadın (%)	5,9	1,9	28,3	11	0,3	17,9	13	21
2007*	Erkek (%)	3,1	2,5	49	12,4	0,2	12,5	9,2	9,1
	Kadın (%)	6,2	2,1	26,4	9,5	0,2	18,6	12,7	22,3

Kaynak: Özşüca, 2003: 72-73.

*Devlet İstatistik Enstitüsü Hanehalkı İşgücü Anketi Sonuçları

Diğer taraftan, genç nüfus üzerine özellikle yoğunlaşmak gerekmektedir. Çünkü genç olarak nitelendirilen 15–24 yaş grubu işgücünde ki sorunlardan en fazla etkilenen 2. gruptur. Genç nüfusun %40 gibi çok önemli bir kısmı üretim gücünden atıl olarak ayrılmıştır. Tablo 11’de görüldüğü üzere, 1999 yılına kadar yaygın olarak 15–24 yaş grubunda görülen işsizlik, 1999’dan sonra 25–54 yaş grubunun lehine gelişmiş ve genç nüfusta işsizlik oranında düşüş başlamıştır. Bu düşüşü üniversite eğitimi yapan sayıdaki artışa bağlamak mümkündür. 1990 yılından günümüze 25–54 yaş grubundaki işsiz oranında artış gözlenmektedir. Çoğu OECD ülkesinde genç nüfus işsizliği önemli bir sorun teşkil etmekte, fakat ülkemizde uygulanan işsizliği azaltıcı politikalar etkin olarak kullanılmadığı için verimli bir sonuç alınamamaktadır. OECD ülkelerinde ortalama 15–24 yaş grubu işsiz oranı erkeklerde

%12,5 kadınlarda %12,2 iken, Türkiye’de bu oran erkeklerde %30,7 ve kadınlarda %41,3’tür.

Tablo 11. İşsizliğin Cinsiyet ve Yaş Gruplarına göre Dağılımı (1990 – 2008-%)

Yıllar	Toplam			Kadın			Erkek		
	15-24	25-54	55+	15-24	25-54	55+	15-24	25-54	55+
1990	55	41,5	3,5	60,4	38,6	1	52,2	43,3	4,5
1991	53,9	43,4	2,7	58,6	40,9	0,5	52,3	44,7	3
1992	53,6	43,8	2,6	60,3	39,3	0,4	51,2	45,6	3,2
1993	53,1	44,5	2,4	59,2	40,4	0,4	50,9	46,2	2,9
1994	50,6	47,1	2,3	56,3	43,1	0,6	48,7	48,8	2,5
1995	52,5	44,6	2,9	58,2	41,3	0,5	50,2	46,6	3,2
1996	52,4	45,4	2,2	61,3	38,1	0,6	49,4	48,3	2,3
1997	53	45,1	1,9	61,8	37,3	0,9	49	48,9	2,1
1998	50,4	47,4	2,2	58,7	40,3	1	47,2	50,5	2,3
1999	48,6	49,5	1,9	57,9	41,9	0,2	45	52,8	2,2
2000	47,3	50,3	2,4	56,4	43,1	0,5	44	53,1	2,9
2001	44,5	53,4	2,1	56,5	43,1	0,4	41,1	56,7	2,2
2002	39,8	57,8	2,4	50	49,2	0,8	36,4	60,8	2,8
2003	39,5	58,3	2,2	48,2	50,8	1	36,3	61	2,7
2004	39	58,9	2,1	47,9	50,9	1,3	36,2	61,4	2,4
2005*	38,1	59,8	2,1	47,7	51	0,9	32,5	64,9	2,6
2006*	35,4	62,3	2,3	46,8	51,8	1,4	31,3	66,2	2,5
2007*	35,8	61,9	2,3	48	50,7	1,3	32,4	65,1	2,5
2008*	32,7	64,9	2,4	41,3	56,3	1,2	30,7	66,7	2,6

Kaynak: Özşuca, 2003: 64.

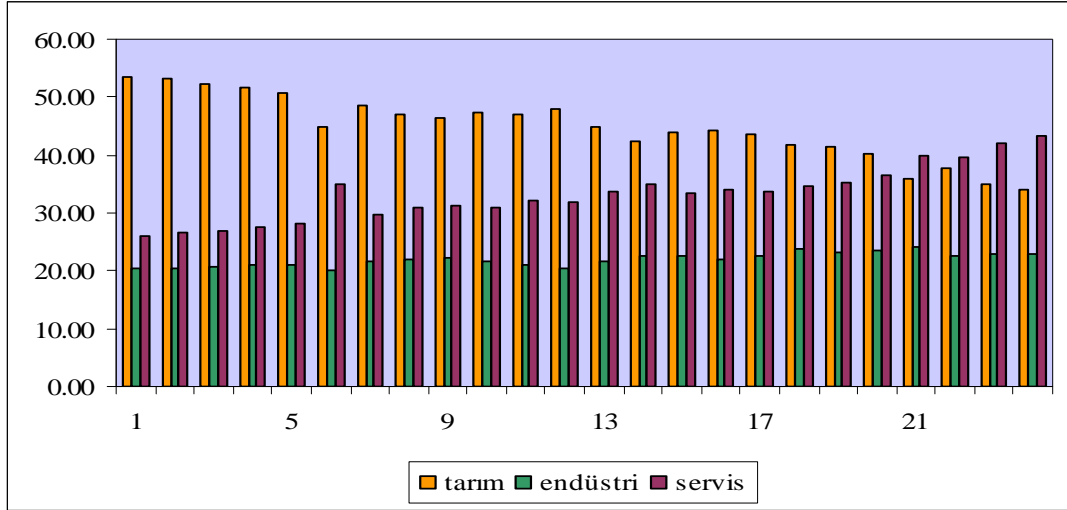
* Devlet İstatistik Enstitüsü Hanehalkı İşgücü Anketi Sonuçları

Türkiye’de işsizliğin bir diğer önemli nedeni ise gelir düzeyinin düşük olması, ilerleyen teknoloji ile emeğe duyulan talebin azalması ve çalışma yaşamında gösterilen esnek çalışma koşulları ile toplam talep yetersizliği ile sonuçlanan işsizliğe neden olmasıdır (Bilgin, 2003). İşgücünün en önemli belirleyicilerinden olan sektörler arasında ki dağılım, o sektörlerde çalışan kişilere bağlı olarak değişmektedir. Bu açıdan bakıldığında, tarım sektörü Türkiye’de önemli bir istihdam alanı yaratmaktadır. Fakat tarım sektöründe görülen bu yığılma, işgücü piyasasının etkinliğini sınırlandırmakta ve yeterli istihdam sağlayamamaktadır. Bunun yanında, hızla aratan nüfus ve beraberinde getirdiği göç, işgücü potansiyelini de arttırmaktadır. Fakat bu işgücünü karşılayacak istihdam tarım dışındaki sektörlerde gerektiği ölçüde yaratılmadığı için, işgücüne katılım oranı düşmektedir. İstihdamı artırıcı politikaların etkin başarı sağlayamaması, sanayi ve hizmet sektöründe yaratılan işgücünün istihdamı azaltamaması, bölgeler arasında ki farklılıklar mevcut

işsizlik sorunu azaltılmadan her geçen gün daha çok işsiz yaratmaktadır. Figür 4'te işgücü katılım oranındaki düşüşler göz ardı edildiğinde, sektörler arası değişimlerin az da olsa yaşanmaya başladığını göstermektedir.

Şekil 4. Sektörlere göre istihdam dağılımı (1980–2007,%)

Kaynak: TÜİK verilerine dayalı olarak hazırlanmıştır.

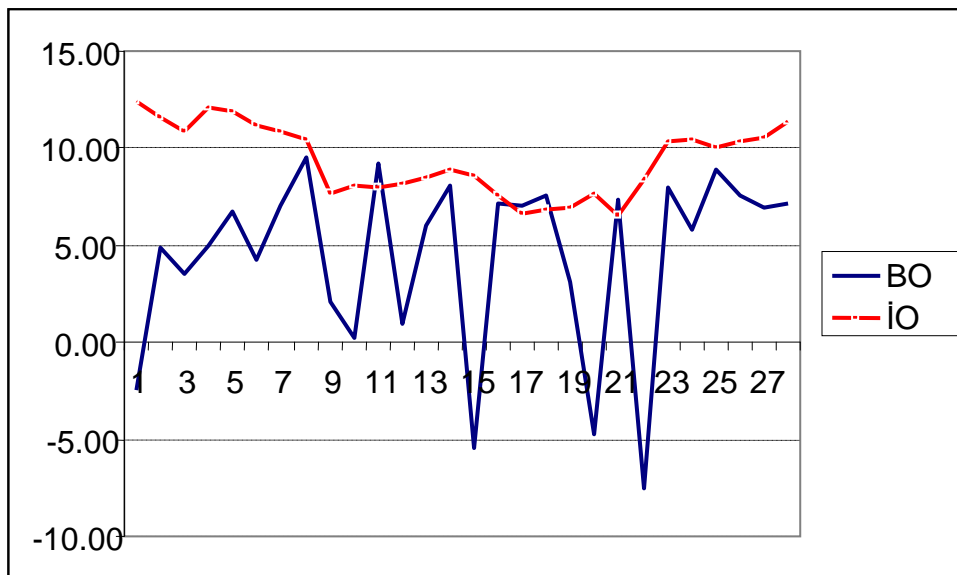
Görüldüğü gibi, 1980 yılında neredeyse hizmet ve sanayi sektörü toplamının iki katı istihdam yaratan tarım sektörü, günümüzde yarı yarıya inmiştir. 1980 yılında toplam istihdamın %53,6'si tarım, % 20,5'si sanayi ve %25,9'si servis sektöründe iken, 2007 yılında bu oranlardaki değişimler dikkat çekicidir. Toplam istihdamın %48,1'lük kısmını hizmet sektörü sağlamaktadır, tarım sektörü %26,7'lik ve sanayi sektörü %26,1'lik izlemektedir. Tarım sektöründe ki bu azalmayı hizmet sektöründe ki artış izlemiş ve bu da Türkiye'de sektörler arasında ki değişimde çalışanların tercihlerinde ki değişimleri göstermekte, insanların ücretsiz aile işçiliğinden ücretli, işveren yahut yarı zamanlı da olsa çalışmayı tercih ettiklerinin göstergesidir.

İşsizliğin Avrupa Birliği ve OECD ülkeleri ile karşılaştırıldığında oldukça yüksek olduğu ülkemizde, ekonomik büyümeye rağmen işsizlik azaltılamamaktadır. Ataman (2006: 94) Türkiye'nin 2001 krizinin neden olduğu ekonomik sorunlarla oldukça zor günler geçirdiğini, 2002 yılı ile birlikte ekonomik büyümenin ivme kazandığını belirtmiştir. İhracatta yaşanan artış, enflasyonun tek haneli rakamlara düşürülmesi, uygulanan para politikalarında başarı sağlaması ve bunun neticesinde reel faizlerde düşüş yaşanması olumlu sonuçlardır. Ama ne yazık ki bu gelişmelerin

hiçbiri işsizlik üzerinde etki sağlayamamış ve ülkemizin en önemli sorunu olmaya devam etmiştir.

Şekil 5’de gösterildiği üzere, yaşanan ekonomik krizler gerek ekonomik büyümeyi gerekse işsizlik oranını derinden etkilemiştir. Genel olarak bakıldığında, 1980 askeri darbesi, 1994 ve 2001 ekonomik krizi ve 1999 Gölçük depremi olumsuz sonuçlar doğurmuştur. 1990 yılında %9,3 ile en yüksek büyümeyi yaşayan ülke ekonomisi 1994 krizi ile %-5,4’e gerilemiş, 1995’te toparlanmaya başlasa da 1999 Gölçük depremi ile tekrar sarsıntıya uğramış ve düşüşe geçmiştir. Hemen akabinde yaşanan 2001 krizi bu gerilemeyi daha da tetiklemiş ve ülke %-7,5’luk bir negatif büyüme ile karşı karşıya kalmıştır. Bu yaşanan olumsuzluklar ise işsizliği arttırmıştır. Çünkü bu istikrarsız yaşanan ekonomik dalgalanmalar, piyasalara güven sağlayacak istikrarı sağlamamakta, bu yüzden dalgalanmalara bağlı istikrarsız ve geçici bir istihdam yaratmıştır. Yalnız büyümenin istihdamı artırması içinde istihdam yaratacak sektörlerinde büyüme ile orantılı olarak büyümesi gerekmektedir. Bu yüzden, ILO’nun 25 Ocak 2007 Yıllık Küresel İstihdam Eğilimleri Raporunda da ifade edildiği gibi, işsizlik oranlarının düşürülmesi için ekonomik büyüme ile istihdam yaratma arasında bağlantı kurulmalı, artan verimlilik düzeylerinde ki etkisinin istihdamın genişlemesine de etki sağlaması amaçlanmaktadır. (ILO Basın Duyurusu, 2007:1–2)

Şekil 5. İşsizlik ve Büyüme Oranları (1980–2007,%)

Kaynak: TÜİK verilerine dayalı olarak hazırlanmıştır.

2. TÜRKİYE’DE KADININ ÇALIŞMA YAŞAMINA KATILIMININ TARİHSEL GELİŞİMİ

Tarihsel açıdan bakıldığında, Sanayi Devrimi kadınların işgücüne katılımlarında yaşanan değişimlerin için bir dönüm noktasıdır. Çünkü sanayi devrimi öncesinde kadınlar cinsiyete dayanan iş bölümüne göre: köylerde buğday ve hayvan yetiştirilmesi, yün eğrilmesi ile kasabalarda çamaşırcı, terzi, hizmetçi ya da ebe olarak çalışmak olsa da temelde çocuk doğurmak ve büyütme, ev işi yapmak gibi geleneksel olan ev kadınlığı rollerinin dışına pek çıkamamışlardır. Fakat sanayi devrimi ile bu durum ücret karşılığı emek piyasasında yer almak olarak şekil değiştirmeye başlamıştır. Bununla beraber, kilit noktası sanayi devrimi olsa da, II. Dünya Savaşı ile kadın işgücüne olan talep artmaya başlamış, günümüzde küreselleşmenin de etkisi ile kadınların emek piyasalarında ki konumları ve sayılarında artış gözlemlenmektedir. Bu bakımdan kadın işgücünün tarihsel süreç içindeki konumunu 3 ayrı kategoride değerlendirmek mümkündür (Özer ve Biçerli, 2003: 57).

2.1. SANAYİ DEVRİMİ’NİN KADIN İŞGÜCÜNE ETKİSİ

18. yüzyıl literatüre tarihe “en çok değişen” yüzyıl olarak geçmiştir. Bunun nedeni ise 1750 yılında İngiltere’de başlayan Sanayi devrimidir (Kocacık ve Gökkaya, 2005: 197). Kadınlar, tarihin hemen her safhasında ekonomik faaliyetlere katılmıştır. Fakat ücret karşılığı emeklerini satmaları bir diğer deyişle ücretli kadın işgücünün doğması sanayi devrimi ile başlamıştır. Makineleşmenin yaygınlaşması, çalışma sürelerinin kolaylaştırılması, tecrübeli emeğe olan talebin azalması, çalışma koşullarında yaşanan rekabet ve iş bölümüne artan talep ekonomik faaliyetlerin çoğalması, yoğun kullanılan sermayenin yoğun emek kullanımına olan ihtiyacı artırması, kadın emeğine olan talebi de arttırmıştır (Altan ve Ersöz, 1994). Çünkü ucuz kadın emeği hem rekabeti arttırmakta hem de genel olarak işçiler arasında ücretlerin düşmesini sağlamaktaydı.

Türkiye’de ki sanayileşme çabalarının gelişmesi ile kadınların istihdamda yer almaları paralellik arz etmiş ve 1850’den sonra kadınlar özellikle tekstil işyerlerinde yoğun olarak çalışmaya başlamışlardır. O yıllarda İzmir ve Uşak civarlarında çoğunluğu Avrupalılar tarafından işletilen halı atölyeleri bulunmaktaydı ve bunların

sadece bir tanesinde tezgâh kullanılmakta, bu tezgâhlarda da 300 kadın işçi çalışmaktaydı (Altan, 1980).

1880'lerde ise Uşak'ta 600 halı tezgâhında toplam 3.000 ve 5.000 genç kız istihdam edilmekteydi. 1900'lü yıllara gelindiğinde ise tezgâh sayısı bir kat artarak 1200'e, tam zamanlı çalışan kadın sayısı da 6.000'e ulaşmıştır. 1913'te Orta ve Batı Anadolu'da halı imalatında toplam 60.000 kadın çalışmaktaydı. Ücretli olarak çalışmaya başlayan ve sayıları gittikçe artan kadın çalışanları, Tanzimat'tan sonra Osmanlı İmparatorluğu'na yeni yeni girmeye başlayan ithal makinelerin çıkarlarına zarar verdiklerini düşünerek eylemlerde de bulunmuşlardır. İlk olarak 1839'da Slevne'de, 1851'de Samakof'ta mekanik aletlerin kullandığı işyerlerinde zarar vermişlerdir. 1861 yılında da Bursa'da kadınlardan oluşan kalabalık bir işçi grubu, dokuma fabrikasının eski bir mezarlık üzerine kurulduğunu bahane ederek, fabrikayı basmışlar ve kendilerine rakip gördükleri makine ve tezgahları tahrip ederek, fabrikayı ateşe vermişlerdir. 1908 yılında ise sayıları 1.500 civarında ki kadın eylemci Uşak'ta üç mekanik ve buharlı yün eğirme fabrikasını basarak, depolardaki ham yün ve işlenmiş yün iplikler yağmalanmış, makineler tahrip edilmiş ve bina ateşe verilmişti. Olaylar hızla yayılmış ve Kütahya'dan gelen görevlilerin de müdahalesiyle ancak durdurabilmiştir (Karakışla, 2002).

Tanzimat'la başlayan kadınların toplumsal yaşama daha fazla katılmasıyla beraber çok sayıda kadın kuruluşu da ortaya çıktı. Bu kuruluşlar, çok değişik alanlarda kadına hizmet sunmak ve güç birliği oluşturmak amacıyla kuruluyordu. 29 Kasım 1918'de Kuvay-ı Milliye'nin düzenlediği Milli kongreye katılan 50 kuruluşun 16'sı değişik amaçlarla kurulan kadın dernekleriydi (Sevim, 1995)

Sanayi devrimi ile beraber dokuma sektöründe yaşanan hızlı gelişmeler kadın işgücüne olan talebi arttırmıştır. Bu dönemde İngiltere'de imalat sanayisinde çalışan kadın işgücü %45 iken bu oran 15 yıl sonra Fransa'da %27'lerde kalmıştır (Tilly ve Scott, 1978: 69). Yalnız o dönemlerde yaygın olan liberal iktisat sloganı "bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler", kadın işgücü ücretlerinin erkeklerden daha düşük olmasına sebep olmuş, kadınlar hem düşük ücretlerle hem de ağır çalışma koşullarında çalışmaya maruz kalmışlardır (Kocacık, ve Gökçaya, 2005: 197).

2.2. I. DÜNYA SAVAŞI VE KADIN İŞGÜCÜ

Türkiye’de kadının işgücüne girmesi, diğer batılı ülkelerde yaşanan ekonomik gelişmeler gibi olmamış, bir zorunluluk sonucu oluşmuştur. Çünkü I. Dünya Savaşı sırasında erkeklerin çoğunun orduya katılması sonucu azalan işgücüne takviye yapmak üzere kadın işgücüne olan talep daha da artmıştır (Bekata, 2000).

Kadının evinden çıkması yahut çarşafını çıkarması bile izin almasına bağlı olduğu o dönemlerde, kadının birdenbire üretimde yer alması, aslında ülkede yaşanan ekonomik yapıdaki çöküntünün savaş durumu ile etkileşmesinden kaynaklanmaktadır. Özer ve Biçerli (2003: 58) kadının savaşa giden erkeklerin üretimdeki yerini doldurduğunu ve ev ortamında da erkeğin para kazanma işlevini yüklediğini belirtmektedir. Böylelikle Avrupa’daki hem cinslerinden bir yüzyıl sonra sanayi üretimine girme nedenleri de farklılaşmaktadır. Savaşın bitmesiyle kadınlar üretimdeki yerlerini tekrar erkeklere terk etmişlerdir.

Literatüre bakıldığı zaman, kadının geleneksel olarak çalışma alanı tarım sektörüydü. Tarım dışında ki alanlar ile çok geniş yelpazeye sahip olmamakla beraber halıcılık ve dokumacılık ilk sıralarda tercih edilen çalışma alanlarıydı (Eldem, 1994). Halıcılık ile beraber küçük atölyelerde ücretli olarak çalışan kadınların dışında, evlerinde dokudukları halı başına ücret alan çok sayıda kadın bulunmaktaydı. Avrupa’da “eve iş verme” sistemi olarak adlandırılan, “kapitalist ev sanayisi” olan bu sistemde ücretli olarak birçok kadın işgücünde bulunmaktaydı (Ayata, 1987: 33). Osmanlı İmparatorluğu’nda 19. Yüzyıldan itibaren kadın çalışanların sayısında önemli yükseliş başlamıştır. Örneğin; 1913 ve 1915 yıllarında yapılan Sanayi Sayımı sonuçlarına göre; 1913 yılında gıda sanayisinde çalışan kadın oranı %31 iken, 1915’de % 44’e yükselmiştir (Altan, 1980).

Kadınların işgücüne katılımı belli dönemlere ayırarak incelemek daha etkin sonuçlar vermektedir. Çünkü Cumhuriyet dönemi ve kapitalizmin tarımda yaygınlaşmaya başladığı 1950’lere kadar geçen süreye ait yeterli çalışma bulunamamaktadır. Bundan dolayı, bu aralıklara ait veriler, o tarihlerde yapılmış köy monografilerine ve normlar çerçevesinde yapılan genel değerlendirmelere dayanmaktadır. 1950’ler ve 1980’lerin sonlarına kadar geçen yaklaşık 30 yılda ise ekonomik gelişmeler çok hızlı yaşanmıştır. 1980 sonrası ise küreselleşme ve esnek

üretim sisteminin dünya genelinde yaygın olarak kullanılmaya başlaması nedeni ile ayrı olarak incelenebilir (Altan ve Ersöz, 1994).

2.3. CUMHURİYET SONRASI KADIN İŞGÜCÜ

Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra ülkede her alanda köklü değişikliklerin yapılmış ve yeni bir süreç başlamıştır. Bunun yanında, kadınlar içinde birçok yasal düzenlemeler yapılmış, çalışma hayatının dışına itilmiş evde oturan kadınlar için Cumhuriyetin İlanı bir dönüm noktası olmuştur. Bunun ilk adımı da 1930 tarihli 1593 sayılı umumi hıfzısıhha kanunudur. Bu kanun, Türkiye’de devletin sosyal politika alanında kadın işçileri koruma amaçlı ilk müdahalesidir (Uygur, 1999). Kanun; kadın, çocuk ve genç işçilerin çalışma yaşı, süreleri, işin özelliği, kadın ve çocuk işçilerin bedensel nitelikleri yönünden çalışma koşullarına ilişkin düzenlemeler içermektedir. Devletin çalışma yaşamına kapsamlı olarak ilk müdahalesi ise 1936 yılında çıkarılan 3008 sayılı ilk iş Kanunu ile başlar (Altan, 1980). II. Dünya Savaşı ile beraber oluşan işgücü kıtlığı, Türkiye’de kadın istihdamını olumlu şekilde etkilemiştir. Kadınlar bu dönemde hem üretime büyük ölçüde katılmış hem de aile içinde üretime katkıda bulunmuşlardır. Kadınlar, tarlada çalışmanın yanı sıra hayvanlara bakmak, bahçeyle ilgilenmek, gıda maddeleri, giyim üretmek ve kilim dokumak gibi sorumlulukları vardı. Her ne kadar kadınların ücretleri erkeklerden az olsa da, Türkiye’de yapılan ilk işgücü istatistiklerine bakılacak olursa, 1937 yılında işyerlerinde çalışan kadınların oranı %18.9’dan 1943 yılında %20.7’e yükselmiştir. (Makal, 2001: 3)

Yalnız savaş sonrasında, tarım sektöründe makineleşmenin yaygınlaşması ve sanayileşmenin hız kazanması ile birlikte 1950’li yıllardan itibaren köyden kente göç hızlandırmıştır. Sanayi ve hizmet sektöründe yaşanan büyüme kırsal alandan kentsel alana göç eden yeni iş gücünü kaldırabiliyor ve kadınlara istihdam yaratıyordu. Bu zaman diliminde, kentlerde kadın işgücü oranı artışa geçmiştir (İçduygu ve Sirkeci, 1998: 269). Yalnız 1980’lerden sonra sanayileşme yavaşlamış ve kentsel alanlara hızla artan göç neticesinde, işgücü talebini karşılayamayan sanayi ve hizmet sektöründe kayıt dışı istihdam artmaya başlamış, formel işgücüne katılım oranı azalmıştır. Kadınların bu oranda ki azalışta en büyük dezavantajı ise, kayıt dışı istihdam miktarının resmi istatistiklere yansımamasından dolayı işgücüne katılım oranları daha da düşük çıkmaktadır (Peker, 1998: 301).

2.4. 1950 İLE 1980 ARASI KADIN İŞGÜCÜ

II. Dünya Savaşı ile artan kadın işgücüne olan talep, 1950 yıllardan sonra kadının tarım dışı işgücüne katılması ile daha da hız kazanmıştır. Bunun en önemli nedeni ise, kırdan kente yönelik artıştır (Tatlıdil ve Xanthacou, 2005: 1). Kırsal alandan kentsel alana göçte yaşanan kentsel alana uyum sağlamak, aile yapısında yaşanan değişimler, kadının toplumsal ve aile içindeki konumunda değişimlere neden olmuş, çalışma yaşamında ki yerini de olumlu olarak etkilemiştir (Koray ve diğerleri, 1999). Bu değişimlerden en önemlisi ise kadının eğitim almaya başlamasıdır. Eğitim ile kadın işgücü, tarım dışında hizmet ve sanayi sektöründe de yer almaya başlamıştır. Gelişme ile ortaya çıkan bu duruma “ Kadının Dual Rolü” adını vermiştir. Burada bahsedilen dual rol, kadının hem geleneksel ev işlerini yapması hem de modernleşme ile kadının çalışma yaşamının getirdiği işlere yoğunlaşmasıdır (Tinker, 1976; aktaran Şeker, 1987).

1970 yılında yaşanan Büyük Buhran ile başlayan ve dönemselsel olarak yaşanan ekonomik krizler sonucunda ekonomi yeniden değerlendirilmiş ve fordist üretim biçiminden post-fordist üretim biçimine geçilmiştir. İlk olarak Japonya’da uygulanan bu üretim biçiminin en önemli özelliği olan üretim çeşitliliğinin sağlanması, çalışma sürelerinin sabit olmayışı ve iş bölümünün etkin olarak kullanılması, bu üretim biçimini tüm dünyada uygulanabilir kılmıştır. 40 yıl önce ortaya çıkan işbölümünde yaşanan artışlar, teknolojik gelişmeler ve küreselleşmeye bağlı olarak bunların uluslar arası pazarlarda yayılması, hizmet sektörünün hızla gelişmesi, esnek üretim sistemi ile işgücünün esnek bir yapıya dönüştüğü gözlemlenmektedir. Üretimin bu şekilde esnekleşmesi, firmalara da işçiler kadar avantaj sağlamış, tam zamanlı çalışan sayısında azaltmaya giden firmalar yarı- zamanlı ya da geçici personel istihdamına başlamıştır (Özer ve Biçerli, 2003: 59). Bu durumdan en çok yarar gören taraf kadınlar olmuştur. Aile içi sorumluluklarından dolayı emek piyasasında yer alamayan kadınlar, esnek üretim sistemi ile kendilerine imkân sağlamış ve buna bağlı olarak kadın işgücüne katılımında artış gözlenmeye başlamıştır.

Hızlı bir şekilde devam eden kırsal alandan kente göç, kent yaşamındaki kadınlara köydekine göre daha iyi bir statü kazanmıştır. Yalnız bu erkeklerde olduğu gibi tarımdan tarım dışına kayarak gerçekleşmemiştir. Kadınların üretime katılma

zorunluluğunun kalkması ile gerçekleşmiştir. Erkek emeğinin bollaşmasının yanı sıra tarım dışı is olanaklarını kısıtlı olması, kadınların üretime katılma zorunluluğunun ideolojik açıdan ortadan kalkmasının başlıca nedenleridir. Öte yandan ücretli emeğin daha değerli olması ve kadının tekrar üretime katılması aile düzeyine bu zorunluluğun azalmasını sağlamıştır. Bu dönemde artık kentlerde gerçek bir burjuva sınıfı oluşmaya başlamış ve buna paralel olarak kadınlar arasında üretime katılmak statü göstergesi haline gelmiştir (Kandiyoti, 1980).

2.5. KÜRESELLEŞME, ESNEK ÜRETİM SİSTEMİ VE KADIN İŞGÜCÜ

2.5.1. Üretim Biçiminde Yaşanan Gelişmelerin Dünya Piyasasına ve Türkiye'ye Yansımaları

İlk olarak ABD'de uygulamaya başlanan ve İkinci Dünya Savaşı sonrası öncelikle Avrupa'ya ve hemen akabinde ardından tüm dünyaya ihraç edilen Fordist üretim biçimi, kapsamlı iş bölümü uygulayarak, işin tasarım ve mühendisliğini işin kendisinden ayırmaktadır (Lipietz, 1997: 3). İşçilerin makinelerin hızına uyması istenen bu Fordist sistemde, elde mevcut olan standart makinelerle olası standart mallar üretilmektedir (Hall ve Jacques, 1995: 47).

Avrupa ülkelerinde iş güvenliği ve sosyal hakların gözetildiği, verimlilik artışlarının işveren ve işçi arasında paylaşımının belirli bir uzlaşmaya dayandığı bir sistem oluşturulmuştur (Belen, 2001). Refah devleti anlayışı olarak nitelendirilen bu düzen, 1980 sonrasında uluslararası sermaye dolaşımının hızlanması ve uluslararası ticaretin genişlemesini takiben Fordizm'in, uluslararası piyasaların değişken yapısına ve tüketicilerin standart mallardan daha ziyade değişik özellikler taşıyan ürünlere olan talebindeki artışa ayak uyduramaması ile çatlardamaya başlamıştır. Gelişmekte olan ülkelerde Fordizm, zaten geleneksel tarım kesimi ve kentsel informal kesim dışında kalan belirli üretim alanlarına girebilmiştir. Yeni gelişen ülkelerde emek - sermaye ilişkileri eksik bir Fordizm sergilemektedir (ILO, 2006).

Günümüzde, tekdüze bir ilişki biçimi olarak nitelendirilen Fordist sisteme kıyasla sermaye-emek ilişkilerinde dünya çapında bir çeşitlenme olduğu ve bu çeşitlenmenin gittikçe artış gösterdiği gözlemlenmektedir. Aynı zamanda, sermaye-emek ilişkilerinde gözlemlenen farklılaşmanın geçici olabileceği, eski düzenin içinde bulunduğu krizin aynı zamanda kapitalizmin yeni bir değerler dizisi anlayışı olarak

da yorumlanabileceği ileri sürülmektedir. Emek-sermaye ilişkilerinin gelişimi konusunda kesin yargılara varmak mümkün görülmemekle birlikte gelecek için bazı eğilimlere işaret edilebilmektedir. Örneğin Fordizm’de geçerli olan kitlesel üretime kıyasla yeni teknolojilerin, daha yüksek düzeyde bilgisayar kullanımı becerisine sahip işçilere gereksinim duyması ve üretim sürecinde işçinin öncelik kullanımının artması söz konusudur (Roobeek, 1984).

Gelişmiş ve gelişmemiş tüm ekonomilerde işletmelerin hedefinin gittikçe artan oranda işgücü maliyetlerinin düşürülmesine yöneldiği ve bu amaçla, üretim sürecinde ve emek piyasasında “esnekleşmenin” yeni sermaye birikim biçimi olarak ortaya çıktığı ileri sürülmektedir (Özel, 2004: 71). İşletmelerin tam zamanlı çalışan sayısını düşürerek giderek daha fazla sayıda kısmi-zamanlı ve geçici personel istihdam ettiği ve fason çalışma biçimlerine kaydığı görülmektedir (O’Connell ve Gash, 2003: 1). Bu aşamada kadın istihdamı önemli bir rol oynamaktadır. Her toplumda farklı düzeylerde olsa da, cinsiyete dayalı işbölümü kadınları ev ve ailelerinin bakımından sorumlu tutmaktadır. Aile içi sorumlulukları nedeniyle kadınların emek piyasasıyla ilişkileri zaten hep esnek bir yapı sergilemektedir. Yani üretim örgütlenmeleri kadınların bu konumundan yararlanmakta ve esnekleştirmeye çalıştıkları yapı içinde gittikçe artan oranda kadın istihdam etmektedirler (Gonas, 2004: 16).

1980’den bu yana, başta Avrupa olmak üzere uluslararası piyasada bölgesel olarak yaşanan siyasal parçalanma ve ekonomik kriz, üçüncü dünya ülkelerinde ekonomi üzerinde önemli değişiklikler meydana getirmiştir. “Yeniden yapılanma” kavramıyla özetlenen bu süreç ile uluslararası ticarete serbestleşme, devletin ekonomik rollerinin değişmesi, ekonomik istikrar programları, özelleştirme, emek piyasası ve işletmeler üzerindeki devlet denetiminin azalması ve yeni birikim biçimleri kastedilmektedir. 1980’lerin başında Dünya Bankası’nın kalkınmayı bir ulusal iktisadi büyüme süreci olarak görmeyi bırakıp kapitalist piyasaya katılması ile yeniden yapılanma daha da oturmaya başlamıştır. Böylece küreselleşme geniş iktisadi, siyasi, toplumsal ve kültürel etkileri olan bir değerler dizisi değişikliği yaratarak İkinci Dünya Savaşı sonrası modernleşme olarak yerini almıştır. Siyasi düzlemde ise 1989’dan sonra sosyalizmin yıkılması hiç kuskusuz yeni egemen söylem olarak Neo-liberal küreselleşmenin yolunu açmıştır. Sermayenin dünya

çapında yayılması, çalışan sınıfların da küresel olarak yayılması anlamına gelecektir. Bu, emeğin küresel işgücünün hem toplumsal hem de yer olarak değişmesine neden olur. 1975–1995 yılları arasında iki katına çıkan küresel işçi sayısı sermayenin küreselleşmesinin emek piyasasında da yarattığı dönüşümleri gösterir niteliktedir (Munck, 2002).

1950’li yıllarda üretim sadece gelişmiş ülkelerde gerçekleşirken 1990’lı yıllarda yeni uluslararası küresel işbölümü olarak adlandırılan küresel işbölümü yedi ülke grubu arasında karmaşık bir şekilde paylaşılmıştır. Bu yedi ülke grubunu şu şekilde sıralamak mümkündür (Campell, 1994).

1. En Zengin Ülkeler: En zengin ülkeler grubunda ABD, Kanada, Japonya, Avustralya, Yeni Zelanda, Güney Afrika ve AT üyesi ülkeler yer almaktadır. Dünyadaki ekonomik faaliyetin 4/5’i bu ülkeler tarafından gerçekleştirilmektedir.
2. Yeni Sanayileşen Ülkeler: İleri teknoloji kullanmada insan gücü yetiştirmede, araştırma-geliştirme merkezleri kurmada bir hayli yol alıp başarılı olan, fakat küresel ekonomik hiyerarşi de orta sınıfta yer alan ikinci grup. Brezilya, Meksika, Hindistan, özellikle de Asya kaplanları olarak adlandırılan Tayvan, Kore, Singapur ve Hong Kong’dan oluşan bu ülkeler teknolojik yönden hala ABD ve Avrupa Ülkelerine bağımlılıkları devam etmektedir.
3. Sınırlı Olarak Gelişmiş Tarıma Bağlı Ülkeler: Fakirlikten kurtulup, fabrika veya bir tezgâh sahibi olmayı düşünüp, pirinç ve fasulye tarlalarına sahip olmayı terk etme düşüncesinde olan Tayland, Endonezya, Malezya ve Çin bu grupta yer alan ülkelerdir.
4. Geçiş Sürecindeki Ülkeler: Bugün Asya ve Güney Amerika’nın gelişmiş ülkeleriyle, yabancı yatırımı ülkelerine getirme çabasını sürdüren eski Sosyalist Doğu Bloğu ülkeleridir.
5. OPEC Ülkeleri: Dünya ekonomisinde önemli rol oynayan çoğunluğunu Ortadoğu ülkelerinin oluşturduğu OPEC ülkeleridir. OPEC ülkeleri, sanayi ürünleri ithal edebilecek gelir düzeyine sahip

olmalarına rağmen, kendi sanayilerini kuracak bilim ve mühendislik temelinden ne yazık ki mahrumdur.

6. Yoksul Ülkeler: Dünya ekonomisinin hammadde merkezi durumunda olan ve 40'a yakın ülkeyi içine alan Afrika ve Güney Amerika ülkeleridir.
7. En Yoksul Ülkeler: Bu son grupta Afrika'daki az gelişmiş 47 ülke yer almaktadır.

Uluslar arası şirketlerin yöneticileri ürün, teknoloji ve sermaye için dünya piyasalarından bahsederken, emek için de dünya piyasasını düşünmeye başlamıştır. Tüm kaynakları en iyi şekilde kullanabilmek temel çıkış noktaları olmaktadır. 1985'ten sonra tüm dünyada görülen işgücünün gittikçe artan genişleme süreci dışında, gelişmiş ülkeler ve gelişmekte olan ülkelerdeki artış oranları arasındaki farklılık oluşmuştur. Gelişmiş ülkelerde 1975- 2000 arasında işgücü üçte bir oranında büyürken, gelişmekte olan ülkelerde iki kat işgücü artışı yaşanmıştır. Küreselleşmenin etkisi ile birlikte uluslar arası piyasanın önem kazanması, üretilen mal ve hizmetin-ki emekte buna dâhildir- dünyada serbest olarak dolaşabilmesi için bütün ülkelerde rekabet koşullarına uymayı zorunlu kılmaktadır. Bunun sonucunda ihracat önem kazanmakta ve tüm dünya piyasalarında satılan malların fiyatı ile rekabet edebilmesi önem kazanmaktadır. Üretilen malların fiyatları üzerinde oynama yapabilmek, emek-yoğun teknoloji kullanan ülkelerde genellikle işgücü maliyetinin düşürülmesine bağlıdır. Bunun sonucu olarak da, ucuz emek olarak kabul edilen kadın işgücüne olan talep artmaktadır. Mesela 1978 yılında sadece 4 giysi fabrikası olan Bangladeş, 1995 yılında toplamda 2.400'e çıkardığı fabrikada yaklaşık 1,2 milyon işçi istihdam etmektedir. Ülkede işgücünde yer alan ücretli çalışanların %70'ine istihdam sağlamakta olan bu fabrikalarda çalışanların % 90'ı ise 25 yaşın altındaki kadınlardır. Bangladeş ile birlikte Dominik Cumhuriyeti, Endonezya, Filipinler, Kore Cumhuriyeti, Tayvan, Çin ve Tunus'ta da ihracatın ağırlık kazandığı üretim alanlarında kadınların sayısı hayli yüksektir (Toksöz ve diğerleri,2001: 16).

Küreselleşmenin etkisiyle genişleyen uluslar arası pazarda, kadınlar hala daha az beceri isteyen işlerde ama daha uygun çalışma koşulları olan işlerde yoğunlaşmaktadır. 1980'den itibaren kredi kartları dağıtımı, posta hizmetleri, hava

ve raylı sistemler gibi daha az beceri gerektiren işler kadınlar tarafından daha çok talep görmektedir. Karayipler (Barbados ve Jamaika), Asya, Çin, Hindistan, Malezya ve Filipinler gibi gelişmekte olan ülkelerde kadınların oranı genellikle bilgisayar programcılığı, bankacılık ve sigortacılık gibi finans hizmetlerinde daha yüksektir (Toksöz ve diğerleri, 2001: 17).

Tarım alanında giderek daha çok sayıda kadın işçi, düşük ücretle çalışmaya başlamıştır. Özellikle piyasanın liberalleşmesi ve tarım ürünlerinin ihracatının desteklenmesi ile birlikte bu alandaki istihdamda kadınlar için yeni olanaklar ortaya çıkmaktadır. Genelde ücretsiz aile işçiliğinden ücretli işçiliğe doğru bir kayış görülmektedir. Türkiye’de ise eğilim, tarımda ücretsiz aile işçisi olarak çalışan kadınların, göçle birlikte istihdam piyasasından çekilmeleri ya da informal sektöre yönelmeleri yönündedir (Koray, 1997).

Küreselleşme gelişmekte olan ülkelere ileri teknolojiyi getirmekle beraber, haksız rekabete neden olmakta; işgücü piyasasında istikrarsız bir gelişmeye ve maliyetleri düşürerek benzeri mesleklerde kayıt dışı faaliyetlere yol açmaktadır (Güloğlu, 2005: 6). Fakat Birleşmiş Milletler’ in küresel istihdam üzerine yaptığı çalışmalarda “ kayıt dışı istihdamın, işsizlik ve eksik istihdam için kalıcı bir çözüm olarak görülemeyeceği” uyarısı yapılmaktadır. Yoksullaşan hane halkları, 1980’lerde ortaya çıkan ekonomik krizle başa çıkmak için “ekonomik olarak faal olmayan” kişileri emek piyasasına sokmuşlardır. Yeni gelişmeler lüks işsizlik hipotezini- daha vasıflı, daha eğitilmiş, daha fazla tasarrufu bulunan, bu sayede belli bir süre işsizliği göze alabilen ve informal sektöre yönelmeyen işsizler- çürütmüş, informal sektörün ancak belirli sayıda ve nitelikte kişiyi istihdam edebildiği görülmüştür (Vogell, 2003).

İnformal işler homojen bir yapı sergilememektedir. İnformal sektörde iş bulmak beklenenin aksine herkese açık bir seçenek değildir. Belli bir sermaye birikimi ve/veya ilişkiler ağı gerektirmektedir. Kadınlar açısından değerlendirildiğinde ise ev dışında informal iş bulmak neredeyse imkânsızdır. Bu nedenle informal sektör içinde de cinsiyetçi iş bölümü/ayrımı bulunmaktadır. Özellikle yüksek gelir getiren informal iş alanlarında kadınların istihdamı oldukça zordur. Kadınların ev içinde yaptıkları informal işler daha az gelir getirirken, (kilim

dokuma, dantel, örgü, hazır giyim isleri vb.) erkekler tarafından yapılan informal işler (kâhyalık, seyyar satıcılık, taşımacılık vb.) daha fazla gelir getirmektedir. Kısaca informal sektörde de kadınların ucuz emeğinden yararlanılmaktadır (Wichterich, 2004).

Küreselleşme işgücü sınırlarını genişletmiş ve küresel olarak emek piyasasının oluşturulmasını sağlamıştır. Emek piyasası sermaye kadar hareketli olmasa da, emek piyasasının bazı öncü sektörleri – teknoloji ve iletişim- zaten birleşik emek piyasasının bir parçası haline gelmiş konumdadırlar. 1980’lerde, IMF ve Dünya Bankası gibi kurumlar, Türkiye’de ekonominin küçülmesine yönelik politikalarla birlikte fiyatlarda serbestlik, kuralsızlaştırma ve özelleştirmenin sanayinin yeniden yapılanmasını teşvik edeceğini iddia etmişlerdir. Oysa Güneydoğu Asya dışında gelişmekte olan ülkelerin çoğunda, sanayi köklü bir yapılanma süreci geçirmemiştir. Ücretlerin düşüşü, imalat sanayinde emekten sermayeye doğru bir yeniden dağılım süreci yaşandığına göstermektedir. Böylelikle, serbest piyasa ekonomisi söyleminin hüküm sürdüğü 1980’li yıllarda, işveren kesimi, düşük ücretler yoluyla yüksek oranda teşvik almıştır. Diğer ülkelerde de, bilişim teknolojisindeki hızlı gelişimlerin hizmet ve imalat sanayi sektörlerinde neredeyse her aşamada bilgisayar kullanımını gerektirmesi, niteliksiz iş gücünün tasfiyesine yol açmakta, bu durumdan daha çok kadınların zarar gördüğü gözlemlenmektedir (Günlük ve diğerleri, 2000).

2.5.2. Emeğin Küresel Esnekliği ve Kadın İstihdamı Üzerindeki Etkisi

Küreselleşmenin istihdam üzerine etkisi ilk olarak üretim sürecinde ortaya çıkmıştır. Gelişmiş ülkelerde kar oranlarının azalması ve teknolojik gelişmelerin üretim içerisine hızlı bir şekilde benimsetilmesi, ürün farklılıklarının ortaya çıkması Fordist üretim sistemini 1973 krizi ile birlikte çıkmaza sokmuştur. Özellikle Japonya’da uygulanan esnek üretim biçiminin sağladığı başarı diğer ülkelerde de bir dönüşümü yaşanmasını zorunlu hale getirmiştir (Harrison, 1994). Teknolojik gelişmeler, üretimde mavi yakalıların gücünü zayıflatırken beyaz yakalıların önemini daha da arttırmıştır. Bu gelişim “İkinci Sanayi Devrimi” olarak adlandırmak mümkündür. Aslında üretim sistemindeki bu dönüşümün nedenleri: üretim piyasalarının doyuma ulaşması, gelir düzeyi artan gelişmiş ülkelerde tüketicilerin

artık farklılaştırılmış mallar talep etmesi ve uluslararası rekabet ortamında ürün farklılaştırılmasının rekabet gücünün temelini oluşturması ve yeni ürünler yoluyla değişen piyasalarda üretim sistemlerinin esnek bir yapıya sahip olması gerekliliğinden ortaya çıkmıştır (Taymaz, 1997).

Küreselleşme döneminde, üretim aşamalarında herhangi bir değişiklik olmadan işgücü piyasasında yapılan bu değişiklikler neticesinde, ücretlerde yaşanan farklılaşmalar ile kadın işgücü talep ve arzında değişimler yaşanmaya başlamıştır. Özellikle Japonya'dan sonra gelişmiş ülkelerde de uygulanmaya başlanan esnek üretim biçimi, kadın istihdamında artışa neden olmuştur. Bu sayede, kadınlar piyasaya daha kolaylıkla girmekte ve ücretsiz aile işçiliğinden istihdam ettikleri kurumlarda ücretli sınıfına geçmektedir (Çolak, 2003).

Çalışan kadınlar açısından bakıldığında, “geleneksel sektörde” ücretsiz aile işçiliğinden hızla gelişen teknoloji ile sanayi ve hizmet sektöründe ucuz işçiliğe erkeklere nazaran daha düşük ücret ödenen meslek ve işkollarına yöneldiği görülmektedir. Sanayileşmenin etkisiyle kentleşen, sosyal alt yapısını düzenleyen, geliri dağılımını düzenli yapan gelişmiş ülkelerde, değişen teknoloji ile kadınların eğitim seviyelerinde yaşanan artış, kadınların iktisadi faaliyetlere katılma imkânı arttırmıştır. Gelişmiş ülkelerde kadınların hizmet sektöründe çalışmayı tercih ettiği görülmektedir. Krizlere ve neticesinde ortaya çıkan işsizliğe bir tepki olarak, pek çok hükümet ‘eve dönüş’ politikalarını teşvik etmektedir. İşveren ise ‘esnek’ çalışma modelini uygulaması ile birlikte çalışma yaşamıyla ilgili yapılan bu düzenlemeler uygulanmak istenen politikalar için tehdit yaratmakta, iş yaşamında kadın-erkek eşitliği konusunda ilerlemeyi tersine çevirmekte, kadınları işgücü piyasasında marjinalleştirmektedir (Türk-İş, 2005).

Bununla beraber, küresel ekonominin sağladığı faydalar ülkeler arasında eşit olarak dağılmadığından, ülkeler arası ekonomik farklılıklar artmakta, yoksulluğun kadınlaşmasına, toplum içerisinde cinsiyet eşitsizliğinin artmasına ve informal sektörün daha da genişlemesine neden olmaktadır. Bazı ülkelerde-ki genellikle gelişmiş ülkelerde gözlemlenmektedir- kadınların işgücüne katılım oranında artış görülmüş olsa da, genel olarak ekonomik politikaların uygulanması kadınların katılımını olumsuz etkilemektedir. Pek çok ülkede kadınlar hala düşük ücret ödenen

ve güvencesiz işlerde çalışmakta, özellikle işgücü piyasasına giren genç kadınlar deneyimsiz oldukları için işlerini en önce kaybedenler olmaktadır. Dış faktörlere olan bağımlılığının artması ve yaşanan finansal sorunlar, ülkelerin hizmet alanlarının daralmasına, bütçelerin kısılmasına ve bu alanlara ait sorumlulukların hane üyeleri ve özellikle kadınlar tarafından ikame edilmesine de neden olmaktadır (TUSİAD, 2000).

Gelişmekte olan ülkelerin ekonomileri genellikle tarıma dayalı olsa da, sanayileşme çabası içerisindeyler. Bu ülkelerde hızlı ve plansız kentleşme, hızlı nüfus artışı, işsizlik, enflasyon, eğitim ve sağlık koşullarının bilinçlendirilmemesi gözlemlenen başlıca sorunlardır. Bu ülkelerde kadın sorunu ise haklarının uygulanmak yerine şekilsel olarak göz önünde bulundurulmasıdır. Kadın haklarının uygulandığı toplumlar incelendiğinde bile, emek piyasasından bir kişi çıkarılacaksa bu ilk kadın olmaktadır (Necef, 2000). Gelişmekte olan ülkelerde, kadınlar daha alt kademelerde istihdam etmektedir. İşgücünde daha ziyade tarım sektöründe ücretsiz aile işçisi olarak ve/veya evde küçük ev sanatları işleriyle uğraşmaktadır. Tarımdaki modernleşme ile tarımsal faaliyetlerden uzaklaşan ve kentleşme ile yaşanan göçün sonucunda, gerekli sanayileşmeyi gösterememiş ve istihdam olanakları kısıtlı kente gelen kadınlar, daha çok informal sektörde güvencesiz, ev içi çalışmaları kapsayan ve istatistiklerde işgücü olarak kabul edilmeyen, daha düşük ücretli işlerde çalışmaya başlamak zorunda kalmaktadırlar. Gelişmekte olan ülkelerde hizmet sektörünün de gelişme içerisinde olması, kadınları bu sektörde büro işleri ve kadınlara atfedilen işlerde çalışmaya itmektedir. Gelişmekte olan ülkede yaşayan kadınlar da erkeklerle eşit çalışma koşulları ve şartlarına sahip değildir (Çiftçi, 1982).

Ayrımcılığı engellemek için 1970 yılından beri ülkeler arasında “Eşit Fırsatlar Yasası” olarak adlandırılan özellikle kadınlar için yasal düzenlemeler yapılmaktadır. OECD’den ulaşılan verilere göre yasanın uygulanmaya başlamasından bu yana, kadınların işgücüne katılım oranları, kadın/erkek kazancı, kadınların nitelikli işlerde çalışma oranı ve kadınların düşük ücretli işlerde çalışma oranı gibi kadınların istihdamını belirleyen oranlarda olumlu yönde gelişmeler olduğu gözlemlenmektedir. Mesela bu düzenlemelerin başlamasıyla beraber, Türkiye ve Japonya dışındaki bütün OECD üyesi ülkelerinde kadınların işgücüne katılım oranının da artış yaşanmıştır (Çolak, 2003).

1980 yılında dünyada toplam işgücü iki milyar otuz beş milyon ve 15–64 yaş toplam nüfusu ise iki milyar beş yüz doksan beş milyondur. Bu rakamlar 2000 yılında, toplam işgücü miktarı sekiz yüz elli milyon beş yüz elli yedi bin ve 15–64 yaş nüfus ise bir milyar yüz altmış altı milyon olarak artış göstermiştir. Yirmi yıllık süreçte dünyada 15–64 yaş nüfus %44, toplam işgücü ise %42 artmıştır. Bu sürede kadınların toplam işgücündeki oranı ise ancak %39’dan %41’e yükselmiştir, yani %3’lük bir artış gerçekleşmiştir (ILO, 2002). Dünyadaki kadın işgücünün toplam işgücüne oranı olan %41’in üzerindeki ülkeler Rusya, Bulgaristan, Finlandiya, İsveç, Danimarka, Kanada, Norveç, ABD, Çin, Fransa, İngiltere, Romanya, Avustralya, Almanya iken Suudi Arabistan, İran, Pakistan, İrlanda, İspanya, Türkiye, İtalya, Avusturya, İsviçre, Hollanda da kadınların toplam işgücündeki oranları dünya ortalamasını altındadır. Belçika, İsrail, Japonya’da ise kadın işgücü ortalaması dünya ortalamasına eşittir. Rusya, Bulgaristan, Çin gibi ülkelerde kadın işgücü oranının yüksekliğinin ülkelerdeki siyasal rejimlerden kaynaklandığını söylemek mümkündür. Zira bu ülkelerde kadınların çalışma yaşamında erkekler gibi her alanda istihdam edildikleri geçmişten beri devam eden bir uygulamadır. Yine Suudi Arabistan, İran ve Pakistan gibi ülkelerde kadın işgücü oranının düşüklüğü de ülkelerindeki mevcut siyasi rejimin kadına bakışına dayanmaktadır. Bu ülkelerde kadınlar özellikle çalışma yaşamı ve kamu alanı dışında, girişimcilikten uzak bir yaşam sürdürmek zorunda olduklarından doğal olarak işgücü oranı da düşük kalmaktadır (World Bank, 2004).

Kadınların dünya genelinde yoksullaşması, onların istihdamda yer alamamaları ya da aldıkları pozisyonlar ve/veya işgücü piyasasında yaşadıkları engellerle doğrudan ilişkilidir. Yoksulluk oranının kadınlar arasında daha yüksek olması, gelişmekte olan ülkelerde çalışan kadınların düşük ücretli, güvencesiz, tehlikeli işlerde yoğunlaşması ve sosyal güvenlik kanunlarının kadınları korumada yeteri derecede etkin olmamasından kaynaklanmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde toplam işgücü içerisinde kadın çalışan oranı artmasına rağmen hala gelişmiş ülkelerdeki kadınların işgücüne katılım oranından düşüktür (ILO, 2005).

2.5.3. Küreselleşmenin Türkiye’de Ki Kadın İstihdamına Etkisi

1980’lerin başında birçok az gelişmiş ülkede olduğu gibi Türkiye’de borç krizi ile karşı karşıya kalmış, IMF ve Dünya Bankası ile yaptığı finansal kredi desteği karşılığında istenilen yapısal uyum programlarını uygulamaya başlamıştır. Bu programların en önemli noktası verimliliği arttırmak için ekonomik liberalizasyonu sağlamaktır (<http://www.baskent.edu.tr/~gurayk/finpazcuma19.doc>). Dış borçların ödenmesi için üretimin ihracata kaydırılması, enflasyonun dizginlenmesi, faizlerin reel değerinin altına düşürülmemesi programın amaçlarındandır. Böylelikle bu programları uygulayan ülkelerde devletin küçülmesi ve serbest piyasanın genişlemesi için kamu harcamaları önemli ölçüde kısılmıştır (Yıldızoğlu, 1999).

Türkiye 1980 yılında uygulamaya koyduğu yapısal uyum programıyla ithal etme stratejisi yerine ihracata yönelik gelişme modelini uygulamaya başlamıştır. 1980 sonrasında ise emek piyasası üzerinde çok fazla durulmamıştır. 1980’lere kadar eğitim ve göç, sosyal hareketliliğin en önemli unsurları olarak görülmüştür. 1980’lerde ise bu durum bazı gruplar için hala geçerli olmakla birlikte, gerçekte eğitim ve göç yolu ile statü değiştirmek geçmişe göre daha zor bir hal almıştır. Kentler, enflasyondan ötürü yeni göç edenlere eskisinden daha zor ve kötü koşullar sunmaktadır. 1980 sonrası ekonomik politikalar temelde eğitimin gelişmesini teşvik etmemektedir (Günlük ve diğerleri, 2000). Hepaktan (2008:2)’e göre ticaret, özellikle dış pazarlara yönelik ticaret ve turizm ön plana çıkmaktadır. Ticaretin, sanayi ve kamu hizmetlerinin önüne geçmesi paranın değerini arttırmıştır. Böylece son dönemde sosyal hareketlilik için en önemli unsur para olmuştur. 1980’lerde Türkiye’de de birçok gelişmekte olan ülkede olduğu gibi imalat sanayi üretiminde durgunluk ve ücretlerde önemli ölçüde düşüşler yaşanmıştır ve yapısal uyum programları çerçevesinde, ekonominin dışa açılma sürecinde, gelirin emekten sermayeye doğru yeniden dağıtıldığı bir dönem geçirmiştir (Günlük ve diğerleri, 2000).

1970’lerin ikinci periyodundan itibaren, kentlerde yaşamın olumsuzluklarının etkisiyle çalışmak isteyen kadınların sayılarında artış yaşanmış ve kadınlar zaten nadir olan iş olanakları için yarışmaya başlamışlardır. Ama 1980 yılından sonra sanayinin kadınların artan çalışma talebine karşılık vermesi yavaşlamış ve iş

olanaklarının yaratılması düşmüştür (Tekeli, 1995). 1980 sonrası Türkiye’de uygulanmaya başlayan ekonomik politikalar sonucunda istihdama yeteri kadar önem verilmemiş ve yaratılan istihdam da erkekler tarafından kullanılmıştır. O dönemde 13 kadına karşılık 87 erkek iş sahibi olabilmıştır ([Eğitimsen](#), 2006). 1987’de yaşanan ekonomik bunalım ise iş hacmini daha da daraltmış, işsizliği arttırmıştır. Her çalışan 100 kadına karşılık resmi istatistiklere göre 69 kadın iş aramaktadır (Ansal ve diğerleri, 2000).

Çalışmak isteyen kentli kadınlar formal sektörden informal sektöre kaymak zorunda kalmışlardır. Kadınlar informal faaliyetler içinde en zor şartlarda ve en düşük ücretlerle ve genellikle yarı zamanlı, dönemsel ya da evde çalışma şeklinde istihdam etmektedirler. Düzenli işlerde çalışan erkeklere kıyasla çok daha az ücret almakta iken hiçbir sosyal olanaktan faydalanamamaktadır. Bununla beraber bazı yetenekleri sayesinde tekstil, halı ve kilim dokumacılığı yanında hizmetçilik, çocuk bakıcılığı, temizlik işlerinde çalışmaktadır. Çünkü kadınların böyle işlerde çalışmaları için uzun süreli bir eğitim almalarına gerek yoktur ve işveren, emeğin ucuz olmasının yanı sıra maliyetinde düşük olması açısından kadınları tercih etmektedir. Diğer taraftan, bir kısım kadınlar ise evde kendi ürettikleri ürünleri dışarıda satarak informal sektörün bir parçası olmuşlardır. Ayrıca köyden kente göç eden bazı aileler arasında, almış oldukları ananevi düşünce ve toplumsal değerler yüzünden evli kadının dışarıda çalışmasını hoş karşılamamaktadır ve aile de biri çalışacak ise öncelikle aile erkeklerin çalışması uygun görülmektedir (ILO, 2002).

Türkiye’de 1980 yılı ile uygulanmaya başlayan ihracata dayalı sanayileşme ile düşük ücretli çalışan kadın işgücüne olan talep diğer gelişmekte olan ülkelerde olduğu gibi yükselmemiştir. Sanayi sektöründe çalışan kadın sayısı 1990’da 617 bin iken 2003’de 762 bine çıkmış; 1980 – 2004 yılları arasındaki dönemde % 23,5’lik bir artış gözlemlenmiş ve ortalama yıllık büyüme oranı % 1,8 olarak hesaplanmıştır. Bunun nedeni ise imalat sanayi yatırımlarında beklenen artışın olmaması, buna karşılık inşaat sektörüne yapılan yatırımların daha fazla olmasıdır. İnşaat sektöründe çalışan kadın sayısı az olduğundan, bu artıştan kadınlar kendilerine pay çıkaramamaktadır. Aynı dönemlerde hizmet sektöründe çalışan kadın sayısı 900 binden 1,653 bine yükselmiş, artış oranı ise % 83,7 olmuştur. Ortalama yıllık büyüme hızı ise % 6,4 olarak hesaplanmıştır. Bu büyüme hızı her ne kadar yüksek

olsa da beklenen oran değildir. Bunun nedeni ise hizmet sektörünün işvereni konumunda olan devlet, küçültme politikaları çerçevesinde personel alımlarını azaltmaya başlamıştır. Verilebilecek en iyi örnek ise Milli Eğitim Bakanlığı tarafından yapılan öğretmen alım ve atamalarıdır (Turk-İş, 2005: 6).

Tablo 12. Kadınların İşgücüne Katılma Oranları (1955 – 2005,%)

	1955	1960	1965	1970	1975	1980	1985	1990	1995	2000	2005
Kadınların işgücüne	72,01	65,35	56,62	37,9	36,7	35,5	31,1	31,4	28,1	26,2	26,6
Katılma oranları											

Kaynak: TÜİK

1955–2005 yılları arasında ekonomik olarak aktif olan kadın sayısına bakıldığında, giderek düşen bir eğilim izlediği görülmektedir. Tablo 12’de görüldüğü gibi 1955 yılında % 72.01 olan kadın işgücüne katılım oranı giderek düşmeye başlamış ve 2005 yılında %26,5’e gerilemiştir. 2007 yılında ise bu yüzdelik, yaklaşık aynı oranda seyretmektedir. Kadın işgücünün bu denli düşüş yaşamasının nedenleri arasında tarım ve tarım dışı sektörlerde meydana gelen değişimler, kırsal kesimden kentsel alana yaşanan iç göç ve bu iki alan arasında ki ciddi farklılıklar, piyasa koşullarının elverişsiz olması, kısmi çalışma koşullarının karşılanamaması ve genç nüfusun eğitim ve öğretim sürecinde uzun zaman geçirmesidir. Zorunlu eğitim süresinin 1997 yılında UNESCO ile yapılan anlaşma gereğince 5 yıldan 8 yıla çıkarılması ile kadınların işgücü piyasasına girişi gecikmektedir. Ayrıca kırsal alandan kentsel alana yaşanan iç göç ile beraber kadının aldığı eğitim düzeyinin piyasa koşullarına cevap verememesi ve kentsel alanda tecrübelerinin olmayışı işgücüne katılımı olumsuz olarak etkilemektedir.

3. TÜRKİYE’DE KADIN EMEĞİNE TARİHSEL BAKIŞ

Türkiye’de ve dünyada kadınlar ile erkeklerin istihdama katılma oranları incelenirken, işgücü istatistiklerinde genel olarak kadınların istihdama katılma oranlarının sağlıklı bir biçimde ortaya koyulmadığı açıktır. Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde kadınların katılım oranları incelenirken, üretim ve yeniden üretim kavramları pek açıklayıcı olmamaktadır. Bir yandan hala tarım sektöründe çalışan, dolayısıyla üretim ve yeniden üretim uğraşlarının ev içi ve ev dışı olarak tam ayrılmadığı oldukça kalabalık işgücü bulunmakta iken, diğer tarafta kentlerde

kadınlar giderek artan oranlarda üretime evlerinde çalışarak katılmakta ve sınırlı oranlarda dışarıda çalışmaktadırlar (Özby, 1993).

Ev içi ve ev dışı olarak ayrılan uğraşlar yeniden üretim ile bağlantılıdır. Ev içi üretim piyasadan satın alınabilecek mal ve hizmetlerin hanede üretilmesi olarak tanımlanabilmektedir. Kapitalizmin dünya genelinde yaygınlaşması ile üretim ve yeniden üretim faaliyetlerinin ayrıştığı, bu ayrışma sırasında da kadınların ev içinde yeniden üretim faaliyetlerine yöneldikleri kabul edilmektedir. Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde kadınların uğraşları incelenirken, bir kısım kadın hala tarım sektöründe çalışmakta, üretim ve yeniden üretim uğraşlarının ev içi ve ev dışı olarak tam ayrışmadığı oldukça kalabalık bir grubu oluşturmaktadır. Kentlerde ise kadınlar giderek artan oranlarda üretime evlerinde çalışarak katılmaktadır. Ev içi ve ev dışı gibi kategorileştirmeler daha çok ileri sanayi toplumlarındaki erkek egemen ortamlarda yaratılmaktadır ve o toplumlardaki ekonomik yapıyı tanımlamak için uygun kategoriler olarak değerlendirilmektedir (Özby, 1994).

Türkiye’de kadının işgücüne katılım oranı % 28’dir. Bu oran, AB ülkeleriyle karşılaştırıldığında oldukça düşüktür. Çünkü AB üyesi ülkelerde 1980’den bu yana işgücünde yaşanan artışın %80’ini kadın işgücü oluşturmaktadır. Mesela, Akdeniz ülkelerinde (İspanya, İtalya, Yunanistan gibi) kadınların işgücüne katılım oranı yaklaşık %43’dür ve diğer ülkelerin (dünya) ortalamasının altındadır. Türkiye’de ise kadınların daha çok ev işleri ve çocuk bakımı ile ilgilenmesi neticesinde katılımın düşük olması doğaldır. Ama Akdeniz ülkeleri ile Türkiye arasındaki işgücüne katılım oranı arasındaki fark incelendiğinde, katılımın 1’e 3 olduğu gözlemlenmektedir (<http://www.hossohbet.com/forum/sosyoloji/110275-orgutsel-yasamda-toplumsal-cinsiyet-rolleri.html>).

Yapılan araştırmalar neticesinde, Türkiye’de 1990 yılında her 3 kadından 1’i işgücünde iken, bu oran 2004 yılında 4 kadından 1’e düşmüştür. Buna karşılık AB ülkelerinde 2’ye 1’dir. Yani kadınlar çalışma yaşamına katılmak yerine uzaklaşmış, kadınlar için ücretli çalışma ortamı sağlanamamıştır (TİSK, 2006). Kırsal alanda ve kayıt dışı olarak çalışmak işgücüne katılmaları engelleyen temel nedenlerdendir. Bu bakımdan, kadın işgücünün istihdam içerisinde yer alabilmesi için eğitim düzeyini arttırması gerekmektedir. Eğitim düzeyine göre kadın işgücü katılım oranı erkeklerin

oranı ile kıyaslandığı zaman, eğitim düzeyi yüksek olan kadınların işgücüne katılım oranlarının arttığını söylemek mümkündür (KSGM, 2008: 11).

Ülkemizde 35 milyon 929 bin olan toplam kadın nüfusunun 5 milyon 926 bini işgücünde yer almaktadır (OECD, 2005). Diğer taraftan Türkiye'de kadın sorunlarının çözümsüz olmasının nedeni yasalardan değil, yasaların istenilen şekilde uygulanamamasından kaynaklanmaktadır (Örtlek, 2006). Yaş grupları göz önüne alınarak inceleme yapılırsa, sosyo-kültürel ve toplumsal nedenler, evlilik ve çocuk doğumları 25-30 yaş aralığında ki kadınların işgücüne katılım oranını düşürmekte, 35 yaştan sonra tekrar artmaktadır. Ülkemizde kadınların işgücüne katılımı genel olarak düşük olduğundan ortaya çıkan azalma ve akabinde meydana gelen artış gelişmiş ülkelere göre daha az sıklıkta yaşanmaktadır. Erken-emeklilik olgusu da, kadınların işgücü oranının düşüşüne sebep olmuştur. Sosyal ve toplumsal nedenler ile beraber gelişmiş ülkelerde esnek üretime ağırlık verilmesi, kadınların işgücüne katılımını arttırmıştır. OECD üye ülkelerinde 1998 yılında part-time işlerin toplam istihdam içindeki payı %22'dir. Son beş yıllık dönem ise kadın işgücüne katılım oranının %11'e yükseldiğini göstermektedir. Türkiye'de part-time iş olanaklarının sağlanamaması kadınların işgücüne katılım oranının düşük kalmasının nedenlerinden birisi olarak görülmektedir. Türkiye'de kadın istihdamının (tarım dışı) diğer OECD ülkelerine kıyasla düşük olmasının bir diğer nedeni ise, kadınların elde ettikleri kazançlarının ev ve çocuk bakımı giderlerini karşılayamamasıdır Dünya Bankası kayıtlarına göre, eğitim arasında ki farklılıkların kadınların katılım oranı üzerindeki etkisi fazladır. Eğitim düzeyi düşük olan kadınların buna bağlı olarak kazançları da düşük olacağından, aldıkları ücret ne ev ihtiyaçlarını ne de çocuk bakımı için gerekli olan giderleri tam olarak karşılayamamaktadır. Fakat eğitim düzeyi arttıkça, artan gelir kadınları daha çok tatmin edecek ve işgücü piyasasında yer almalarında etkin rol oynayacaktır (<http://www.hossohbet.com/forum/sosyoloji/110275-orgutsel-yasamda-toplumsal-cinsiyet-rolleri.html>).

Kadınların bazı meslek gruplarını daha çok tercih etmesi, ücret ayırımı ya da biyolojik ayırmadan ziyade toplum içinde yaşanan cinsiyet ayırımından ortaya çıkmaktadır. Bu ise kadınların toplumun yönlendirmesine bağlı olarak iş gruplarını şekillendirdiğini göstermektedir. Günümüzde çalışılan sektörler incelendiği zaman, hizmet sektörü kadınların çalışmayı en çok tercih ettikleri alandır. Çalıştığı sektörde

erkeklere kıyasla daha az para kazanan, işbölümü ve yöneticilik pozisyonlarına ulaşmakta ayrımcılık ile karşılaşan taraf yine kadınlardır. Bu açıdan bakıldığı zaman, cinsiyet meslek sınıflandırmalarında araç olarak kullanılmaktadır (Giddens, 2000: 207).

3.1. TÜRKİYE’DE KADIN İŞGÜCÜNÜN İSTİHDAMDAKİ YERİ

Ülke içinde ki iktisadi ve sosyal olumsuzluklar, kadınları işgücünde aktif olarak yer almasını sağlamıştır. Türkiye’de kadın işgücü piyasasına girip hem çalışma yaşamında sorumluluğunu aldığı işleri yürütmeye çalışmakta hem de ev içinde üstlendiği işleri yerine getirmektedir. Yalnız bu durum kadınlara olan talebin özellikle bazı meslek gruplarında artmasına neden olmuştur. Öğretmenlik, tezgâhtarlık, hemşirelik, terzilik gibi bazı meslek dallarında kadın işgücüne olan talep artmıştır. Meslek gruplarında da yeniden oluşuma neden olan bu süreçte, kadınların kamusal alana girişi başlamıştır (Giddens, 2000: 338).

Türkiye’de Cumhuriyetin kurulmasından sonra, eğitimde yapılan reformlar ile beraber kadınlar çalışma yaşamında faal olarak yer almaya başlamışlardır (Doğramacı, 1992: 106). Ekonomik koşulların yetersizliği, ucuz emek olan kadını öne çıkarmış ve toplumsal cinsiyete bağlı iş bölümü erozyona uğramıştır (Somersan ve diğerleri, 2004: 355). Birleşmiş Milletlerin 2004 yılı kalkınma raporunda, kadınların işgücüne katılım oranı 177 ülke arasında 88. sırada ve gelişmekte olan ülkeler arasında 19. sırada bulunmaktadır. Türkiye, kadın statüsü ve gelir dağılımı açısından oldukça geri kalmıştır (UNDP, 2003). Bununla beraber 2000’li yıllardan itibaren, kadınların işgücüne katılım oranında artış gözlemlenmiş, kadınların aile ve iş yaşamını kolaylaştırabilmesi için imkanlar yaratılmaya başlanmış ve çocuk bakımı olanakları sağlanmıştır. Lakin bu olanakların arttırılması kadınların işgücüne talebini beklenen oranda arttırmamıştır. Çünkü toplumsal olarak işe alımlardaki cinsiyete dayalı ayrımcılık değişmemiş, kadınlara uygulanan eşit ücret politikası uygulanamamış, kadınların yükselmelerine hamilelik ile işin cinsiyet boyutu katılarak engeller konulmuş ve eşit iş bölümleri yapılmamıştır (Ereş, 2006: 47).

Türkiye’de kadın istihdamının gelişimini iki şekilde incelemek mümkündür: bunlardan ilki Türkiye’deki kentleşme sürecidir. İkincisi ise küreselleşme sürecinde öncü olan sektörlerin, diğer ülkeler ile rekabet içinde olmayan sektörler olmasıdır.

Her biri ayrı incelendiği zaman, kentleşme süreci kadınların işgücüne katılımını düşürmüş, kırsal alandan kentsel alana göç yaşayan kadınlar çoğunlukla ev kadını olarak çalışmaya başlamış ya da kayıt dışı istihdama katılmışlardır. Bununla beraber, yüksek yaşam standardına sahip üst sınıflarda, ekonomik açıdan aile gereksinimi olmadığı için kadın çalışma ihtiyacı hissetmemektedir. Yalnız Türkiye’de kadın istihdamının en yüksek olduğu çevre ise yine üst sosyo-ekonomik gruplardır. Alt sınıflarda ise, ailenin ek çalışma gelirine ihtiyacı olmasına rağmen, toplumsal ve geleneksel değerlerden dolayı kadının çalışma yaşamına katılmasına çok sıcak bakılmamaktadır. Kadın yalnız eşinin ya da ailesinin rızası bulunan işlerde çalışabilmektedir (Atauz ve diğerleri, 1998).

Kadın istihdamı ülkemizde beklenen oranda olmasa da, teknik eğitim gerektiren meslek dallarında yüksek eğitilmiş kadınların oranı, kadın işgücünün yüksek olduğu birçok batı ülkesiyle hemen hemen eşit seviyededir (Kandiyoti, 1982). Yalnız bu oranın yükselmesini sağlayan grup ise yukarıda belirtilen sosyo-ekonomik gruplardır ve kadınlarda eğitim seviyesinin yüksek olması da işgücüne katılımında önemli bir etmendir.

Aslında Türkiye’de kadın istihdamını üç grupta incelemek mümkündür. Tarım sektöründe ücretsiz aile işçisi olarak çalışan kırsal alan kadınları; kentlerde daha ziyade emek gerektiren işlerde düşük ücretle çalışan, eğitimsiz ya da çok az eğitime sahip kadınlar ve meslek sahibi, yüksek eğitilmiş kadınlar. Her üç gruptaki kadınlar, toplum içinde ki cinsiyete bağlı işbölümü ile çalışma yaşamında ayrımcılığa uğramaktadırlar. Kırsal alanda ağırlıklı olarak tarım sektöründe ücretsiz olarak çalışan kadınlar, istihdamın en yüksek grubunu oluşturmaktadır. Bu bakımdan ücretsiz çalışma, güvence eksikliği, çalışma şartlarının uygunsuz olması gibi sorunlarla karşılaşmaktadırlar (İlkkaracan, 1998: 3). Meslek sahibi olan eğitim düzeyi yüksek kadınlar arasında da istihdam yüksektir. Bu grup, çalışma koşullarının en iyi olduğu (gerek sosyal güvence gerekse ücretler açısından) gruptur. Bu grubun karşılaştığı tek sorun- cam tavan olarak belirtilen- erkek yöneticilerin kadın çalışanların yükselmelerine izin vermemesi, başarılarını ödüllendirmemesi ya da işyerinde tacize uğramalarıdır (Şenel, 1998; İlkkaracan, 1998: 4).

Türkiye’de kadın işgücüne katılımı 1990 öncesi ve sonrası diye ayırmak mümkündür. Bu şekilde hem istihdamın artışını hem de kadın istihdamını arttırmak için yapılan çalışmaların ve uygulanan politikaların ne denli etkili olduğu incelenebilmektedir.

3.1.1. 1990 Öncesi Kadının İşgücüne Katılımı

Türkiye’de Cumhuriyet’in kuruluşu ile birlikte kadınlar erkeklerle eşit olarak birçok hakka sahip olmuşlardır. Fakat ülkemizde kadınlar, diğer ülkelere kıyasla erken aldıkları bu eşit hakları uygulamak yerine korumayı tercih etmişlerdir. (Koray ve Tekeli, 1991:101). Kadınların ve genç emekçilerin korunmasına ilişkin ilk düzenlemeler 24 Nisan 1930 yılında yapılan Umumi Hıfzısıhha Kanunu (Genel Sağlık Koruma Yasası)’dur (Özdemir, 2007). 1925 yılında yürürlüğe giren 394 sayılı yasa ve 1935 yılında çıkarılan 2739 sayılı yasa (Caporal, 2000: 17–18) ile kadınların hakları yasal olarakta güvence altına alınmıştır.

Türkiye’de kadınların tarım dışı işgücüne aktif olarak katılımları 1950 sonrasıdır. Bunun nedeni ise, 1950’li yıllar Türk Ekonomisinde sanayileşmenin arttığı ve köyden kente göçün ivme kazandığı dönemdir. Ekonomi de hızlı değişimlerin yaşandığı bu yıllarda, GSYH içinde tarımın payı azalmakta, sanayi ve hizmet sektörüne verilen önem artmıştır. Bu süreçte, tarım sektöründe istihdam azalırken, kadınlar açıkta kalmış ve sanayi sektöründe istihdam yaratamamıştır. Sanayide istihdam eden kadınların payı 1955-1980 yılları arasında %12,3’ten %10,7’ye düşmüştür (Özer ve Biçerli,2003: 64).

Tablo 13. Türkiye’de yıllara göre kadın ve erkek nüfusun İKO, 1925–1990

Yıllar	Kadın İKO	Erkek İKO
1925	30	45
1935	35	51
1940	36	52
1945	45	52
1950	46	57
1955	44,5	56,8
1960	39	54,3
1965	39,4	52,6
1970*	33	51,7
1975	31,6	53,9
1980	29,6	54,7
1985	32,05	73,5
1990	31,41	68,6

Kaynak: DİE ve ILO Labor Statics,

*1970 Öncesi 15+, sonrası 12+ yaş grubuna göre

Tablo 13’de de görüldüğü üzere, kadın işgücüne katılım oranı 1950 yılına kadar artış gösterirken, sonrasında düşmeye başlamıştır. İşgücünde ki kadınların büyük kısmının tarım sektöründe çalıştığı için, kırsal alandan kentsel alana yaşanan göç neticesinde tarım sektöründeki kadın istihdamının azalması, kentsel alana adaptasyon ve iş arama sürecinde geçen zaman sonucunda işgücüne katılım oranının azalması olasıdır.

1955–1990 yılları arasındaki istatistiksel farklılıklara bakıldığı zaman, kadınların işgücüne katılma isteklerinde hızlı bir düşüş gözlemlenmektedir. Faal nüfusun 15 yaş üzerindeki nüfusa oranına bakıldığı zaman, kadınlar arasında 1955’te %72 olan bu oran 1990 yılında %43.7’ye düştüğü görülmektedir. 2005 yılına gelindiğinde ise işgücüne katılım oranı erkeklerde %71.9, kadınlarda %25’dir (Çolak, 2005).

Kadınların işgücüne katılım oranları son 10 yıl içerisinde kırsal kesimde %50 oranında seyretmektedir. Türkiye açısından 20.000 ve daha az nüfuslu yerleşim birimlerinde yaygın olan tarım istihdamı olduğundan bu oran doğal karşılanmaktadır. Ancak kentlerde de kadın işgücü düşüktür. Bu noktada önemli olan, kentli kadınların nüfustaki hızlı artışına rağmen kentli kadınların işgücüne katılım oranlarında neden yükselme olmadığı, ayrıca neden %3’e yakın bir düşüş yaşandığıdır. Özellikle 1980 sonrası ihracata dayalı sanayileşme sürecinde, tarımdan sanayiye yaşanan hızlı geçiş ve yaşanan olumsuz ekonomik gelişmelerin en çok kentlerde yaşayan hane halkları üzerinde etkili olduğu kabul edilmekte ve hanelerin daha çok gelir elde etme arayışı içerisinde oldukları gözlemlenmektedir. Bunun sonucunda kentlerde işgücüne katılım oranlarında artış olması beklenen bir sonuçtur. Yalnız kadınların kentlerde işgücüne katılım oranlarına bakarak ev dışında çalışma eğilimlerinin azaldığı söylemek yanlıştır. Eğer katılım oranı işgücüne katılım olarak değil de, istihdama katılım olarak ifade edilirse ve işgücünden işsizler çıkarılır, elde edilen rakam 12 ve daha yukarı yaştaki nüfusa oranlanırsa daha doğru bir sonuca ulaşmak mümkündür. Bu hesaplama göre, 1989’da çalışan kadınların oranı %12 ve 1999’da %13.2’dir (Kılıç, 2005, s:13). Bu hesaplamalardan geçen 10 yıllık süre içinde, aslında kadın çalışanların oranında bir azalma yerine % 1.2 oranında bir artış olduğu görülmektedir.

1970’li yılların sonunda iyice artan yüksek enflasyon ve ödemeler bilânçosunda ki açıklar için Türkiye IMF desteği almaya başlamıştır. 24 Ocak 1980 yılında uygulanmaya başlayan ihracata dayalı dışa açılmayı amaçlayan sanayileşme modeli ile tarım sektörüne verilen sübvansiyonlar azalmıştır (Özer ve Biçerli, 2003: 64). 1990’lı yıllarda atıl kapasite ile yapılan imalat artışı aslında sanayi sektöründe durgunluğa neden olmuştur. İşçi çıkarma yasağının 1980 yılında yürürlükten kaldırılması ile işsizlik oranı artmış, 1980–1985 yılları arasında sanayi sektöründe işsiz kalan kadınların oranı %20’lere yükselmiştir (Ecevit,1995:120). Bu politika değişiklikleri kadının işgücüne katılım oranını etkilemiştir. Tarım sektöründe azalan kadın istihdamının, sanayi ve hizmet sektörüne kanalize olamamasının nedeni olarak gösterilebilmektedir.

Uygulanan istikrar tedbirlerine rağmen enflasyonun azaltulamaması ise ücret ve tarımsal gelirlerin azalmasına neden olmuştur. 1980–1990 arasında işçi ücretlerine 19 kat, memur maaşlarına 23 kat zam yapılmasına rağmen, fiyatlar 32 kat artmıştır. Bu da daha önce çalışmayan kadın ve genç nüfusun emek piyasasına girme isteğini arttırmış, özellikle kentlerde çalışmak isteyen kadın sayısı artmıştır. Fakat istihdam kapasitesinin yeterli oranda sağlanamaması, kadınları kayıt dışı istihdama yöneltmiş ve kadın işgücüne katılım oranında düşüş yaşanmıştır (Ecevit, 1995:127).

Tablo 14. 1960–1990 İşgücü Değerleri

	1985		1990		1995		2000		2005	
	Kır	Kent	Kır	Kent	Kır	Kent	Kır	Kent	Kır	Kent
Toplam İşgücü	11068	8323	11383	8767	11853	10714	10902	12176	10167	14398
Kadın İşgücü	4346	1509	4588	1572	4446	2043	3809	2379	3310	3043
Erkek İşgücü	6722	6814	6795	7295	7407	8672	7093	9797	6857	11356
Toplam İKO (%)	67	48,3	66,9	47,2	66,2	45,5	58,7	44,1	53,1	45,5
Kadın İKO (%)	50,9	17,6	52	17	49,3	17,1	40,2	17,2	33,7	19,3
Erkek İKO (%)	84,7	78,1	83,3	76,8	83,3	74,5	77,9	70,9	73,5	71,5
İşgücüne Dâhil Olmayan Nüfus	5442	8914	5630	9821	6053	12835	7679	15454	8981	17279
İşgücüne Dâhil Olmayan Kadın	4225	7006	4234	7651	4567	9871	5669	11439	6506	12759
İşgücüne Dâhil Olmayan Erkek	1217	1908	1396	2170	1486	2964	2011	4015	2476	4520

Kaynak: DİE, HİA Sonuçları, 1995; TUİK, Hİİ 2005:12–13

Tabloya göre, 2005 yılında kentlerde işgücüne dâhil olan her beş kişiden bir tanesi kadındır (%21.13), bununla beraber işgücüne dâhil olmayan her dört kişiden üç tanesi yine kadındır (%73.84). Kadınların işgücüne katılım oranı ise %19.3'tür. Bu oran erkeklere kıyasla oldukça düşüktür (%71.5). Kentsel kesime kıyasla kırsal kesimde işgücüne dâhil olan her üç kişiden bir tanesi kadındır (%32.5), işgücüne dâhil olmayan her dört kişiden üçü ise kentsel alanda olduğu gibi yine kadındır (%72.44). Kadınların işgücüne katılım oranı kırsal alanda %33.7 iken erkeklerde %73.5'tir.

Kentleşme ülkeye Sosyo-ekonomik olarak artı kazandırmakta, bu düzeyde yaşanan artış neticesinde kadınların işgücüne katılım oranları artmaktadır. Kırsal alandan kentsel alana başlayan iç göçler, tarım kesiminde ücretsiz aile işçisi olarak çalışan eğitimsiz kadınları kentlerde iş yaşamının dışında tutmaktadır. Kırsal alanda işgücü içerisinde bulunan çoğu kadın, istihdam sağlayamayınca ev kadını olmaktadır. Bununla beraber, kırsal kesimde tarımda çalışan kadınlar istihdam ediyor olarak hesaplanırken, kentsel alanda yaşayan kadınlar evde belirli ücretler ile iş yapıyor olsalar dahi işgücüne katılmamakta ve kayıt dışı olarak görülmektedir. Bunun sonucu olarak kentlerde kadın işgücü katılım oranının düşük olması beklenen bir durumdur.

3.1.1.1. İktisadi Faaliyet Kollarına Göre Kadın İstihdamı

Türkiye'de kadın işgücüne katılım oranı, sektörel dağılımda da çalışma yaşamında olduğu gibi erkek işgücüne katılımdan farklılık göstermektedir. İşgücünün niteliği, eğitim düzeyi, ücret, meslek ve çalışma şartları gibi birçok faktör kadının çalışma yaşamını etkilemektedir. Türkiye'de yıllar içinde kadının sektörel dağılımı ise aşağıda ki tabloda belirtilmektedir.

Tablo 15. Kadın İşgücünün İktisadi Faaliyet Kollarına Dağılımı (1955 – 1990)

İktisadi faaliyet kolu									
	Ziraat, Ormancılık ve Balıkçılık	Madencilik ve taş Ocaklığı	İmalat sanayii	Elektrik, Gaz ve Su	İnşaat	Toptan ve Perakende Ticaret, ve Oteller	Ulaştırma, Haberleşme ve Depolama	Ticaret Banka Sigorta ve Kurumları	Toplum Sosyal ve Kişisel Hizmetler
Kadın									
1955	95.41	0.02	2.28	0.01	0.28	0.51	0.08	0.28	1.13
1960	95.00	0.02	2.72	0.01	0.04	0.41	0.10	0.29	1.41
1965	94.14	0.02	1.52	0.01	0.04	1.76	0.11	0.38	2.02
1970	90.30	0.07	5.03	0.02	0.15	0.47	0.28	0.54	3.14
1980	87.86	0.02	4.48	0.03	0.07	0.74	0.38	1.12	5.29
1985	86.70	0.02	4.44	0.01	0.09	1.09	0.42	1.32	5.90
1990	82.27	0.02	6.68	0.07	0.13	1.65	0.46	1.83	6.90

Kaynak: BIGM (1961b:358–359), DİE (1964b:81), DİE (1969:501–505) ve TÜİK

Kadın işgücünde görüldüğü üzere tarım en belirleyici ağırlığa sahip faaliyet alanıdır. İmalat sanayi ve hizmetlerde kadın işgücünün tarım dışında yüksek olduğu diğer faaliyet kollarıdır. Bankacılık sektörü bunu takip etmektedir. Diğer iş kollarında ise yok denecek kadar azdır. Bunun en önemli nedenlerinden biriside, kadın eğitim düzeyinin düşük olmasıdır. Çünkü tabloda görüldüğü üzere eğitim gerektiren alanlarda, kadın işgücüne katılım oranı hayli düşüktür. Kadınların genellikle uzmanlık gerektirmeyen alanlarda yoğunlaşma nedeni, yarı zamanlı, geçici olarak çalışma, evden yürütebilme ya da informal olarak çalışma olarak gözlemlenmektedir.

Bunun yanında, 1970 ve 1980'lerde sanayileşme stratejisini uygulamaya başlayan Türkiye'de özellikle düşük ücretli emeğin kullanıldığı ihracat sektörlerinde kadın çalışan sayısı artmış, bu süreç bazı araştırmacılar tarafından "iş gücünün kadınlaşması" olarak yorumlanmıştır (Dedeoğlu, 2009). Türkiye'nin 1980 yılından başlayarak uygulamaya koyduğu uluslararası piyasalarla bütünleşme politikaları sonucunda, dışa açılması ve ihracatını önemli ölçüde arttırmasına rağmen, kadın istihdamı konusunda benzer politikalar uygulayan ülkelerde gözlemlenen artış görülmektedir (Günlük ve diğerleri, 2000).

Batı iktisatçıları, Türkiye'de sanayinin yakın tarihte en başarılı olduğu dönemin 1964–73 yılları olduğunu ve bu başarının da yatırımlarda yaşanan sürekli artıştan kaynaklandığını belirtmektedirler. 1980'lerden itibaren sanayi sektöründe birkaç alt sektör dışında yeni yatırımlar çok sınırlı kalmıştır. Sanayi yatırımlarının toplam yatırımlar içindeki payı 1977'de %30'a yakın iken 1986'da bu oran %28'e, 1987'de %17'ye düşmüş, 1988 programında da % 15.2 olarak belirlenmiştir. 1980'de dışa dönük sanayileşme modeli ile birlikte, sanayi ürünlerinin üretiminde çok önemli bir artış gözlemlenmiş, ama bu artış yeni yatırımlardan değil 1978 öncesi düşük tutulan üretim kapasitenin yükseltilmesinden kaynaklanmıştır. 1987 yılına kadar kullanılan bu sınırlı kapasite neticesinde, 1987'de üretim sanayinde gerileme ve kriz başlamıştır. İhracatta oluşan bu tıkanıklık, fabrikaları işçi çıkarmak zorunda bırakmış ve 1980 başlarında işçi çıkarma yasağının da kalkmasıyla birlikte işçi çıkarmak başvuru alan ilk çözümlerden biri olmuştur. Sanayi sektöründe yaşanan bu durgunluk ve değiştirilen yasalar en fazla çalışmakta olan kadınları etkilemiştir. Krizden etkilenen bütün sanayi ve hazır giyim sanayi bölümleri ilk etapta kadınları işten

çıkarmış, bu sanayilerde çalışan kadınların sayısı % 20 oranında azalmıştır (Kazgan, 2000).

Durgunlaşan sanayi sektöründe işçi çıkarımı yapılırken, vasıflı işçilerden çok vasıfsız, yeri kolay doldurulabilen işçilere öncelik verilmektedir. Vasıfsız işçiler kategorisinde kadın işçilerin oranı yüksek olduğundan ilk kadınlar etkilenmektedir. Durgunluk ve kriz dönemlerinde de yine en çok kadınlar etkilenmektedir. Bu durumlarda kadınların yöneldiği sektör ise hizmetler sektörüdür. 1960 – 85 yılları arasında sanayiye 167.175 kadın dâhil olurken, bu rakam hizmet sektöründe 556.746 olmuştur (Ansal ve diğerleri, 2000). Bu iki sektörde de yaratılan istihdam olanaklarından kadınlar ancak % 13 oranında yararlanabilmişlerdir. Yukarıda belirtilen 25 yıllık dönem içerisinde, tarım dışı sektörlerde yaratılan her 100 işten kadınlar ancak 13'ünde kendilerine istihdam sağlayabilmişlerdir. Hizmetler sektörü hacminde yaşanan artış, ulaştırma, haberleşme, turizm ve belediye yatırımlarının artmasıyla gerçekleşmiş fakat bu yatırımlar kadın istihdamını olumsuz yönde etkilemiştir. Bunun nedeni ise, hizmet sektöründe bu yıllarda sağlanan en büyük istihdamın devlet tarafından yaratılmasıdır. Bu da kadın işgücünün tercih edilmediğini göstermektedir (Ecevit, 1990).

Tablo 16. İktisaden Faal Olan ve Olmayan Nüfus Oranı(%), 1955–1990

	İktisaden Faal Olan			İktisaden Faal Olmayan		
	Toplam	Kadın	Erkek	Toplam	Kadın	Erkek
1955	83,7	72	95,3	16,3	28	4,7
1960	79,6	65,3	93,6	20,4	34,7	6,4
1965	74,3	56,6	91,8	25,7	43,4	8,2
1970	64,9	50,2	79,5	35,1	49,8	20,5
1975	64,5	47,3	80,9	35,5	52,7	19,1
1980	63,2	45,9	80,2	36,8	54,1	19,8
1985	61,2	43,7	78,5	38,8	56,3	21,5
1990	60,7	42,8	78,3	39,3	57,2	21,7

Kaynak: DİE Hanehalkı İşgücü Anketi

İki oran karşılaştırıldığı zaman, iktisaden faal olan nüfus oranında, 1955 yılında kadınların katılım oranı %72,0 iken 1999 yılında %42,8'e düşmüştür. İktisaden faal olmayan nüfus oranında ise 1955 yılında katılma oranı %28,0 iken 2000 yılında bu oran 52,7'ye çıkmıştır. Arada gözlemlenen bu yüksek fark için, 1955 yılında tarımsal alanda çalışan kadın sayısının yüksek olması ve yaşanan göçler

itibarıyla kentsel alanda iş bulamayan kadının ekonomik olarak faal olmadığını gösteriyor diyebiliriz. Sanayileşmenin de etkisi ile diğer sektörlerde işgücü yükünün erkeklere kayması kadınların iktisaden faal olan nüfus oranının neredeyse yarı yarıya düşmesine sebep olmuştur.

3.1.1.2. Eğitim Durumuna Göre Kadın İstihdamı

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulduğu 1923 yılı ile beraber geçen on yıl süresinde Türk kadını adına birçok gelişmeler yaşanmıştır. Türk kadınına etkileyen en önemli değişim ise 1924 yılında uygulanmaya başlayan ve eğitimi tek sistem altında toplayan “Tevhid-i Tedrisat Kanunu”nun kabul edilmesidir. Böylece kadınlar erkeklerle eşit düzeyde eğitim görme hakkına kavuşmuşlardır (Başbakanlık Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü, 1998). Cumhuriyetin kuruluşundan günümüze temel eğitimin zorunlu olduğu ülkemizde, 1928 yılında Türk alfabesinin kabulü ile % 10'u ancak bulan okuma-yazma oranı kadın ve erkeklerde hızla artmaya başlamıştır. Diğer taraftan eğitimde eşitlik ilkesi 1982 Anayasası'nın 10. ve 40. maddelerinde de yer almaktadır (Çetin, 2003). Ancak Cumhuriyetin ilk yıllarından günümüze kadar kadınların eğitimleri için olumlu gelişmeler olmasına rağmen hala ciddi anlamda diğer ülkelere kıyasla yetersizdir. Hatta ülkemizde kadınlarla erkekler arasında okur-yazar istatistikleri arasındaki farklılıklar kırsal-kent ayrımı ve bölgesel düzeyde değerlendirildiğinde daha yüksek değerlere ulaşılmaktadır.

Bu bakımdan, işgücüne katılımı etkileyen faktörleri iki kısımda incelemek mümkündür. Birincisi daha eğitilmiş olanlar, daha yüksek gelirli işlerde çalışabileceklerinden iş piyasası dışında kalmanın fırsat maliyeti de artacak ve işgücüne katılım oranı yükseltecektir. İkinci olarak; eğitimin doğrudan ve psikolojik maliyetleri olan bir yatırım olmasından dolayı, maliyetleri karşılayarak emek piyasasında yer almak mümkündür (Çetin ve Öztürk, 2009: 2673).

Türkiye’de kırsal ve kentsel alanlarda işgücü piyasasında kadının katılım oranı arasında fark yaşanmasının bir diğer nedeni de eğitim seviyesidir. Kırsal alandan kente yaşanan göçte, zaten kısıtlı olan eğitim düzeyi kadınların daha düşük ücretli, fazla eğitim gerektirmeyen işlerde çalışmaya zorlamaktadır.

Eğitim görmemiş ya da eğitimi az olan kadınlar ile erkeklerin işgücüne katılımları arasındaki fark oldukça yüksektir. Kadınların ülke genelinde ancak %9'u işgücüne katılırken, erkeklerde bu oran %32'dir. Bu yüzden kadınların kentlerde

karşılaştıkları diğer önemli bir sorunda, sınırlı sayıda olan iş imkânlarından yararlanmak için erkeklerle rekabet etmeleri gerektiğidir ve eğitimsiz kadınların rekabet gücü oldukça azdır (Özby, 1982).

Türkiye’de eğitilmiş kadınların kişiliğinin gelişmesi, ufuklarının genişlemesi ve ekonomik özgürlüklerini elde etmeleri için ile çalışma hayatında yer almaları pozitif etki yaratmaktadır (Kazgan, 1978: 45). Kadınların eğitim düzeyi yükseldikçe, istihdam oranı da yükselecek, işsizlik oranı ise doğal olarak azalacaktır. Eğitim düzeylerini arttıran kadınlar çalıştıkları işleri önemsemekte ve geleneksel olan toplumsal yapıdan kendilerini sıyırmaktadır. Eğitilmiş kadın, çalışma yaşamına eğitimsiz kadına göre daha olumlu yaklaşmaktadır (Şenel, 1998). Ama ne yazık ki kadınların eğitim süreleri erkeklerin ki kadar uzun olmamaktadır. Ücret karşılığında çalışan kadınların büyük kısmı ya evlilik öncesi ya da çocuk olmaması durumunda iş piyasasında yer almaktadır. Ülkemizde çalışan kadınların %77’sinin evli olduğu, çalışma yaşamına katılmalarının en önemli nedeninin yaşadıkları ekonomik zorluklar olmasıdır (Koray ve diğerleri, 1999).

Türkiye’de 1935–1990 yılları arasında ki cinsiyete göre okuryazar oranı Tablo 17’de incelendiğinde, Cumhuriyetin ilk yıllarında okur-yazar oranı kadınlarda % 9.81 iken, erkeklerde bu oran % 29.35’tir ve genel okuryazar oranı ise % 19.3’tür. 55 yıl sonra okuma yazma oranı ülke genelinde % 80.46’ya ulaşırken, kadınlarda okur-yazar oranı % 71.95’e ve erkeklerde de % 88.78’e ulaşmıştır. Dikkati çeken bir nokta ise, 1980 ve sonrasında kadınlarda okur-yazar oranında yaşanan artıştır. 1980 sonrasında düzenlenen çeşitli yasalarla ile UNESCO ve UNICEF gibi kuruluşlarında katkısıyla kadınlarda okur-yazar oranının yaklaşık olarak % 13 kadar büyümesi sağlamıştır.

Tablo 17. Cinsiyete Göre Okur-yazar Oranı,1935–1990

SAYIM YILI	OKURYAZAR DURUMUNUN TOPLAM İÇİNDEKİ ORANI (%)						OKURYAZAR DURUMUNUN KENDİ İÇİNDEKİ ORANI (%)			
	Okuma Yazma Bilmeyen			Okuma Yazma Bilen			Okuma Yazma Bilmeyen		Okuma Yazma Bilen	
	Toplam	Kadın	Erkek	Toplam	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek
1935	80.75	90.19	70.65	19.25	9.81	29.35	57.74	42.26	26.35	73.65
1940	75.45	87.08	63.80	24.55	12.92	36.20	57.78	42.22	26.36	73.64
1945	69.78	83.16	56.33	30.22	16.84	43.67	59.73	40.27	27.92	72.08
1950	67.18	80.15	54.26	32.37	19.35	45.34	59.55	40.45	29.84	70.16
1955	58.83	74.14	43.94	40.87	25.52	55.79	62.13	37.87	30.78	69.22
1960	60.44	75.11	46.33	39.49	24.83	53.59	60.92	39.08	30.82	69.18
1965	51.20	67.11	35.86	48.72	32.83	64.04	64.32	35.68	33.05	66.95
1970	43.79	58.20	29.69	56.21	41.80	70.31	65.72	34.28	36.77	63.23
1975	36.22	49.45	23.74	63.62	50.47	76.02	66.27	33.73	38.50	61.50
1980	32.51	45.32	20.01	67.45	54.65	79.94	68.83	31.17	39.99	60.01
1985	22.51	31.77	13.45	77.29	68.02	86.35	69.77	30.23	43.51	56.49
1990	19.50	28.01	11.18	80.46	71.95	88.78	71.01	28.99	44.21	55.79

Kaynak: TÜİK,1923-2007 ekonomik göstergeler

3.1.1.3. Yaş Gruplarına Göre Kadın İstihdamı

Ülkemizde kadınlar önce işgücü piyasasına katılmakta; akabinde evlilik, çocuk sahibi olma gibi nedenlerle işgücü piyasasından çekilmekte ve sonra tekrar işgücü piyasasına dönmektedirler. Ancak Türkiye’de kadınların işgücü piyasasından çekildikten sonra yeniden girmeleri diğer ülkelere kıyasla daha farklıdır (Tüsiad, 2002). Erkeklerden farklı olarak, kadınların yaşları ile istihdama katılmaları arasında belirli ilişkiler bulunmaktadır. Ülkemizde kadınların büyük çoğunluğu 25 yaşına kadar evlenmekte, bu yüzden işgücü piyasasından çekilen kadınların çoğu tekrar işgücü piyasasına geri dönmemektedir. Geleneksel ananevi nedenler ile ev işleri ve çocuk bakımı gibi sorumlulukları yerine getiren kadınlar, bu sorumluluklarından dolayı çalışma yaşamını bazen tamamen, bazen de belli bir süre için terk etmek zorunda kalırlar.

Yaş gruplarına göre istihdamın kent ve kırsal alan arasındaki farkı incelendiği zaman, kırsal alanda yaş grupları arasında daha dengeli bir dağılım görülmektedir. Kırsal kesim kadınları 60’lı yaşlarına kadar, hatta 65 yaşından sonra çalışmaya devam ederlerken kentlerde kadınlar genellikle yoğun olarak 50’li yaşlarına kadar yani emekli olana kadar çalışmaktadır (DIE, 2004).

Türkiye’de kadınların çalışma yaşamında yer almaları Tablo 20’de görüldüğü gibi belirli yaş dönemlerinde yoğun olarak yaşanmakta iken bazı yaş dönemlerinde ise azalmaktadır. Kadınların ülkemizde ücret karşılığı çalışma süresi, 15–24 yaş grubu arasında en yoğun dönemidir. Bununla beraber çalışma yaşamına katılan kadınlar, evlenme ya da hamilelik gibi nedenlerle emeklilik haklarını elde etmeden işlerinden ayrılmakta ve hizmet süreleri dolmadan ayrılmaktadırlar. Türkiye’de genç yaşta istihdama katılan kadınların önemli bir bölümü, emeklilik çağına gelmeden çalışma yaşamını terk etmektedirler (Eyüboğlu, 1999).

Tablo 18’e göre, 15–19 yaş grubundaki kadınlarda işgücüne katılma oranları hızla artarak 1955’den 1990 yılına kadar neredeyse %55 oranında yükselmiştir. Bunun nedenlerinden bir tanesi eğitime devam eden kadın sayısında artış iken diğer bir önemli etkende kadınların aldıkları eğitim ile daha bilinçli olmalarıdır.

Tablo 18. Yaş Gruplarına göre İşgücü Oranları,1935–1990

Yaş grubuna göre işgücü, 1955–1990														
	Toplam	12–14	15–19	20–24	25–29	30–34	35–39	40–44	45–49	50–54	55–59	60–64	65+	Bilinmeyen
<i>Kadın</i>														
1955	5 261 709	-	807 770	814 536	739 584	525 673	377 300	456 142	337 431	389 523	208 624	274 882	318 199	12 045
1960	5 295 762	-	700 549	740 667	782 800	641 610	438 641	375 139	321 766	395 577	230 668	307 935	354 439	5 971
1965	5 137 031	-	828 004	692 784	700 526	685 142	544 803	413 476	259 431	368 579	238 514	300 688	100 415	4 669
1970	5 812 545	546 075	963 104	719 424	598 193	588 507	569 581	477 490	298 194	276 470	220 376	252 361	301 532	1 238
1975	6 204 322	630 232	1 018 724	838 028	627 153	529 739	511 736	523 684	382 925	333 535	178 817	250 082	364 185	15 482
1980	6 927 936	653 942	1 244 638	978 006	740 516	589 189	528 835	527 590	486 507	429 663	262 243	182 448	275 894	28 465
1985	7 647 265	675 345	1 329 890	1 132 381	861 957	697 857	594 866	512 926	475 893	483 486	370 127	228 854	271 299	12 384
1990	8 653 041	665 261	1 475 195	1 213 558	1 024 811	851 391	740 863	602 469	485 848	465 088	419 903	332 359	370 949	5 346
<i>Erkek</i>														
1955	6 943 563	-	1 096 573	1 160 933	936 233	735 193	511 151	656 196	516 617	494 198	314 999	227 614	278 109	15 747
1960	7 697 483	-	984 142	1 108 965	1 125 698	1 007 615	736 595	496 662	598 857	535 955	410 268	346 141	332 161	14 424
1965	8 420 829	-	1 144 967	1 117 543	1 028 313	1 121 390	984 679	695 007	437 457	595 225	430 537	419 485	430 945	15 281
1970	9 306 342	521 603	1 224 440	1 276 954	1 031 668	961 741	1 066 707	876 744	611 931	419 919	437 570	395 320	479 577	2 168
1975	11 179 506	704 031	1 428 205	1 604 026	1 395 413	1 126 757	999 222	1 046 242	835 208	621 383	330 883	439 032	610 122	38 982
1980	12 284 257	715 800	1 779 137	1 878 120	1 661 018	1 342 325	1 054 764	947 226	966 606	741 445	466 831	259 488	423 394	48 103
1985	13 932 731	727 733	1 869 552	2 196 146	1 983 820	1 679 195	1 374 272	1 029 244	863 099	831 234	594 936	349 907	398 523	35 070
1990	16 073 560	716 562	2 092 370	2 314 402	2 373 754	2 062 045	1 751 614	1 356 835	977 829	758 873	686 673	465 752	502 486	14 365

Kaynak: TÜİK, 1923 – 2004 İstatistik Göstergeler

Özellikle 30 yaş üstündeki artışlar beklenen düzeyde azdır. Bunun nedeni evlenen kadınların çocuk olduktan sonra işgücünden çekilmeye başlamışlardır. Elli beş yaş üzerinde kadınlarda da 1975 yılına kadar azalan işgücüne katılım, gerek ekonomik açıdan gerekse emeklilik yaşının yükseltilmesi nedeni ile artışa geçmiştir. Çünkü emekli olabilmek için daha uzun süre çalışmak zorundadırlar. Kadınların belirli yaşlarda işgücü katıldıklarını gösteren bir başka bulgu ise, 15–24 yaş arası dönemde kadınlar daha fazla iş gücüne katılırken, erkeklerde bu dönem 20–29 yaş arasıdır. Günümüzde kadınların evlenme yaşının yükselmesi, çalışmaya karşı toplumsal yargıların değişmeye başlaması ve eğitimde geçen sürenin uzaması yaş faktöründe değişimine neden olmakta ve istihdama katılan yaş gruplarının değişmesine neden olmaktadır.

Türkiye’de kadınlar, 2001 krizi ile başlayan yoksullaşmayı telafi etmek için piyasaya çıktıkları zaman işsizlik ile yüz yüze gelmektedir. 2000 ve sonrasında emek piyasası eskisine göre daha erkekleşmiş ve kadınlara alan bırakmamıştır. 2006 yılı DİE Hane Halkı Anketleri verilerine göre kentlerde genç kadınlar arasında işsizlik oranı % 27,5’tir.

3.1.2. 1990 Sonrası Kadının İşgücüne Katılımı

Türkiye’de son on beş yıl içerisinde toplam işgücü sayısında artış yaşanmıştır. 1990’lı yıllarda Türkiye nüfusunun yarısını oluşturan (27.486.671) kadından yaklaşık 5,9 milyonunun çalıştığı görülmektedir (DİE, 1990). Çalışan kadınların belli meslek gruplarına göre dağılımı incelendiğinde ise, %80,65’i tarımda (bitkisel üretim, hayvancılık, ormancılık, balıkçılık, avcılık) ücretsiz aile işçisi olarak yer almaktadır. Bu oran 1960’da %95, 1970’de %89 ve 1980’de %85 civarındadır. Kadınlar tarım kesiminde işgücünün yarısını oluşturdukları halde bu kesimdeki sigortalı kadınların toplam sigortalılar içindeki payı bitkisel üretim ve hayvancılıkta %9, balıkçılıkta ise %1’in altındadır (Ansal ve Diğerleri, 2000). Tarım dışı üretimde ise sanayi kesiminde çalışan kadınlar sanayideki emeğin %12’sini oluşturmaktadırlar. Bu kadınların yoğun olarak yer aldıkları alan tekstil (%66) ve gıda (%14)’dir (DİE, 2000).

Türkiye’de işgücünün sektörler arasındaki dağılımına bakıldığında, 1988–2003 yılları arasında tarım sektöründe istihdam azalırken, hizmetler ve sanayi

sektörünün payında artış yaşanmıştır. Türkiye’de yaklaşık %34 olan tarım istihdamı gelişmiş ülkelerde %3-5 arasında değişmektedir. Tarımda yaratılan istihdamın gelişmiş ülkelere kıyasla yüksek olmasının en önemli nedeni sübvansiyonlardır. Aynı zamanda, kentlerde iş alanlarının sınırlı olması ve kırsal alandan göç alan kentlerde istihdam imkânlarının yaratılamaması sonucunda sanayiye yapılan yatırımlar etkisini gösterememektedir. Her ne kadar sanayi sektöründe yaratılan istihdam oranı yükselmiş olsa da, bu artış beklenen düzeyde değildir. Çünkü bu artış kayıt dışı istihdam ile sağlanmaktadır. Düşük verim ile yapılan üretimlerin sanayi sektörü payı ülkemizde %18 iken, gelişmiş ülkelerde bu oran %28 civarındadır. Hizmet sektörüne bakılacak olursa, istihdam içerisindeki payını arttırmış olsa da, gelişmiş ülkelerde ki %70’lik oran ile kıyaslandığında oldukça düşüktür (Türk-İş, 2005: 5).

Ülke genelinde, 1990 yılında 19.391.000 olan toplam işgücü miktarı, 2008 yılında 26.599.000’a yükselmiştir. Toplam işgücü, 19 yıllık süre içerisinde yaklaşık %37’lik bir artış göstermiştir. Aynı sürede erkek işgücü sayısı 5.450.000 artarken, kadın işgücü sayısındaki artış ancak 1.094.000 olmuştur (TUİK, 2008)

Tablo 19. Cinsiyete Göre İstihdam Oranları,1990–2008

	Türkiye			Kent			Kır		
	Toplam	Kadın	Erkek	Toplam	Kadın	Erkek	Toplam	Kadın	Erkek
1990	52,1	31,2	73,5	41,5	13,1	69,5	63,6	50,2	78
1991	52,5	31,7	73,4	40,6	12,1	69	66,3	54,2	78,7
1992	51,4	30,1	72,8	41,1	13,4	68,8	64	50,5	77,7
1993	47,6	24,1	71,3	39,8	12	67,6	57,5	39,2	76,1
1994	50	28,5	71,8	40,7	13,8	67,7	62,2	47,6	77,2
1995	50	28,3	71,9	40,6	13,7	67,7	62,7	48	77,6
1996	50	28,3	71,9	40,2	13,4	66,9	63,7	48,8	78,9
1997	48,7	26,1	71,5	40,3	13,8	66,9	60,8	43,7	78,2
1998	48,7	26,7	71	39,9	13,8	65,9	62,1	45,8	78,9
1999	48,9	28	69,9	39,7	14,6	64,7	63	48,4	78
2000	46	24,1	68	39,8	14,7	64,8	55,9	38,9	73,4
2001	44,6	23,8	65,4	38,3	14	62,5	55,1	40	70,4
2002	43,5	24,2	62,8	37,5	15,2	59,8	53,8	39,7	68,3
2003	43,2	20,7	62,9	37,7	15,2	60,2	51,9	38,5	67,3
2004	43,6	22,8	64,5	38,4	14,6	61,5	52,1	35,8	69,2
2005	41,3	20,7	62,1	37,9	14,6	61,1	46,7	30,4	63,8
2006	45,5	22,2	69,3	44,7	14,7	70,7	52,2	32,7	68,3
2007	46,3	23,4	69,6	45,7	15,6	72	54,8	35,9	71,2
2008	47,8	24,8	70,3	45,4	15,7	72,4	52	34,6	70,5

Kaynak: TUİK, İstatistiklerle Türkiye, 2008; TUİK Ekonomik Göstergeler, 2008.

Tablo 19 cinsiyete göre istihdam oranlarını yıllar itibarı ile göstermektedir. 1990–2008 yılları arasında 19 yıllık dönemde istihdam oranı ülke bazında hem kadınlarda hem de erkeklerde azalmıştır. Türkiye genelinde erkeklerin istihdam oranı %3.2 azalarak %73.5’den %70.3’e inmiştir. Kadınlarda ise 1990 yılında %31.2 olan istihdam oranı %6.4’lük düşüşle 2008 yılında %24.8’e inmiştir. Bu düşüşlerde en büyük etken olarak kırdan kente yaşanan göçleri baz alabiliriz. Kırsal alanda ücretsiz aile işçisi olarak çalışan kadın kente göç ettiğinde gerek eğitim durumu gerekse tecrübesi açısından vasıfsız işçi durumuna düşmekte; çoğunlukla ya ev kadını olarak işgücünden çekilmekte ya da eğitim yahut tecrübe gerektirmeyen vasıfsız informal işlerde çalışmaktadır. Bu durum kentlerde ve kırsal alanlardaki istihdam oranlarında da kendini göstermektedir. 19 yıllık sürede, kırsal alanlardaki istihdam oranı %50.2’den %34.6’ya düşmüştür. Kırsal alandaki bu %15.6’lık düşüşe karşılık kentlerde kadın istihdam oranı, aynı yıllarda sadece %2.6’lık artışla %13.1’den %15.7’ye yükselmiştir.

İşgücüne katılma oranı ise aynı yıllar arasında toplam %52.1’den %47.8’e gerilemiştir. İşgücü miktarı artarken işgücüne katılma oranı azalan bir durum göstermektedir. Özellikle 1999 yılından itibaren ülkede eksik olmayan ekonomik kriz beklentileri bu azalışı daha da hızlandırmıştır. Erkeklerde İKO 1990 yılında %73.5 iken 2008 yılında yaklaşık %3.2’lük bir azalma ile %70.3’e gerilemiştir. Kadınlarda İKO farklı bir durum söz konusu değildir, %6.4’lük bir azalma ile %31.2’den %24.8’e inmiştir. Çalışacak durumda olmasına karşın işgücüne katılmayanların büyük bir kısmı ev kadınları ve öğrenciler olduğu göz önüne alınırsa, kadınların çalışma yaşamına katılma istekleri, işgücüne katılım oranlarını önemli oranda etkilemektedir.

Tarihsel olarak bakıldığı zaman, istihdam yaratmak Türkiye’de ekonomiyi canlandırmak için bir amaç olarak görülmemekte, sadece büyümenin olumlu bir sonucu olarak ele alınmaktadır (Günlük ve diğerleri,2000). Son 19 yıllık dönemde istihdam oranı hem kadınlarda hem erkeklerde azalmıştır. Bunun en önemli nedeni olarak, Türkiye ekonomisinin işgücünde çalışacak istihdam yaratma kapasitesinin yeterince yüksek olmamasından kaynaklanmaktadır (Türk-İş, 2005: 5).

TUİK'in 2007 yılı rakamlarına göre Türkiye'nin nüfusu 73.190 milyon, işgücü arzı ise 21.398 milyondur. Durum incelendiği zaman, nüfusun üçte biri işgücü arzını oluşturmaktadır. Ama Avrupa Birliği uyum sürecinde olan ülkemiz, Avrupa Birliği'nin yeni üyeleri ya da aday üyeleri olan Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri ile karşılaştırıldığında, bu ülkelerin hepsinde işgücü arzı nüfusun en az yarısını oluşturmaktadır. Ama ülkemizde işsizlik önemli bir sorundur. Nüfusun üçte biri çalışmakta iken diğer kalan kısımlar bu üçte birlik çalışan kesimden yararlanmaktadır.

Tablo 20. İşgücü Piyasasına İlişkin Temel Göstergeler, 1994 – 2007

	İşgücü	İstihdam	İstihdam	İstihdam	İşsizlik	İşsizlik	İşsizlik	Eksik İstihdam
			Kent	Kır	Oran	Kent	Kır	
1994	22136	20396	40,7	62,2	7,9	11,1	5,1	8,7
1995	22899	21378	40,6	62,7	6,6	10,0	3,9	6,3
1996	23030	21698	40,2	63,7	5,8	9,3	2,9	6,2
1997	22359	20815	40,3	60,8	6,9	9,7	4,2	6,1
1998	23415	21958	39,9	62,1	6,2	10,0	2,8	5,2
1999	23356	21644	39,7	63,0	7,3	10,4	4,0	10,2
2000	22029	21312	39,8	55,9	6,2	8,9	3,0	7,4
2001	23491	21524	38,3	55,1	8,4	11,6	4,7	6,0
2002	23818	21354	37,5	53,8	10,3	14,2	5,7	5,4
2003	23640	21147	37,7	51,9	10,5	13,8	5,7	4,8
2004	24297	21870	38,4	52,1	10,3	13,3	5,6	3,1
2005	24432	21993	37,9	46,7	10,3	12,6	6,4	3,5
2006	24788	22346	44,7	52,2	9,9	12,1	6,5	3,6
2007	24158	22751	45,7	54,8	10,	11,6	6,7	3,2

Kaynak TUİK, 2007 Ekonomik Göstergeler.

İşsizlik oranı hane halkı işgücü anketlerine göre 2007 yılında erkeklerde %10,7, kadınlarda ise %11,6'dır (TUİK, 2008). Kentsel alanda kadınların katılım oranı %15,9, kırsal alanda ise %4,1 olmaktadır. Oranın kent ve kır arasında bu kadar büyük farklılık göstermesinin altında, ücretsiz aile işçiliği ve informal sektörde çalışılması gösterilebilir. Erkek işgücünde işsizlik oranı ülke genelinde %9,7 iken, kentsel alanda %10,6 ve kırsal alanda %8'dir. Kırsal kesimde genç işsiz oranı %14,3 düzeyine ulaşmaktadır. Kırsal kesimde genç kadın işgücünün işsizlik oranı ise %17,3 dolayındadır (Çolak, 2005). 2006 Hane Halkı İşgücü Anketlerine göre; erkeklerin %75,4 ve kadınların %24,6'sı istihdam etmektedir (DİE, 2006).

3.1.2.1. İktisadi Faaliyete Göre Kadın İstihdamı

Türkiye'nin işgücü piyasasında yaşadığı en önemli sorunlardan bir tanesi kuşkusuz işgücü katılım oranlarının düşük olmasıdır. Bunun nedeni de, diğer ülkeler ile karşılaştırıldığı zaman ülkemizde düşük olan işgücüne katılımın büyük ölçüde kadınların bu katılımın dışında kalmasından kaynaklanmaktadır. Türkiye İş Kurumu 2006 bültenine göre kuruma kayıtlı işsiz sayısı 2,446 milyon olup, kayıtlı kadın işsiz 669.000 (% 27), kayıtlı erkek işsiz sayısı 1.777.000'dir (% 72). Bununla beraber, kadın işsizler içinde en az lise ve fakülte mezunu olan işsiz oranı %36 iken, bu oran erkeklerde %19'dur. Ayrıca 2007 yılı istihdam verilerine göre, 22.751 kişinin 5.920 kişisini kadınlar oluşturmaktadır (TİK, 2007)

İşsiz kadınlar üzerine çalışma yapıldığında, iş arayan kadınların iki tane talebinin öne çıktığı görülmektedir. Bunlardan ilki iş'in sigortalı olması ve ikincisi normal çalışma saatleri içermesidir. Bu açıdan bakıldığında, sigortalı ve mesai içermeyen iş arayan kadınlar işsiz kalmakta; iş bulanlar ise sadece informal sektörde, sigortasız ve güvencesiz olarak çalışmayı kabul etmektedirler. Lakin sosyal güvence çalışanların Türk Anayasası tarafından teminat altına alınması gereken temel haklarından bir tanesidir (Türk-İş, 2005: 9).

Tablo 21. Kadın İşgücünün İktisadi Faaliyet Kollarına Dağılımı (1990 – 2007)

	İktisadi faaliyet kolu								
	Ziraat,		Toptan ve			Ticaret		Toplum	
	Ormancılık ve Bahççilik	Madencilik ve taş Ocakçılığı	İmalat Sanayi	Elektrik, Gaz ve Su	İnşaat	Perakende Ticaret, ve Oteller	Ulaştırma, Haberleşme ve Depolama		Banka Sigorta ve Kurumları
1990	82.27	0.02	6.68	0.07	0.13	1.65	0.46	1.83	6.90
2000	62.48	0.06	13.41	0.02	0.62	1.03	1.17	5.80	15.68
2001	65.34	0.05	13.61	0.01	0.53	0.35	1.07	5.26	13.78
2002	64.22	0.08	13.71	0.02	0.40	0.76	1.05	4.36	15.40
2003	62.73	0.05	15.38	0.01	0.49	0.81	1.06	3.76	15.71
2004	57.29	0.03	16.77	0.02	0.45	1.87	1.68	5.72	16.17
2005	51.63	0.02	16.42	0.05	1.49	3.26	1.94	6.46	18.75
2006	48.61	0.03	16.57	0.01	1.61	5.18	2.33	6.74	18.92
2007	47.24	0.04	16.86	0.06	1.56	6.72	2.64	6.02	18.86

Kaynak: TÜİK, İstatistiklerle Türkiye, 2008; TÜİK Ekonomik Göstergeler, 2008.

Kadın işgücünde tabloda görüldüğü üzere tarım sektörü her ne kadar yıllar içinde düşüş yaşasa da, ağırlığı en fazla olan faaliyet alanıdır. İmalat sanayi ve

hizmetlerde 1990'lı yıllara kıyasla kadın işgücünde artış yaşanmıştır. Bankacılık sektörü bunu takip etmektedir. Diğer iş kollarında ise rakamlar çok düşük kalmaktadır. Bunun en önemli nedenlerinden biriside, kadınların bu sektörü tercih etmemeleridir. Tabloda görüldüğü üzere, eğitim gerektiren alanlarda yıllar içinde kadın işgücüne katılım oranı hayli artmıştır. Özellikle bankacılık sektöründe bu artış göze çarpmaktadır. Bunun yanında, kadınların genellikle uzmanlık gerektirmeyen alanlarda yoğunlaşmak istemekte, buna sebep olarak da yarı zamanlı, geçici olarak çalışma, işleri evden yürütebilme ya da informal olarak çalışma olarak gözlemlenmektedir.

Bununla beraber, kadın istihdamında tarım sektörünün önemli bir yere sahip olduğunun bir başka göstergesi olarak kadınların seçmiş oldukları meslek gruplarını incelemek mümkündür. Ülkemizde kadınları seçtikleri meslek gruplarına göre incelediğimizde, kadın çalışanların yarıya yakın kısmının tarım sektörünü seçtiğini görmekteyiz. Kadın çalışanların %38'i bu gruptadır. Aynı zamanda nitelik gerektirmeyen işlerde çalışan kadın sayısı da azımsanmayacak derecede fazladır. Bunun en önemli nedenleri ise kadınların yeteri eğitimi almamış olmaları ve iş tecrübelerinin bulunmamasıdır. 2007 yılı meslek grupları incelendiğinde, erkeklerin seçtikleri meslek grupları kadınlara kıyasla daha homojendir. Kadınlar daha çok eğitim düzeyi fazla istenmeyen işlere talep göstermektedir.

Tablo 22. Meslek Gruplarına Göre Kadın İstihdamı, 2007

	Kadın		Erkek	
	"000	%	"000	%
Kanun yapıcılar, üst düzey yöneticiler ve müdürler	163	2.67	1792	10.30
Profesyonel meslek mensupları	565	8.94	934	5.36
Yardımcı profesyonel meslek mensupları	418	6.61	1026	5.89
Büro ve müşteri hizmetlerinde çalışan elemanlar	539	8.53	828	4.75
Hizmet ve satış elemanları	549	8.69	2194	12.61
Nitelikli tarım, hayvancılık, avcılık, ormancılık ve su ürünleri çalışanları	2384	37.73	2911	16.72
Sanatkârlar ve ilgili işlerde çalışanlar	320	5.06	3054	17.55
Tesis ve makine operatörleri ve montajcılar	226	3.58	2314	13.30
Nitelik gerektirmeyen işlerde çalışanlar	1155	18.28	2352	13.61

Kaynak: TÜİK, İstatistiklerle Türkiye, 2007.

Kadın istihdamını eğitim durumuna, yaş gruplarına, sektörlere göre dağılımını ayrıntılı olarak incelemek istihdamın ne kadar vahim boyutta olduğunu göstermektedir. Ayrıca, işgücü piyasaları için önemli sorunlar olan informal sektörde ya da kayıt dışı olarak çalışmak, istihdamı oranı içindeki payı oldukça yüksek orandadır.

3.1.2.2. Eğitim Durumuna Göre Kadın İstihdamı

Bireylerin işgücüne katılmalarını etkileyen en önemli faktör kuşkusuz eğitimidir ve kadınlarda erkeklerle göre çok daha güçlü bir belirleyici rol oynamaktadır. Eğitim düzeyi arttıkça daha çok kadın istihdam sağlamaktadır. Buna karşılık, kadınların işgücüne katılımı erkeklere oranla eğitim düzeyinde bir düşme yaşandığı zaman, daha fazla düşmektedir. O halde, işgücüne katılma ile eğitim arasında doğru orantı olduğunu söylemek mümkündür. Kişilerin eğitim düzeyleri yükseldikçe, istihdama katılım oranı artmaktadır.

1935 yılında %9.81 olan kadınların okuma yazma oranı, 2007 yılında %85.49'a yükselmiştir. Bu yüksek artışa rağmen, kadınlar arasında okuma yazma bilmeyen oranı %14.51 ile hala yüksektir. O zaman eğitimin kadınlarla erkekler arasındaki işgücüne katılım farklılığının en önemli faktörlerinden biri olduğunu kabul etmek gerekmektedir (Moroğlu, 2000). Türkiye, 1995 yılında Pekin'de yapılan Dünya Kadın Konferansında 2000 yılına kadar kadın okur-yazarlığını yüzde yüz artırmayı taahhüt etmiştir (TUSİAD, 2000). Ancak, bu taahhüt yerine getirilmemiştir.

Tablo 23. Yıllara Göre Eğitim Seviyesinin Kadın İstihdama Etkisi

	Okur-yazar olmayan		Lise Altı		Lise ve Dengi		Fakülte/Yüksek Okul	
	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%
1990	2958	37.7	987	54.6	535	29.6	285	15.8
2000	1287	25.2	3163	23	760	31.8	632	70.1
2001	1266	24.8	3356	24.2	706	31.1	642	70.8
2002	1159	24.4	3505	24.9	753	31.9	704	71.5
2003	1042	23.6	3322	23.4	768	28.9	759	69.5
2004	976	19.3	3314	22.8	772	30.6	705	71.3
2005	867	17.5	3178	21.8	840	30.9	815	70
2006	817	16.2	3171	21.8	906	31.4	917	69.8
2007	744	15.3	3115	20.9	967	31.2	954	71.8

Kaynak: TÜİK, İstatistiklerle Türkiye, 2008; TÜİK Ekonomik Göstergeler, 2008.

Kadının, özellikle evli kadının çalışmasını etkileyen unsurları özetlersek: ev işleri ve çocuk bakımınıdır. Bu işleri üstlenecek kişiler bulunduğu takdirde, kadınlar istihdama katılmaktadırlar. Aile fertleri dışında bu işi gönüllü olarak yapacak kişiler ise para karşılığında yaptıklarından, kadınlar bu ücreti karşılayamadığı takdirde işgücüne katılmamayı tercih etmektedir. Düşük eğitim düzeyinde alınan ücretlerde düşük olduğundan, eğer ailede bu sorumlulukları üstlenecek kişiler yoksa zaten eğitim düzeyi yüksek olmayan kadın işgücüne katılmamayı ve evde oturmayı tercih etmektedir. Ücret düşüklüğünün yanında çalışma koşullarının istenilen düzeyde olmaması, eğitim düzeyi düşük olan kadınları çalışmamaya yönlendirmektedir.

Tablo 23 incelendiği zaman, Türkiye genelinde, kadın çalışanlar arasındaki okuryazar olmayanların oranı diğer hala yüksektir ve %15.3 oranıyla eğitim düzeyine göre kadın çalışanlar sıralamasında en son sırada yer almaktadır. Demek oluyor ki, ülke genelinde çalışan her 100 kadından 15'i okuma-yazma bilmemektedir. Ülkemizde kırsal kesimlerde ise bu oran daha da artmaktadır. 2007 yılına bakıldığında, kentlerde çalışan kadınların %4.6'sı okuma-yazma bilmiyor iken, kırsal alanlarda bu oran %27.8'e yükselmektedir (TÜİK, 2008). O halde, istatistikler eğitim düzeyi arttıkça kadınların işgücüne katılım oranlarının da arttığını göstermektedir. Kentli kadın çalışanların eğitim düzeyi kırsal alandaki kadın çalışanların eğitim düzeyinden daha yüksek olduğunu belirtmiştik. Ancak her iki yerleşim alanında da ilkökul mezunu kadınlar istihdamdaki kadınlar arasında en yüksek paya sahiptir. 2008 yılı TÜİK Hane halkı sonuçlarına göre itibariyle kentlerde çalışan kadınların %12.7'si, kırsal alanlarda ise %39.2'si ilkökul mezunudur. Bununla beraber diğer oranları karşılaştıracak olursak; yüksekokul ve/veya fakülte mezunları %26.9, lise ve dengi okul mezunları %22.2 ile lise altı eğitimler %40.4 kentsel alan kadın istihdam oranlarıdır. Kırsal alanda ise eğitime bağlı istihdam oranları, kentsel alana kıyasla oldukça düşüktür: Kırsal alanlarda ki yüksekokul ve/veya fakülte mezunları %4,23, lise ve dengi okul mezunları %9.9 ile lise altı eğitimler %68.8'dir.

Yukarıda bahsettiğimizden yola çıkarak, kadınların eğitim düzeyi arttıkça istihdam oranının da yükseldiğini, işsizlik oranının ise azaldığını görmekteyiz. Eğitimli kadının ailesi, kadının çalışmasını destekler konuma gelmektedir. Eğitim düzeyleri yükselen kadınlar, çalıştıkları işi önemsemekte ve toplumsal yapının gereklerinden kendilerini kurtarma fırsatı bulmaktadırlar (Şenel, 1998).

Sekizinci beş yıllık planda (2001–2005), eğitim sistemindeki gelişmelere rağmen çalışan nüfusun eğitim düzeyinin gelişmiş ülkelere göre çok düşük olduğu vurgulanmaktadır. İşgücünün eğitim düzeyinin geliştirilerek, nitelikli insan gücünün geliştirilmesi ve sahip oldukları niteliklerinin yenilenmesi için ayrılan kaynakların artırılmasına ve etkin kullanımına özen gösterileceği belirtilmekteydi (DPT, 2001).

Bütün eğitim seviyelerinde, kadın işsizlik oranı erkek işsizlik oranından yüksektir. Erkek işsizlik oranının en yüksek olduğu eğitim düzeyi ilkökul mezunları iken, aynı kategori kadınlar için lise ve altı eğitimidir. Kadın işsizlik oranının en düşük olduğu iki kategori ise üniversite mezunları ve okuma yazma bilmeyenlerdir. O halde, kadınlar için işgücü piyasasında istihdam olanakları ikili bir yapı içermektedir. Bir yanda sayıları çok sınırlı yüksek öğrenim görmüş profesyonel meslek sahibi kadınlar varken, diğer tarafta vasıfsız kadın işçiler işsizlik oranında yer almaktadır (Kılıç, 2005).

Sonuç olarak, eğitim düzeyi ve ücretleri düşük, informal işlerde çalışan kadın sayısının azaltılıp, kendilerine daha uygun çalışma ortamı sağlamaları bilgi ve becerilere sahip olacakları eğitim olanaklarını verilerek arttırılabilir. Böylece belki de, çalışma hayatında erkeklere kıyasla daha az ücret almaları da engellenebilir.

3.1.2.3. Yaş Gruplarına Göre Kadın İstihdamı

Kadın işgücüne katılım yaş gruplarına göre incelenirse, birçok ülkede “M” harfine benzer şekil göstermektedir. Gençlik dönemi olan 20–24 yaş aralığında maksimum seviyeye ulaşır, 30’lu yaşlarda düşmekte iken 35-40 yaş aralığında tekrar artma eğilimi gösterirken ve 40-54 yaş arasında yine maksimuma ulaşmaktadır (Özer ve Biçerli, 2003: 14). Hayghe ve Bianchi, (1994: 25)’e göre 30’lu yaşlarda yaşanan bu düşüşün nedeni kadınların bu yaşlarda 0–6 yaş grubu çocuklarını büyütme amacıyla işgücünden çekilmeleridir. Mesela 1992 yılında Amerika’da okul çağında çocuğu (6-17 yaş arası) olan annelerin %78’i işgücünde olmalarına rağmen, bu oran 6 yaş altı çocuğu olan annelerde %67’ye düşmektedir. Ayrıca okul çağında ki çocuklu annelerin %43’ü tam zamanlı çalışırken, diğer grupta bu oran %31’dir.

Türkiye’de ise buna benzer bir durum sadece genele bakıldığı zaman gözlemlenmektedir. Kır-kent olarak incelenirse aynı durum mümkün olmamaktadır. Türkiye genelinde 20–24 ile 40-44 yaş aralığında işgücüne katılım maksimum

düzeve ulaşırken, 25 yaş sonrasında düşüşe geçen işgücüne katılım oranı aynı düşüşü 45 yaş aralığından sonrada yaşamaktadır. Bu açıdan bakıldığında, Türkiye’de de kadın işgücüne katılımı “M” harfine benzemek olasıdır. Diğer ülkelerden farklı olarak, Türkiye’de 20–24 yaş grubunda işgücünde olan kadınların sayısında artış gözlemlenmekte, fakat daha sonra sürekli bir düşüş yaşanmaktadır. Bunun nedeni olarak, kadınların bu yaşlarda evlendiklerini ve bakım gerektiren çocuklar ile ilgilenmek durumunda olduğunu söylemek mümkündür. Çünkü gerek kreş gerekse çocuk yuvaları ülkemizde hem yeterli değildir hem de olanlarda oldukça pahalıdır. Kadınların işgücüne katılımlarında aldıkları ücretler bu maliyetleri karşılayamadığından dolayı kadınların işgücü ile ev kadınlığı arasında seçim yapmaya zorlamaktadır (Özer ve Biçerli, 2003: 68-69).

Ülkemizde kadınların işgücüne katılımlarında yaş faktörü katıldığına dikkat çeken bir başka nokta ise, 15-19 yaş grubundaki kadınların işgücüne katılımlarındaki düşüştür. 1990 yılında %18.4 olan bu yaş grubundaki kadın işgücüne katılımı, 2007 yılında %7.9’a düşmüştür. Bu düşüşün nedeni ise, kadınların okullaşma oranlarının gerek yasalarla gerekse Avrupa Birliği uyum sürecinde yapılan anlaşmalar ve UNESCO’nun yardımlarıyla yükselmesi ve eğitim sürelerinin uzamasıdır (TÜİK, 2008). Eğitimin kadınların işgücüne katılmalarının en önemli faktörlerden biri olduğu belirtilmişti. O yüzden uzayan eğitim sürecinin kadınların işgücüne katılımlarını ileriki yaşlarda arttıracığını söylemek mümkündür. Kadınlar arasında işgücüne katılımın en yüksek oranda olduğu yaş grubu ise, Tablo 24’de görüldüğü gibi %17.02 ile 20–24 yaş arasıdır. Bunu sırasıyla %16.9 ile 25–29, %13.6 ile 30–34, %13.3 ile 35–39 ve son sırada %2.1 ile 65+ gelmektedir.

Tablo 24. Yaş Gruplarına göre İşgücü Oranları,1935–1990

Yaş grubuna göre işgücü, 1990-2007												
	Toplam	15-19	20-24	25-29	30-34	35-39	40-44	45-49	50-54	55-59	60-64	65+
Erkek												
1990	12 902	1 515	1 337	1 884	1 751	1 691	1 308	1 002	839	689	494	393
2000	15 780	1 375	1 715	2 644	2 356	2 093	1 842	1 368	845	593	426	523
2001	15 556	1 228	1 658	2 630	2 388	2 072	1 827	1 387	846	587	424	506
2002	15 232	1 093	1 503	2 628	2 434	2 075	1 815	1 389	860	572	407	456
2003	15 256	943	1 458	2 640	2 524	2 132	1 864	1 415	913	534	386	448
2004	16 023	946	1 591	2 714	2 646	2 238	1 945	1 500	969	600	395	478
2005	16 346	956	1 580	2 775	2 734	2 305	1 991	1 550	1 010	612	375	458
2006	16 519	959	1 569	2 812	2 779	2 357	2 021	1 563	1 049	617	370	423
2007	17 994	1 173	1 768	3 141	3 054	2 494	2 148	1 601	1 174	653	368	420

Kadın												
1990	5 367	988	807	688	643	616	476	398	388	325	195	116
2000	5 801	686	920	895	722	644	544	414	315	259	180	222
2001	5 969	619	955	876	777	672	577	457	342	249	194	251
2002	6 119	603	936	912	821	696	592	495	349	253	223	239
2003	5 892	532	844	905	807	708	600	479	341	261	191	224
2004	5 768	493	831	885	797	728	592	473	340	252	181	196
2005	6 113	558	1 018	945	805	753	625	488	356	236	156	173
2006	6 485	547	1 253	993	853	794	647	482	363	237	152	164
2007	6 686	534	1 138	1 124	908	891	645	508	385	245	160	143

Kaynak: TÜİK, 1923 – 2007 İstatistik Göstergeler.

Kadın işgücüne katılımın medeni duruma göre istihdamını incelenirse, erkeklerin aksine evlenmeden önceki yahut boşandıktan sonraki işgücüne katılım oranları yüksek iken, evli erkeklerin istihdamı maksimumdur. Yıllara göre evli kadınların istihdamında düşüş yaşanmıştır. 1990 yılında %30.9 olan evli kadınların işgücüne katılımları 2007 yılında %21.8'e düşmüştür. Bununla beraber, boşanmış kadınların oranı ise %30.6'dan %33.5'e yükselmiştir (TÜİK, 2008). Çünkü boşanma kadınlar üzerinde ekonomik sıkıntı yaratmaktadır ve eşlerinden yeterli nafaka alamayan kadınlar işgücüne katılmaktadır. Buda gösteriyor ki, evli kadınlar gerek ev işleri gerekse çocuk bakımı için istihdamdan uzaklaşırken, boşandıktan sonra ekonomik güçlerini elde etmek ve yaşamlarını devam ettirebilmek için işgücüne geri dönmektedirler.

3.1.3. Kriz Dönemlerinde Kadın İstihdamı

Kriz dönemlerinde sanayi ve hizmet sektöründe yaşanan durgunluk ve gerileme istihdamda yeni çözümlere gidilmesine sebep olmuş, ücretli işçilik informal sektöre kaymış ve sigortalı çalışan sayısında azalma meydana gelmiştir. Bu sonuçların kadın istihdamını nasıl etkilediğini ele alınırsa, vasıfsız ve yeri kolay doldurulabilen eğitimsiz işçilerin çıkarılması ile başlamaktadır. Genel olarak kadınlar aile geçindirmek zorunda olmamalarından, aile oluşturduklarında ev işleri ve çocuk bakmakla yükümlü olduklarından dolayı, işten çıkarılacak ilk grupta yer almaktadır. Zaten kriz ortamında olan ülkelerde, sanayi sektörü kadınlar için imkânsız hale geldiğinden, özellikle eğitim seviyesi düşük kadınlar hizmet sektörüne yönelmektedir.

1960 -1990 yılları arasında sanayi sektöründe çalışan kadın sayısı 169.128 iken, hizmet sektöründe çalışan kadın sayısı bunun neredeyse üç katı olan

572.318'dir. 1960 -1990 yılları arasında tarım dışı sektörlerin tamamında, sanayi ve hizmet sektörlerinde sırasıyla % 314, 232 ve 363 istihdam kapasitesi yaratılmıştır (Ansal ve diğerleri, 2000). Bu yaratılan kapasitelerden kadınlar sadece %13.8 oranında faydalanmışlardır. Bu 30 yıllık dönemde tarım dışı sektörlerde yaratılan her 100 işe kadınların yaklaşık 14'üne girebilmişlerdir. Bu çok düşük bir orandır ve 1986 yılında yapılan bir araştırma işsizlerin % 64'ünü kadınların oluşturduğunu göstermektedir. Bu sebepten, 1960–1990 yılları arasında ki işsizlik söylemleri bir “kadın olayı” olarak yorumlanmaktadır (İlkkaracan, 1998).

Yalnız dikkat çeken başka bir nokta ise, kadınların en çok istihdam sağlayabildiği hizmet sektöründe, kadın çalışanların sayısının 1975 yılından itibaren azalmasıdır (Ansal ve diğerleri, 2000). Hizmet sektörü bünyesinde yer alan ulaştırma, haberleşme, toplu hizmetler, mali kurumlar ve turizm yatırımlarının artması en çok kadın istihdamının azalmasına neden olmuştur. Bunun nedeni ise, hizmet sektöründe yapılan yatırımlar için sağlanan istihdam devlet tarafından yaratılmakta ve kadın işgücü tercih edilmemesidir (Ecevit, 1990).

Tablo 25. Türkiye’de Kadının İKO ve İşsizlik Göstergeleri, 1990 – 2006

	15+Yaş Kadın Nüfusu	Kadın İşgücü	Kadın İstihdamı	Kadın İKO (%)	Eksik İstihdam	Eksik İstihdam Oranı (%)	Kadın İşsiz	Kadın İşsizlik Oranı (%)
Türkiye								
1990	18 045	6 160	5 637	34.1	115	1.9	524	8.5
2000	23 295	6 188	5 801	26.6	176	2.8	387	6.3
2006	26 067	6 480	5 810	25.9	159	2.1	670	10.3
artış	8 022	320	173	-8.20%	44	0.20%	146	1.80%
değişim	44.40%	5.20%	3.07%		38.26%		27.87%	
Kent								
1990	9 223	1 572	1 204	17	70	4.5	368	23.4
2000	13 818	2 379	2 070	17.2	117	4.9	309	13
2006	16 271	3 243	2 712	19.9	75	2.3	530	16.4
artış	7 048	1 671	1 508	2.90%	5	-2.20%	162	-7%
değişim	76.41%	106.29%	124.25%		7.14%		44.02%	
Kır								
1990	8 822	4 589	4 433	52	45	1	156	3.4
2000	9 477	3 809	3 731	40.2	59	1.5	78	2
2006	9 797	3 237	3 098	33	44	1.4	139	4.3
artış	975	1 352	-1 335	-19%	-1	0.40%	-17	0.90%
değişim	11.05%	29.46%	-30.12%		-2.22%		10.89%	

Kaynak: TÜİK Hane Halkı Anketleri 2006; TÜİK İstatistik Göstergeler, 1923–2007.

Tablo 25’den görüldüğü üzere, 15 yaş üstü kadın nüfusu, 1990’a kıyasla 2006 yılında %44 artmıştır. Bu 8 milyon 22 artış demektir. Bu kadınlar potansiyel olarak işgücüne katılacak bireylerdir. Yalnız bu kadınların 2000 yılında %26,6’sı işgücüne katılırken, bu oran 2006 yılında %25,9’a düşmüştür. Bununla beraber, kadın nüfusunda ki artış, kadın istihdamı ile doğru orantılı değildir. Kadının istihdamında ki artış %3,1’de kalmıştır. Yani nüfus artışının 14 kat altındadır. Yani çalışabilecek her 100 kadından sadece 3’ü iş piyasasındadır. Ekonomik olarak büyümenin yaşandığı bu yıllarda kadınların işgücü piyasasından ayrılmasına neden olarak, yeterli iş olanaklarının sağlanmaması ve istenilen iş imkânlarını bulamamak yatmaktadır. İşsizlik oranları bunu doğrulamaktadır. 1990 yılında %8,5 olan kadın işsizlik oranı, 2006 yılında %10,3’lere çıkmıştır. Kentlerde ise durum biraz daha farklıdır. İşsizlik oranı düşmüştür ve kadınlar çalışmayı daha çok göze almaktadırlar. Kısaca tarım dışı sektörlerin yer aldığı kentlerde, işgücü giderek kadınlaşmaktadır. İstihdam ve işgücü oranlarında ki artış bunu desteklemektedir. Bununla beraber, kentlerde iş olgusunun olduğunu düşünüp kentsel alana göçen kadınlardan bazıları işgücüne katılsalar bile, istihdam sağlamak hemen mümkün olmadığından dolayı kentlerde kadın işsizliği 1990’a kıyasla 2006’da 162 bin artmıştır.

3.1.4. Kadın İstihdamını Etkileyen Ve Ayrımcılığını Önleyici Politikalar

Türkiye 1985’de Birleşmiş Milletlerin “Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi” Sözleşmesinde bulunmuş, ardından 1995 yılında “Pekin Dördüncü Dünya Kadın Konferansı” sonucunda kabul edilen Pekin Deklarasyonu ve Eylem Platformunu 185 ülke gibi imzalayarak bu ve izleyen Birleşmiş Milletler toplantılarının belgelerinde toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamayı taahhüt etmiştir (KSSGM, 2001). Pekin Deklarasyonunu imzalayan hükümetler aynı zamanda cinsiyete dayalı bakış açısını bütün politika ve programlara yansıtmayı kabul ve taahhüt etmiştir. Böylece toplumsal cinsiyet eşitliğinin ana politikalarına dâhil edilmesi, politika yapmakla görevli her düzey ve aşamada toplumsal cinsiyet eşitliği perspektifini katmak açısından politik süreçleri organize etmesi, ilerlemesi, geliştirilmesi ve değerlendirilmesi anlamına gelmektedir (Toksöz, 2007:49).

Türkiye’nin imzaladığı uluslar arası antlaşmaların başında 1950 yılında imzalanan Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, 1948 yılında imzalanan İnsan Hakları

Bildirgesi ve 1986 yılında imzalanan Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi gelmektedir. Bu antlaşmaya göre, iki cinsten birinin aşağılığı ya da üstlüğü fikrine dayalı kalıpların değiştirilmesi, buna bağlı olarak geleneksel uygulamaların kaldırılması, kadın ve erkek sosyal kültürel davranış kalıplarının değiştirilmesi gibi hedefleri bulunmaktadır. Bununla beraber, bu haklar ihlal ettiği takdirde Komite tarafından hakkında soruşturma açılmasını öngören İhtiyari Protokolü de 2002 yılında imzalamıştır (Woodward ve Özbilgin, 1999).

Bununla beraber, günümüzde üyelik müzakerelerinin sürdüğü Avrupa Birliğinde 1999'da yürürlüğe giren Amsterdam Antlaşması ile toplumsal cinsiyetin ana akımlaştırılması sosyal ve ekonomik politikaların temel ilkeleri arasına girmiştir. Birlik dolaylı ve dolaysız politikalarında toplumsal cinsiyet eşitliğinin dikkate alınmasını amaçlarken, bunun yanı sıra kadınlar için özel önlemler alınmasını öngörmektedir. AB müktesebatı içinde kadın-erkek eşitliğini sağlamaya yönelik çok sayıda düzenleme bulunmaktadır. Türkiye'de toplumsal cinsiyet eşitliğinin tüm kamusal politikaların odağında yer alması; hem ana akımlaştırma hem de özel önlem politikaları uluslar arası taahhütlerin ve demokratik, sosyal bir hukuk devleti olmasının gereğidir. Zira Anayasanın 10. maddesi "Kadınlar ve erkekler eşit haklara sahiptir. Devlet, bu aşamanın yaşama geçmesini sağlamakla yükümlüdür" demektedir. Bu nedenle geliştirilen makro ekonomik ve sosyal politikaların toplumsal eşitliği gözetebilmesi için ilgili kadın örgütlerinin tam ve eşit katılımı düzenlenmesi, kadın istihdamını arttırmak ve istihdamdakilerin durumunu iyileştirmenin istihdamın ana bileşeni haline gelmesi gerekmektedir. Ancak Türkiye'de ilgili yasalar ile kadın-erkek eşitliği sağlansa bile, kadın istihdamını arttırıcı belirgin bir kamu politikası bulunmamaktadır. Yani kadın istihdamı alanında mevcut durumun analizi, sorun alanlarının tespiti, çözüm alternatiflerinin geliştirilmesi, bu doğrultuda amaç ve hedeflerin belirlenmesi bakımından kendi içinde tanımlı bir politikadan bahsetmek mümkün değildir. Onun yerine kamu politikalarının belirlediği plan ve programlarda serpiştirilmiş başlıklar görülmektedir (Toksöz, 2007:50).

Türkiye AB'nin cinsiyet eşitliği hususunda izlediği konulardan 2006-2010 yılları arasında hedeflenen öncelikli alanlar üzerinde durmaktadır. Bu öncelik alanları arasında en üzerinde durulması gerekenler ise kadınların ve erkeklerin eşit

düzyeyde özgürlüklerinin olması, özel ve iş yaşamları arasında denge kurulması, cinsiyete dayalı şiddetin ve tacizin ortadan kaldırılmasıdır (Avrupa Komisyonu, 2006).

Türkiye’de genellikle düşük kadın istihdam üzerinde durulmakta, fakat bu ciddi problemin aşılması için ise yoksullukla mücadele, eğitimin artırılması ve sosyal sınıf atlama üzerine gidilmemektedir. Yoksullukla mücadele de sözü edilen cinsler arasında artan eşitsizliğin kadının yoksulluğunu arttırmasıdır. Yaşanan göçler ve aile yapısından kaynaklanan gerek ailevi gerekse toplumsal problemler, aileye bakmakla yükümlü kadınların sorumluluklarını arttırmakta, piyasaya girmelerini zorlaştırmakta ve yoksulluğunu daha da derinleştirmektedir. Ülkemizde yapılan anketler sonucunda kadınların %70,1’inin işgücünde olmamasının nedeni olarak “ev kadını” olmalarını belirtmektedirler. Ama yukarıda belirtilen problemler için hedeflenen kadınların esnek çalışma saatlerini yaygınlaştırıp, piyasada oturtmak ve kadınları bu şekilde çalışmaya yöneltmek ile kadınların girişimciliklerinin arttırılmasıdır. Öte yandan esnek çalışma şartları, eğitim özellikleri ve aile sorumluluklarından kaynaklanan belirli bir süre istihdamdan zorunlu olarak ayrılmayı ya da kısmi zamanlı olarak çalışmayı kapsıyor ise, bu yaygınlaştırmayı sadece kadınlar ile sınırlı tutmak aksi sonuçlara yol açabilecektir. Lakin Türkiye’de, işgücü piyasasına katılmak için çaba sarf eden kadınlar ile erkekler arasında bu yöntem ile cinsiyet ayrımcılığı daha da artacak, düşük ücretli vasıfsız işçi olarak çalışan sayısı artacaktır. Bu açıdan bakıldığında, bu temeli oturtmak için tam zamanlı ve sosyal güvenlik haklarından yararlanabilecekleri işlerin yaygınlaştırılması daha doğru olacaktır (Eyüboğlu ve diğerleri, 1998).

Kadın girişimciliği için kadınların kendileri için çalışmalarını teşvik edilmeli, bu sayede az da olsa işgücüne katılmaları ve istihdam yaratmaları sağlanabilir. Ama diğer taraftan girişimcilik; Türkiye’de sosyal açıdan en korunmasız, gelir düzeyi en düşük ve istikrar sağlayamayan çalışma şeklidir. Çünkü kadın istihdamını arttırmak için girişimciliği tek başına arttırmak bir çözüm değildir. Kadınların düşük istihdamını bir derece yükseltmek açısından kadın girişimciliğinin arttırılması aslında kadınların kendileri için çalışmalarını destekleyip, zamanla işveren olmalarını sağlamak amaçtır. Yalnız bu süreçte karşılaşılabilecek sorun ise, bu hedefe yönelecek kadınların daha çok eğitilmiş ve kentsel alanda yaşayanlar olmasıdır

(Toksöz, 2007). Aslında girişimciliğe teşvik edilen kadınlar sosyal koruma haklarından yoksun kalmakta ve çalışma şartları sorumluluklardan dolayı ağırlaşmaktadır. Düşük eğitim düzeyinde olan kadınlar için aslında hane içinde de rahatça uygulayabilecekleri ve karşılığında gelir elde edebilecekleri etkinlikleri girişimcilik olarak nitelendirmek uygun bir tanımdır. Çünkü girişimci olan kadınlar ilk etapta gerek işi anlama ve geliştirme yöntemlerinde gerekse işlerin nasıl yürütüleceği hakkında bilgi ve tecrübelerinde eksik bilgi birikimine sahiptir.

Dünya genelinde kadın çalışanların nüfusunun %40 olduğundan, Türkiye’de çalışan kadının çalışan erkeğe oranının %60 olması düşük gözükmemektedir. Yalnız bu oran Avrupa Birliği ülkelerinde %60-%90 arasında değişmektedir. Kamboçya bile gelişmişlik sırasında son sıralarda yer almasına karşın, çalışan kadın sayısı erkeklerden yüksektir. Rusya’da çalışan kadın oranı çalışan erkek oranına eşittir. İskandinav ülkelerinde ise kadınların iş hayatında erkekler kadar rolü bulunmaktadır. Ancak ülkemizde, tarım dışı çalışan kadınların oranı %20.6’da kalmıştır (Acar, 1998). Bunun yanında, Türkiye’de girişimcilik diğer ülkelere kıyasla da oldukça düşüktür. Ülkemizde her 100 kişiden sadece 4.6’sı girişimci iken, ABD’de bu oran 11.7, Meksika’da 18.7 ve Kore’de 15’tir. Kısaca Türkiye’de zaten üstünlüğü olan erkek egemen girişimcilikte, kadın girişimcilerin oranı %0.7’dir ve kendi hesabına çalışanların yalnızca %10.8’i kadındır (Tuncer, 2004).

Türkiye’de ve Dünya’da kamu sektöründe bazı mesleklere kadın alınmamakta, bazı mesleklerde sınırlı kontenjan tanınmakta, terfide ve işe alımda engeller yaratılmaktadır. Örneğin 1990 yılında hukuk öğrenimi gören kız öğrenci oranı %36,4 olduğu halde yargıçlık-savcılık mesleğine alınacaklar arasında kız öğrencilere kota uygulanmış ve bu kota 1980-1990 döneminde %10 iken; 1990’da %5’e düşürülmüştür. Elektrik işleri Etüt İdaresi ile Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı’nda mühendis almak için açılan sınavlara kadın mühendislerin başvuruları kabul edilmemiştir (Eyüboğlu, 1999). İşe almada cinsiyet ayrımcılığı, iş görüşmesi sırasında kadın adaylara özel yaşamları ile ilgili iş ile alakasız sorular yöneltilmesi, aile yapısı ile ilgili bilgi alınmak istenmesi ve çocukları olup olmadığı konusunda özellikle durulması bu ayrımcılığın bazı örneklerindedir.

Türkiye'de kadın ve erkek işgücü ücretlerini kıyaslamak için SSK'nın ücret verileri kullanılmaktadır. 2003 yılında SSK üyesi olan kadın çalışanların günlük kazancı 22.159.523 TL iken erkek çalışanların günlük kazancınının 24.574.490 TL olması erkeklerin kazancınının kadınlara oranının % 90.2 olduğunu göstermektedir. Ama önemli bir nokta vardır ki, kadınların SSK üyeleri içindeki payı % 20.7 olmakla beraber, kentlerde vasıflı kadınların işgücünde yer almaları daha kolay olduğundan sosyal güvenlik kapsamındaki işlerde rahatça çalışabilmektedirler. Vasıfsız kadınlar ise, informal sektörde sosyal güvenlik hakları olmadan çalışmakta, düşük ücret ise SSK istatistiklerine yansımamaktadır. 1995 yılında Hane halkı Gelir ve Tüketim Harcamaları verileri ile kadın ve erkek kazançları kıyaslanmış ve kadın kazancınının erkek kazancından % 33,2 daha az olduğu belirlenmiştir. Aradaki bu ücret farkınının % 23,6'sı kadın ve erkek arasındaki nitelik farkından, % 76.4'nün ise cinsiyetten kaynaklandığı gözlemlenmektedir (Türk-İş, 2005: 10).

Yukarıda bahsedilenlerden bir sonuç çıkarmak gerekirse, Türkiye'de cinsiyet ayrımcılığını yok etmek ve kadın çalışan sayısını arttırmak için öncelikle eğitim ile ilgili uygulamaları gözden geçirmek gerekmektedir. Bunun içinde gelişmiş ülkelerde uygulanan Olumlu Eylem Politikası ve/ veya Eşit Fırsatlar Yasası etkili olabilir. Mesela, eğitim kadınların piyasa içinde ki konumlarınının değişmesi, yüksek mevkilere ulaşması veya ücret farklılıklarının minimuma indirgenmesi için en önemli faktördür. Çünkü kadınlar eğitim alarak işgücüne daha rahat katılabilir ya da erkek üstün mesleklere yönelebilmektedir.

Türkiye'de bu konu ile ilgili olarak ilk adım 1989 yılında ilkokulların beş yıldan sekiz yıla çıkarılması ile yapılmış, ancak bu 1998 yılında uygulamaya konmuştur (DPT, 1995). Aslında burada dikkate alınması gereken husus, eğitimin devlet destekli olması ve eğitim içinde gösterilen konuların eşitliği düzeltici yönde olması denge sağlayabilir. Ayrıca kadınların ev işi sorumluluklarını azaltmak kadınların işgücü katılımını olumlu yönde etkileyebilir.

Dünya Bankasının Türkiye üzerinde yaptığı bir çalışma sonucunda, esnek ve yarı zamanlı çalışma uygulamalarının devlet tarafından desteklenmesini öngörmektedir. Yarı zamanlı çalışma, evde de yapmakla yükümlü olduğu sorumlulukları yüzünden çalışamayan kadınlar için bir fırsattır. Ama bu işler hem

düşük ücretli hem de kariyerlerinin geliştirmeye olanak tanımadığından sosyal olarak güvence yaratmamaktadır.(World Bank, 2006).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

GMM VE TÜRKİYE’DE KADIN İŞGÜCÜNE OLAN TALEP ANALİZİ TAHMİN SONUÇLARI MODELİ

1. GENELLEŞTİRİLMİŞ MOMENTLER YÖNTEMİ (GMM)

Genelleştirilmiş momentler metodu (GMM) son 20 yıldır en yaygın olarak kullanılan Azami Olabilirlik (ML), En Küçük Kareler (OLS), Aracı Değişken (IV) ve İki Aşamalı En Küçük Kareler (TSOLS) modelleri gibi önem kazanmıştır (Gallant, 1987; Davidson ve McKinnon, 1993; Hamilton, 1994; Hayashi, 1999; Mittelhammer, Judge ve Miller, 2000; Ruud, 2000; Wooldridge, 2002). Hansen tarafından 1982 yılında somutlaştırılan GMM yöntemi ile doğru parametre değerleri ile 0 beklentisi olan gözlemlenen rastsal değişkenleri ve bilinmeyen parametreleri “moment fonksiyonu” olarak sınıflandırmak mümkündür.

GMM Metodu genelde gözlemlenebilen rastsal değişken fonksiyonlarının bilinmeyen parametrelerin fonksiyonlara eşit olduğu “standart” momentler metodu hakkında fikir vermektedir. “Standart momentler metodu”, bilinmeyen parametreler ile gözlemlenebilen rastsal değişkenlerini ayrılabilir halde denkleme ilave edebilen özel bir durumdur (Imbens, 2002). Aslında GMM model tahminleri ekonometri için önemli bir yeniliktir. Rasyonel beklentiler modeli (Hansen ve Singleton, 1982), panel veri analizi (Hausman ve Taylor, 1981; Anderson ve Hsiao, 1982; Holtz-Eakin, Newey ve Rosen, 1988; Abowd ve Card, 1989; Arellano ve Honore, 2001), sürekli rastsal değişken modelleri (Hansen ve Schinkman, 1995), ve yarı-parametrik modelleri (Powell, 1986) kapsayan birçok durumda tahminleme problemlerini çözmek için pozitif yaklaşımlar sağlamaktadır. Manski (1988) tarafından incelenen karşılaştırma ilkesine göre GMM model, problem çözmek için güçlü kuralları olma özelliğini kanıtlamaktadır.

GMM modeli yıllar içerisinde birçok adımda geliştirilmiştir. Gelişiminin her bir adımı farklı birçok sonuçlar ortaya çıkardığı için önemlidir. Örnek momentler ile ana momentler arasındaki ikincil formdaki sapmaları minimuma indirmek için temel olarak seçilen tahminciler, Pearson’un ki-kare istatistiği ve diğer minimum ki-kare (Bera ve Biliş, 2002) araştırmasında da izlenebilmektedir. Chiang (1956) ve Ferguson (1958) yaptıkları çalışmalarda farklı örnek ve ana momentlerde ikincil

formları minimize ederek tahmincileri dikkate almaktadırlar. Bu yaklaşımlar aynı zamanda eşanlı denklemler (Malinvaud, 1970; Rothenberg, 1973), panel veri (Chamberlain, 1982) ve dinamik modellerin (Gourieroux ve Monfort, 1995) örnek moment fonksiyonlarını da kapsayan önemli çalışmalarında daha genelleştirilmiş ikincil formların hesaplanmasına olanak sağlamaktadır. Buna paralel olan bir diğer gelişme ise, Sargan'ın (1958, 1959) değişkenlerinde doğrusal olan artıklar ile model için hem doğrusal hem de doğrusal olmayan araç değişken (IV) tahmincileri de dikkate almasıdır. Amemiya (1974) zamanlar arası sermaye-varlıkları fiyatlandırma modelini de içeren (Hansen ve Singleton, 1982) birçok önemli durumu kapsayan model için doğrusal iki aşamalı en küçük kareler tahmincisini geliştirmiştir.

1990-2009 yılları arasında American Economic Review, Journal of Political Review, Econometrica, Journal of Money, Credit and Banking, Journal of Monetary Economics, Quarterly Journal of Economics, Review of Economics and Statistics dergilerinde yayımlanan makaleler incelendiğinde, GMM tahmin yönteminin sıklıkla kullanılmaya başladığını görmek mümkündür. GMM tahmin yöntemi kullanan makalelerde ki başlıca ekonomik problemi üç kategoride toplanmaktadır. İlk kategoride devingen en iyileme problemi yüzünden birinci derece koşulu tahmin edilmektedir (Dyan, 2000). İkinci kategoride çoklu periyot seviyesi üzerinde tahmin hem ölçülen verilerle hem de finansal verilerle incelenmektedir (Mishkin, 1990). En küçük kareler (EKK), değişirlik-eşdeğişirlik dizeyinin parametrik olmayan ölçümü ile hesaplanan regresyon modelidir. Üçüncü kategoride ise, birçok moment kullanımından ortaya çıkan verimliliğin kazancını düzenleyen durumlar söz konusudur. Bu belirtilen kategorilere dinamik panel modelinde de rastlanmaktadır (Attanasio, Picci ve Scorcu, 2000).

Genellikle uygulanan ekonomik analizler dinamik panel veri yöntemi kullanılarak yapılmaktadır. Gözlenemeyen özelliklerden oluşabilecek hataları ortadan kaldırmak amacıyla, dinamik panel veri modelleri Genelleştirilmiş Momentler Metodu (GMM) ile tahmin edilmektedir. Bunun yanında, dinamik panel analizinde yer alan Genelleştirilmiş Momentler Metodu, yapılan ampirik çalışmalarda (Arellano ve Bover, 1995; Arellano ve Bond, 1991; Sargan, 1958) eşzamanlılık, içsellik ve ihmal edilen değişkenler sebebiyle oluşan yanlı sonuçları bertaraf etmektedir.

Genelleştirilmiş Momentler Yöntemi (GMM) ekonomik ve finansal verilerin analizinde kullanılmaktadır. Aslında GMM tahmin değerlerine olan bu ilgi, rakamsal istatistikî teknik sonuçlarının gelişmesini hem kolaylaştırmakta hem de harekete geçirmektedir. Bu uygulamalar birçok makroekonomi, finans, tarımsal ekonomi, çevre ekonomisi ve emek ekonomi alanında kullanılmaktadır. Bu bakımdan, GMM model zaman-serisi, kesit alan ve panel veri analizlerinde kullanılmaktadır. Emek piyasasında GMM modeli Yashiv (2000) ve Yuan & Li (2000) çalışmış iken, emek arz ve talebinde Mankiw, Rotemberg ve Summers (1985), Eichenbaum, Hansen ve Singleton (1988), Angrist (2001) çalışmıştır. GMM modelin bu kadar kullanılmasının iki tane önemli nedeni bulunmaktadır:

1. Statiksel özelliklerin dağılım varsayımlarına duyarlılığı

Eğer dağılım doğru olarak belirlenmediyse, Azami Olabilirlik Tahmin metodunun istenen istatistiksel özelliği bulunamaz. Bu bakımdan, ekonomik teori nadiren bütün verilerin olası dağılım özelliklerini sağlamaktadır. Çözüm ise dağılımı keyfi olarak yapmaktır. Ancak bu tahmin gerçekte aynı zamanda meydana gelmedikçe, tahmin edilen sonuç uygun olmaz ve daha kötüsü bu tahminleri kullanmak taraflı sonuçlar elde etmemize sebep olmaktadır.

2. Hesaplama sıkıntısı

Birçok model için, Azami Olabilirlik Tahmin metodu birçok parametre hesaplaması gerektiği için çok zahmetli bir modeldir. Bu yüzden iki tane problem ortaya çıkmaktadır. Bazı durumlarda, ekonomik model verinin ortak olası dağılımı ile rastlaşmaktadır, fakat örtük olasılık fonksiyonu bilgisayar teknolojisi ile rakamsal olarak hesaplanamayacak kadar zordur. Bir başka durumda ise, ekonomik model yalnızca bazı olasılık dağılımı durumu gerektirmektedir ve özelliklerin tamamlanması ise birçok parametrenin hesaplanmasını zorunlu kılmaktadır. Bu son koşulda bazen olasılık fonksiyonu, ekonometri modeli tarafından doğrusal olmayan sınırlı grup tarafından belirlenmektedir. (Hall, 2005)

Genelleştirilmiş Momentler Yöntemi ile tahmin edilen yapısal durağanlık testlerine önemli ölçüde ilgi artmaktadır. En yaygın olarak kullanılan yöntem ise kullanılan örnekte eğer modelin bazı durumlarında “kırılma-noktasında” değişmesi yaşıyorsa, alternatif hipotez yaratılabilmesidir. Bazı durumlarda, belirli noktaların istikrarsız olduğunu test etmek tercih edilir. Böylece kırılma noktası “biliniyordur”. Bazı durumlarda ise herhangi bir noktanın istikrarsız oluşunu test etmek daha uygundur, çünkü kırılma noktası bilinmemektedir. Eğer kırılma noktası biliniyorsa, sonuç kırılma noktasından önceki ve sonraki davranışların karşılaştırılmasına dayanmaktadır (Hall ve Sen, 1999).

Hansen ‘in (1982) Genelleştirilmiş momentler metodu birçok ekonometrik modelin tasarlanıp oluşturulduğu esnek tahmin oluşumuna olanak sağlamaktadır. GMM metodu yardımıyla kısıtlanan bazı ekonomik durumlarda J testi anlamsız varsayımı reddetmektedir. Burada anlamsız varsayım, araç değişkenlerin geçerliliğinin test edilmesidir. Anlamsız varsayımın reddedilmesi ile tüm moment durumlarının doğru olmadığı sonucuna ulaşılmaktadır. Bu açıdan, moment seçme yöntemi uygulayarak hangi moment doğru hangi moment yanlış tahmin edilebilmektedir (Andrews, 1991).

Basit bir GMM tahmincisi elde etmek için alternatif bir yaklaşım olarak bazı asimptotik verimlilikler düşünülmektedir. GMM tahmincileri, hata terimlerinin seri olarak bağımlı olması durumunda tutarlı olduğundan dolayı; bu parametrelerin ortak eşdeğişirlik tahminleri ve regresyon katsayıları gerekli değildir. Bu tahminciler her bir dönemi ayrı incelerken panel probit modeli, basit probit model ile ifade eden gözlemlere dayanmaktadır. Yapılan birçok GMM tahminli çalışma sonuçlarına göre [Breitung ve Lechner, (1996), Bertschek ve Lechner, (1998)] GMM tahmincilerinin uygun değişkenleri sağlam, esnek, hesaplaması kolay ve hızlı tahmin prosedürleri bulunmaktadır, aynı zamanda sonuçlarda en çok olabilirlik (ML-Maximum Likelihood) tam bilgi durumuna kıyasla daha az etkinlik kaybı yaşanmaktadır (Breitung ve Lechner, 1998).

Blundell ve Bond (1998), genişletilmiş GMM yaklaşımının etkin ilerlemeyi sağladığı kanıtlandıktan sonra, hem birinci dereceden hem de düzey denklemler için kullanılan araç değişkenli denklemlere GMM-Sistem tahmin yöntemi ismini vermiş

ve GMM-SYS ile ifade etmişlerdir. Sadece birinci dereceden denklemler için kullanılan araç değişkenli denklemler ise standart birinci dereceden GMM tahmin yöntemi olarak adlandırılmış ve GMM-DIF olarak ifade edilmişlerdir. GMM-Birincil Farklar'da sabit etkileri ortadan kaldırmak için verilerin birincil farklarını aldıktan sonra tahmin yapılırken, GMM-Sistem, GMM-Birincil Farklar'ı daha zenginleştirerek, araç değişkenleri kullanarak hem birincil farkları hemde düzey değerler olarak tahmin olanağı sağlamaktadır (Arellano ve Bover, 1995).

1.1. GMM-BİRİNCİ DERECEDEDEN TAHMİN TEKNİĞİ

Başlangıç durum olan ($E[x_{i1}e_i] = E[x_{i1}m_{it}] = 0$ ve $t=2, \dots, T$) standart varsayım aşağıdaki moment durumunu ortaya çıkarmaktadır:

$$E[x_{i, t-s} \Delta w_{it}] = 0$$

$s \geq 1$ için $\Delta w_{it} \sim MA(0)$ ve $s \geq 3$ için $\Delta w_{it} \sim MA(1)$

Araç değişken olarak kullanılan değişkenlerin uygun gecikmeli değerleri, oluşabilecek olası etkileri ortadan kaldırmak için birinci dereceden farkları alındıktan sonra kullanılabilir (Arellano ve Bond, 1991). Birincil farkları alınmış GMM tahmin sonuçlarındaki bulguların özellikleri, serilerin gecikmeli seviyelerinin sonraki ilk farkları ile zayıf bağlantılı olduğu durumlarda birinci dereceden denklemler için uygun olan araç değişkenlerde zayıf ilişkilidir (Blundell ve Bond, 1998).

Arellano (2003) dinamik panel modelini aşağıdaki şekilde göstermiştir:

$$\begin{aligned} Y_{it} &= \alpha Y_{i(t-1)} + X_{it}\beta + u_{it} \quad |\alpha| < 1 \\ u_{it} &= \lambda_t + \eta_t + v_i \quad (i= 1, \dots, N; t=1, \dots, T) \end{aligned} \quad (1)$$

η_t ve v_i 'nin birbirine yakın hata bileşen yapısı gösterdiği varsayılırsa;

$$E(\eta_t) = E(v_i) = E(\eta_t v_i) = 0 \quad \text{ve } i, t, \quad (2)$$

ve

$$E(u_{it} v_{is}) = 0 \quad \text{ve } i, t \neq s \quad (3)$$

y_{i1} 'in başlangıç koşulları önceden belirlenerek:

$$E(y_{i1t} v_{it}) = 0 \quad (i= 1, \dots, N; t=2, \dots, T) \quad (4)$$

Y_{it} serisinin sabit olduğu varsayılır ve modelde X 'in gecikmeli değerleri ve/veya Y 'nin gecikmeli değerleri gösterilmiştir. X ise u hata teriminin geçmişteki, şu andaki ve gelecekteki değerleri ile ilişkili değildir, dolayısıyla x dışsal bir değişkendir ve sadece η bireysel etkisi ve λ zaman etkisi ile ilişki içerisindedir (Arellano, 2003).

Sabit etki ve rastlantısal etki modellerinde, gecikmeli bağımlı değişkenlerin kullanılması durumunda gecikmeli bağımlı değişkenin hata terimi ile ilişkili olmasından dolayı ciddi problemler ortaya çıkabilmektedir (Greene, 2000). Dolayısıyla, dinamik panel modelleri ile sabit veya rastlantısal etki modelleri arasında farklılıklar vardır (Greene,2000).

Arellano ve Bond (1991)'un çalışmalarında tahmin edilen Dinamik bir Panel Veri modelini aşağıdaki şekilde göstermiştir:

$$Y_{it} = Y_{it-1}a_1 + Y_{(it-p)}a_p + X_{it}b_1 + W_{it}b_2 + v_i + e_{it} \quad (5)$$

$$\text{ve } i = [1, \dots, N], t = [1, \dots, T]$$

Modelde;

- $a_1, \dots, a_p$: Tahmin edilecek parametreleri
 X_{it} : $(1 * k_1)$ vektöründe dışsal değişkenleri
 b_1 : $(k_1 * 1)$ vektöründe tahmin edilecek parametreleri
 W_{it} : $(1 * k_2)$ vektöründe önceden tahmin edilmiş değişkenleri
 b_2 : $(k_2 * 1)$ vektöründe tahmin edilecek parametreleri
 v_i : rastlantısal etkileri
göstermektedir.

Standart birinci dereceden GMM tahmincisinde kullanılan araç değişkenler iki durumda daha az aydınlatıcı sonuçlar vermektedir. İlki, α otoregressif parametre değeri arttıkça ve ikinci olarak η_t varyansın kalıcı etkisi v_i varyansın geçici şoklarına bağlı olarak artarken elde edilen sonuçlardır. Birinci dereceden GMM için belirlenen standart araç değişkenler, gecikmeli ve örnek değerler arasında gecikmeli değerlerin gözlemlenmemiş değerlerini sıfırlayarak denge sağlanmasını engellemektedir. Aynı zamanda, her bir zaman serisi için farklı araç değişkenleride içermektedir. Bundan dolayı, Δy_{i3} araç değişkeni için iki defa gecikmeli değeri alınmış y değişkeni kullanılırken, y_{i1} 'in değerini 3. periyoda taşımakta ve diğer her bir periyot içinde 0 değeri vermektedir. Aynı şekilde Δy_{i4} 'de y_{i1} ve y_{i2} 'ye bağlı iki araç değişken ile

hesaplanmaktadır. Sonuç olarak dağınık bir araç değişken matrisi ortaya çıkmaktadır (Holtz-Eakin, Newey ve Rosen, 1988).

Bu varsayımlar altında, $(T-1)(T-2)/2$ doğrusal moment durumları geçerlidir.

$$E(y_i^{t-2} \Delta u_{it}) = 0, \quad t = [3, \dots, T] \quad (6)$$

$$y_i^{t-2} = (y_{it1}, y_{it2}, \dots, y_{it-2})' \quad \text{ve} \quad \Delta u_{it} = u_{it} - u_{it-1} = \Delta y_{it} - \Delta y_{i,t-1}$$

Matris olarak gösterilecek olursa:

$$Z_{di} = \begin{vmatrix} y_{i1} & 0 & 0 & \dots & 0 & \dots & 0 \\ 0 & y_{i1} & y_{i2} & \dots & 0 & \dots & 0 \\ \dots & \dots & \dots & \dots & \dots & \dots & \dots \\ 0 & 0 & 0 & \dots & y_{iT-1} & y_{iT-2} & \dots \end{vmatrix}; \quad \Delta u_{it} = \begin{vmatrix} \Delta u_{i3} \\ \Delta u_{i4} \\ \dots \\ \Delta u_{iT} \end{vmatrix}$$

(6)'inci moment durumu daha kolaylaştırılmış olarak:

$$E(Z_{di}' \Delta u_{it}) = 0 \quad (7)$$

yazılabilir. Moment kısıtlamaları standard doğrusal birinci dereceden farkı alınmış GMM tahmincisi tarafından t-2 gecikmeli değeri uygulanarak ve birinci dereceden denklemler için araç değişken olarak kullanılmaktadır. Bu ise sabit T ile $N \rightarrow \infty$ durumunda α 'nın tutarlı bir tahminci olmasını sağlamaktadır (Arellano ve Bond, 1991). GMM tahmincisi α değeri için biraz daha formulize edilerek aşağıdaki formüle dönüştürülebilmektedir:

$$\alpha_d = \frac{\Delta y'_{-1} Z_d W^{-1}_N Z'_d \Delta y}{\Delta y'_{-1} Z_d W^{-1}_N Z'_d \Delta y_{-1}}$$

Modelde;

$$\Delta y = (\Delta y'_1, \Delta y'_2, \dots, \Delta y'_N)'$$

$$\Delta y_i = (\Delta y_{i3}, \Delta y_{i4}, \dots, \Delta y_{iT})'$$

Δy_{-1} = Δy 'nin gecikmeli uyarlaması

$$Z_d = (Z'_{d1}, Z'_{d2}, \dots, Z'_{dN})'$$

W_N = GMM tahmincisinin etkin parametrelerini belirleyen ağırlıklı matrisi göstermektedir.

α_d ise farklılaştırılmış modelde GMM tahmincisidir ve (6) ile (7) moment durumlarını farklılaştırılmış moment koşullarında belirtmektedir (Arellano ve Bond, 1991).

Bununla beraber Blundell ve Bond (1998) varsayımın ilk koşuluna bağlı olarak ek moment durumlarını çalışmışlardır. Bu durumlarda:

$$E(\eta_t \Delta y_{i2}) = 0, \quad (8)$$

Aşamaların sabit olduğu durumlarda ise:

$$y_{i1} = \frac{\eta_i}{1-\alpha} + e_{it} \quad (9)$$

$$E(e_i) = E(e_i \eta_i) = 0,$$

(2), (3), (4) ve (8)'inci denklemler sabit tutulduğu zaman, (T-1)(T-2)/2 moment durumları geçerlidir.

$$E(u_{it} \Delta y_i^{t-1}) = 0, \quad t = [3, \dots, T] \quad (10)$$

$\Delta y_i^{t-1} = (\Delta y_{i2}, \Delta y_{i3}, \dots, \Delta y_{i(t-1)})$ 'dir.

Matris olarak gösterilecek olursa:

$$Z_{ii} = \begin{bmatrix} \Delta y_{i2} & 0 & 0 & \dots & 0 & \dots & 0 \\ 0 & \Delta y_{i2} & \Delta y_{i3} & \dots & 0 & \dots & 0 \\ \dots & \dots & \dots & \dots & \dots & \dots & \dots \\ 0 & 0 & 0 & \dots & \Delta y_{i2} & \dots & \Delta y_{iT-1} \end{bmatrix}, \quad \Delta u_{it} = \begin{bmatrix} \Delta u_{i3} \\ \Delta u_{i4} \\ \dots \\ \Delta u_{iT} \end{bmatrix}$$

(10)'uncu moment durumu aynı zamanda:

$$E(Z_{Li}' u_i) = 0 \quad (11)$$

olarak yazılabilir. Bu momente bağlı GMM aşağıdaki formül olarakta yazılabilmektedir:

$$\alpha_d = \frac{y'_{-1} Z_L W^{-1}_N Z'_1 y}{y'_{-1} Z_L W^{-1}_N Z'_1 y_{-1}}$$

Modelde;

$$y = (y'_1, y'_2, \dots, y'_N)'$$

$$y_i = (y_{i3}, y_{i4}, \dots, y_{iT})'$$

y_{-1} = y 'nin gecikmeli uyarlaması

$$Z_L = (Z'_{L1}, Z'_{L2}, \dots, Z'_{LN})'$$

W_N = GMM tahmincisinin etkin parametrelerini belirleyen ağırlıklı matrisi göstermektedir.

α_d ise farklılaştırılmış modelde GMM tahmincisidir ve (10) ile (11) moment durumlarını farklılaştırılmış moment koşullarında belirtmektedir (Arellano ve Bover, 1995).

W_N kullanılarak hesaplanan bir aşamalı tahminci (one-step estimator) ve aynı zamanda iki aşamalı tahminci (two-step estimator) en uygun ağırlıklı matrisi hesaplarken kullanılan ilk tutarlı tahminci için en makul seçeneklerdir. Aslında GMM tahmincisi kullanan uygulamalı çalışmaların birçoğu iki aşamalı yerine bir aşamalı tahminciyi tercih etmiştir. Bunun nedeni benzer çalışmaların iki aşamalı tahminci modelinden her ne kadar değişen varyans (heteroskedasticity) durumu söz konusu olsa da, tutarlı etkenliği elde etmeyi önermektedir (Arellano ve Bond, 1991; Blundell ve Bond, 1998). Bunun yanında, iki aşamalı tahminci için tahmin edilen parametreler için iki aşamalı ağırlıklı matris asimptotik dağılımları daha az güvenilir hale getirmektedir. Çünkü iki aşamalı tahminciler için asimptotik standart sapmalar ya çok küçük olmakta ya da t-değerleri oldukça büyük sonuçlar vermektedir (Bond ve Windmeijer, 2002). Bu sorunları gidermek için Sistem GMM metodu birinci dereceden ya da düzey denklemler ile düzeltilebilmektedir.

1.2. SİSTEM GMM TAHMİN TEKNİĞİ

Anderson ve Hsiao (1981) tarafından önerilen birinci dereceden dönüşümler, araç değişken tahmini ile istikrarlı tahminciler oluşturmaktadır. X değişkenlerinin önceden belirlendiği kabul edildiğinden, sabit etkileri ortadan kaldırmak için birinci dereceden denklem tahmincisi kullanılmaktadır:

$$y_{it} - y_{i,t-1} = \delta(y_{i,t-1} - y_{i,t-2}) + \beta(x_{it} - x_{i,t-1}) + \varepsilon_{it} - \varepsilon_{i,t-1}$$

$$\Delta y_{it} = \delta \Delta y_{i,t-1} + \beta \Delta x_{it} + \Delta \varepsilon_{it}$$

$$\text{Araç değişkenler ise: } y_{i,t-2}, \Delta x_{it} \text{ ya da } y_{i,t-2}, \Delta x_{i,t-1}$$

Araç değişken seçimi, x ile oluşan bozukluk arasında ki eşanlılık varsayımına dayanmaktadır.

Blundell ve Bond (1998) ilave olarak bir varsayım daha geliştirmişler ve:

$$E(\eta_i \Delta y_{i2}) = 0 \quad \text{ve } i = [1, \dots, N] \quad (12)$$

Durum (12) eğer y_{it} seri ortalaması 1,2,...,T periyotları için zaman içerisinde sabit kalıyorsa geçerlidir.

$$E(u_{it} \Delta y_{i,t-1}) = 0 \quad i = [1, \dots, N], t = [3, 4, \dots, T] \quad (13)$$

$$E(y_i^{t-2} \Delta u_{it}) = 0 \quad t = 3, \dots, T \quad (14)$$

Düzeş denklemler için araç değişkenler gecikmeli birinci dereceden serilerde kullanılabilir (Arellano ve Bover, 1995). Bu varsayımlar altında, birincil farklar'da gözlemlenen araç değişkenler için T-2 denklem sistemi matris olarak gösterilecek olursa:

$$Z_{di} = \begin{pmatrix} Z_{di} & 0 & 0 & \dots & 0 & \dots & 0 \\ 0 & \Delta y_{i2} & 0 & \dots & 0 & \dots & 0 \\ \dots & \dots & \dots & \dots & \dots & \dots & \dots \\ 0 & 0 & 0 & \dots & 0 & \dots & \Delta y_{iT-1} \end{pmatrix}, \quad p_i = \begin{pmatrix} \Delta u_i \\ u_i \end{pmatrix}$$

(14)'üncü moment durumu aynı zamanda:

$$E(Z'_{si} p_i) = 0 \quad (15)$$

olarak yazılabilir. Bu momente bağlı GMM aşağıdaki formül olarak yazılabilmektedir:

$$\alpha_s = \frac{q'_{-1} Z_s W^{-1} N Z'_{-1} q}{q'_{-1} Z_s W^{-1} N Z'_{-1} q}$$

bu formülden $q_i = (\Delta y'_{i,y'_i})'$ olarak kısaltılmıştır. Bu tahmin yöntemi Blundell ve Bond (1998) tarafından sistem ya da GMM-SYS tahmincisi olarak adlandırılmıştır.

Arellano ve Bond (1991) tarafından önerilen GMM tahmin yönteminde ise, birinci dereceden dönüşümlerde uygun moment durumunun kullanılması ile etkin gelişime neden olmaktadır. GMM tahminini birinci dereceden farkları alınmış modelde, tam takım halinde ki araç değişkenlerin gecikmeli değerleri kullanılarak hesaplamak mümkündür:

$$y_{it} = \beta_1 x_{1,it} + \beta_2 x_{2,it} + \delta_1 z_{1,it} + \delta_2 z_{2,it} + \varepsilon_{it} + u_{it}$$

$(x_{1,it} - x_{1i}) = k_1$ araç değişkeni

$(x_{2,it} - x_{2i}) = k_2$ araç değişkeni

$z_{1i} = l_1$ araç değişkeni

$z_{2i} = l_2$ araç değişkeni

$x_{1i} = x_{2i} =$ ilave k araç değişkeni ($k_1 > l_1$ ve $k_2 > l_2$)

$v_{it} = \varepsilon_{it} + u_{it}$

$z_{it} = [\Delta x_{1,it}, \Delta x_{2,it}, \Delta z_{1i}, \Delta x_{1i}]$

Böylece: $E[z_{it}, v_{it}] = 0$

Sonuç olarak:

$$\Delta y_{it} = \alpha \Delta y_{i,t-1} + \beta \Delta x_{it} + \delta \Delta z_{it} + \Delta v_{it}$$

$$\Delta v_{it} = \Delta u_{it} + \Delta \varepsilon_{it}$$

ya da

$$v_{it} - v_{i,t-1} = (u_{it} - u_{i,t-1}) + (\varepsilon_{it} - \varepsilon_{i,t-1}) = \varepsilon_{it} - \varepsilon_{i,t-1}$$

Arellano ve Bover (1995) yaptıkları çalışmalarında, ilave edilen her bir momentin yapılan tahminlerde daha fazla kesinlik sağladığından dolayı genişletilmiş GMM tahmin yöntemini tasarlamışlardır. Birinci dereceden denklemler için uygun olan araç değişkenlerin yanı sıra, diğer geçerli araç değişkenler düzey denklemler içinde belirtilmektedir.

Düzyen denklem: $y_{it} = \alpha y_{i,t-1} + \beta x_{it} + \varepsilon_{it}$

Araç değişkenler ise: $\Delta y_{i,t-1}, \Delta x_{i,t-1}$ ya da $\Delta y_{i,t-2}, \Delta x_{i,t-2}$

ya da

Birinci dereceden denklem: $\Delta y_{it} = \alpha \Delta y_{i,t-1} + \beta \Delta x_{it} + \Delta \varepsilon_{it}$

Araç değişkenler ise: $y_{i,t-1}, x_{i,t-1}$ ya da $y_{i,t-2}, x_{i,t-2}$

GMM araç değişkenlerinin iki farklı tahmin yönteminde aşağıda belirtilen denklemler şeklinde kullanılmaktadır:

- Birinci dereceden denklemler için:

$$y_{i,t-2}, y_{i,t-3}, y_{i,t-4}; x_{i,t-2}, x_{i,t-3}, x_{i,t-4}$$

- Düzey denklemler için:

$$\Delta y_{i,t-1}; \Delta x_{i,t-1}$$

Birinci dereceden denklemlerde, araç değişkenlerin gecikmeli değerleri, çok sayıda araç değişkenin kullanılmasının bir sonucu olarak ortaya çıkan model sapmalarını önlemek için 4 dönem ile sınırlandırılmıştır. Çünkü modelde ki eğilimin yönünü belirleyen değişken sayısı yüksektir ve ampirik analizlerde kullanılan yatay-kesit model büyüklüğü, veri yokluğuna bağlı olarak geniş değildir.

Birinci dereceden denklemler ele alındığında, gruplar arasındaki değişkenlik sabit ve rastlantısal etki modellerinden arındırılabilir. Ancak bu durumda model:

$$Y_{it} - Y_{i,t-1} = \beta (X_{it} - X_{i,t-1}) + \delta (Y_{i,t-1} - Y_{i,t-2}) + (\varepsilon_{it} - \varepsilon_{i,t-1})$$

haline gelir. Fakat bu denklemde ($Y_{i,t-1} - Y_{i,t-2}$) gecikmeli bağımlı değişkenler ve ($\varepsilon_{it} - \varepsilon_{it-1}$) hata terimi arasında korelasyon nedeni ile problem ortaya çıkmaktadır. Bu problemleri ortadan kaldırmak için Dinamik Panel Modelinin tahmin edilmesi için bazı araç değişkenlerin kullanılması önerilmektedir (Anderson ve Hsiao, 1981; Arellano ve Bond, 1991). Anderson ve Hsiao (1981), ($Y_{i,t-1} - Y_{i,t-2}$) için ($Y_{i,t-2} - Y_{i,t-3}$) ya da $Y_{i,t-2}$ ve/veya $Y_{i,t-3}$ gibi farklı gecikme düzeylerine sahip gecikmeli değişkenlerin araç değişken olarak kullanılmasını önermektedir. Bu gecikmeli değişkenlerin açıklayıcı değişkenlerle korelasyon içerisinde olduğunu ancak hata terimi ile herhangi bir ilişki içerisinde olamayacaklarını vurgulamaktadırlar. Bu durumda ki araç değişkenler yöntemi ile Dinamik Panel Veri modelleri tahmini tutarlı olmakta ancak etkin olmayan tahmin ediciler elde edilmektedir (Arellano ve Bond, 1991).

Tahmin edicilerin etkin olmamasının nedeni; olasılıklı tüm araç değişkenlerin kullanılmamasından kaynaklanmaktadır. Eğer; $Y_{i,t-2}$, $Y_{i,t-3}$ veya $Y_{i,t-4}$ vb. gecikmeli değerler $\varepsilon_{it} - \varepsilon_{it-1}$ ile ilişkili değilse söz konusu değişkenler geçerli gecikmeli değişkenlerdir. Dolayısıyla, tüm geçerli gecikmeli değişkenlerin Dinamik Panel Veri modellerinde araç değişken olarak kullanılması önerilmektedir. Böylece gözlemlenemeyen bireysel etkilerdeki farklılıkları ortadan kaldıran GMM tahmin edicileri bağımlı ve bağımsız değişkenlerin olanaklı tüm gecikmelerini araç değişken olarak kullanmaktadır (Arellano ve Bond, 1991).

GMM-Sistem tahmincisi araç değişken gibi gecikmeli birincil farkları ilave denklem serisi ile, araç değişken gibi gecikmeli düzeyler ile ve birincil farkları alınan standart denklem serileri ile birleştirmektedir. Her ne kadar Y_{it} düzeyi modelde belirtilen özgün-özellikli (η_i) etkisi ile bağlantılı olsa da ΔY_{it} 'nin birincil farkları η_i ile bağlantılı değildir ve düzey denklemlerinde araç değişkeni gibi kullanılan gecikmeli birincil farkların kullanımına olanak sağlamaktadır.

$$Y_{it} = \alpha Y_{i,t-1} + \eta_i + v_{it}$$

Yapılan çalışmalarda, GMM-Sistem yaklaşımının, birincil farklı GMM tahmincilerine kıyasla yanlılık ve ortalama kare hatası gibi örnek özellikli daha ölçülebilir sonuçlar verdiği anlaşılmaktadır. GMM-Sistem tahmincisi basit GMM tahmincisine kıyasla daha iyi uygulanmaktadır. Çünkü düzey denklemdeki araç değişkenler, seriler devamlı (sürekli) olsalar bile, modelde içsel değişkenler için iyi

öngörücü (prediktör) olarak aynen kalmaktadırlar. GMM-Sistem yaklaşımının standart GMM'e kıyasla daha çok araç değişken kullanmasına ve birçok araç değişken probleminin bir sorun oluşturmamasına rağmen bu bir tehdit oluşturmamaktadır. Aslında simülasyon sonuçları GMM-Sistem tahminlerinin kısıt verinin ölçülü örnek büyüklüğüne kıyasla daha az yanlılık göstermektedir (Blundell ve Bond, 1998).

1.2.1. GMM-Sargan Tekniği

Arellano ve Bond (1991) dinamik panel veri tahminlerinde belirlenen GMM modelinin geçerliliği için Tanı Testi yöntemlerini uygulamışlardır. Bağımsız değişkenlerin genel anlamlılık sınaması için uygulanan ilk Tanı testi istatistiği Wald Testidir ve kısıtlamalı katsayı sayılarına bağlı olarak, bağımsız değişkenlerin bir bütün olarak anlamlılığının testi etmek için serbestlik derecesinin χ^2 ile dağılımını göstermektedir.

GMM araç değişkenlerinin ana hipotezinin geçerliliği, kısıtlamaların belirlendiği Sargan Testi ile test edilebilmektedir. Bu test belirli kısıtlamalı sayıların kısaca araç değişkenlerin geçerli olup olmadığını öğrenmek üzere serbestlik derecelerinin χ^2 ile dağılımını göstermektedir. Sargan (1958) modelin yapısal denklemini

$$\alpha_0' w_t^* = \varepsilon_t$$

şeklinde tanımlamıştır. Denklemden ki w_t^* vektörü hem içsel hem de önceden belirlenmiş değişkenleri ve tüm sistemde ε_t değerlerinin her biri, önceden belirlenmiş rastsal yapısal şoklardan bağımsızdır. Hata terimleri ile incelenen değişkenler:

$$w_t = w_t^* + v_t$$

v_t : ölçülebilen hata terimlerinin vektörü.

Hata terimi olmadan incelenen değişken durumunda, v_t 'nin ilgili faktörü "sıfırdır". Sargan çalışmalarında w_t^* değişkenini "ekonomik etmenlere tepki veren gerçek değişkenler" olarak tanımlamaktadır. Aslında belirlenen değişken aynı zamanda ideal bir ekonomik değişkendir. Diğer bazı ekonomik etmenlere sonradan tepki veren değişkenlere kesin olarak eşittir ya da eğer iki farklı denklemde ekonomik değer sebep olarak görülüyorsa, ideal ekonomik değişkenlerin kendilerine

has değerleri aynıdır (Sargan, 1958). Yukarıda ki iki denklem birleştirildiği zaman, gözlemlenen seriler arasında ki ilişki:

$$\alpha_0' w_t = u_t$$

denklemin hata terimi u_t , hem yapısal şok'u hem de ölçülen hataları içermektedir.

$$u_t = \varepsilon_t + \alpha_0' u_t$$

Sargan yaptığı çalışmalarda, bazı önceden belirlenmiş değişkenlerinin, v_t ve ε_t 'den bağımsız olan ölçülebilen hata terimlerinin (dışsal değişken vektörü) uygun olduğunu varsaymıştır. Bu gereksinim; birbiriyle bağlantılı önceden belirlenmiş değişkenlerden (hata terimleri olmadan ölçülemeyen durumlarda), denklemde ki gecikmeli değişkenlerden (ölçülebilen hata terimlerinin kendisiyle etkileşim göstermeyeceğini belirten gerçekçi olmayan varsayım), ve önceden belirlenmiş değişkenleri, denklemdeki aynı verilerden oluşan değişkenlerden herhangi birisi ile düzenleyen durumların dışında tutulmaktadır. Aynı zamanda, dışsal değişkenleri oluşturmak için kullanılan veri kaynakları, denklemde değişkenleri yapılandırmakta kullanılan verilerden bağımsız olmalıdır. Bu nedenle, denklemde dışsal değişken olarak kullanılabilen değişkenler sabit terim, yönelim ve sezonluk bileşenler gibi ölçülebilen hata terimi olmayan önceden belirlenmiş değişkenlerdir (Sargan, 1959).

Doğrusal modeli olan, Z gibi dışsal değişken vektörüne sahip bir denklem olarak

$$Y = X' \theta^* + \varepsilon$$

kabul edildiği varsayıldığında, moment fonksiyonu aşağıda ki gibi olacaktır:

$$\psi (Y, X, Z, \theta) = Z (Y - X' \theta)$$

Z 'nin dışsal değişken olarak geçerliliği; θ^* 'nın $E[\psi (Y, X, Z, \theta)] = 0$ denkleminin tek sonucu olduğunu ifade etmektedir. Bu durum, metodun iyi performans gösteren bilinmeyen değişkenlerin daha fazla moment için imkân sağlayacağını göstermektedir. Çünkü dışsal değişkenler genellikle yapısal hata terimlerinden bağımsızdır ve temel dışsal değişkenlerin herhangi bir fonksiyonu hata terimlerine dikeydir. Aslında hata terimlerini etkileyen temel varsayımları belirlemek çok kolay değildir, çünkü dışsal değişkenlerden bağımsızlardır. Olası ihtimalle bir yönelim ile ya da döngü ile değişmektedirler. Bu doğru olduğu sürece kullanılan metot yanlı katsayı tahminlerine yönlendirmektedir (Sargan, 1958).

Metot incelendiğinde, üç faktörden başka etkin olarak kullanılan dışsal değişken bulunmamaktadır – doğrusal yönelim, on yıllık iş döngüsü ve on yıllık iş döngüsünün değişim oranı. Dönemsel hareketler gibi büyüklükte aynı sırada olmalarını düzenleyen rastgele durumlar varsa- savaş ve grev gibi- ya da yapısal hata terimlerinin bağımsız olarak kabul edilmesi durumunda ilave katsayı belirlenmesi yapılabilmektedir. Fakat bu durum “çok nadiren realist”tir. Pratikte 20 yıldan daha az veri seti kullanıldığında, üç dışsal değişkenin kullanılması uygundur: doğrusal yöntem, döngüyü yönlendiren gecikmeli değişken ve döngüye referans ile gecikmeye neden olan gecikmeli değişkenler. Basit bir zaman serisi analizinde zaman süreleri uzadıkça, faktör analizleri daha genel faktörler ortaya çıkarmaktadır (Stone, 1947).

Ayrıntılı olarak incelendiği zaman, dışsal değişken iki koşulu yerine getirmelidir: ilave edilen içsel değişkenler ile korelasyonda olmalı ve hata terimlerine dikey olmalıdır. Bu durum birince dereceden bağlaşımın uygunluğunu inceleyerek test edilmiştir. Birinci dereceden bağlaşımlar, X_1 içsel değişken bağlaşımının tam dizi Z dışsal değişkeni üzerinde ki indirgenmiş şeklidir. Bununla ilgili test istatistikleri, denklemde dışlanan Z_1 açıklayıcı dışsal değişkeni ile bağlantılıdır. Yaygın olarak kullanılan istatistik, ilave dışsal değişkenlerin birinci dereceden denklemlerinin R^2 değeridir (Bound ve diğerleri, 1995). Alternatif olarak ise, birinci dereceden denklemde Z_1 dışsal değişkenin birleşik anlamlılığının F testi ile açıklanabilmesidir. Bunun yanında, çoklu içsel değişken içeren modellerde ise bu değişkenler yeterince aydınlatıcı değildir.

Sargan-Hansen yaptığı çalışmalarda tanımlanan testler için, tanımlanan kısıtlamaların kaldırılmasının etkilerini ölçmüşlerdir. Denkleme dahil edilmeyen birçok araç değişkeni içeren modelde uygulanan bu testin model üzerinde çok az etkisi olması olasıdır. Bu bakımdan, “Sargan’ın artı bir fark” olarak çalışmalarında kullandığı J -Testi tüm moment seçim yöntemlerinde dikkate alınmaktadır. Moment vektörü durumuna bağlı olan J testi, “c” tarafından gösterilmektedir. “c” burada dikey durumda olan asıl küme içerisinde ki alt kümeleri test etmemize yardımcı olmaktadır.

$$J_n(c) = n \inf G_{nc}(\theta)' W_n(c) G_{nc}(\theta)$$

$W_n(c)$ burada $G_{nc}(\theta)$ moment durumu ile kullanılan $|c| \times |c|$ ağırlık matrisini göstermektedir. Eğer “c” tarafından seçilen moment koşulu doğru ise, $W_n(c)$ ideal

ağırlık matrisi olarak tanımlanabilir. Bu durumda, $W_n(c)$ kovaryans matrisinin tersidir.

J-testi, daha önceden tahmin edilmiş kovaryans matrisine karşı ampirik momentleri standartlaştırmak, toplamak ve yoğunlaşma derecesine eşit serbestlik derecesinin χ^2 ile dağılımını denkleştirmek için kullanılmaktadır. Eğer hata terimlerinin eşdeğişkenli olduğuna inanılıyorsa, J-Testi daha çok tercih edilmekte ve genellikle araç değişkenlerin geçerliliğini test etmek için kullanılmaktadır. Fakat aynı zamanda, yapısal özelliklerinin test edilmesi içinde kullanılabilir. Açıklayıcı bazı değişkenlerin dahil edilmemesi varyasyon bileşenlerinin hata terimine kaymasına neden olmakta ve aslında model de karşılaşılmayacak bile olsa, araç değişkenler ile arasında bağlantı kurmaktadır (Sargan, 1958).

Kısaca bulunan J-testi basit bir Sargan istatistiğidir (GMM amaç fonksiyonu değerinin tahmin edilen parametreleri) ve eğer araç değişken sayısı, tahmin edilen katsayı sayısından fazla ise Sargan'ın aşırı özdeşleştirilen kısıtlama testini oluşturmak için kullanılabilir. Fakat Panel denklem tarafından oluşturulan *J-İstatistiği*, faktörün gözlem sayısına eşit olduğu raporlanan sıradan denklemden farklıdır. “sıfır önsavı” altında, aşırı özdeşleştirilen kısıtlamalar geçerlidir ve Sargan istatistiğinin dağılımı $\chi(p-k)$ ile yapılmaktadır, k burada tahmin edilen katsayı sayısını ve p araç değişken sayısını göstermektedir (Hall, 2005).

2. VERİLER

Çalışmanın ekonometrik analizinin belirlenmesi aşamasında, bağımsız değişkenlerin tanımlanması ve ekonometrik analiz testleri ile ilgili olarak bazı değişkenlerin bölgesel olarak verilerinin tanımlanmaması, bunun yerine tüm ülke geneli için ortak veri kullanılması dolayısıyla ekonometrik modele dâhil edilmiş değişkenler de analizde kullanılmıştır.

Türkiye'nin yedi bölgesinde kadınların işgücüne katılma kararlarının belirleyicilerini araştırmak amacıyla bu bölümde ekonometrik tahminler yapılmıştır. Kadınların sosyo-demografik ve ekonomik özellikleri ile aile yapılarını dikkate alan bir yaklaşım izlenmiştir. Kullanılan veriler Türkiye İstatistik Enstitüsüne ait 1923-2007 ile 2008-2009 İstatistik Yıllıklarından, Dünya Bankası (WB), Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP), Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü

(OECD), Uluslar arası Çalışma Örgütü (ILO), Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu (UNICEF) gibi kuruluşların Türkiye ile yayınladıkları periyodik istatistik verilerinden elde edilmiştir.

Regresyon modeller ülkenin yedi bölgesi için ekonometrik analiz yapılmasına izin verecek şekilde tasarlanmıştır. Verilerin yıllık olarak dağılımları analizde kullanılmıştır. 1990 yılı öncesine ait verilerin mevcut olmamasından kaynaklanan kısıtlar nedeniyle panel veri seti 1990-2009 (n=20) dönemini kapsayacak şekilde düzenlenmiştir. Ekonometrik modelde kadın işgücüne olan talebinin bir göstergesi olarak, değişkenlerin yüzdelik değerleri kullanılmıştır.

Bu konuda daha önce yapılmış ampirik çalışmalar ve bu çalışmalarda kullanılan yöntemler ekte Tablo 1’de sunulmuştur. Bu tezde ise, GMM yönteminde kullanılan araç değişkenler yardımıyla farklı modeller türetilerek daha kapsamlı bir veri seti elde edilmiştir. Uygulanan modelde kullanılan değişkenler, Özer ve Biçerli (2003), Furukawa ve Inui (2003), Tansel (2002), Smith ve Ward (1985) tarafından kullanılan değişkenlerin bir kısmını ve aynı zamanda makroekonomik ile sosyo-ekonomik koşulları da yansıtan ilave değişkenlerden oluşmaktadır. Yukarıda belirtilen yazarların çalışmalarında, Panel Veri analizi uygulanmış ve değişken seti kısıtlı tutulmuştur.

Uygulanan ekonometrik model de bağımlı değişken olan istihdam eden kadınların aktif kadın işgücüne bölünmesiyle bulunan kadın işgücüne katılım oranı ($KKO_{i,t}$); iş bulma ümidi olmayan kadınların aktif kadın işgücüne bölünmesiyle bulunan cesareti kırılmış kadın işçiler ($CKIO_{i,t}$), o yıl içinde kadınların yaptıkları boşanma sayılarının ortalama kadın nüfusuna bölünmesiyle hesaplanan boşanma oranı ($BOSO_{i,t}$), o yıl içinde kadınların yaptıkları evlilik sayılarının ortalama kadın nüfusa bölünmesiyle hesaplanan evlenme oranı ($EVO_{i,t}$), çocuk sahibi olan kadınların toplam kadın sayısına bölünmesiyle hesaplanan doğurganlık oranı ($DOG_{i,t}$), 15+ yaş içinde toplam emekli kadınların toplam kadın nüfusuna bölünmesiyle hesaplanan emekli kadınların oranı ($EMO_{i,t}$), yıllık olarak hesaplanan ücret oranı ($UO_{i,t}$), işsiz kadınların aktif işgücünde yer alan toplam kadın sayısına bölünmesiyle elde edilen kadın işsizlik oranı ($IO_{i,t}$), piyasa fiyatları üzerinden hesaplanan yıllık büyüme hızı ile bulunan reel gayri safi yurt içi büyüme oranı ($RGSYH_{i,t}$), istihdam eden erkeklerin aktif erkek işgücüne bölünmesiyle hesaplanan erkek işgücüne katılım

oranı ($EKO_{i,t}$), kadın milletvekili sayısının toplam milletvekili sayısına bölünmesiyle hesaplanan siyasi temsil ($STO_{i,t}$) oranıdır.

Ayrıca 15 ve daha üstü yaş grubundaki okur yazar kadın nüfusunun, 15 ve daha üstü yaş grubundaki toplam nüfusa oranlanması ile hesaplanan okur-yazar oranı ($OKYO_{i,t}$), eğitim düzeyleri: ilkokul eğitimi tamamlamış kadınların toplam kadın nüfusuna bölünmesiyle hesaplanan ilkokul mezunu ($IMO_{i,t}$), orta okul eğitimi tamamlamış kadınların toplam kadın nüfusuna bölünmesiyle hesaplanan ortaokul mezunu ($OMO_{i,t}$), lise eğitimi tamamlamış kadınların toplam kadın nüfusuna bölünmesiyle hesaplanan lise mezunu ($LMO_{i,t}$), üniversite ya da yüksek lisans eğitimi tamamlamış kadınların toplam kadın nüfusuna bölünmesiyle hesaplanan yüksek öğrenim ($YMO_{i,t}$), yaş seviyeleri: 15-24 yaş aralığında çalışan kadınların toplam kadın nüfusuna oranı ($YAS_{i,t}$), 25-34 yaş aralığında çalışan kadınların toplam kadın nüfusuna oranı ($OYAS_{i,t}$), 35-54 yaş aralığında çalışan kadınların toplam kadın nüfusuna oranı ($OUYAS_{i,t}$), 55+ yaş aralığında çalışan kadınların toplam kadın nüfusuna oranı ($YASLI_{i,t}$) değişkenleri ile açıklanmaktadır. Dolayısıyla doğrusal ekonometrik model aşağıdaki gibidir:

$$\begin{aligned} KKO_{it} = & \gamma_1 KKO_{i,t-1} + \gamma_2 CKIO_{i,t} + \gamma_3 BOSO_{i,t} + \gamma_4 EVO_{i,t} + \gamma_5 DOG_{i,t} + \gamma_6 EMO_{i,t} + \\ & \gamma_7 UO_{i,t} + \gamma_8 IO_{i,t} + \gamma_9 RGSYH_{i,t} + \gamma_{10} EKO_{i,t} + \gamma_{11} STO_{i,t} + \gamma_{12} OKYO_{i,t} + \\ & \gamma_{13} IMO_{i,t} + \gamma_{14} OMO_{i,t} + \gamma_{15} LMO_{i,t} + \gamma_{16} YMO_{i,t} + \gamma_{17} YAS_{i,t} + \gamma_{18} OYAS_{i,t} + \\ & \gamma_{19} OUYAS_{i,t} + \gamma_{20} YASLI_{i,t} \end{aligned}$$

Aşağıdaki tabloda (Tablo 26) açıklayıcı değişkenlerin beklenen işaretleri literatürde daha önceden yapılan çalışmaların ışığında belirlenmiştir. Bağımlı değişken “Kadınların işgücü piyasasına katılımı” belirleyen faktörlerin etkileri Genelleştirilmiş Momentler Yöntemiyle tahmin edilmeye çalışılmıştır.

Tablo 26. Açıklayıcı Değişkenlerin Beklenen İşaretleri

Yaş		
Genç	→	YAS (+)*
Olgun	→	OYAS (+)
Orta Yaş	→	OUYAS (+)
Yaşlı	→	YASLI (-)
Medeni Durum		
Evli	→	EVO (-)
Boşanmış	→	BOSO(+)
Kadının eğitim seviyesi		
Okur-yazarlık durumu	→	OKYO (+)
İlkokul	→	IMO (-)
Ortaokul	→	OMO (+)
Lise	→	LMO (+)
Yüksek okul	→	YMO (+)
Kocanın işgücüne katılım oranı		EKO (-)
Doğurganlık oranı		DOG (+)
Yıllık Ücret oranı		UO (+)
İşsizlik oranı		IO (-)
Gayri safi yurtiçi büyüme oranı		RGSYH (+)
Emekli kadınların oranı		EMO (-)
Cesareti kırılmış kadın işçilerin oranı		CKIO (-)
Siyasi temsil oranı		STO (+)

*parantez içinde yer alan işaretler etkinin beklenen yönünü ifade etmektedir.

3. GMM TAHMİN SONUÇLARI

Kadınların işgücüne katılımını bağımlı değişken olarak kabul edildiği 15 model oluşturulmuştur. Bu modeller Genelleştirilmiş Momentler Yöntemi ile ayrı ayrı analiz edilmiştir. Bunlar sırasıyla; tüm kadınları etkileyen ana etmenler (reel GSYIH, erkeklerin işgücüne katılım oranı, ücret oranı işsizlik oranı ve okur-yazar oranı), evli kadınların oranı etkisi, boşanmış kadınların oranı etkisi, doğurganlık oranı etkisi, cesareti kırılmış kadınların işgücüne katılım etkisi, emeklilik oranı etkisi, genç yaşta ki kadınların oranı etkisi (15-24 yaş aralığı), orta yaşta ki kadınların oranı etkisi (25-34 yaş aralığı), orta yaş üstü kadınların oranı etkisi (35-54 yaş aralığı), yaşlı kadınların oranı etkisi (55+ kadınlar), ilkokul mezunu kadınların oranı etkisi, ortaokul mezunu kadınların oranı etkisi, lise mezunu kadınların oranı etkisi ve yüksek okul mezunu kadınların oranı etkisi alt örneklemelerdir.

Her bir modele ait GMM tahmin sonuçları Tablo 27 ile Tablo 41 aralığında raporlanmıştır. Bu tablolardaki ilk sütunda değişkenler, ikinci sütunda katsayı,

üçüncü sütunda standart sapma değerleri, dördüncü sütunda t-istatistiği ve beşinci sütunda olasılık değerleri bulunmaktadır.

3.1. KADINLARIN İŞGÜCÜNE KATILIMINI ETKİLEYEN ANA ETMENLER

Tablo 26’da belirtilen aday değişkenlerden regresyona katılan Reel GSYİH, işsizlik, erkeklerin işgücüne katılım, Okuma-yazma ve ücret oranı ile Model 1 oluşturulmuştur. Model 1’in tahmin sonuçlarının gösterildiği Tablo 27’ye göre bu değişkenlerin kadınların işgücüne katılımı üzerinde istatistiksel olarak bir etkisinin olduğu ortaya çıkmaktadır ve modele göre olasılıkları da dikkate alındığında anlamlı değişkenlerdir.

Tablo 27. GMM, model 1

Bağımlı değişken: KKO				
Method: GMM				
Transformasyon: Dikey Sapmalar				
Değişken	Katsayı	Std. Sapma	t-istatistik	Olasılık
KKO(-1)	0.493509	0.04118	11,983	0.0000
OKYO	0.565697	0.01903	29,719	0.0000
RGSYH	0.013884	0.00168	23,100	0.0000
EKO	-0.003736	0.02441	-15,309	0.0000
UO	-0.011744	0.05359	-21,918	0.0000
IO	-0.010286	0.00437	-23,534	0.0000
Enstruman derecesi		42,00000		
Sargan Test*		0.185316		

*sargan Ho: kullanılan enstrumanlar geçerlidir.

Tüm değişkenlerin istatistikî olarak anlamlı sonuçlar vermesine rağmen, sadece ücretlerdeki işaret beklenenin tersi yönündedir. Reel GSYİH’ da yaşanan artış, kadınların işgücüne katılımını cazip hale getirmektedir. Bunun nedeni sosyal güvenlik, emeklilik, sağlık hizmetleri gibi sosyal düzenlemelerdir. Kazandıkça öde (Pay as you go-PAYG) olarak finanse edilen bu durum, genelde yaşlanmış insanların kullandığı düzenlemelerdir. Mesela, işgücüne katılım işgücünü etkilemekte ve yeni katılımcılar çoğunlukla ücretli işlere yönelmektedir. Bu ise ücret oranlarında yapılan düzenlemelerden sonra olasıdır. Ayrıca işgücü ekonomik büyümeyi arttırmakta ve devlet gelirlerinin artmasını sağlamaktadır. Bu açıdan bakıldığında, kadının işgücüne

katılımı mali sürdürülebilirliğin gelişimine katkıda bulunmaktadır. Bunun sonucunda ise kadın işgücüne olan talep artmaktadır.

Ayrı ayrı okul düzeyleri yerine okur-yazar kadınların oranı alındığında, istatistiksel olarak anlamlı sonuç vermektedir. Türkiye’de hala okuma-yazma bilmeyen kadınların sayısının gelişmiş ülkelere kıyasla küçümsenemeyecek derecede düşük olduğu göz önüne alındığında, okur-yazar oranının bu faktörlere bağlı olarak düşük olması, kadının işgücüne katılımına olan talebi etkilediği fakat bu etkinin az olduğu gözlemlenmektedir. Bunun yanında, kadınların eğitime yaptıkları yatırım, onların beşeri sermayesini arttırmaktadır. Bu bakımdan, kadınların eğitimi modelde içsel değil dışsal olarak eklenebilmektedir. Sektörde çalışmanın nasıl olduğunu bilen kadınlar, eğitime daha çok yatırım yaparlar. Bu da kadın işgücüne olan talebi artırmakta ve doğurganlık oranını düşürmektedir. Kişisel tavır ve davranış farkı arasında söylenecek az şey olmasına karşın, modernleşme teorisinin çeşitli aşamalarında erkeklerin eğitim seviyelerinin aksine kadınların eğitim seviyesini arttırmaya yöneliktir. Modernleşme ilerledikçe, eğitimsel ve meslekle ilgili fırsatlar artmakta, kadının aile içindeki geleneksel rolü azalmakta ve kadınların genel konumları gelişmektedir. Bununla beraber, geleneksel sosyal yapılarda zamanla değişerek kadınlara önemli fırsatlar sunmakta ve işgücünde çalışmaya teşvik etmektedir. Eğitim, aynı zamanda insanların iş aramasında ve sürecinde pozitif etki yaratmaktadır. İnsanların beklentileri eğitim seviyesi ile belirlendiği için, daha eğitilmiş kadınların eğitim seviyesi düşük kadınlara kıyasla daha yüksek ücret almaları beklenmektedir ve işgücü piyasasında daha aktif olarak yer almaktadırlar. Bu beklentiler kadınları eğitime ve öğrenmeye daha çok motive etmekte, yaşam süresince işgücüne katılım oranının artmasını sağlamaktadır.

Eğitimin rolü önemlidir. Her ne kadar iş fırsatlarının kısıtlılığı, kadın işçilerin kazandıkları düşük ücretler ve gelirler kırsal alanlarda ailelerin kadınların eğitime yaptıkları yatırımı engellese de, genel olarak kadınların eğitimi, kendi durumları üzerindeki olumsuz ekonomik gelişimin etkisini işgücü piyasasına katılmasını sağlayarak arttırmaktadır.

İşgücüne katılım, işsizlik oranı ile ters orantılı olması beklenmektedir çünkü yüksek işsizlik oranı insanların cesareti kırmakta ve bireyler iş bulmanın olasılığının daha düşük olduğunu görmektedir. Ücretlerin etkisi- ekonomi üzerinde egemen

olduğundan dolayı- işsizlikte yaşanan bu değişimden de etkilenebilmektedir. Çalışılan işyerinin özel mülkiyet olması, sosyal güvence kuruluşuna kayıtlı olmamak ya da fiziksel güç gerektiren işlerde çalışmakta ücretler üzerinde olumsuz etki yaratmaktadır. Ücret oranının beklenenin aksi negatif olması bu yüzden olasıdır.

Erkeklerin işgücüne katılımının etkisinin olumsuz olması beklenmektedir. Çünkü kadınların işgücü piyasasında fiziksel ve tecrübeye dayalı işlerde iş bulamaması neticesinde erkek işgücüne olan talep artmakta, buna bağlı olarak kadın istihdamı azalmaktadır.

Modele bağlı olarak yapılan tahminde ki olasılık ve işaretler ile modelin tutarlı olması açısından enstrümanların da (kullanılan araç değişkenlerin) geçerli olması gerekmektedir. Araç değişkenlerin geçerliliğini test etmek için yapılan Sargan Testi neticesinde, aşağıdaki hipotez'e bağlı olarak:

H_0 : Oto korelasyon yoktur

H_a : Oto korelasyon vardır

p-değeri 0.185316 çıkmıştır. $0.85316 < 5.99$ olduğundan H_0 kabul edilmiştir. Kullanılan enstrümanlar geçerlidir ve oto korelasyon yoktur.

3.2. KADINLARIN İŞGÜCÜNE KATILIMINA EVLİLİK ORANININ ETKİSİ

Model 1'de ki denklem, kadınların evlenme oranı eklenerek tekrar regresyon yapıldığında elde edilen sonuçlar Tablo 28 ve Model 2 olarak raporlanmıştır.

Tablo 28. GMM, model 2

Bağımlı değişken: KKO				
Method: GMM				
Transformasyon: Dikey Sapmalar				
Değişken	Katsayı	Std. Sapma	t-istatistik	Olasılık
KKO(-1)	0.489272	0.06040	8,1006	0.0000
OKYO	0.569739	0.02266	25,1465	0.0000
RGSYH	0.038166	0.00199	19,2245	0.0000
EKO	-0.036679	0.00317	-11,5598	0.0000
UO	0.120638	0.04990	24,1752	0.0000
IO	-0.011705	0.00434	-26,9894	0.0000
EVO	0.006403	0.00522	12,2615	0.0000

Enstrüman derecesi 43,00000

Sargan Test* 0.1746111

*sargan Ho: kullanılan enstrümanlar geçerlidir.

Kadınların okuma yazma oranının işgücüne katılımları istatistiksel olarak anlamlıdır. Erkek işgücüne olan talebin artması ve işsizlik oranında yaşanan artış, kadının işgücüne olan talebi azaltmaktadır. Çünkü erkek işgücüne olan talep arttıkça hane halkı gelirinde artış yaşanması, gelirden de paralel olarak artış olması anlamına gelebilmektedir. Bu ise kadının işgücüne olan talebin azalmasına neden olmaktadır. Burada beklenenin tersi işaret gösteren tek değişken evlilik oranıdır. Evlilik oranının kadınların işgücü talebi üzerinde negatif etki yaratması beklenmektedir. Daha geniş perspektiften bakıldığında, evli kadınların çocuk sorumluluğu, evde yapılacak işlerin miktarını artırarak kadınların işgücüne katılımını düşürmektedir. Bunun yanında, çocuklarını bırakacakları aile fertleri olmayan ya da kreşe gönderemeyen düşük gelirli kadınlar için bu durum daha da olanaksızdır. Yalnızca evli olan kadınların ileri yaşlarda ki çocukları yoğun bakımına ihtiyaç duymadıklarından katılımı olumlu etkilemeleri beklenmektedir. Ücret oranı katılımı etkileyen önemli faktörlerdendir ve ücrette ki artış, kadınların katılımını modelde de beklendiği üzere arttırmaktadır. İşsizlik oranı bir önceki modeldeki ile aynıdır ve negatiftir.

Araç değişkenlerin geçerliliğini ölçtüğümüz Sargan Testinde ise, p-değeri 0,1746111 çıkmıştır. $0,1746111 < 5,99$ olduğundan H_0 kabul edilmiştir. Modelde kullanılan enstrümanlar geçerlidir ve oto korelasyon yoktur.

3.3. KADINLARIN İŞGÜCÜNE KATILIMINA BOŞANMA ORANININ ETKİSİ

Kadınların işgücüne katılımının reel GSYİH, okuma-yazma, evlilik, boşanma, işsizlik ve ücret oranından nasıl etkilendiğini bu değişkenler tekrar regresyon yapıldığında elde edilen sonuçlar Tablo 29 ve Model 3 olarak raporlanmıştır.

Tablo 29. GMM, model 3

Bağımlı değişken: KKO				
Method: GMM				
Transformasyon: Dikey Sapmalar				
Değişken	Katsayı	Std. Sapma	t-istatistik	Olasılık
KKO(-1)	0.493429	0.08136	6,0646	0.0000
OKYO	0.549816	0.04257	12,9162	0.0000
RGSYH	0.040484	0.00766	5,2841	0.0000
EKO	-0.347651	0.05057	-8,8525	0.0000
UO	-1.286797	0.10999	-11,6992	0.0000
IO	-0.011664	0.00592	-19,6894	0.0000
EVO	0.005911	0.00642	9,2028	0.0000
BOSO	0.131274	0.10467	12,5413	0.0000
Enstruman derecesi		44,00000		
Sargan Test*		0.147232		
*sargan Ho: kullanılan enstrumanlar geçerlidir.				

Tahmin sonuçları, işgücüne katılımın işsizlik oranı ile azalıp, reel GSYİH ile artacağına işaret ederken, ücretlerdeki artış ile azalacağına işaret etmektedir. Boşanma ve evlilik oranında elde edilen bulgular anlamlıdır. Regresyonda kullanılan tüm değişkenler istatistikî olarak anlamlı sonuçlar vermesine rağmen, ücret ve evlilik oranında elde edilen işaretler beklenenin tersi yönündedir.

Boşanmış kadınların hem bireysel hem de ailevi ihtiyaçlarını karşılamak için çalışmaları gerekmektedir ve bu bakımdan tüm yaş aralıklarında boşanmış kadınların işgücüne olan talebi yüksektir. Okuma-yazma oranı için de evlilik oranında olduğu gibi kadınların çalışabileceği sınırlı sayıda çalışma alanının olduğunu söylemek mümkündür. Yalnız burada durum biraz farklıdır. Çünkü boşanmış kadınların, evli kadınlara göre paraya daha çok talebi olduklarından fazla sektör seçme şansları bulunmamaktadır. Eğitimli olmalarının kendilerine getirdiği avantaj uzun vadede terfi ya da ücret artışı olabilmektedir. Bununla beraber, özellikle çocuk sahibi olan ve kırsal alanda yaşayan kadınlar bu konuda daha şansızdır. Çünkü çocuk sahibi olan kadınların tercihi ücretten ziyade çalışma saatlerinin esnekliği ve uygun çalışma şartlarıdır. Özellikle 0-6 yaş arası çocuk sahibi olan kadınlarda bu daha da önem kazanmaktadır. Kırsal alanda ise bu durumdan farklı olarak çevresel ve ailevi faktörlerde devreye girmekte, boşanmış kadının çalışması bazı bölgelerimizde aile büyükleri tarafından hoş karşılanmamaktadır. Aileleri tarafından ücretsiz aile işçisi

olarak çalıştırılan çok sayıda kadın görmek mümkündür. Bunun neticesinde, boşanmış olsalar dahi, bazı dış etmenlerden kaynaklı olarak eğitimsiz kadınlar kadar eğitilmiş kadınlar da işgücünde yer alamamaktadır.

Araç değişkenlerin geçerliliğini ölçtüğümüz Sargan Testinde ise, p-değeri 0,147232 çıkmıştır. $0,147232 < 5,99$ olduğundan H_0 kabul edilmiştir. Modelde kullanılan enstrümanlar geçerlidir ve oto korelasyon yoktur.

3.4. KADINLARIN İŞGÜCÜNE KATILIMINA DOĞURGANLIK ORANININ ETKİSİ

Kadının işgücüne olan talebin doğurganlık oranı eklendiği zaman ki değişimi incelendiğinde, analiz edilen model 4 ile Tablo 30'da ulaşılan değerler aşağıda belirtilmektedir.

Tablo 30. GMM, model 4

Bağımlı değişken: KKO				
Method: GMM				
Transformasyon: Dikey Sapmalar				
Değişken	Katsayı	Std. Sapma	t-istatistik	Olasılık
KKO(-1)	0.502748	0.06756	7,4412	0.0000
OKYO	0.493712	0.03529	13,9912	0.0000
RGSYH	0.039795	0.00741	5,3695	0.0000
EKO	-0.697165	0.05222	-18,6075	0.0000
UO	0.306537	0.10799	12,0987	0.0000
IO	-0.015346	0.00575	-26,6770	0.0000
EVO	0.008106	0.00736	11,0104	0.0000
BOSO	0.086062	0.08451	10,1834	0.0000
DOG	-0.436755	0.11442	-3,8170	0.0000
Enstrüman derecesi		45,00000		
Sargan Test*		0.138036		
*sargan Ho: kullanılan enstrümanlar geçerlidir.				

Doğurganlık oranı ise ters korelasyon göstermektedir. Bunun en önemli nedeni ise artan çocuk sayısının kadının sorumluluğunu arttırıp işgücüne katılımını zorlaştırması ve kadın işgücüne olan talebi düşürmesidir. kadınların işgücüne katılımında önemli ve belirgin bir etkisi bulunduğu saptanmaktadır. Doğurganlık oranının yüksek olduğu durumlarda, kadınlar daha çok çocuk bakımı ve ev içi

sorumluluklarıyla meşgul olduklarından işgücüne katılımları azalmaktadır. Bununla beraber, bu iki değişken arasında sürekli olmayan bir durum söz konusudur. Yüksek doğum oranına sahip ülkelerin (Mali %6.62, Nijerya %4.91, Sudan %4.48 ve Yemen %5)¹ kadın işgücüne olan taleplerinin az olduğunu söylemek mümkündür.

Ekonomik büyüme tecrübeli ve eğitilmiş kadın işgücüne olan talebi arttırmakta ve mesleki rollerinin rasyonel dağılımını sağlamaktadır. Doğurganlık oranı kadın işgücü talebine bir sınırlanma getirirse de, kadınların işgücüne katılımı üretkenliği arttırmakta ve doğurganlık oranının azalmasını etkilememektedir. Bunun yanında hızlı nüfus artışı ekonomik büyüme üzerinde negatif etki yaratmaktadır. Gelişmiş ülkelerde genellikle eğitilmiş kadınlar evlilik yaşlarını daha ileriki yıllara bırakarak nüfus artışını azaltmakta ve çocuk sahibi olma taleplerini düşürmektedir. Böylece, eğitim kadınların doğurganlık oranını azaltarak nüfus artışını önlemektedir. Kadının eğitimi aynı zamanda, erkeklerin eğitime kıyasla doğurganlık oranında daha güçlü negatif etkide bulunmaktadır. Çünkü eğitim kadınlara deneyim ve bilgi kazandırır, davranışlarının ve görünüşlerinin değişmesini sağlar, ücretsiz olarak çalışmak yerine ücretli işlerde çalışmasına olanak sağlar ve bakacakları ya da baktıkları çocuk sayısını sınırlamalarını kolaylaştırır.

İşgücü piyasasında olmanın amacı mevcut doğurganlık oranını, doğurma amacı ise sektördeki çalışma davranışlarını etkilemektedir. Bu da iki değişken arasında ters ilişki olmasına neden olmakta, uzun dönemde de aralarında ters korelasyon ortaya çıkmaktadır. Bununla beraber, uygulanmaya çalışılan aile-çalışma rolü uzlaşma politikaları, aralarında yaşanan tercih hakkının ortadan kalkmasına yardımcı olmak içindir.

Kadının okuma-yazma oranı yine istatistiksel olarak anlamlıdır. Ücret oranı ile katılım arasında pozitif bir ilişki gözlenirken, evlenme oranı beklenenin tersine katılımı olumlu etkilemektedir. Aslında evli kadınların çocuk sorumluluğu, kadınların işgücüne katılımlarını azaltması beklenmektedir.

Araç değişkenlerin geçerliliğini ölçtüğümüz Sargan Testinde ise, p-değeri 0,138036 çıkmıştır. $0,138036 < 5,99$ olduğundan H_0 kabul edilmiştir. Modelde kullanılan enstrümanlar geçerlidir ve oto korelasyon yoktur.

---

¹ UNDP; Human Development Report -2009. UNDP Publications, New York 2009.

3.5. KADINLARIN İŞGÜCÜNE KATILIMINA CESARETİ KIRILMIŞ KADINLARIN KATILIM ORANINI ETKİSİ

Çalışmak istediği halde iş bulamadığı için iş aramaktan vazgeçen cesareti kırılan bu kişiler işsizlik oranına katıldığında, işsizlik oranı yansıtılan işsizlik oranından daha yüksek çıkmaktadır.

Cesareti kırılmış işçi etkisi aslında işgücü piyasasında yer alan kadınların erkek işgücü için tampon görevini görmesidir. İktisadi açıdan ekonominin durgun olduğu dönemlerde, karını maksimize eden ya da etmek isteyen işverenler maliyetlerini azaltmak için yüksek ücret talep eden erkek çalışanları daha ucuza çalıştırabilecekleri kadın çalışanlar ile ikame ederler. Bu ise kadın çalışanlara yeni çalışma olanakları ve yerleri sağlamaktadır. Refahın arttığı durumlarda ise kadın istihdamında artış yaşanır. Durgunluk dönemlerinde eğitim seviyesi düşük olan kadınlar, piyasada ki işsizliği görerek işgücü piyasasından daha da uzaklaşırlar (Humphrey, 1988). Kısaca, fırsatların sınırlı olması cesareti kırılan birçok kadını işgücünden ayrılmaya teşvik etmektedir.

O halde, cesareti kırılan işçiler aslında işgücüne katılımı konjonktür dalgalanmalar için en iyi örnektir. Özellikle kadınların işgücüne katılım oranı piyasa da iş olanakları azaldığında artmakta ve iş olanakları arttığında ise azalmaktadır. Böylece konjonktürün durumuna göre insanlar iş gücüne katılıp ayrılabilirler. İşgücü piyasası programları cesareti kırılan işçilere bağlı olarak işgücüne katılım oranında değişimi önleyebilmektedir. Çünkü programlar genellikle konjonktür karşıtı olarak hazırlanmakta ve uygulanmaktadır.

Model 5 tüm yaş aralığındaki cesareti kırılan kadınların, ücret ve işsizlik oranı ile işgücüne katılımlarını nasıl etkilediğini tahmin eden bir modeldir. Model 5'e dâhil edilen aday değişkenler ile yapılan tahmin neticesinde; kadınların işgücüne katılımı istatistiksel olarak etkisi olsa da doğurganlık ve evlilik oranı beklenenin tersi işarettedir.

Tablo 31. GMM, model 5

Bağımlı değişken: KKO				
Method: GMM				
Transformasyon: Dikey Sapmalar				
Değişken	Katsayı	Std. Sapma	t-istatistik	Olasılık
KKO(-1)	0.477031	0.25432	18,7575	0.0000
OKYO	0.460621	0.11386	4,4553	0.0000
RGSYH	0.040630	0.01221	33,2733	0.0000
EKO	-0.012231	0.14325	-8,5388	0.0000
UO	1.222.358	0.29179	4,1892	0.0000
IO	-0.018554	0.00807	-2,3000	0.0000
EVO	0.009460	0.00811	11,6685	0.0000
BOSO	0.144493	0.20812	6,9427	0.0000
DOG	-0.526060	0.50029	-10,5151	0.0000
CKIO	-0.118179	0.09317	-12,6842	0.0000
Enstruman derecesi		46,00000		
Sargan Test*		0.161187		

*sargan Ho: kullanılan enstrumanlar geçerlidir.

Model 5'in tahmin sonuçlarına göre, işgücüne katılım cesareti kırılmış kadınlar için azalmaktadır. Model incelendiği zaman, cesareti kırılmış kadınların oranında ki artış işsizlik oranı ile doğru orantılı olduğundan, işsizlik oranındaki artış kadınların işgücüne katılımındaki etkisi olumsuzdur. Aslında toplam istihdam durumlarına bağlı kadın işgücü piyasasına katılımın, kadınların genellikle çoğunluğu oluşturduğu göstermektedir. Modelden elde edilen sonuçlara bağlı olarak, cesareti kırılan işçi etkisinin aslında dönemsel iyileşme aralığında işgücü piyasasına geri dönmeye hazırlanan kadınları piyasadan uzaklaştırmakta olduğunu gözlemlemek mümkündür. Aynı zamanda bugün kadının işgücünden uzaklaşmasında neden olan faktörler- her ne kadar bu faktörlerin etkisi gelecekte azalsa da- kadınların cesaretlerini kırıp işgücünden çekilmelerine neden olabilmektedir. Çünkü aile yapıları gereği kadının tam zamanlı çalışmasına izin vermeyen, çalışmasına engel olacak sağlık problemleri olan, işi ile sosyal hayatını beraber yürütemeyenler ve kültürel faktörler her zaman bulunmaktadır.

Araç değişkenlerin geçerliliği için yapılan Sargan Testinde ise, p-değeri 0,161187 çıkmıştır. $0,161187 < 5,99$ olduğundan H_0 kabul edilmiştir. Modelde kullanılan enstrümanlar geçerlidir ve oto korelasyon yoktur.

3.6. KADINLARIN İŞGÜCÜNE KATILIMINA EMEKLİLİK ORANININ ETKİSİ

Emeklilik oranı dikkate alındığında, sadece yaşlı kadınlar üzerinde etkisi olduğu düşünülürse ücret ve boşanma oranları ile analiz edilebilmektedir. Emeklilik işgücünü emek piyasasının dışında tutulmaktadır. Her ne kadar ülkemizde emeklilik maaşlarının düşük olduğu ve bu da bireyleri emeklilik sonrasında işgücüne katılmaya zorlasa da, bu yaş aralığındaki bireylerin zamanın ekonomik şartlarında işgücünde yer alması çok zordur. Bu açıdan bakıldığında, Türkiye’de emeklilik sonrası çalışmak bir kuraldan ziyade bir gerekliliktir. Emeklilerin sağlık problemleri ve fiziksel güç kaybı da göz önüne alınırsa, emekli oranında ki artış işgücüne olan talebi düşürecektir.

Kadınların işgücüne olan talebin okur-yazar oranı, işsizlik, evlilik, boşanma, ücret, cesareti kırılmış kadın işçi oranı ve reel GSYIH arasındaki ilişkisi incelendiğinde, Model 6’da ulaşılan değerler aşağıda belirtilmektedir.

Tablo 32. GMM, model 6

Bağımlı değişken: KKO				
Method: GMM				
Transformasyon: Dikey Sapmalar				
Değişken	Katsayı	Std. Sapma	t-istatistik	Olasılık
KKO(-1)	0.495888	0.58397	8,4916	0.0000
OKYO	0.292540	0.71694	4,0804	0.0001
RGSYH	0.040570	0.05760	7,0440	0.0000
EKO	-0.036585	0.27613	-1,9849	0.0087
UO	-0.160788	0.53742	-2,9918	0.0000
IO	-0.017692	0.01021	-2,7330	0.0000
EVO	0.097243	0.04996	1,9466	0.0054
BOSO	-0.288050	0.15274	-2,5671	0.0018
DOG	0.415643	0.24196	1,9879	0.0088
CKIO	0.448861	0.62545	1,9977	0.0014
EMO	-0.523472	0.18014	-3,1156	0.0023
Enstruman				
Derecesi		47,00000		
Sargan Test*		0.153753		
*sargan Ho: kullanılan enstrumanlar geçerlidir.				

Kadınların-özellikle yaşlı kadınların işgücüne olan talebini gözlemlemek üzere yapılan değerlendirme sonucunda, regresyona koyulan değişkenlerden ücret,

evlilik, boşanma ve cesareti kırılan işçi oranı dışında ki değişkenler katılımı beklenen şekilde etkilemektedir. Tüm parametreler istatistiksel olarak anlamlıdır. Emeklilik ve ücret oranında ki artış katılımı azaltmaktadır. Yaşlı kadınların işgücü piyasasında aldıkları ücretler diğer yaş grubunda ki kadınlara kıyasla oldukça düşüktür ve bu yaş aralığında genelde işgücünde olmaları talep edilmemektedir. Bu açıdan, ücretlerin artması emekli kadınlar üzerinde etkili değildir.

Araç değişkenlerin geçerliliğini ölçtüğümüz Sargan Testinde ise, p-değeri 0,153753 çıkmıştır. $0,153753 < 5,99$ olduğundan H_0 kabul edilmiştir. Modelde kullanılan enstrümanlar geçerlidir ve oto korelasyon yoktur.

3.7. KADINLARIN İŞGÜCÜNE KATILIMINA SİYASİ TEMSİL ORANININ ETKİSİ

Siyasal yaşamda kadınların önemi incelendiği zaman, kadın sorunlarını ve kadınların siyasette temsilinde yalnızca eşitlik ve adalet kaygıları yer almamaktadır. Kadınların konumu, ekonomik gelişimin genel geçer kabul gören bir göstergesi olduğu gibi, aynı zamanda kalkınma üzerinde belirleyici bir etmendir. Kadınlar üzerine dünyada biriken literatürün en önemli ayaklarından biri, ekonomik kalkınmada kadınların rolünün çok büyük olmasıdır (Boserup,1970; Tisdell, 1996; Nusbaum, 2000; Jacobsen, 2007). Kadının eğitim düzeyi, kadınların geçim kaynakları ve toplumsal yargıları, ülkenin beşeri sermayesi kadar önemli etmenler arasında bulunmaktadır. Kadınların işgücüne katılımı ve istihdam yaratılmasını ülkeler arasında kadınları inceleyerek mümkün olduğundan, genelde gelişmekte olan ülkelerde ki Türkiye için bu geçerlidir; kadın olmak, sosyo-ekonomik konumu, eğitimi, yaşı, siyasi temsili ve medeni durumu oldukça önemlidir ve ülkemizde hala birçok sorunun başında gelmektedir (Spidla, 2007). Bu açıdan bakıldığı zaman, siyasi temsil oranı, kadınların refahı ve beraberinde yaşadıkları birçok problem için çözüm yaratmaktadır. Siyasi temsil oranı yüksek ülkelerde, kadınlar kendilerini daha iyi anlatabildikleri ve dinletebildikleri için istihdam, eğitim ve sosyo-ekonomik olarak avantaj sağlamaktadırlar.

Ülkemizde kadının ekonomik ve toplumsal alanlarda ne denli az varlık gösterebildiği düşünüldüğünde, toplumsal alandaki görünmezliği şaşırtıcı olmamaktadır. Türkiye’de yetişkin kadınların hala beşte biri okuma yazma bilmemektedir. Bu ise kadınların toplumsal ve ekonomik hayata katılımının oldukça

az oluşu aslında kadınların siyasi hayatta yer alamamalarının en temel nedeni oluşturmaktadır. Kadınların büyük bir kısmı eğitimlerini devam ettirecek veya ekonomik olarak aktif olacak ortam bulamazken, evlerinde toplumsal olarak kadınlara verilen ve yapmaları beklenen işlerle uğraşırken siyasete katılmalarını beklemek zordur (Esen ve Memişoğlu, 2007). Ülkemizde 2007 seçimleri neticesinde parlamentoya giren 550 milletvekilinin 52'si kadındır; bakanlar kurulunda ise sadece bir kadın bakan bulunmaktadır oda aileden sorumlu devlet bakanıdır ve 16 komisyonun hiçbirinde kadın başkan ya da vekili bulunmamaktadır. Sadece 3225 belediye başkanının 18'i (%0.56); 34.477 belediye meclis üyesinin 817'u (%2.37); 3208 İl Genel Meclis üyesinin 57'si (%1,78) kadındır (http://www.mahalli-idareler.gov.tr/Mahalli/Istatistiksel/KadinSecilmisSayi_ve_Oranlari.xls). Bu açıdan bakıldığında Türkiye kadın parlamenter oranı açısından 189 ülke arasında 160. sıradadır (OECD, 2008).

Kadınların siyasi temsil oranının da eklendiği Model 7 ile kadınların işgücüne katılımları tahmin edilmiştir.

Tablo 33. GMM, model 7

Bağımlı değişken: KKO				
Method: GMM				
Transformasyon: Dikey Sapmalar				
Değişken	Katsayı	Std. Sapma	t-istatistik	Olasılık
KKO(-1)	0.489304	0.032041	15,2710	0.0000
OKYO	0.373020	0.041610	8,9646	0.0000
RGSYH	0.054165	0.003188	12,6989	0.0000
EKO	-0.050509	0.032629	-1,9880	0.0124
UO	1.875703	0.066080	2,8385	0.0000
IO	-0.014448	0.002369	-6,0998	0.0000
EVO	0.017820	0.002752	2,8420	0.0053
BOSO	0.108868	0.066558	2,6357	0.0047
DOG	0.631273	0.114353	6,3949	0.0000
CKIO	-0.037761	0.026446	-1,4279	0.0561
EMO	-1.156755	0.069048	-16,7529	0.0000
STO	0.216655	0.011860	18,2676	0.0000
Enstruman derecesi		48,00000		
Sargan Test*		0.179807		
*sargan Ho: kullanılan enstrumanlar geçerlidir.				

Aday değişkenler göz önüne alındığı zaman, cesareti kırılmış kadın işçiler dışında tüm veriler istatistikî olarak anlamlıdır. Bu değişken modelde beklenen korelasyonu vermesine rağmen regresyonda anlamsızdır. Evlilik oranı ise istatistiksel olarak anlamlı olsa da beklenen işaret negatif iken bulunan sonuç pozitiftir.

Araç değişkenlerin geçerliliğini ölçtüğümüz Sargan Testinde ise, p-değeri 0,2632 çıkmıştır. $0,2632 < 5,99$ olduğundan H_0 kabul edilmiştir. Modelde kullanılan enstrümanlar geçerlidir ve oto korelasyon yoktur.

3.8. KADINLARIN İŞGÜCÜNE KATILIMINA GENÇ YAŞTA Kİ KADINLARIN ORANININ ETKİSİ

Genç yaştaki kadınların işgücüne olan talebi değerlendirmek üzere yapılan analiz neticesinde, Model 8 15-24 yaş aralığındaki tüm kadınların işgücüne katılımları ile tekrar yapılandırılmış ve Tablo 34 ile şekillendirilmiştir.

Tablo 34. GMM, model 8

Bağımlı değişken: KKO				
Method: GMM				
Transformasyon: Dikey Sapmalar				
Değişken	Katsayı	Std. Sapma	t-istatistik	Olasılık
KKO(-1)	0.325363	0.28904	11,2566	0.0000
OKYO	0.124349	0.35081	3,5446	0.0006
RGSYH	0.046333	0.04776	9,7017	0.0000
EKO	-0.155052	0.44038	-3,5209	0.0006
UO	2.198981	0.12492	2,7692	0.0128
IO	-0.017558	0.04702	-3,7344	0.0003
EVO	0.013430	0.05890	2,2803	0.0245
BOSO	0.276441	0.05907	5,3257	0.0000
DOG	0.163613	0.08010	2,0449	0.0002
CKIO	-0.065129	0.01268	-5,1822	0.0000
EMO	-0.147305	0.07270	-2,0439	0.0000
STO	0.135701	0.01716	7,9281	0.0000
YAS	0.605830	0.03280	18,7677	0.0000
Enstruman derecesi		49,00000		
Sargan Test*		0.174709		
*sargan Ho: kullanılan enstrumanlar geçerlidir.				

Yapılan bu örneklem ile genç yaş aralığındaki kadınların işgücüne katılımları ve baz etmenler tahmin edilmeye çalışılmıştır. Aday değişkenler göz önüne alındığı

zaman, tüm değişkenler evlilik oranı dışında beklenen işaretleri vermektedir. Genç yaşta çocuk sahibi olmanın hatta okul öncesi ya da okul sonrası çocuk olması durumunda dahi kadının işgücüne katılımında, yaş değişkeni göz önüne alındığında, istekli olduğu gözlemlenmektedir. Bu bakımdan, kadının evlenme oranı olumsuz etkilese de, anne olmanın sorumluluğu kadınların işgücüne katılımlarını olumsuz yönde etkilemediği görülmektedir. Çünkü aile içinde çocuk olduğunda ya da çocuk sayısı arttığında, harcamalar artacaktır. Kısaca, çocuk ile birlikte artan aile masraflarının paraya olan talebi artıracağı yönündedir. Ayrıca, kadının işgücüne katılımı ile ücretler arasında pozitif bir ilişki gözlemlenmiştir ki bu da gözlemi doğrulamaktadır. Yalnız genç yaşta ki bireylerin yüksek ücret oranları işgücüne katılımlarını pozitif etkilemekte, isteklerini arttırmaktadır.

Araç değişkenlerin geçerliliğini ölçtüğümüz Sargan Testinde ise, p-değeri 0,174709 çıkmıştır. $0,174709 < 5,99$ olduğundan H_0 kabul edilmiştir. Modelde kullanılan enstrümanlar geçerlidir ve oto korelasyon yoktur.

3.9. KADINLARIN İŞGÜCÜNE KATILIMINA ORTA YAŞTA Kİ KADINLARIN ORANININ ETKİSİ

25-34 yaş aralığındaki tüm kadınların işgücüne katılımlarını, model 9'un yeniden yapılandırılması ile sonuçlar Tablo 35'de raporlanmıştır. İşaretler ve olasılıklar boşanma oranı ve emeklilik oranı dışında beklenen değerleri vermektedir.

Aşağıdaki tabloda, orta yaştaki kadınların işgücüne olan talebi değerlendirmek üzere yapılan analiz neticesinde, evlilik ve doğurganlık oranı dışındaki değişkenler katılımı beklenen şekilde etkilemektedir ve istatistiksel olarak anlamlıdır. Model 8'de elde edilen sonuçlar ile kıyaslandığı zaman, genç yaştaki kadınlar gibi orta yaş gurubunu da evlenme oranı pozitif etkilemektedir. Orta yaş grubu kadınların çoğunluğu çocuk sahibi olduğundan, kadınlar bu yaş aralığında işgücüne katılımında oldukça istekli olmaktadır. Her ne kadar kadının evlenmesi işgücünde yer alması için olumsuz bir etkiye yol açsa da, çocukların yaşlarının ilerlemesi ya da okula başlaması ile kadınlar işgücünde daha çok yer almaya başlamaktadır. İşaretin beklenenin tersi yönde çıkmasını bu sonuçlara bağlamak mümkündür. Bunun yanında, kadın işgücünü etkileyen önemli faktörlerden birisi de doğurganlık oranıdır. İşaretin tersi çıkmasının nedeni olarak, küçük yaştaki

çocukların kreşe verilememesi ya da hane içinde çocuğa bakacak herhangi birinin bulunmaması neticesinde kadının işgücünden ayrılması olarak belirtilebilir.

Tablo 35. GMM, model 9

Bağımlı değişken: KKO				
Method: GMM				
Transformasyon: Dikey Sapmalar				
Değişken	Katsayı	Std. Sapma	t-istatistik	Olasılık
KKO(-1)	0.344679	0.03293	10,3529	0.0000
OKYO	0.082645	0.05922	2,6230	0.0074
RGSYH	0.046034	0.05390	8,5409	0.0000
EKO	-0.194363	0.05171	-3,5230	0.0006
UO	2.256.620	0.15845	14,7641	0.0000
IO	-0.013291	0.06806	-1,9928	0.0033
EVO	0.014517	0.05835	2,4880	0.0043
BOSO	0.270631	0.07398	3,7381	0.0003
DOG	-0.062094	0.07574	-2,8798	0.0038
CKIO	-0.149490	0.01215	-7,7800	0.0000
EMO	-1.418.781	0.08698	-17,1561	0.0000
STO	0.099128	0.01035	5,4964	0.0000
YAS	0.559846	0.03864	2,6058	0.0000
OYAS	0.195062	0.06440	5,3529	0.0000
Enstruman derecesi		49,00000		
Sargan Test*		0.156658		
*sargan Ho: kullanılan enstrumanlar geçerlidir.				

Araç değişkenlerin geçerliliğini ölçtüğümüz Sargan Testinde ise, p-değeri 0,156658 çıkmıştır. $0,156658 < 5,99$ olduğundan H_0 kabul edilmiştir. Modelde kullanılan enstrümanlar geçerlidir ve oto korelasyon yoktur.

3.10. KADINLARIN İŞGÜCÜNE KATILIMINA ORTA YAŞ ÜSTÜ KADINLARIN ORANININ ETKİSİ

Orta yaş üzeri kadınların işgücüne olan talebi, regresyona sokulan tüm değişkenler ile gözlemlendiğinde, anlamlı çıkan değişken sayısı Tablo 3.11'den de anlaşılacağı gibi bu model için tüm değişkenlerdir. İşaretler ve olasılıklar okur-yazar ve boşanma oranı dışında beklenen değerleri vermektedir. Model 10 ile Tablo 36'da ulaşılan değerler aşağıda belirtilmektedir.

Tablo 36. GMM, model 10

Değişken	Katsayı	Std. Sapma	t-istatistik	Olasılık
KKO(-1)	0.318214	0.03063	10,4803	0.0000
OKYO	0.145198	0.05391	2,7349	0.0073
RGSYH	0.046793	0.07184	6,5136	0.0000
EKO	-0.192701	0.07680	-2,5329	0.0027
UO	2.205554	0.27551	9,6926	0.0000
IO	-0.010770	0.07208	-2,4940	0.0080
EVO	0.011572	0.05701	2,0299	0.0048
BOSO	-0.172499	0.08260	-3,2966	0.0013
DOG	0.137575	0.29691	2,5740	0.0072
CKIO	-0.113545	0.03223	-3,3178	0.0012
EMO	-1.357847	0.21125	-6,3711	0.0000
STO	0.115270	0.05075	1,7714	0.0192
YAS	0.539177	0.59131	9,1183	0.0000
OYAS	0.187301	0.50829	3,6849	0.0004
OUYAS	0.103699	0.06479	1,9883	0.0006
Enstruman derecesi		49,00000		
Sargan Test*		0.156906		

*sargan Ho: kullanılan enstrumanlar geçerlidir.

Yapılan tahmin sonuçlarına göre boşanma oranı ve evlilik oranı ile kadın işgücüne katılım beklenenin teri yönündedir. Katılımın boşanmış bayanlar için artıp, evlenen bayanlar için azalması beklenen durumun aksine, elde edilen bu sonuçların kültürel ve çevresel faktörlere bağlı olarak da değiştiği kabul edilebilir. Yedi bölgede yaşayan 15-54 yaş aralığında ki kadınların katılımı incelendiğinden dolayı, her bölge için farklı kültürel ve ananevi değerler olduğu baz alındığında, büyük şehirlerin olduğu bölgelerde boşanmış kadınların işgücüne katılmasıyla, daha kırsal bölgelerdeki kadınların katılımı arasında yaşanan fark olarak özetlemek mümkün olabilir. Kısaca, kırsal alanlarda boşanmış kadınların işgücünde yer alması bazen aileler bazen de çevresel faktörler nedeniyle hoş karşılanmamakta, bu ise olumsuz sonuçlara yol açmaktadır. Bu ise tüm bölgelerin analizinde işareti aksi yönde etkilemektedir.

Her ne kadar beklenen bazı işaretler aksi yönde olsa da, araç değişkenlerin geçerliliğini ölçtüğümüz Sargan Testinde ise, p-değeri 0,156906 çıkmıştır. 0,156906

< 5,99 olduğundan H_0 kabul edilmiştir. Değişkenlerin elde ettiğimiz olumsuz sonuçlarına rağmen, modelde kullanılan enstrümanlar geçerlidir ve oto korelasyon yoktur.

3.11. KADINLARIN İŞGÜCÜNE KATILIMINA YAŞLI KADINLARIN ORANININ ETKİSİ

Yaşlı kadınların işgücüne olan talebi tüm yukarıda ki değişkenler ile ilişkisi incelendiğinde, Model 11 ile Tablo 37’de ulaşılan değerler aşağıda belirtilmektedir.

Tablo 37. GMM, model 11

Bağımlı değişken: KKO				
Method: GMM				
Transformasyon: Dikey Sapmalar				
Değişken	Katsayı	Std. Sapma	t-istatistik	Olasılık
KKO(-1)	0.371043	0.06662	5,3263	0.0000
OKYO	0.129497	0.20213	2,4304	0.0004
RGSYH	0.043212	0.06129	7,0505	0.0000
EKO	-0.157876	0.09883	-1,9965	0.0018
UO	1,89310	0.29074	6,4375	0.0000
IO	-0.001993	0.01319	-2,1496	0.0013
EVO	0.006464	0.06840	0,9450	0.3467
BOSO	-0.016759	0.15065	-1,0671	0.2883
DOG	0.008202	0.38328	0,4122	0.0010
CKIO	-0.134763	0.09855	-1,4059	0.0006
EMO	-1,2023	0.38988	-3,1392	0.0022
STO	0.069929	0.09449	0,7373	0.0025
YAS	0.484853	0.08476	5,7260	0.0000
OYAS	0.232804	0.06607	3,6034	0.0005
OUYAS	0.046673	0.09815	0,5083	0.0022
YASLI	0.203627	0.05418	3,7419	0.0003
Enstruman		49,00000		
Sargan Test*		0.253484		
*sargan H_0 : kullanılan enstrumanlar geçerlidir.				

Tahmin sonuçları neticesinde değişkenler kadınların işgücüne katılımı beklenmeyen şekilde etkilemektedir. Evlilik ve boşanma parametreleri istatistiksel olarak anlamsızdır. İşgücüne katılım yaşlı kadınlarında eklenmesiyle, model 10’da olduğu gibi boşanmış bayanlar için azalıp, evlenen bayanlar için artmaktadır. Yaşlı kadınların işgücüne katılımları istatistikî olarak anlamlı olsa da beklenenin tersi işaret vermektedir. Yaşlı kadınların işgücü piyasasına katılımı kadınların işgücüne olan

talebi düşürmesi beklenmektedir. Çünkü gerek fiziki gerek sağlık olarak işgücünde yeteri kadar verim sağlayamayacak olan yaşlı kadınlara olan işgücü talebi, ufak tefek dikiş ve örgü gibi kolay işler dışında olmamaktadır.

Okur-yazar oranının artması kadınların işgücüne katılımını olumlu yönde etkilerken; doğurganlık oranında artış işgücüne katılım oranını arttırmaktadır, yalnız istatistiksel olarak anlamsızdır. Her ne kadar olasılık olarak düşük değere sahip olsa da istatistiksel olarak modelde bir etkisi bulunmamaktadır. Ama doğurganlık oranının pozitif çıkması olasıdır. Çünkü bu yaş aralığında ki kadınları doğurganlık oranı oldukça düşüktür. Katsayısına bakıldığı zamanda işgücüne katılımı çok düşük bir değerle değiştirmektedir.

Araç değişkenlerin geçerliliğini ölçtüğümüz Sargan Testinde ise, p-değeri 0,253484 çıkmıştır. $0,253484 < 5,99$ olduğundan H_0 kabul edilmiştir. Değişkenlerin elde ettiğimiz olumsuz ve beklenmeyen istatistiksel sonuçlarına rağmen, modelde kullanılan enstrümanlar geçerlidir ve oto korelasyon yoktur.

3.12. KADINLARIN İŞGÜCÜNE KATILIMINA İLKOKUL MEZUNU KADINLARIN ORANININ ETKİSİ

Tüm yaş aralığındaki kadınların eğitim durumlarının işgücüne katılımlarını nasıl etkilediğini tahmin eden model 12 ile yapılan tahmin neticesinde; tüm yaş aralığındaki kadınların ilkokuldan mezun olma oranı, kadınların işgücüne katılımı üzerinde istatistiksel olarak olumsuz etkisi bulunmaktadır ve modele göre anlamsız değişkendir. Model de hem olasılık hem de işaret olarak aksi sonuç veren tek değişken ilkokul mezuniyet oranı değildir. İşsizlik ve boşanma oranı da hem işaret hem de istatistiksel olarak beklenenin aksi yönündedir. Bununla beraber cesareti kırılmış kadın işçi oranı ve siyasi temsil oranı da istatistiksel olarak anlamsızdır ve regresyonda beklenen etkiyi göstermemektedir. Olasılık değerlerine bakıldığında ise, evlilik, boşanma ve doğurganlık oranları beklenenin aksine oldukça yüksektir.

Model 12’de elde edilen sonuçlar yukarıda ki açıklamaları desteklemektedir. Regresyona katılan değişkenlerden işsizlik, evlilik, boşanma ve yaşlı kadınların oranı beklenenin tersi işarettedir ve istatistiksel olarak anlamsızdır. Diğer değişkenlerde beklenen sonuçlara ulaşılmıştır.

Tablo 38. GMM, model 12

Değişken	Katsayı	Std. Sapma	t-istatistik	Olasılık
KKO(-1)	0.347439	0.07088	4,9572	0.0000
OKYO	0.532004	0.24895	2,1903	0.0006
RGSYH	0.049227	0.01136	4,8569	0.0000
EKO	-0.153056	0.13752	-1,4752	0.0430
UO	1.967.129	0.34836	5,8749	0.0000
IO	0.005679	0.01408	0,4031	0.0007
EVO	0.016121	0.08455	1,9805	0.0089
BOSO	-0.018154	0.19327	-0.9366	0.3510
DOG	0.467135	0.44380	2,0526	0.0048
CKIO	-0.151076	0.10662	-1,4244	0.0012
EMO	-1.480.817	0.43669	-3,3888	0.0010
STO	0.009699	0.11751	0,0826	0.0003
YAS	0.481946	0.07848	6,1201	0.0000
OYAS	0.276550	0.08737	3,4253	0.0009
OUYAS	0.101472	0.09145	1,0778	0.0005
YASLI	0.118088	0.07016	1,6866	0.0045
IMO	-0.370306	0.17822	-1,0766	0.0402
Enstruman derecesi		49,00000		
Sargan Test*		0.226960		

*sargan Ho: kullanılan enstrumanlar geçerlidir.

Araç değişkenlerin geçerliliğini ölçtüğümüz Sargan Testinde ise, p-değeri 0,183804 çıkmıştır. $0,183804 < 5,99$ olduğundan H_0 kabul edilmiştir. . Değişkenlerin elde ettiğimiz beklenmeyen istatistiksel ve olasılık sonuçlarına rağmen, modelde kullanılan enstrümanlar geçerlidir ve oto korelasyon yoktur.

3.13. KADINLARIN İŞGÜCÜNE KATILIMINA ORTAOKUL MEZUNU KADINLARIN ORANININ ETKİSİ

Kadınların ortaokul mezuniyet oranının eklenmesiyle beraber aday değişkenler ile Model 12 tekrar yapılandırıldığında, ulaşılan değerler Tablo 39'da belirtilmektedir. Regresyon sonucunda istatistik olarak anlamsız çıkan cesareti kırılmış kadın işgücü oranı ve siyasi temsil oranıdır ki olasılıkları da oldukça yüksektir. Bununla beraber, diğer aday değişkenler hem beklenen değerleri vermekte

hem de istatistiksel olarak anlamlıdır. Yalnız evlilik, boşanma ve doğurganlık oranlarının olasılıkları beklenenin aksine yüksektir.

Tablo 39. GMM, model 13

Bağımlı değişken: KKO				
Method: GMM				
Transformasyon: Dikey Sapmalar				
Değişken	Katsayı	Std. Sapma	t-istatistik	Olasılık
KKO(-1)	0.35107	0.06304	5,5854	0.0000
OKYO	0.60246	0.26179	2,3155	0.0025
RGSYH	0.04520	0.09001	5,0797	0.0000
EKO	-0.18599	0.09493	-1,9885	0.0004
UO	1,89155	0.23061	8,2193	0.0000
IO	-0.04212	0.01307	-2,3165	0.0022
EVO	0.15705	0.07883	1,9923	0.4476
BOSO	-0.47861	0.19650	-2,5453	0.5867
DOG	0.38638	0.41878	1,9251	0.1107
CKIO	-0.14125	0.09241	-1,6082	0.3570
EMO	-1,55603	0.42454	-3,7121	0.0003
STO	0.03264	0.08944	0,3591	0.7202
YAS	0.49327	0.07429	6,5853	0.0000
OYAS	0.24090	0.07201	3,4770	0.0007
OUYAS	0.06727	0.08636	2,7954	0.0081
YASLI	0.15129	0.06793	2,2272	0.0280
IMO	-0.20633	0.19808	-1,0430	0.2993
ORMO	0.09549	0.09735	2,0132	0.0466
Enstruman derecesi		49,00000		
Sargan Test*		0.207103		
*sargan Ho: kullanılan enstrumanlar geçerlidir.				

Okur-yazar oranının artması kadınların, tüm yaş grubunda ki kadınlarının işgücüne katılımını olumlu yönde etkilerken; ilkokul mezunu kadınların işgücüne katılımları olumsuz etkilemektedir. Regresyon sonucunda, evlilik, boşanma ve yaşlı kadınların katılım oranları her ne kadar istatistikî olarak anlamlı olsa da beklenenin tersi işaret vermektedir. Cesareti kırılmış kadının işgücüne katılım oranı, siyasi temsil oranı ve ilkokul mezunu kadınların oranında beklenen işaretlere ulaşılsa da istatistikî olarak anlamsızdır. Bunun nedeni olarak eğitim seviyesi yüksek olan kadınların işgücüne olan talebin daha yüksek olması ve bu seviye düşükçe kadınların hem siyasi hayatta yer almalarının hem de iş bulmalarının zorlaştığı gösterilebilir.

Ortaokul mezuniyet oranı her ne kadar kadın işgücüne olan talep artışında çok etkin sonuç vermese de anlamlı bir aday değişkendir.

Araç değişkenlerin geçerliliğini ölçtüğümüz Sargan Testinde ise, p-değeri 0,207103 çıkmıştır. $0,207103 < 5,99$ olduğundan H_0 kabul edilmiştir. Modelde kullanılan enstrümanlar geçerlidir ve oto korelasyon yoktur.

3.14. KADINLARIN İŞGÜCÜNE KATILIMINA LİSE MEZUNU KADINLARIN ORANININ ETKİSİ

Lise mezunu kadınların işgücüne olan talebi, regresyona eklendiği zaman model 14 elde edilmektedir. İstatistiksel olarak anlamsız çıkan değişken sayısı Tablo 40'dan de anlaşılacağı gibi bu model için evlilik oranı, doğurganlık oranı ve siyasi temsil oranıdır. İşaretler ve olasılıklar beklenen değerleri vermektedir.

Tablo 40. GMM, model 14

Bağımlı değişken: KKO				
Method: GMM				
Transformasyon: Dikey Sapmalar				
Değişken	Katsayı	Std. Sapma	t-istatistik	Olasılık
KKO(-1)	0.393278	0.05641	7,0177	0.0000
OKYO	0,2994	0.25180	2,3294	0.000
RGSYH	0,0285	0.01584	2,6936	0.0002
EKO	0,1657	0.09243	-1,9836	0.0004
UO	1,5531	0.21787	5,9327	0.0000
IO	-0,0009	0.01133	-2,0719	0.0000
EVO	0,0891	0.06659	1,3380	0.0107
BOSO	0,0417	0.19012	2,2193	0.0268
DOG	0,2995	0.39183	0,7597	0.0091
CKIO	0,1616	0.07881	-2,0489	0.0029
EMO	1,4156	0.47216	-2,9978	0.0034
STO	0,0530	0.10922	0,5100	0.0011
YAS	0,5147	0.06457	7,8635	0.0000
OYAS	0,2487	0.08991	2,9613	0.0038
OUYAS	0,0314	0.09091	2,3455	0.0004
YASLI	0,2086	0.07152	2,9314	0.0041
IMO	0,9489	0.37566	-2,5260	0.0030
ORMO	0,2554	0.11665	2,3074	0.0000
LMO	1,1124	0.36231	3,0794	0.0000
Enstruman derecesi		49,00000		
Sargan Test*		0.183804		
*sargan H_0 : kullanılan enstrümanlar geçerlidir.				

Regresyonda erkeklerin işgücüne katılım oranı, evlilik, emeklilik, cesareti kırılmış kadınların, yaşlı kadınların ve ilkokul mezunu kadınların işgücüne katılımları beklenenin tersi yönündedir. Bu değişkenlerden yalnızca siyasi temsil ve evlilik oranı istatistiksel olarak anlamsızdır. İleri yaşlarda evlilik yapan kadınlar, ya ikinci evliliklerini yapmakta ve çocuk gibi sorumluluk getiren önemli faktörü bulunmamakta ya da çocuk nedeniyle işgücüne katılamamaktadır. İlk evlilikleri olsa dahi, evlenene kadar zaten çalıştıklarından dolayı işgücünden ayrılmamaktadır. O açıdan anlamlı sonuç vermesi beklenmektedir. Kadının işgücüne katılımının ücretlerin yükselmesiyle artacağı hipotezi burada da desteklenmektedir. Ücretlerin artmasında eğitimin rolü yüksektir. O yüzden kadınların eğitim seviyesi arttıkça, artan ücretler kadınların işgücüne katılımında önemli rol oynamaktadır. Ayrıca okur-yazar oranının kadın işgücüne olan talebe etkisi diğer yaş grupları gibi pozitifdir. Reel GSYİH, işsizlik oranı, boşanma oranı ve işsizlik oranı işaret olarak bekleneni vermiştir.

Araç değişkenlerin geçerliliğini ölçtüğümüz Sargan Testinde ise, p-değeri 0,183804 çıkmıştır. $0,183804 < 5,99$ olduğundan H_0 kabul edilmiştir. Modelde kullanılan enstrümanlar geçerlidir ve oto korelasyon yoktur.

3.15. KADINLARIN İŞGÜCÜNE KATILIMINA YÜKSEK OKUL MEZUNU KADINLARIN ORANININ ETKİSİ

Tüm yaş aralığında ki ve eğitim durumunda ki kadınların işgücüne katılımlarını tahmin eden modellerin sonucusudur. Tablo 26'da belirtilen aday değişkenler tümü ile yapılan tahmin neticesinde; siyasi temsil oranının, ilkokul ve ortaokul mezunu oranının ve yaşlı kadınların, kadının işgücüne katılımı üzerinde istatistiksel olarak bir etkisinin olmadığı ortaya çıkmaktadır ve modele göre anlamsız değişkenlerdir.

Tablo 41'de ki değerlere göre, erkeklerin işgücüne katılım oranı da istatistikî olarak anlamlı sonuç verse de kadın işgücü talebini beklenenin tersine pozitif yönde etkilemektedir. Ayrıca işgücüne katılım evli kadınlar için artıp, boşanmış kadınlar için azalmakta, katılım genç, orta yaş ve orta yaş üstü kesimde artıp yaşlı kadınlarda azalmaktadır. Ama regresyondan beklenen sonuç ise evlilik oranının negatif ve boşanma oranının pozitif etkilemesi yönündedir. Çünkü boşanmış kadınların özellikle de yaş ilerlememiş kadınların marjinal üretkenlikleri yüksektir.

Tablo 41. GMM, model 15

Bağımlı değişken: KKO				
Method: GMM				
Transformasyon: Dikey Sapmalar				
Değişken	Katsayı	Std. Sapma	t-istatistik	Olasılık
KKO(-1)	0.27318	0.05486	5,0727	0.0000
OKYO	0.08071	0.27859	3,2960	0.0008
RGSYH	0.03177	0.03442	2,3268	0.0019
EKO	-0.07970	0.11394	-2,7018	0.0003
UO	-1,54453	0.32880	-4,7274	0.0000
IO	-0.03436	0.07642	-2,4627	0.0006
EVO	0.00751	0.05671	3,5433	0.0057
BOSO	-0.40267	0.14804	-2,7274	0.0087
DOG	0.06013	0.30742	2,1986	0.0030
CKIO	-0.14836	0.05416	-2,5599	0.0119
EMO	-1,4441	0.55225	-2,6150	0.0102
STO	0.02504	0.06586	0,2599	0.7954
YAS	0.44923	0.08496	5,1365	0.0000
OYAS	0.21224	0.07860	3,0232	0.0031
OUYAS	0.11619	0.08627	2,8741	0.0006
YASLI	-0.16823	0.05670	-1,3509	0.0049
IMO	-0.90212	0.44290	-0,0434	0.0435
ORMO	0.08678	0.11262	0,3294	0.0052
LMO	0.10598	0.42468	2,2580	0.0009
YMO	1,22412	0.24362	5,0157	0.0000
Enstruman derecesi		49,00000		
Sargan Test*		0.157311		
*sargan Ho: kullanılan enstrumanlar geçerlidir.				

Kadının işgücüne katılımını etkileyen önemli faktörlerden olan eğitim düzeyi incelendiğinde, eğitim seviyesi düşük olan kadınların; lise ve üniversite mezunu olan kadınlara göre işgücüne katılımının düşük olduğu görülmektedir. Kadınların ilkokul ve ortaokul mezunu olması, onların işgücüne katılımlarını olumsuz olarak etkilemektedir. Bu durum ise, kadınların eğitim seviyesinin yükselmesinin işgücüne katılımlarında olumlu etki yarattığı sonucuna ulaştırmaktadır. Bununla beraber, genelde lise ve dengi okullardan mezun olan kadınlarında işgücünde olmalarının nedeni olarak gelir seviyelerinin düşük olması gösterilebilir. Gelirin işgücüne katılım üzerinde negatif etkisi olduğu kabul edilirse, hane hakkında artan gelir kadınların katılım oranını azaltmaktadır. Çünkü hane içerisinde çalışan kişinin gelirinde yaşanan artış, kadınları daha çok rahata ve ev yaşantısına yoğunlaştırmaktadır.

Ancak hane halkı ücretleri kadınların işgücüne katılım oranını negatif etkilemektedir. Üstelik katsayısı istatistikî olarak anlamlıdır. Eğitim seviyesinin yükselmesi piyasada ki ücretleri arttırmaktadır. Bu artış ise istenilen çalışma koşullarında ve şartlarda iş bulma olasılığını azaltmaktadır. Yalnız bu durum kısa vade de işgücüne katılım yerine işsizlik üzerinde daha etkili sonuç yaratmaktadır. Ama uzun vadede sektörde yaşanan ücret artışının kadınların işgücüne katılımını olumlu etkilemesi beklenmektedir.

Araç değişkenlerin geçerliliğini ölçtüğümüz Sargan Testinde ise, p-değeri 0,157311 çıkmıştır. $0,157311 < 5,99$ olduğundan H_0 kabul edilmiştir. Modelde kullanılan enstrümanlar geçerlidir ve oto korelasyon yoktur.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Kadınların işgücüne katılımında yaşanan artış yalnızca dünyada değil ülkemizde de gözlemlenen önemli bir gelişmedir. Gelişmiş ve gelişmekte olan tüm ülkelerde post-fordist üretim sistemine geçilmesinin getirdiği “esnekleşmenin” avantajlarından birisi olan işgücü maliyetlerinin düşürülmesi ve çalışma saatlerinin rahatlığı hem üretim hem de emek piyasasında kadın işgücüne olan talebi arttırmıştır. Son yıllarda gözlemlenen en önemli değişimlerden birisi olan kadınların işgücünde artan oranda yer alması, iktisadi faaliyet olarak kabul edilmeyen ve istatistiklere geçmeyen hane içi sorumlulukları ve çocuk bakımı gibi önemli görevleri olan kadınların, esnekleştirilmeye çalışılan üretim kademelerinde bulduklarını göstermektedir. Bununla beraber kadınların işgücüne katılmaları da kendi içinde farklılıklar gösterebilmektedir. Çünkü erkeklerin işgücü piyasasına süreklilik gösteren bir katılımı varken, kadınların işgücüne katılmaları daha kesikli ve belirsiz olmaktadır. Aile sorumlulukları, çocuk bakımı, toplum değerleri, sosyo-ekonomik düzey, eğitim seviyesi ve çalışma koşulları gibi birçok faktöre dayanan nedenlerden dolayı kısa vadeli iş gücünden çekilmekte ya da tamamen ayrılmaktadırlar. Bu yüzden esnek çalışma sistemi kadınlara daha cazip gelmekte, bu sayede marjinal üretkenliklerini arttırabilmektedirler.

Bu çalışmada, gelişmekte olan ülkeler arasında bulunan Türkiye'nin yedi bölgesinde kadın istihdamı ve kadın işgücü talebini etkileyen faktörler incelenmiştir. Kadınların ailevi sorumlulukları, sosyo-kültürel faktörlerden etkilenmeleri, toplumsal değerleri, eğitim durumları ve kültürel yapılarından da ayrıca bahsedilmiştir. Kırsal ve kentsel alanlar arasında yaşanan farklılık bölgeler arasında kadınların katılım oranlarının değişmesine neden olmaktadır. Yalnız bu farklılıklar kadınların katılım kararlarını etkileyecek düzeyde olduğundan işyerlerinde yaşanan ayrımcılık, çalışma koşulları, aile baskısı, aile içi sorumluluklar, terfi ve teşvik alamama gibi her bir faktörden etkilenebilmektedirler.

İş piyasasında yer alan kadınların istihdam içinde ki farklılıkları incelendiği zaman kadınların işgücü piyasasında artış yaşanmasında rağmen erkeklerin katılım oranlarından daha düşüktür. Çünkü kadınların büyük kısmı tarım sektöründe ya da ev içinde ücretsiz aile işçisi olarak çalışmaktadır. Ayrıca kadın işgücüne olan talebi etkileyen diğer önemli bir nedende meslek dağılımlarının kadın-erkek olarak

ayrılmasından kaynaklanmaktadır. Kadınlar genellikle kendileri için sınıflandırılan “kadın” mesleklerine yoğunlaşmakta, bu da kendi içlerinde rekabeti arttırmaktadır. Küreselleşmenin etkisiyle esnekleşmenin getirdiği olanaklardan kadınlar her ne kadar faydalansa da üst düzey mevkilere ya da yönetim pozisyonlarına terfi edememeleri özellikle eğitilmiş kadınlar üzerinde olumsuz sonuçlar doğurmaktadır. Bu gibi yaşanan her bir ek sorun, kadınların işgücü piyasasından uzaklaşmasına neden olabilmektedir.

Dünya genelinde kadının işgücü piyasasına katılımı incelenmiş ve kadınların gerek siyasi ve ekonomik gerekse toplumsal açıdan hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkeler arasındaki farklılıkları belirtilmiştir. Tarihsel süreçte ilk kez seçimlerde oy kullanma hakkına sahip olan Türk kadını, zaman içinde bu haklarını yeteri kadar koruyamadıklarından şu anda birçok gelişmiş ülkeye kıyasla parlamentoda ki kadın temsilci sayısı oldukça düşüktür. Siyasi ve ekonomik yaşama katılımın kadınların refah, gelir, eğitim, kültürel ve sosyal hayatlarını etkilediği düşünülürse, Türkiye bu açıdan birçok ülkeye kıyasla geride kalmaktadır. Kadınların toplumsal rolleri nedeniyle ev ile iş hayatı arasında denge kurmak zorunda kalması, kadınları mesleki iş bölümü yapmaya zorlamıştır. Kırsal ve kentsel alanda bu farklılık daha iyi gözlemlenmektedir. Bu da kadınların iş piyasasında karşılaştıkları zorlukları tetiklemektedir. Ayrıca bu bölümde kadın işgücüne olan talebi etkileyen en önemli faktörlerden olan eğitim seviyesinin yanında ücretler, medeni durum, doğurganlık oranı, boşanma ve evlenme oranları, yaş ve çocuk faktörleri, aile yapısı, gelir farklılıkları, din faktörü ve kent-kır ayrımı da detaylıca bahsedilmiştir.

Eğitim düzeyine, cinsiyet ve yaş gruplarına ilişkin veriler incelendiğinde; eğitim durumu arttıkça kadın işgücüne olan talebi arttığı, eğitimde geçen zamanın fırsat maliyetinin iş sektöründen uzak kalınması olduğundan işgücünde yer alan kadınlarında yaş ortalaması yukarı çekilmiştir. Bununla beraber, artan teknolojinin emeğe olan talebi azaltması, işsizliğin artmasına neden olmakta, esnek çalışma koşulları bunu azaltmaya yetmemektedir. Kırsal alandan kentsel alana yaşanan göçler, yaratılan iş sektörlerinin yeterli istihdam sağlayamaması, bölgeler arasında ki farklılıklar ve buna eklenen sosyo-ekonomik farklılıklar ise kadın işgücü talebi açısından olumsuz sonuçlar doğurmaktadır. Bu işsizlik ortamında kendilerine informal sektörde iş imkânı yaratan kadınlar ya ev içinde geçici işler yapmakta ya da

düşük ücretlerle çalışmaya razı olmaktadır. Bu ise zaten kadın-erkek arasında yüksek olan ücret adaletsizliğini daha da arttırmaktadır. Bu bakımdan kadınlar genelde informal sektörde “düşük vasıflı” çalışan statüsünde yer almaktadır. Emeğin küreselleşmesi de aslında kadın istihdamını olumsuz etkilemektedir. Çünkü çalışmak isteyen kadın sayısındaki artış, rekabeti arttırmış ve bu rekabet ortamında yaratılan istihdamın erkek işgücü tarafından değerlendirilmesi kadınları işgücü piyasasından çekilmeye zorlamıştır. Bunun sonucu olarak kadınların işgücüne katılımları incelendiğinde kadınların zamanla daha çok kayıt dışı istihdama kaydıkları gözlemlenmektedir.

Geleneksel olarak kadının işgücüne olan talebi ekonomik, sosyo-ekonomik ve toplumsal faktörlerden etkilenmektedir. Bu faktörler eğitim düzeyinin, medeni durumun, doğurganlık ve işsizlik oranlarının, ücretlerin ve kadınların yaşları arasında ki farklılıkların kadınların işgücüne katılmalarını belirleyen önemli etmenler olduğunu göstermektedir. Elde edilen tahmin sonuçlarına göre, hem boşanmış olmanın hem de evli olmanın kadınların işgücüne katılma ihtimalini arttıracakları gözlemlenmektedir. Evli olmanın regresyon üzerinde beklenen sonucu bunun tersidir. Çünkü evli kadınların artan ev içi sorumlulukları ve çocuk bakımı, işgücüne olan katılımını olumsuz yönde etkilemektedir. Beklenen sonucun aksi çıkmasının nedeni olarak artan çocuk maliyetlerini ve aile içi ekstra geliri karşılamak açısından işgücünde olmak istemelerini göstermek olasıdır. Boşanmış kadınların işgücüne katılımları beklendiği gibi pozitifdir. Çünkü boşanmış kadınlar hem bireysel hem de aile içi ihtiyaçlarını karşılamak için işgücü piyasasında yer almak durumundadırlar.

Analiz neticesine göre, Reel GSYİH'nın da etkisinin beklenen pozitif sonucu verdiği gözlemlenmiştir. Ekonomik büyüme gelir eşitsizliğini azaltacak, sektörde canlanma sağlayacak ve bunun neticesinde istihdamda artış oluşacaktır. İşgücü piyasasında yaşanan bu talep, kadın işgücüne olan talebe arttıracak ve kadınların işgücü piyasasında yer almalarını dolaylı olarak etkileyecektir. İşsizlik oranı kadınların işgücüne olan talebini beklendiği üzere genelde olumsuz etkilemektedir. Çünkü artan işsizlik oranı insanların cesaretini kırmakta ve iş bulma olasılığı azalmaktadır. Bu sonuç ücretleri etkilemekte, artan işsizlikte kadınlar düşük ücretlerde ve sosyal güvencesiz olarak çalışmayı kabul etmektedir.

Eğitim seviyesi yükseldikçe kadın işgücüne katılım konusunda daha istekli hale geldiği gözlemlenmektedir. 0-6 yaş grubunda yer alan küçük çocuk sahibi olan kadınların işgücüne katılımlarını da etkilememektedir. Çünkü ekonomik özgürlüğünü kazanan kadın çocuğunu kreşe bırakabilecek ücreti karşılayabilmektedir. Eğitim seviyesi arttıkça kadınların ekonomik aktivitelerinin fırsat maliyetini arttırmakta ve iş arama süresinde pozitif etki yaratmaktadır. Ayrıca uzun vade de eğitim seviyesine bağlı olarak ücretlerde yaşanan artış kadınları iş piyasasında olmak için daha çok teşvik etmektedir. Aile içi gelirin yüksek olması ise kadının işgücüne katılımı üzerinde negatif bir etkisi olduğu söylenebilir. Bununla beraber ailenin sahip olduğu çocuk sayısında yaşanan artış, kadının işgücüne katılımını arttırıcı yönde etkiye bulunmaktadır. Bunun sebebi çocuk sayısındaki artışın paraya olan ihtiyacı arttırmasıdır. Regresyon sonucunda ilkokul mezunu kadınların işgücüne olan talep negatif, ortaokul, lise ve yüksek okul mezunu kadınların işgücüne olan talep pozitif çıkmaktadır. Bu sonuçlar beklenen işaretlerdir. Bu bakımdan ilkokul ve ortaokul mezunu olan kadınların işgücüne olan talep, emek piyasasında diğerlerine kıyasla oldukça düşüktür.

Bulgulara göre, doğurganlık oranında yaşanan artış, kadın işgücüne olan talebi olumlu etkilemektedir. Bunun en önemli nedeni ise çocuk sahibi olmanın getirdiği ek maliyetlerin kadınları işgücü piyasasına itmesidir. Aslında bu şekilde kadınların üretkenliği artmaktadır. Her ne kadar eğitim düzeyi yüksek olan kadınlar evlilik yaşlarını ötelemekte ve çocuk sahibi olma taleplerini düşürmekte olsalar da, genel kadın istihdamı da aynı tezi desteklemektedir. Erkeklerin işgücüne katılım oranı, kadınların işgücüne olan talebi beklenen şekilde negatif etkilemektedir. Bunun en büyük nedeni ise kadınların işgücü piyasasında fiziksel ve tecrübeye dayalı işlerde kendilerine uygun iş bulamamaları sonucunda erkek işgücüne olan talep artmakta, buna bağlı olarak kadın istihdamı azalmaktadır. Cesareti kırılan kadınların işgücü piyasasında yer almaları beklenen sonucu vermiştir ve negatiftir. Çünkü cesareti kırılan işçi durgunluk döneminde yaşanan işsizlik neticesinde iş piyasasından isteksiz olarak ayrılmış ve büyüme döneminde de istediği işi bulamadığı için artık işgücünde yer almaktan vazgeçmiştir. Emeklilik oranının sadece yaşlı kadınlar üzerinde ki etkisi incelendiğinde, emekli olmanın kadın işgücüne olan talebi düşürdüğu gözlemlenmektedir. Emekli insanların yaşadıkları sağlık problemleri ve fiziksel güç

kayı göz önüne alındığı zaman bu beklenen sonuçtur. Siyasi temsil oranında ise, kadınların ekonomik kalkınmada önemli bir katkıya sahip olması ile beraber siyasette temsil olarak da eşitlik ve adalet sağlayarak kadın işgücüne olan talebi etkileyeceği düşünülebilir. Kadınların siyasi olarak temsil sağlayabilmesi için eğitim seviyelerini arttırmaları gerekmektedir. Yalnız eğitim seviyesi kadınlar için düşük olan ülkemizde siyasi olarak temsil yetkisi bulunan kadın sayısı da oldukça azdır. Bu açıdan regresyon neticesinde çıkan pozitif sonuç bu iddiayı desteklemektedir ve kadının siyasi hayatta daha çok temsili olarak görev alması, kadın işgücüne katılımı arttırmaktadır. Bir diğer değişken olan yaş aralıklarının da kadınlar üzerinde oldukça etkisi bulunmaktadır. Genç ve orta yaş grubu kadınların daha çok maddi ihtiyaçları bulunmasından, her ne kadar çocuk sahibi olmak ya da aile içi sorumluluklar katılım üzerinde olumsuzluk yaratsa da, işgücüne katılımları diğer yaş gruplarına kıyasla daha yüksektir. Orta yaş üstü kadınlarında işgücünde yer almalarının en önemli nedeni, bu yaştan sonra çocuk bakımı ve sorumluluklar azalmakta, maddi olarak ekstra gelire daha çok ihtiyaç olmasından kaynaklanmaktadır. Yaşlı kadınların katılım talebini olumsuz etkilemesi beklense de çıkan pozitif sonuç aslında dışarıda tutulan emekli işgücünün ekonomik konjonktürde yaşanan durgunluk dönemlerinde kadınları çalışma yaşamına itmesinin nedenidir.

Türkiye ekonomisi için yapılan bu çalışmada, kadın işgücü talebinin kadınların işgücü piyasasında yer almaları üzerine belirgin ve beklenen sonuçlara ulaşılmıştır. Genel olarak gelişmiş ülkelerle Türkiye'yi kıyasladığımızda, kadın işgücü talebindeki artışın eğitim seviyesindeki artıştan, ücretlerde yaşanan farklılığın azalmasından, ülke genelinde ki işsizlik oranından, doğurganlık oranından, erkeklerin işgücünde yer almalarından ve kadınların yaşları arasındaki farklılıklara bağlı olarak kadının işgücüne katılımı üzerinde olumlu etkisi olduğu söylenebilir. Bununla beraber, informal sektörde düşük ücretlerle güvencesiz ve sigortasız çalışan kadınlar ile ev için üretim yapan ve ücretsiz aile işçisi olarak gerek ev de gerekse tarım sektöründe çalışan kadınlar kayıt altına alınmalıdır. Böylece kadınlar tüm iktisadi faaliyet kollarında aktif hale getirilebilir, üretkenliği, çalışması ve ekonomik etkinliği artırılabilir.

KAYNAKÇA

- Abowd, J. M. & Card, D. (1989). On the Covariance Structure of Earnings and Hours Changes. *Econometrica*, 57, 411-445.
- Acar, F.; Ayata, G. A. & Varoğlu, D. (1999). Cinsiyete Dayalı Ayrımcılık: Türkiye’de Eğitim Sektörü Örneği. Ankara: TC. Başbakanlık Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü.
- Altan, Ö. Z. (1980). *Kadın İşçiler ve Türkiye’de Kadın İşçilerin 1475 Sayılı İş Kanunu İle Korunması*. Eskişehir: Esader.
- Altan, Ş. ve Ersöz, A. (1994). *Kadının Çifte Yükümlülüğü*. İstanbul: Kadın ve Sosyal Hizmetler Müsteşarlığı Kadın Statüsü ve sorunları Genel müdürlüğü Bülteni.
- Amemiya, T. (1974). Multivariate Regression and Simultaneous Equation Models When the Dependent Variables are Truncated Normal. *Econometrica*, 42, 999-1012.
- Anderson, T. W. & Hsiao, C. (1981). Estimation of Dynamic Models with Error Components. *Journal of the American Statistical Association*, 76 (375), 598-606.
- Anderson, T.W. & Hsiao, C. (1982). Formulation and Estimation of Dynamic Models Using Panel Data. *Journal of Econometrics*, 18, 47 - 82.
- Angrist J.D.(2001). Estimation of Limited Dependent Variable Models with Dummy Endogenous Regressors: Simple Strategies for Empirical Practice, *Journal of Business & Economic Statistics*, 19, 2-16.
- Anker, R. & Hein, C. (1986). *Sex Inequalities in Urban Employment in the Third World*. London: Mcmillan.
- Anker, R. (1998). Gender and jobs: Sex segregation of occupations in the world. Geneva: ILO.
- Andrews, D.W.K. (1991). Heteroskedasticity and Autocorrelation Consistent Covariance Matrix Estimation. *Econometrica*, 59, 817-858.
- Ansal, H., Küçükçiftçi, S., Onaran, Ö. ve Orbay, B. Z. (2000). *Türkiye Emek Piyasasının Yapısı ve İşsizlik*. İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları.
- Antecol, H. (1999). An Examination of Cross-country Differences in the Gender Gap in Labor Force Participation Rates. *Canadian International Labor Market: Department of Economics, Illinois State University*.
- Arellano, M. & Bond, S. (1991). Some Tests of Specification for Panel Data: Monte Carlo Evidence and an Application to Employment Equations. *Review of Economic Studies*, 58 (2), 277-297.
- Arellano, M. & Bover, O. (1995). Another Look at the Instrumental Variable Estimation of Error- Components Models. *Journal of Econometrics*, 68 (1), 29-51.
- Arellano, M. & Honoré, B. (2001). Panel Data Models: Some Recent Developments. In J.J. Heckman, E.E. Leamer, (1st Ed.), *Handbook of Econometrics*, London: Elsevier.

- Arellano, M. (2003). [Discrete Choices with Panel Data](#). *Investigaciones Economicas*, 27(3), 423-458.
- Ataman, B. C. (2006). Türkiye’de 2000-2005 Dönemi İşsizlik Üzerine Tartışmalar. *İktisat, İşletme Ve Finans Dergisi*, 21(239), 93-107.
- Atauz A., Kardam, F. ve Tokgöz, G. (1998). Kadın Araştırmalarında Yöntem Sorunu ve Kadın İstihdamının Geliştirilmesi Projesi Örneği. *İktisat Dergisi*, sayı. 377, 16-25.
- Attanasio, O. P., Picci, L., & Scorcu, A. (2000). Saving, Growth and Investment: A Macroeconomic Analysis Using a Panel of Countries. *Review of Economics and Statistics*, 82, 182-211.
- Avrupa Komisyonu 2006-2010 (2006). *Kadın Erkek Eşitliği Yol haritası*. İşveren Özel Eki.
- Ayata, S. (1987). *Kapitalizm ve küçük üreticilik: Türkiye’de halı dokumacılığı*. Ankara: Yurt Yayınları.
- Aytaç, S. (1999). *Türkiye’de Kadın İşgücü*. Ankara: Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu.
- Barro, .R.J. (1991). Economic Growth in a Cross Section of Countries. *Quarterly Journal of Economics*, 106, 407-43.
- Barrow, L. (1999). An Analysis of Women's Return-to-Work Decisions following First Birth. *Oxford University Press*, 37(3), 432-51.
- Becker, G. S. (1960). *An Economic Analysis of Fertility in Demographic and Economic Change in Developed Countries*. Princeton- NJ: National Bureau of Economic Reserach.
- Becker, G.S. (1965). A Theory of the Allocation of Time. *Economic Journal*, 75(299), 493-517.
- Becker, G.S. & Chiswick, B.R. (1966). Education and the Distribution of Earnings. *American Economic Review*, 56, 358-69.
- Becker, G. S. (1975). *Human Capital* (2nd Ed.). New York: National Bureau of Economic Research- Columbia University Press
- Becker, G. S. (1985). Human Capital, Effort and the Sexual Division of Labor. *Journal of Labor Economics*, 3,533-558.
- Bekata, M. N. (2000). *Sağlık Sektöründe Kadın*. Ankara: TC Başbakanlık Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdüerlüğü.
- Belen, E. (15 Ocak 2001). *Dünyada Endüstri İlişkilerinde Dönüşüm Ve Türk Çalışma Hayatı*. 24 Mayıs 2010, http://www.tisk.org.tr/isveren_sayfa.asp?yazi_id=240&id=14
- Beneria, L. & Floro, M. S. (2003). Labour Market Informalization and Social Policy: Distributional Links and the Case of Homebased Workers. *Vassar College Economics*,60.

- Bera, A. K. & Biliyas, Y. (2002). [The MM, ME, ML, EL, EF and GMM Approaches to Estimation: A Synthesis](#). *Journal of Econometrics*, 107(1-2), 51-86.
- Bielby, D. (1992). Commitment to Work and Family. *Annual Review Sociology*. 18, 281-302.
- Bilgin, M.H. (2003). Türkiye’de İşsizliğin Yapısal Analizi. *Öneri Dergisi*, 5(19), 137-143.
- Blau, D. & Robins, P. (1988). Child Care Costs And Family Labor Supply. *Review of Economics and Statistics*, 374-381.
- Blau, F. & Khan, L. (2000). Gender Differences in Pay. *Journal of Economic Perspectives*, 14(4), 75-99.
- Blau, F. D., Ferber, M.A. & Winkler, A. E. (5th Ed.). (2006). *The Economics of Women, Men and Work*. Pearson: Prentice Hall.
- Blumberg, R. L. (1978). *Stratification: Socioeconomic and Sexual Inequality*. Dubuque, Iowa: William C. Brown
- Blumberg, R. L. (1984). A General Theory of Gender Stratification. In R. Collins, (Ed.), *Sociological Theory*, San Francisco: Jossey-Bass.
- Blundell, R. & Bond, S. (1998). Initial Conditions and Moment Restrictions in Dynamic Panel Data Models. *Journal of Econometrics*, 87 (1), 115-143.
- Bowen, W.G. & Finnegan, T.A. (1969). *Economics of Labor Force Participation*. Princeton: Princeton University Press
- Breitung, J. & Lechner, M. (1996). Some GMM Estimation Methods and Specification Tests for Nonlinear Models. *The Econometrics of Panel Data*, 2, 583-612.
- Breitung, J. & Lechner, M. (1998). Alternative (GMM) Methods for Nonlinear Panel Data Models. In L. Mátyás, (1st Ed.), *Generalised Method of Moments Estimation*, U.K.: Cambridge University Press.
- Browning, M. (1992). Children and Household Economic Behavior, *Journal of Economic Literature*, 30(3), 1434-75.
- Bond, S.R. & Windmeijer, F. (2002). Finite Sample Inference for GMM Estimators in Linear Panel Data Models, Cemmap Working Paper Series. No: CWP04/02, Institute for Fiscal Studies, London.
- Boserup, E.(2nd Ed.). (1970). *Women and Economic Development*. New York: St. Martin’s Press
- Bound, J., Jaeger, D. & Baker, R. (1995). Problems With Instrumental Variables Estimation When the Correlation Between the Instruments and the Endogenous

Explanatory Variable is Weak,” *Journal of the American Statistical Association*, 90 (430), 443-450.

Bozdağlıoğlu, E. Y. U. (2008). Türkiye’de İşsizliğin Özellikleri ve İşsizlikle Mücadele Politikaları. *Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 20, 45–65.

BUSPF (Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Politika Forumu) (2009). *Türkiye’de Çocuk Bakımı Hizmetlerinin Yaygınlaşmasına Yönelik Bir Öneri: Mahalle Kreşleri*, 1(38).

Campbell, D. (1994). Foreign Investment, Labour Immobility and The Quality of Employment. *International Labour Review*, 133.

Caporal, B. (2000). *Kemalizm Sonrasında Türk Kadını II*. İstanbul: Çağdaş Matbaacılık ve Yayıncılık.

Castles, F. G. (1998). *Comparative Public Policy*. Cheltenham: Edward Elgar.

Cattan, P. (1991). Childcare Problems: an Obstacle to Work. *Monthly Labor Review*, 114(10), 1-9.

Chafetz, J.S. (1984). *Sex and Advantage: a Comparative, Macro-structural Theory of Sex Stratification*. New Jersey: Rowman&Allanheld.

Chamberlain, G. (1982). Multivariate Regression Models for Panel Data. *Journal of Econometrics*, 18, 5-42.

Chaykowski, R.P. & Powel, L.M. (1999). Women and the Labour Market: Recent Trends and Policy Issues. *Canadian Public Policy*, 25 (1), 2-25.

Chiang, C.L. (1956). On Regular Best Asymptotically Normal Estimates. *Annals of Mathematical Statistics*, 27, 336-351.

Cleveland, G.; Gunderson, M. & Hyatt, D. (1996). Child Care Costs and the Employment Decisions of Women: Canadian Evidence, *Canadian Journal of Economics*, XXIX, 132-151.

Cohen ,P.N. & Bianchi, S.M.(1999). Marriage, Children and Women’s Employment: What Do We Know?. *Monthly Labor Review: Bureau of Labor Statistics*, 122(12), 22-31.

Collver, A., & Langlois, E. (1962). The Female Labor Force in Metropolitan Areas: an International Comparison. *Economic Development and Cultural Change* 10, 367-85.

Cotter A. D., DeFiore, J., Hermsen, J. M.; Kowalewski, B. M. & Vanneman, R. (1998). The Demand for Female Labor, *The American Journal of Sociology*, 103(6), 1673-1712.

Çetin, F. (2003). *Cumhuriyet Döneminde Kadın Eğitimi*. Ankara: MEB Milli Eğitim Dergisi, Sayı:160.

Çetin, B. I. & Öztürk, M. (2009). Dünya’da ve Türkiye’de Yoksulluk ve Kadınlar. *Journal of Yasar University*, 3(11), s: 2661-2698.

Çiftçi, O. (1982). *Kadın Sorunu ve Türkiye'de Kamu Görevlisi Kadınlar*. Ankara: Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayınları.

Çolak, Ö.F. (5 Aralık 2003) *İstidam, Kadın İşgücü ve Yeni İş Kanunu Sempozyumu*. 14 Mart 2010, <http://www.tisk.org.tr/yayinlar.asp?sbj=ic&id=1096>

Çolak, Ö. F. (9 Eylül 2005). İşsizliğin Dinamikleri. *TISK İşveren Dergisi*, 14 Mart 2010, http://www.tisk.org.tr/isveren_sayfa.asp?yazi_id=1202&id=67.

Data OECD. Retrieved December 14, 2009, from

<http://www.oecd.org/dataoecd/29/27/36877027.xls>

Davidson, R. & MacKinnon, J. G. (1993). *Estimation and Inference in Econometrics*. New York: Oxford University Press.

Dawes, L. (1993). Long-term Unemployment and Labor Market Flexibility, *Centre for Labour Market Studies*, University of Leicester.

Dedeoğlu, S. (30 Temmuz 2009). *Sindrella'nın Pazara Yolculuğu: "Neoliberalizmin Tahribatı"*. 17 Aralık 2009. <http://kendineaitbiroda.wordpress.com>

Deliktaş, E. (2000). Beşeri Sermaye ve Modern Ekonomik Büyüme. *Ekonomi Başak*, 24, s: 104-109.

Demirel, A.; Kayaalp, B. Z. & Kocaman, M. (1999). *Çalışmaya Hazır İşgücü olarak Kentli Kadın ve Değişimi*. Ankara: Başbakanlık kadın statüsü ve sorunları genel müdürlüğü yayınları.

Deutsche Welle (9 Şubat 2004). *Kadın Erkek Eşitliği Kağıt Üzerinde*. 25 Mart 2009, [http://www2.dw-world.de/turkish/panaroma/\(09.02.04\)](http://www2.dw-world.de/turkish/panaroma/(09.02.04))

Devlet İstatistik Enstitüsü (1990). *Hanehalkı Gelir ve Tüketim Harcamaları Anketi Gelir Dağılımı*, Ankara: DİE Yayınları.

Devlet İstatistik Enstitüsü (1994). *Hanehalkı Gelir Dağılımı ve Tüketim Harcamaları*. Ankara: DİE Yayınları.

Devlet İstatistik Enstitüsü (1997). *İstihdam ve ücret yapısı*. Ankara: DİE Yayınları.

Devlet İstatistik Enstitüsü (2000). *Hanehalkı İşgücü Anket Sonuçları*. Ankara: DİE Yayınları.

Devlet İstatistik Enstitüsü (2004). *Hane Halkı İşgücü İstatistikleri*. Sayı. 2922.

Devlet İstatistik Enstitüsü. *Nüfus ve Kalkınma Göstergeleri*. Ocak 23, 2005, www.nkg.die.gov.tr/goster.asp?aile=1

Devlet İstatistik Enstitüsü. *Hanehalkı İşgücü Anketi Sonuçları*. Ocak 12, 2005, <http://lmisnt.pub.die.gov.tr/die/plsql/lmwebtur.lmwebform>

Devlet İstatistik Enstitüsü. *Hanehalkı İşgücü Anketi Sonuçları*. Mart 2, 2005, www.die.gov.tr/TURKISH/SONIST/GSMH/K310305t.xls

Devlet İstatistik Enstitüsü. Aralık, 2006. <http://www.die.gov.tr/tkba/t144.xls>

- Devlet İstatistik Enstitüsü. Aralık, 2006. <http://www.die.gov.tr/tkba/t150.xls>
- Devlet İstatistik Enstitüsü. Aralık, 2006. <http://www.die.gov.tr/tkba/t153.xls>
- Devlet İstatistik Enstitüsü. Aralık, 2006. <http://www.die.gov.tr/tkba/t155.xls>
- Devlet İstatistik Enstitüsü. Aralık, 2006. <http://nkg.die.gov.tr/goster.asp?aile=2>
- Devlet İstatistik Enstitüsü. Nisan, 2007.
<http://www.dpt.gov.tr/bgyu/seg/iller2003.html>
- Devlet İstatistik Enstitüsü. Nisan, 2007.
http://www.dpt.gov.tr/bgyu/seg/cog_bolge.html
- Devlet Planlama Teşkilatı (1995). *VII. Beş Yıllık Kalkınma Planı*, Ankara: DPT Yayınları.
- Devlet Planlama Teşkilatı (2001). *VIII. Beş Yıllık Kalkınma Planı*, Ankara: DPT Yayınları.
- Devlet Planlama Teşkilatı (2007). *Yeni Bölgesel Gelişme Politika ve Uygulamaları*. Ankara: DPT Yayınları.
- Doğramacı, E. (1992). *Türkiye’de Kadının Dünü ve Bugünü* (1st Ed.). Ankara: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Dunn, D., Elizabeth M. A. & Chafetz, J. S. (1993). Macrostructural perspectives on gender inequality. In P. Enagland (Ed.), *Theory on gender, feminism on theory*, New York: Aldine.
- Dynan, K. E. (2000). Habit Formation in Consumer Preferences: Evidence from Panel Data. *American Economic Review*, 90, 391-406.
- Ecevit, Y. (1990). *Kentsel Üretim Sürecinde Kadın Emeginin Konumu ve Değişen Biçimleri*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ecevit, F.Y. (1995). Kentsel Üretim Sürecinde Kadın Emeginin Konumu ve Değişen Biçimleri. Ş. Tekeli (2nd Ed.), *Kadın Bakış Açısından 1980’ler Türkiye’sinde Kadın* içinde (117-128), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ecevit, Y. (2003). Toplumsal Cinsiyetle Yoksulluk İlişkisi Nasıl Kurulabilir? Bu İlişki Nasıl Çalışılabilir?. C.Ü. Tıp Fakültesi Dergisi, 25 (4).
- Eichenbaum, M. S., Hansen L. S. & Singleton, K. J. (1988). A Time Series Analysis of Representative Agent Models of Consumption and Leisure Choice under Uncertainty. *The Quarterly Journal of Economics*, 103(1), 51-78.

Eğitimsen (08 Mart 2006). *Yasalarda Kadın Kitapçığı*. 20 Nisan 2010, <http://www.egitimsen.org.tr/haberarsivi.php?id=877>

Eldem, V. (1994). Osmanlı İmparatorluğu'nun İktisadi Şartları Hakkında Bir Tetkik. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Elder, G., Johnson, M. K., & Crosnoe, R. (2003). The Emergence and Development of Life Course Theory. In J. T. Mortimer & M. J. Shanahan (Eds.), *Handbook of the life course*. New York: Kluwer Academic/Plenum Publishers.

Ereş, F. (2006). Türkiye'de Kadının Statüsü ve Yansımaları. *Gazi Üniversitesi Endüstriyel Sanatlar Eğitim Fakültesi Dergisi*, Sayı.19, s:40-52.

Esen, A. & Memişoğlu, O. (25 Eylül 2007). *Siyasetin Cinsiyeti*. 18 Nisan 2010. <http://www.tepav.org.tr/tur/admin/dosyabul/upload/Siyaset%20ve%20kadin%20son%20hali.pdf>

Eyüboğlu, A., Özar, A. Ve Tanrıöver, H. (1998). *Kentli Kadınların Çalışma Koşulları ve Çalışma Yaşamını Terk Nedenleri*. Ankara: TODAİE 20. Yüzyılın Sonunda Kadınlar ve Gelecek. Yayın No.285.

Eyüboğlu, D. (1999). *Kadın İşgücünün Değerlendirilmesinde Yetersizlikler*. Ankara: Milli Prodaktivite Merkezi Yayınları.

Eyüboğlu A., Özar Ş. & Tanrıöver H.T. (2000). *Kentlerde Kadınların İş Yaşamına Katılım Sorunlarının Sosyo-ekonomik ve Kültürel Boyutları*, Ankara: T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü.

Ferguson, T.S. (1958). A Method of Generating Best Asymptotically Normal Estimates with Application to the Estimation of Bacterial Densities. *Annals of Mathematical Statistics*, 29, 1046-1062.

Fernández, R. (2007), *Culture as Learning: The Evolution of Female Labor Force Participation over a Century*, Working Paper in New York University.

Furukawa, Y. & Inui, T. (2003). *Productivity Growth and Female Labor Supply in Japan*. Canadian Economic Association Conference, Canada.

Gallant, R.A. (1987). *Non-linear Statistic Models*. Oxford: John Wiley And Sons.

Gediz, B. & Yalçınkaya, M.H. (2000). *Türkiye'de İstihdam-İşsizlik ve Çözüm Önerileri: Esneklik Yaklaşımı*, Celal Bayar Üniversitesi İİBF Yönetim ve Ekonomi Dergisi. 6, 1-24.

Giddens, A. (2000). *Sosyoloji*. (H. Özel ve C. Güzel çev.) Ankara:Ayraç Yayınları.

Glick, P. & Sahn, D. (2005). Intertemporal Female Labor Force Behavior in a Developing Country: What Can Learn From a Limited Panel?, *Labor Economics*, 12, 23-45.

Greene, W. H. (2000). *Econometric Analysis*. NJ: Prentice Hall.

Griffin, R. (4th Ed.). (1993). *Management*. US: Texas.

Griliches Z. (1964). Notes on the Measurement of Price and Quality Changes. In *Models of Income Determination, Studies in Income and Wealth* (1st Ed.), Princeton: Princeton University Press.

Gonas, L. (2004). Gender segregation and the European employment strategy: Levels and divisions. *European Journal of Industrial Relations*, 10 (2), s: 139-159.

Gonas, L. & Karlsson, J. (2006). *Gender Segregation: Divisions of Work in Post-industrial Welfare States*. New York: Ashgate Publishing.

Gourieroux, C. & Monfort, A. (1995). *Statistics and Econometric Models*. Cambridge: Cambridge University Press.

Güloğlu, T. (2005). *Türkiye’de Kayıt-dışı İstihdam Gerçeğine Bir Bakış*. Visiting Fellow Working Papers.

Günlük-Şenesen, G. (1998). Cinsiyete Dayalı Ayrımcılığın Düzeyi Nasıl Ölçülebilir?. *İktisat Dergisi*, 377, s: 26-36.

Günlük, G., Pulhan , E.ve Özar, Ş. (2000). *Kadın İstihdamı için Yeni Perspektifler ve Kadın İşgücüne Muhtemel Talep*. Ankara: T.C. Basbakanlık Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü.

Gürler, Ö.K. & Üçdoğruk, Ş. (2007), Türkiye’de Cinsiyete göre Gelir Farklılığının Ayrıştırma Yöntemiyle Uygulanması. *Journal of Yasar University*, 2(6), 571-89.

Hall, S. & Jacques, M. (1995). *Yeni Zamanlar*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Hall, A. R. & Sen, A. (1999). [Structural Stability Testing in Models Estimated by Generalized Method of Moments](#). *Journal of Business & Economic Statistics*, 17(3), 335-48.

Hall, A.R. (2005). *Generalized Methods of Moments: Advanced Texts In Econometrics*. Oxford: Oxford University Press.

Hamilton, J. D. (1994). *Time Series Analysis*. Princeton: Princeton University Press.

Hansen L.P.(1982). Large Sample Properties of Generalized Method of Moments Estimators. *Econometrica*, 50, 1029-1054.

Hansen, L. P. & Singleton, K. J. (1982). Generalized Instrumental Variables Estimation of Nonlinear Rational Expectations Models. *Econometrica: Journal of the Econometric Society*, 50(5), 1269-86.

Hansen, L. P. & Scheinkman, J. A. (1995). [Back to the Future: Generating Moment Implications for Continuous-Time Markov Processes](#). *Econometrica: Econometric Society*, 63(4), 767-804.

Hansen L.P., Heaton, J. & Yaron, A. (1996). Finite-sample Properties of Some Alternative GMM Estimators. *Journal of Business & Economic Statistics*, 14, 262-280.

Harrison, B. (1994). *Lean and Mean: At the Changing Landscape of Corporate Power in the Age of Flexibility*. New York: Basic Books.

Hausman, J.A. & Taylor, W. E. (1981). Panel Data and Unobservable Individual Effects. *Econometrica*, 49, 1377-1398.

Hayashi, F. (1999). *Econometrics*. Princeton: Princeton University Press.

Hayghe, H. V. & Bianchi, S. M. (1994). Married Mothers' Work Patterns: The Job-Family Compromise. *Monthly Labor Review*, 24-30.

Hayghe, H. V. (1997). Development in Women's Labor Force Participation", *Monthly Labor Review*, 120(9), 41-46.

Hazine Müsteşarlığı. Şubat, 2005. http://www.hazine.gov.tr/stat/egosterge/III_5.xls

Hazine Müsteşarlığı yayınları. 27 Şubat 2005.

www.hazine.gov.tr/yayin/hazineistatistikleri/1-11B.xls,

Heintz J. & Pollin, R. (2003). Informalization, economic growth and the challenge of creating viable labor standards in developing countries. *University of Massachusetts Amherst Political Economy Research Institute*, 60

Hepaktan, C. E. (2008). *Türkiye'nin Dönüşüm Sürecinde Dış Ticaret Politikaları*. DEÜ İİBF Bölümü 2. Ulusal İktisat Kongresi.

Hoffman, S.D. & Averett S.L. (2004), *Women and The Economy: Family, Work and Pay*, Pearson: Addison-Wesley, Boston.

Holtz-Eakin, D., Newey, W. & Rosen, H. S. (1988). Estimating Vector Autoregressions with Panel Data. *Econometrica*, 56(6), 1371-1395.

<http://arsiv.kazete.com.tr/sayilar/2008/72/?bolum=haberler&sayfa=dunya09>

Human Development Report (2007). *Flighting Climate Change- Human Solidarity in A Divided World*. United Nations Publications.

Human Development Report (2009). *Overcoming Barriers: Human Mobility and Development*. United Nations Publications.

Imbens, G. W. (2002). Generalized Method of Moments and Empirical Likelihood. *Journal of Business & Economic Statistics*, 20, 493-507.

International Labor Organization (2003). Labour market policy for restructuring in Turkey: The need for more active policy, *Employment Paper*, (51).

International Labor Organization (2002). *Women and Men In The Informal Economy: A Statistical Picture*. Retrieved April 3, 2010, from ILO database.

International Labor Organization (2002). *Decent Work and the Informal Economy* Geneva: International Labour Conference, 90th Session. Retrieved February 13, 2010.

International Labor Organization (2005). *Gender, Poverty and Employment*. Retrieved September 26, 2009, from ILO database.

International Labor Organization (2006). *Global Employment Trends Brief*. USA: ILO Press.

ILO Basın Duyurusu (2007). Küresel İstihdam Eğilimleri ve Kadın için Küresel İstihdam Eğilimleri. Eylül 19, 2010, <http://www.ilo.org/empelm/lang--en/index.htm>

International Labor Organization (2009). *Trends Econometric Models*. Retrieved October, 17, 2009, from ILO database.

İçduygu, A. & Sirkeci, İ. (1998). Bir Ülke, Bir Aile ve Birçok Göç: Cumhuriyet Döneminde Bir Toplumsal Dönüşüm Örneği. O. Baydar (Ed.), *75 Yılda Köylerden Şehirlere*. İstanbul: Tarih Vakfı Yayını.

İlkkaracan, İ. (1998). Dikkat! Başımızda Cam Tavan Var. *Kariyer Dünyası*, Sayı. 10, 80-83.

Jacobsen, J. P. (2007). *The Economics of Gender*. (3rd Ed.), Massachusetts: Blackwell Publishers.

Juhn, C. & Murphy, K. M. (1997). Wage Inequality and Family Labor Supply. *Journal of Labor Economics*, 15(1), 72-97.

Kabasakal, H. (1998). *Türkiye’de Üst Düzey Kadın Yöneticilerin Profili*. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.

Kandiyoti, D. (1980). *Major Issues on the Status of Women in Turkey: Approaches and Priorities: A Report from the Ankara Seminar*, Ankara: Turkish Social Science Association.

Kandiyoti, D. (1982). Urban Change and Women’s Role in Turkey: An Overview and Evaluation, Sex Roles, Family and Community in Turkey. *Indiana University Turkish Studies*, 3, 101-120.

Karakışla, Y. S. (2002). Kadın İşçileri Evlendirme Kampanyası. *Tarih ve Toplum Dergisi*, Sayı: 219, 27-28.

Kazgan, G. (1978). Türkiye’de Kadın Eğitimi ve Kadın Çalışması. *Toplum ve Bilim Dergisi*, Sayı:5.

Kazgan, G. (2000). *İktisadi düşünce* (9. Ed.). İstanbul: Remzi Kitabevi.

Kılıç, C. (27 Aralık 2005). *Türkiye’de Kadın İşgücüne Katılım Oranları ve Gelişen Sanayi Merkezleri Açısından Görünümü*. 16 Kasım 2009, <http://www.dicle.edu.tr/~khuka/10.htm>.

Kocacık, F. & Gökçaya, V.B.(2005). Türkiye’de Çalışan Kadınlar ve Sorunları. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 6(1), 195-219.

Koopmans, T. C. (1957). *Three Essays on the State of Economic Science*. New York: McGraw-Hill.

Koray, M. ve Tekeli, Ş. (1991). *Devlet-Kadın-Siyaset*. İstanbul: TÜSES Yayınları.

Koray, M. (1997). Küreselleşme İlerlerken Gerileyenler: Ekonomi Karşısında Sosyal, Sermaye Karşısında Emek, Piyasa Karşısında Siyaset. *İktisat Dergisi*. Sayı. 369.

Koray M., Demirbilek S. & Demirbilek T. (1999). *Gıda İşkolunda Çalışan Kadınların Koşulları ve Geleceği*. Ankara: T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü.

Kreşler, Retrieved April 26, 2009, from http://kresler.org/haberler.asp?i_d=63 date: april, 26,2009.

Kadın Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü (1999). *Yeni Üretim Süreçleri ve Kadın Emeği*, Ankara: Cem Web Ofset

Kadın Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü (2000). *Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü, Bankacılık Sektöründe Cinsiyete Dayalı Ayrımcılık*. Ankara: KSSGM yayınları.

Kadın Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü (2001). *Pein+5 Siyasi Deklarasyonu ve Sonuç Belgesi*. Ankara: Pekin Deklarasyonu ve Eylem Platformu.

Kadın Statüsü Genel Müdürlüğü (2008). *Kadın ve Ekonomi*. Ankara: T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü.

Lehrer, E. L. & Nerlove, M. (1984). A Life-Cycle Analysis of Family Income Distribution, *Economic Inquiry*, 22(3), 360-74.

Lichter, D.T.; Lionel J.B., Findeisi J.L. & Teixeira, R.A. (1993). *Human Capital, Labor Supply and Poverty in Rural America (Rural Sociological Society Task Force on Persistent Rural Poverty Edition)*. Boulder, CO: Westview Press.

Lipietz, A. (1997). The post-Fordist World: Labour Relations, International Hierarchy and Global Ecology. *Review of International Political Economy*. 4 (1),s: 1-41.

- Lordoğlu, K. (2006), Enformel İstihdam ve Türkiye Kaynakları, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 55(1), 45-60.
- Lundberg, S. (1988). Labor Supply of Husbands and Wives: A Simultaneous Equations Approaches. *The Review of Economics and Statistics*, 70(2), 224-235.
- Makal, A. (2001). Türkiye’de 1950-1965 Döneminde Ücretli Kadın Emeğinin İlişkin Gelişmeler. *Ankara Üniversitesi Working Paper Series*, No:21, 1-39.
- Malinvaud E. (1970). The Consistency of Nonlinear Regressions. *Annals of Mathematical Statistics*, 41, s: 956–969.
- Mankiw, N. G., Rotemberg J. J. & Summers, L. W. (1985). Intertemporal Substitution in Macroeconomics. *The Quarterly Journal of Economics*, 100(1), 225-251.
- Manski, C. (1988). *Analog estimation Methods in Econometrics*. New York: Chapman and Hall.
- McClelland, D. C. (1961). *The Achieving Society*. Princeton, NJ: Van Nostrand.
- Minner J.(1962), Labor Force Participation of Women. In H.Gregg Lewis (Ed.), *Aspects of Labor Economics*, Princeton: Princeton University Press.
- Mincer, J. (1985). Intercountry Comparisons of Labor Force Trends and of Related Development, An Overview, *Journal of Labor Economics*, 3(11), 1-32.
- Mittelhammer, R. C., Judge, G. G. & Miller, D. J. (2000). *Review of Econometric Foundations*. New York: Cambridge University Press.
- Mishkin, Fr. S. (1990). What Does the Term Structure tell us about future Inflation?, *Journal of Monetary Economics*, 25, 77-95.
- Molyneux, M. & Razani, S. (2002). *Gender, Justice, Development and Rights*. New York: Oxford University Press.
- Moroğlu, N. (2000). *AB Anlaşmalarında ve Yönergelerinde Kadın Erkek Eşitliği İle İlgili Düzenlemeler: AB’ne Giriş Sürecinde T.C. Anayasası ve Kadın Erkek Eşitliği Politikaları*. Ankara: KSSGM Yayınları.
- Munck, R. (2002). *Emeğin Yeni Dünyası Küresel Mücadele, Küresel Dayanışma*. (M. Tekçe çev.). İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Nakamura, M. & Nakamura, A. (1994). Predicting Female Labor Supply: Effects of Children and Recent Work Experience. *Journal of Human Resources*, 29, 304-327.
- Necef, Ş. (2000). Kadın Ekonominin Tamponu, *Kadın Dünyası*, 875-888.

Nusbaum, M. (2000). *Women and Human Development: The Capabilities Approach*. Cambridge: Cambridge University Press.

O'Connell, P.J. & Gash, V. (2003). The Effects of Working Time, Segmentation and Labor Market Mobility on Wages and Pensions in Ireland. *British Journal of Industrial Relations*, 41(1), s: 71-95.

OECD (2002). *Employment Outlook*, Paris: OECD Publications.

OECD (2003). *Economic Studies No:37*, Paris: OECD Publications.

OECD (2005). *OECD Economic Outlook*, France: OECD Publications.

OECD (2008). *OECD Annual Report 2008*, Paris: OECD Publications.

Örtlek, M. (17 Şubat 2006). İstihdamın Kadınlaşması. *Radikal*, 17 Şubat 2010, <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=178889&tarikh=17/02/2006>

Özar, Ş. & Günlük-Şenesen, G. (1998). Determinants of Female (non)Participation in the Urban Labor Force in Turkey. *METU Studies Development*, 25(2),329-359.

Özbyay, F. (1982). Türkiye'de Kırsal/Kentsel Kesimde Eğitimin Kadınlar Üzerindeki Etkisi. N. A. Unat (2nd Ed.), *Türk Toplumunda Kadın içinde* (171-197). İstanbul: Araştırma, Eğitim, Ekin Yayınları.

Özbyay, F. (1993). Kadınların Ev İçi ve Ev Dışı Uğraşlarındaki Değişme. Ş.Tekeli (2nd Ed.), *Kadın Bakış Açısından 1980'ler Türkiyesinde Kadın içinde* (129-158). İstanbul: İletişim Yayınları.

Özbyay, F. (1994). Women's Labor In Rural And Urban Settings. *Boğaziçi Journal*, 8(1-2),5-19.

Özbyay, F. R. (2004). Kadın Hakları ve Ekonomiye Yansımaları. *Çanakkale 18 Mart Üniversitesi Biga İİBF Dergisi*, 369-383.

Özdemir, S. (27 Mayıs 2007). *Cinsiyet Ayrımcılığına İlişkin Yasal Düzenlemeler*. 06 Mayıs 2010, <http://www.petroil-is.org.tr/kadin/haklarimiz.htm>

Özel, Y. (2004). Üretim Sürecinde Yaşanan Dönüşümler ve Esneklik. Selçuk Üniversitesi Karaman İİBF Fakültesi Dergisi, 4(1), s: 55-75.

Özer M. ve Biçerli K. (2003). Türkiye'de Kadın İşgücünün Panel Veri Analizi. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 3(1), 55-82.

Peker, M. (1998). Türkiye'de İçgöçün Değişen Yapısı. O. Baydar (Ed.), *75 Yılda Köylerden Şehirlere*. İstanbul: Tarih Vakfı Yayını.

- Phimister, E.; Vera-Toscano, E. & Weersink, A. (2002). Female Participation and Labor Market attachment in Rural Canada. *American Journal Agricultural Economics*, 84(1), 210.
- Powell, J.L. (1986). Symmetrically Trimmed Least Squares Estimation of Tobit Models. *Econometrica*, 54, 1435-1460.
- Pur N., Savran C. ve Kuşin İ. (1998). Türk Kadınlarının Ev Kadınlığına karşı Geliştirdikleri Tutumlarının Çeşitli Faktörler Açısından İncelenmesi. *Ortadoğu Amme İdaresi Kadın Konferansı Bildirileri Kitabı*.
- Psacharopoulos, G. & Tzannatos, Z. (1987), Education and Female Labor Force Participation. *Presented at the 6th World Congress of Comperative Education, Rio de janeiro, July 6-10*.
- Psacharopoulos, G. & Tzannatos, Z. (1989). Female labor force participation: An International perspective, *World Bank Research Observer*, 4(2): 187-202.
- Psacharopoulos, G. (1994). Returns to Education: A Global Update. *World Development*, 22 (9), 1325-1343.
- Riboud, M. (1985). An Analysis of Women's Labor Force Participation in France: Cross Section Estimates and Time Series Evidence, *Journal of Labor Economics*, 3(1),177-200.
- Richards, G. (2001). The experience industry and the creation of attractions. In G. Richards (Ed.), *Cultural attractions and European tourism*. New York: CABI Publishing, 55-69.
- Roobeek, A. (1984), The Crisis of Fordism and the Rise of a New Technological Paradigm. *Futures*, 129-154.
- Rothenberg, T. J. (1973). *Efficient Estimation with A Priori Information*. New Haven: Yale University Press.
- Ruud, P. A. (2000). *An Introduction to Classical Econometric Theory*. New York: Oxford University Press.
- Sargan, J.D. (1958). On the Estimation of Economic Relationship by Means of Instrumental Variables. *Econometrica*, 26, 393-415.
- Sargan, J.D. (1959). The Estimation of Relationships with Autocorrelated Residuals by the Use of Instrumental Variables. *Journal of the Royal Statistical Society*, 21, 91-105.
- Schmid, G. (1984). The Political Economy of Labor Market Discrimination: A Theoretical and Comparative Analysis of Sex Discrimination: Sex Discrimination and Equal Opportunity. *International Journal of Manpower*, 5(3),15-25.

Schmid, G. (1994). *Women and Structural Change: New Perspectives*. Paris: OECD Publications.

Schultz, T. P. (1961). Investments in Human Capital. *American Economic Review*, 51(1), 827-846

Schultz, T. P. (1993). Returns to women's education. In E.King and M. Hill, (Ed.), *Women's Education in Developing Countries*, Washington D.C: Johns Hopkins press for the World Bank.

Seitz, S. N. (1999). [Labor Supply, Divorce and Remarriage](#). *UWO Department of Economics Working Papers*. Number: 9902, University of Western Ontario.

Sevim, A. (1995). *Medeni Kanun Kabulüne Dek Türkiye'de Feminizmin Atıyor*. Petrol-İş: Türk-İş Kadın İşçiler Kurultayı.

Sivard, R.L. (1985). *Women: A World Survey*. Washington D.C: World Priorities

Smith, A. (1776). *Ulusların Zenginliği*, (A.Yunus ve Mehmet Bakırcı, çev.). İstanbul: Alan Yayıncılık.

Smith, J. P. & Ward, M. P. (1985). Time Series Growth in the Female Labor Force. *Journal of Labor Economics*, 3(1), 59-90.

Somersan, B., Kılıç, B. ve Tubin, R. (2004). *Türkiye'de Kadının Toplumsal Cinsiyet Rollerine İlişkin Üniversite Öğrencilerinin Tutumları*. İstanbul: Yeditepe Üniversitesi Yayınları.

Sorrentino, C. (1983). International Comparisons of Labor Force Participation 1960-81", *Monthly Labor Review*, 106(2), 23-26.

Špidla, V. (2007). *Empowering women in Turkey: a priority in the pre-accession process*. Turkish Policy Quarterly, 6/1

Stone, R. (1947). On the Interdependence of Blocks of Transactions, *Journal of the Royal Statistical Society*, 9, 1-45.

Şeker, M. (1987). *Güneydoğu Anadolu Projesi, Sosyal ve Ekonomik Sorunlar*. Ankara: V Yayınları.

Şenel, D. (1998). Çalışma Yaşamında Cinsiyete Dayalı Ayrımcılık: Bankacılık İşyerinden Örnekler. *İktisat Dergisi*, 177, 54-61.

Takahaski, M. (1994). The Issues of Gender in Contemporary Japanese Working Life: A Japanese Vicious Circle, *Feminist Issues*, 14(1), 37-56.

- Tanfer, K. (1975), *Working Women: A Study of Female Labor Force and Determinants of Participation in Six Large Cities of Turkey* (Unpublished PhD dissertation), University of Pennsylvania, Philadelphia, Pennsylvania.
- Tansel, A. (2002). Economic Development and Female Labor Force Participation in Turkey: Time Series Evidence and Cross-Province Estimates. *ERC Working Papers in Economics*, 01/05.
- Tatlıldil, E. (2000). *Globalleşme Sürecinde İnsan Kaynaklarının Değişimi*. Sivas: Önder Matbaacılık
- Tatlıldil, E. & Xanthacou, Y. (2005). Türk İşgücünün Yapısı ve Avrupa Birliği İstihdam Politikaları. *Ege Akademik Bakış-Ege Academic Review*. 2(2).
- Taymaz, E. (1997). *Esnek Üretime Dayalı Bir Rekabet Stratejisi Geliştirilebilir mi? Türkiye’de Fason Üretim*. Ankara: Petrol-İş Sendikası Yayını.
- TBMM (2003). *Kadın statüsünün Araştırma Komisyonu Raporu*, Ankara: Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Kadın statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü.
- Tekeli, S. (1981). Women in Turkish Politics. In N. Abadan-Unat & E.J. Leiden (Ed.), *Women in Turkish Society*, 293-310.
- Tekeli, Ş. (1995). *Kadın Bakış Açısından 1980’ler Türkiye’sinde Kadınlar*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Tezer, T. (1973). *Cumhuriyetin 50.yılında Türk Kadın Hakları*. Ankara: Başbakanlık yayınları
- The World Bank (1993). *Turkey: Women in Develepment*. Washington: WB Press.
- Tilly, L. A., & Scott, J.W. (1978). *Women, Work, and Family*. Holt-Saunders: Eastbourne.
- Tinker, I. (1976). *Women and World Development*. New York: Praeger Publishers.
- Tisdell, C.A. (1996). *Bounded Rationality and Economic Evaluation*. USA: Edward Elgar.
- Türkiye İstatistik Kurumu (2006). *Kadın İstihdamı Zirvesi*. İstanbul: Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu Yayınları.
- Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (2004). *Ekonomik Rapor*. Sayı.59. Ankara: Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği.
- Toksöz, G., Özkazanç, A. ve Poyraz, B. (2001). *Kadınlar, Kalkınma ve Sosyal Adalet*. Ankara: Ankara Üniversitesi Kadın Sorunları Arastırma ve Uygulama Merkezi. Retrieved March 2, 2010, kasaum.ankara.edu.tr/gorsel/dosya/1095679034kal.doc.

Toksöz, G. (2007). *Türkiye’de Kadın İstihdamının Durumu*. Ankara: Uluslar Arası Çalışma Örgütü.

Türkiye İstatistik Kurumu (2003). *Hanehalkı Bütçe Anketi Veri Seti*. Ankara: TBMM Kadın statüsünün Araştırma Komisyonu Raporu.

Türkiye İstatistik Kurumu (2006). *Türkiye İstatistik Kurumu Hanehalkı İşgücü Anketleri*. Ankara: TBMM Kadın statüsünün Araştırma Komisyonu Raporu.

Türkiye İstatistik Kurumu (2006). *Hanehalkı İşgücü Anketi Sonuçları: 1988-2005*. Ankara: TBMM Kadın statüsünün Araştırma Komisyonu Raporu.

Türkiye İstatistik Kurumu (Nisan 15, 2008). Türkiye istatistik kurumu, hanehalkı işgücü araştırması 2008 Ocak dönemi sonuçları, *TUIK haber bülteni*,66, 16 Kasım 2009,

Türkiye İstatistik Kurumu (2009). *Hanehalkı İşgücü Anketi Veri Seti*. Ankara: TUIK.

Tuncer, B. (2004). *Sayıların Diliyle Türkiye*. Ankara: Toplumsal Ekonomik Siyasi Araştırmalar Vakfı Yayınları.

Tunç, M. (1997). *Kalkınmada İnsan Sermayesi Yaklaşımları ve Türkiye’de İnsan Sermayesi Boyutunun Analizi*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.

TÜRK-İŞ Raporu (2005). *Türkiye’de Emek Piyasasında Kadınların Durumu*. Sayı.380, Ankara: Türk-İş Dergisi.

Türkiye İş Kurumu (2007). *4. Çalışma Raporu*. Ankara: Türk-İş Dergisi.

Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği (2000). *Kadın-Erkek Eşitliğine Doğru Yürüyüş: Eğitim, Çalışma Yaşamı ve Siyaset*. İstanbul: TÜSİAD.

Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği (2002). *Türkiye’de İşgücü Piyasası ve İşsizlik*. Sayı.354, İstanbul: TUSIAD.

Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği (2006). *Türkiye İşgücü Piyasası Raporu Özet*. İstanbul: TUSIAD.

United Nation Development Programme Human Development Report. Retrieved July 10, 2003, from <http://hdr.undp.org/report/global/2003>

United Nation Development Programme (2006). *Human Development Report 2006*. New York: UNDP Publications.

Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu (2005) *Annual Report for Every Child, Health, Education, Equality, Protection and Advanced Humanity*. New York: UNISEF Publications.

U.S. Department of Labor Bureau of Labor Statistics, Retrieved November, 21, 2009, from http://www.bls.gov/schedule/archives/empsit_nr.htm

Uygur, S. (1999). *Kadın işçiler ve Sorunları*, Ankara: Türk-iş Yayını.

Vogell, L. (2003). *Marksist Teoride Kadın*, (M.Öngören çev.). İstanbul: Pencere Yayınları.

Voyvoda, E. (17 Kasım 2003). *Evin Ekonomisi ve Feminist İktisat*. 18 Nisan 2010, <http://www.bagimsizsosyalbilimciler.org>

Wichterich, C. (2004). *Küreselleş[tiril]en Kadın: Eşitsizliğin Geleceğinden Raporlar*. (T. Tayanç, F. Tayanç çev.). Ankara: Türk Sosyal Bilimler Derneği Yayınları.

Williams, S. & Seed, J. (1994). *The Oxfam Gender Training Manual*. UK: Oxfam Publications.

Women in A Unified German. Retrieved May 14, 2010 from www.lehigh.edu/~incntr/publications/perspectives/.../hagenbuch.pdf

Woodward, D & Özbilgin M. (1999). Sex Equality in The Financial Service Sector in Turkey and the UK. *Women in Management Review*, 18(8), 325-332.

Wooldridge, M. (2002). *An Introduction to MultiAgent Systems*. John Wiley & Sons: Chichester.

World Bank (1993). *Turkey: Women in Development*, Washington D.C: A World Bank Country Study.

World Bank (2000). *Turkey Labor Market Study*. Washington D.C: World Bank Document.

World Bank (2004). *Global Economic Prospects and the Development Countries*. Washington: World Bank Publications.

World Bank (2006). *The World's Women Trends and Statistics*. Washington: World Bank Publications.

Yaraman, Y. (1999). *Türkiye'de Kadınların Siyasal Temsili(1935-1999)*. İstanbul: Bağlam Yayınları.

Yashiv, E. (2000a). The Determinants of Equilibrium Unemployment. *American Economic Review*, 90,1297-1322

Yıldızoğlu, E. (1999). Küresel kriz ve dönüşüm olanlar, olasılıklar ve umutlar. *Petrol-iş 1997-1999 yillığı*.

Youssef, N.H. (1972). Differential Labor Force Participation of Women in Latin America and Middle Eastern Countries: the Influence of Family Characteristics, *Social Forces*, 51, 135-153.

Yuan, M. & Li, W. (2000). [Dynamic employment and hours effects of government spending shocks](#). *Journal of Economic Dynamics and Control*, 24(8),1233-1263.

Zeytinoğlu, I. U. (1998). Constructed Images As Employment Restrictions: Determinants of Female Labor in Turkey. In Z. E. Arat, (Ed.), *Deconstructing Images of the Turkish Women*, New York: St Martin's Press.

EKLER DİZİNİ

Ek Tablo 1: Daha önce Yapılmış Çalışmalar ve Kullanılan Değişkenler.....	178
Ek Tablo 2: Modelde Kullanılan Değişkenler arasındaki Korelasyon İlişki Tablosu.....	184

Ek Tablo 1: Daha önce Yapılmış Çalışmalar ve Kullanılan Değişkenler

Name of the Article	periods	Country	Method	Variables
The emergence of The Working Life in Holland (Hartog, J. & Theeuwes, J., 1985)	1947, 1960, 1971 and 1979	Holland	Probit Regression	# of children Husband's wage Mortgage payments Urban Area Age of Women
Work and Family Roles of Soviet Women: Historical Trends and Cross-section Analysis (Gur, O. & Vinokur, A., 1985)	1950-1990, For 5 years	Soviet Union	Cross-section Analysis	LFPR Education Working age pr Fertility rate Marriage Divorce Wage family size
Occupational Segregation and The Gender Gap : National versus Local Markets (Matt, L.H. & Cohen, P.n., 2004)	1991	USA	Logistic Regression Model Cross-section Analysis	Workplace Authority Gender Composition OccupationalL Markets Industry
An Economic Analysis of Female Work Participation Education and Fertility: Theory and Evidence for Germany (Wolfgang, F., 1985)	1964-1981	Germany	TOBIT Estimation	Age of Women Hours Worked Net Income Education # of Children Dummy if not German

Intercountry Comparisons of Labor Force Trends and Related Developments: An Overview (Mincer, J., 1985)	1960-1980	Australia Japan Britain France Germany Italy Israel Spain Netherlands Sweden USA	Cross -section Analysis Cohort Data	Wages Education Income Children LFPR Fertility rate Divorce
Türkiye’de Kadın İşgücünün Panel Veri Analizi (Özer, M. & Biçerli, K, 2004)	1988-2001	Türkiye	Panel Data	FLFPR Ev kadınları Ücretsiz Aile İşçileri Toplam Emekliler
Female Labor Participation Behaviour in Japan: Theory and Evidence (Furukawa, Y. & Tomohiko, I., 2000)	1985-1999	Japan	Panel Data	FLFPR Total Çroductivity Growth rate Job Application ratio Income Distribution
Economic Development and Female Labor Force Participation: A Reconsideration (Pampel, F.C. & Tanaka, K., 1986)	1965-1970	70 Nations	Cross-section Analysis	FLFPR Educational Opportunities Family Structure Income Inequality Government Revenue Sex Ratio Divorce Rate Export Commodities
The Demand for Female Labor (Cotter, D., Defiore, J., Hermsen, J. M. & Marsteller, B., 1998)	1990	216 Metropolitan Area	Cross-section Analysis	Labor Market Outcomes Education Marriage Fertility Rate Political Representation Gender Role

On the Determinants of Employer Demand for Part-time Workers (Montgomery, M., 1988)	1980	2509 firms	Probit Model	Wage Season Size Union Office Labors Economic Growth Export Growth Market size
Male-Female Labor Market Participation and Wage Differentials in Greece (Kanellogoulas, C.N. & Mavromaras, K.G., 2000)	1988-1994	Paid Employees	Pooled Model	Participation Wage gaps
Adjusting Labor Demand: Multinational and National Firms: A Cross-European Analysis (Navoretti, G.B., Checchi, D. & Turrini, A.A., 2003)	1993-2000	European Countries	Dynamic Panel Data	Real Output Cost of Capital Labor Cost
The Social Context of Women's Labor Force Participation: A Comparative Analysis (Semyanov, M., 1980)	1970	USA	Regression Analysis	FLFPR Industrialization Fertility Rate Divorce Income Inequality Discrimination
Trends in Female Labor Force Participation in Sweden (Gustafsson, S. & Jacobsson, R., 1985)	1968, 1974, 1981	Sweden	Cross-section Analysis	FLFPR Earnings Fertility Rate Unemployment Number of Children Age

Culture, Gender and LFP: A Cross-National Study (Clark, R., Ramsbey, T. W. & Adler, E.S., 1991)	1960-1980	Latin America Africa Asia Western Islamic Marxist	Cross-Sectional Multivariate Analysis	International Dependency Foreign Trade structure Level of Economic Development Cultural variables Education GNP per Capita
Variation in Labor Market Participation of Married Women in Turkey (Güngör-Hoşgör, A. & Smiths, J., 2008)	1998	Turkey	Multivariate Regression Logistic Analysis	Labor Market Housewives Unpaid farm workers Manual worker Lower nonmanual worker Higher nonmanual worker Age Literacy Occupation of Husband Number of Children Regions Marriage
Trends in LFP of Spanish Women: An Interpretive Essay (Iglesias, F.H. & Riboud, M., 1985)	1900-1960, Every 10 years	Spain	Time-Series Logit	Age Schooling Husband's wage Children Unemployment Marriage Relative LFP Fertility Rate

Time-series Growth in FLFP (Smiths, J.P. & Word, M.P., 1985)	1950-1981	USA	Time-Series	Marriage Education Age Illetarcy Education Race Earnings FLFPR Fertility Rate Urbanization
An Analysis of Women LFP in France: Cross Estimates and Time-series Evidence (Riboud, M., 1985)	1962-1978	France	Time-Series Logit	Wage Schooling Divorce ge Unemployment Fertility Rate LFPR AHusband's wage Marriage
An Emprical Equilibrium Search Model of the Labor Market (Ridder, G. & Berg, G.J., 1998)	1985,86,88,90	Denmark	Panel Data 4438 Individuals	Age Marital Status Education Years of Schooling Occupational Level Labor Market Position Income
Employment Security and the Demand for Labor in Europe (Morgan, J., 2001)	1981-1994	Germany France Italy UK Belgium Greece Netherlands	Panel Data 14 Dimensions	GDP Employment Wage Price

Economic Development and Female Labor Force Participation in Turkey: Time-series Evidence (Tansel, A., 2002)	1980,1985,1990	Turkey	Time-Series	Gross Provincial product Education Unemployment Urban Share Industrial Structure
Fertility and Female Employment Reconsidered: A Macro-level Time-series Analysis (Engelhardt, H., Kögel, T. & Prskowetz, A., 2001)	1960-1994	France Italy Sweden West-Germany UK	Time-Series	Total Fertility Rate FLFPR

Ek Tablo 2: Modelde Kullanılan Değişkenler arasındaki Korelasyon İlişki Tablosu

Correlation																				
t-Statistic	BOSO	CKIO	EMO	EKO	EVO	IMO	IO	KKO	LMO	OKYO	ORMO	OUYAS	OYAS	RGSYH	STO	UO	YAS	YASLI	YMO	
BOSO	1.000.000																			
CKIO	0.028145	1.000.000																		
EMO	0.040382	0.023439	1.000.000																	
EKO	0.359469	-0.134655	-0.006493	1.000.000																
EVO	-0.208541	-0.020335	-0.119461	-0.245902	1.000.000															
IMO	0.105342	0.099975	0.450242	0.048706	-0.192958	1.000.000														
IO	0.298069	-0.084936	-0.024819	0.012872	-0.100424	0.311751	1.000.000													
KKO	-0.283536	0.022469	-0.013654	0.014117	-0.021756	-0.129022	-0.217550	1.000.000												
LMO	0.145101	0.039169	0.181399	0.014565	-0.214504	0.110725	0.367374	-0.219829	1.000.000											
OKYO	0.004126	0.011042	0.058096	0.011202	-0.236333	0.249614	0.304981	-0.273207	0.050501	1.000.000										
ORMO	0.040452	0.016642	0.140204	0.009381	-0.265636	0.355949	0.295789	-0.026681	0.233403	0.012246	1.000.000									
OUYAS	0.038334	-0.030012	-0.001280	0.040492	-0.161350	0.146259	-0.098702	0.064526	0.124158	0.074349	0.154142	1.000.000								
OYAS	0.193859	0.041439	-0.008389	0.032163	-0.175131	0.289874	-0.015324	0.201142	0.294425	0.120189	0.453759	0.038891	1.000.000							
RGSYH	0.002048	-0.162291	-0.100549	0.044793	0.074357	-0.062987	0.046975	0.005922	-0.020804	-0.005908	-0.013629	0.008166	-0.007370	1.000.000						
STO	0.041895	0.359819	0.020821	-0.091492	-0.088243	0.037262	-0.012628	-0.001370	0.173593	0.053698	0.125535	-0.017490	0.010858	-0.232689	1.000.000					
UO	0.044338	0.289207	0.016167	0.036416	0.136933	0.004235	0.079164	0.005234	0.163318	0.051291	0.122554	0.007208	0.001106	0.262419	0.033553	1.000.000				
YAS	0.029632	-0.006941	0.001921	0.080602	-0.205561	0.330195	-0.004486	0.003723	0.378956	0.254994	0.047938	0.006729	0.038970	0.003069	-0.004782	0.008427	1.000.000			
YASLI	-0.283792	-0.035621	0.164434	0.259878	-0.055464	-0.374053	-0.295516	0.446587	-0.440050	-0.220207	-0.217925	0.425861	0.181755	-0.000987	0.105984	-0.138409	0.241943	1.000.000		
YMO	0.030986	0.030907	0.094973	0.032727	-0.208137	0.041985	0.363517	-0.349879	0.027420	0.062037	0.009267	-0.018703	0.096746	-0.016957	0.097404	-0.089345	0.201816	-0.427459	1.000.000	

ÖZGEÇMİŞ

Meltem İNCE
İktisat Anabilim Dalı

Kişisel Bilgiler

Doğum yeri ve yılı: Afyonkarahisar, 12/10/1979

Eğitim

Yüksek Lisans: Doğu Akdeniz Üniversitesi Bankacılık ve Finans

Lisans: Doğu Akdeniz Üniversitesi İşletme

İş

Yaşar Üniversitesi İktisat Bölümü Öğretim Görevlisi

Doğu Akdeniz Üniversitesi İktisat Bölümü Doktora Asistanı

Doğu Akdeniz Üniversitesi İşletme Bölümü Araştırma Görevlisi

Mesleki Birlik / Dernek /Kuruluş Üyelikleri

Eleştirmen:

1. Uygulamalı Ekonomi (SSCI)
2. Liderlikte İlerleyen Kadınlar Dergisi
3. Yenilikçi Eğitim Karar Birimleri Dergisi
4. Cinsiyet Yönetimi: Uluslar arası Dergi
5. Uluslar arası Kadın Çalışmaları Dergisi

Akademik Görevler:

1. Eğitim Bilimleri Komitesi
2. Çift Anadal ve Yan Anadal programları Kordinatörlüğü
3. Ekonomi Lisans Öğrencilerinin Danışmanlığı

Alınan Burs ve Ödüller

Ödüller:

- 2004 – 2006 Güz Dönemi Tam Zamanlı Doktora Asistanlığı- DAÜ İktisat Bölümü
- 2001 – 2004 Bahar Dönemi Tam Zamanlı Araştırma Görevliliği- DAÜ İşletme Bölümü
- 2000 – 2001 Bahar Dönemi Yüksek Onur Belgesi

- 2000 – 2001 Güz Dönemi Onur Belgesi
- 1999 – 2000 Bahar Dönemi Onur Belgesi
- 1999 – 2000 Güz Dönemi Onur Belgesi
- 1997 – 1998 Güz Dönemi DAÜ Hazırlık Okulundan Başarı Sertifikası

Burslar:

- En İyi Makale Ödülü- Dublin Konferansı, Mayıs 2010
- Erasmus Ders Verme Hareketliliği- Università Degli Studi Di Roma “Tor Vergata”, Eylül 2009
- Ekonomik Büyüme üzerine Yaz Okulu Bursu- Lomonosov Moskova Devlet Üniversitesi, Temmuz 2009.
- NOHA Erasmus Mundus Post-Doctorate Bursu- Avrupa Komisyonu, September 2008.
- Staj Bursu-Avrupa Birliği Bölgeler Komitesi- Brüksel, Haziran 2008.

Yabancı Dil Puanı

ÜDS: 71,25 – 2010 Bahar Dönemi

KPDS: 70- 2010 Bahar Dönemi